

Németh Dezső

MITOLÓGIAI ELEMÉK A MAGYAR
KÖLTÉSZETBEN

Doctorem Mundi

Dm disszertáció

2017

Témavezető: Dr. Ötvös László PhD ref. lelkész, bibliakutató

Mottó: „Életre kel az, amit a teremő szív kigondol, és az isteni nyelv kimond.”

MITOLÓGIAI ÁBÉCÉ: 95. old. Gondolat, Budapest, 1985.

Változó Világ Doktori Iskola

1083 Budapest, Práter u. 56.

Telefon: +36 1 796 2704

vvma@valtozovilag.hu

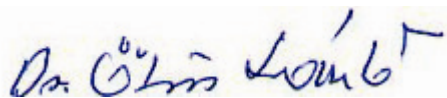
Tudományág: mitológia és mitológiai költészet

Tudományág vezetője: Dr. Szimeonov Todor

filozófus

VVDI igazgatója

Témavezető: Dr. Ötvös László ref. lelkész

bibliakutató, PhD, Magyar Református Egyház

DOCTOROK COLLÉGIUMA Irodalmi Szekciójának elnöke

Telefon: 06 52 482 593

Opponensek:

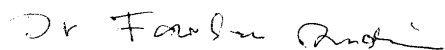

Dr. Radmila Marković

linguisticae hungaristicae summa sum laude

Doctorem Philosophiae

mrademila@yahoo.hu

Prof. Habil. Dr. Dr. Farkas András

művészetpszichológus

andrasdrfarkas1944@gmail.com

Tartalomjegyzék

I.

1. Bevezetés a mitológia és a költészet kapcsolatához

- 1.1. A tanulmány tárgya és célja, valamint metodológiai módszere 5
- 1.2. Határozatlansági relációk a mitológia fogalma körül 8
- 1.3. A mítosz születésének implicit megközelítése 14
- 1.4. Mitológiai magyarázatok a tudományok tükrében 17
- 1.5. Mítosz magyarázatok különféle tudományokban, művészetekben 19
 - 1.5.1 A mitológia, mint költészet 19
 - 1.5.2. Mitológia és a musica mundana 21
 - 1.5.3. A teológia és a mitológia 23
 - 1.5.4. A mese és mítosz alapja, formai elemeik 24
 - 1.5.5. A filozófia mitológia fogalma 25
 - 1.5.6. A kulturális antropológia mítosz értelmezése 26
 - 1.5.7. Mítosz és a nyelvészet 27

2. A mitológiai értelmezések összefoglalása

- 2.1. A tanulmány alapvetései 39
- 2.2. A mítoszkép felépítése, szereplői 40
- 2.3. A mítoszvilág kialakulása 40
- 2.4. A mitológia és a mítosz meghatározása 43
- 2.5. A mítosz helyzetének spektruma, születésének és elemzésének folyamatábrája 46

II.

3. Mitológiai elemek kimutatásának metodológiája a lírai költészetben

- 3. 1. A tapasztalati tényezők összefoglalása 57
- 3. 2. Valóságos és képzelt elemek az Élettérben 60
- 3. 3. Az Érzéktér valóságos érzetei 66
- 3. 4. Mitologikus ikonográfia az Eseménnytérben: a gondolat valós és sejtett képei 68
- 3. 5. Az Élménnytér és a mitológiai élmények szubjektivitása 72

3. 6. Interpretáció: leírás, értelmezés és kifejtés 77
3. 7. Mitológiai elemek meghatározása József Attila: SAS című versében 80

4. Költészetünk mitológiai fragmentumai

4. 1. Antik jelentéstartalmak a vers textus és textúra aspektusaiban 85
4. 2. Csudákat nevelő Balassi szerelemmitológiája 89
- 4.3. „Berzsenyi a magyar irodalom mitológiai hőse” 103
4. 4. Az őskaján mítoszlelke lebeg a kálvinista táltos-költő mellkasában 109
4. 5. Közvetlen antik mítosz elemek Babits Mihály két szonettjében 114
4. 6. Pilinszky lírája csupa mítosz és csupa passió 118
4. 7. A kozmosz éneke című szonettkoszorú mitologikus elemzése 126

III.

5. Kitekintés és a kutatási tapasztalatok összefoglalása

(159)

6. Felhasznált irodalom

(163)

Köszönetnyilvánítások

I.

1. Bevezetés a mitológia és a költészet kapcsolatához

1. 1. A tanulmány tárgya és célja, valamint metodológiai módszere

A kutatás tárgyát a magyar költészetben fellelhető mitológia elemek alkotják, különös tekintettel a magyar mitológiára, és azokra a lírai mítoszelemeknek tekinthető költői képekre, amelyeket a transzcendens költői ihlet teremtett. Ez a tárgykör átfogó felbontásban két részre osztható. A mitológiai elméletek általános tanulmányozására, ezen belül a mitológia és a mítosz más tudományágak által történő értelmezésére, felfogásbeli különbségekre, azonosságokra. A költészetre vonatkozó passzusok részletesebb kidomborítása pedig elvezet a tényleges kutatási terület értelmezéséhez. A második rész a tényleges kutatási anyag. Ennek szűkített területe a mítoszok feltárása, jelentése egy-egy adott költeményen belül, és a költői kép mítoszi tartalma lírai közegben. Valamint különböző költői attitűdök és a formációkban mutatkozó oppozíciók, valamint más népek mítoszainak mutációs hatásai a versek struktúráiban.

Előre jelzem, hogy nem szövegstruktúrák szemiotikájáról van szó, ilyen magaslatokról szemlélni a verset szükségtelennek tartom. Ez az elvetés igazolhatónak tekinthető, mert szemiotikai vizsgálódásnak a recepcióesztétika, a hermeneutika és a kognitív szemantika dominanciájának korszakában félrevezető lehet. Vannak olyan verselemzési szemiotikai protokollok, amelyek teljesen tudományosnak tekintett módszerük alkalmazásakor lényegileg átírják a verset; metaforáit, jelzős szerkezeteit lecsupaszítják, tehát kioperálják a vers lelkét.

Jelzésszerűen utalnék Kanyó Zoltán: Irodalmi művek elemzéséről című írására. Az MTA 1971-ben jelentette meg konferencia anyagában. Kanyó ebben az írásban több példát is hoz, itt csak egyet említek meg: „Lúdbőrözik az agyagos domb bőre” metaforát szerkezetileg átalakítva kapjuk: „a domb talaja felázott, a domb agyagos”. A fenti leírás lényegében Máthé Dénes: Költői kép tanulmánya¹ alapján készült. Azt gondolom, hogy a költemény mitológiai vizsgálódásakor más dedukció alkalmazása vezethet el bennünket

tárgyunk megértéséhez. Az eklektikus nézetektől elhatárolódva inkább az egyszerű instrumentumokra tekintettel a költemény immanens aitionjai lehetnek célra vezetőek.

Azonban tárgy bonyolultsága és a mindentudás fogyatékossága előre vetíti a teljesség korlátját. Tekintsünk ki néhány mondat erejéig két elemzési metodikára a formalizmusra és a strukturalizmusra. A lírai strukturalizmusban² a szövegbe rejtett ekvivalenciák szintjein tárunk fel hangtani, grammatikai irodalmi formulákat, de a mondatszintű értelmezések mellett a lingvisztikailag preferált nagyobb nyelvi egységek (narratívák) is számításba jönnek.

Később lényegessé válik a jelentés problémája, Greimas strukturalista szemantikájától a formális logikai szemantika irodalmi alkalmazásáig. Ezek a verselemzési koncepciók lényegesen meghaladják a formalizmus egyoldalúságát, ahol a költemény formája volt az elemzés fő célja, a felépítési funkció (a hogyan) helyett.

*„A klasszikus strukturalista interpretáció kétségtelenül Roman Jakobson és Claude-Lévi Strauss elemzése Baudelaire A macskák című verséről. Céljuk az volt, hogy meghatározzák, „miből készült egy Baudelaire-sonett”. Az értelmezés a leginkább szembevető költői nyelvi jegyekből, a rímekből indul ki. A rímek szerkezete egy formális hálót von a vers köré, amelyet kiegészítenek, átalakítanak, vagy éppen ellentéteznek más fontos vagy kevésbé fontos formális összefüggések.”*³

A költemény mítoszelemzése kapcsán tanulmányomban a struktúraelemzést is csak másodlagos célnak kell tekinteni. A miből készül a mítosz helyett, a hogyan és miért készül a mítosz kapnak dominanciát. A mítosz természetétől idegen tudományos felfogásokat értékelve, kívánom a költemény a mítoszban és mítosz a költeményben metodikát alkalmazni. Kerényi Károly: *Mi a mitológia?*⁴ című tanulmánya erre a megközelítésre a következő eligazítást adja:

[Platón alapján - nem teoretikus gondolkodását, hanem tapasztalatait és tetteit véve tekintetbe – eljutunk a mitológiának egy oly felfogásához, amely legalább a késői klasszikus kor μυθολογία nevet viselő görög jelenségének megfelel. Ezen az alapon a kérdésre: *mi a mitológia?* – azt felelhetjük: *művészet a költészet mellett és a költészeten belül (a kettő területe többszörösen metszi egymást); de ennek a művészetnek egy sajátos előfeltevése is van. Ez az előfeltevés anyagi természetű: van egy különös matéria, amely a mitológia művészetét lényegében meghatározza. Tulajdonképpen erre a matériára gondolunk, amikor a „mitológia” szót halljuk: egy ősi, hagyományos anyagra, amelyet az istenekről és isteni lényekről, hősök harcairól, alvilágjárásokról szóló, már ismert, mindazonáltal tovább*

alakítható elbeszélések (μυθολόγημα-k) tartalmazzák; maga Platón foglalja össze így ezeket. Platón saját μυθολογία-ja is e matériában mozog, szinte azt mondhatnánk: a mozgása ennek az anyagnak. Mindenesetre úgy mutatja nekünk a mitológiát, mint élő valamit, ami szilárd és mégis mozgékony, sőt átalakulásra képes egész addig a végső határig, ahol a szofisták műalkotásaiban és a platóni dialógusok „végmítoszaiban” már nem is az anyag, hanem a szellem átalakulásával állunk szemben.]

A magyar és más mitológiákkal történő foglalkozásom egy tanulási folyamat része, amelyet a Táltosének című lírai hangvételű magyar mitológiai költeményem megírása előtt kezdtem 2008-ban. Az utóbbi években is folyamatosan érdeklődtem e téma iránt, és ennek eredményeként írtam meg 2015-ben a Madáristen világfán énekel című újabb kísérleti magyar mitológiámat. Tapasztalatom azt mutatja, hogy a magyar költészetben kevés olyan mítoszelem található, amelyet a magyar mitológiának nevezett művekből vettek költőink. Ennek az okát abban látom, hogy az említett magyar mitológiák a magyar hiedelemvilág és ősvalláskutatók gyűjtései; az összehasonlító elemzések pedig tanulmányoknak tekinthetők nem igazán mitológiai történeteknek.

Tanulmányomnak Mitológiai elemek a magyar költészetben címet adtam. Ehhez irányzattörténeti megközelítések is tartoznak. Úgymint a kereszténység előtti időszakban keletkezett költemények mitológiai értelmezése, vagyis aitiológiai aspektusok, és a kereszténység utáni költemények és ezek mítosszá válásának ontológiai megközelítése. Nem foglalkozom külön az avantgárd irányzatok mitológiai fogalmával, így az impresszionizmus, expresszionizmus, szürrealizmus, stb., mítoszeremtő hatásaival, és a tárgyias-intellektuális stílus irányzat és a posztmodernséggel sem. Ezek az aspektusok mindig az adott költemény tárgyalásakor kerülnek említésre. A költészetben fellelhető mítoszelemek olyan formáit kívánom bemutatni, amelyek a költői fogalom és képalkotás által a mitológia tárgykörébe illeszthetők. Attól, hogy az adott költő mitológiának mondja költeményét, még nem válik egy csapásra mitológiává. Az időfaktort minden esetben érdemes figyelembe venni. Általánosságban lehetetlen meghatározni egy költői kép mítoszértékét. Elfogadott az archaikus megközelítés, amikor is valamely utalások visszavezethetők ismert mitológémákhoz, amelyek a nagy mitológiák etnikai vagy földrajzi mítoszaitól származtathatók. Gondoljunk például a sziszifuszi munkára, amely hiábavaló munkát jelent. Mikor sziszifuszi munkát mondunk, már nem is gondolunk Sziszüphosz görög mitológiai hősré; sokan talán még a nevét sem hallották, de természetesnek veszik a kifejezés használatát.⁵

A fogalmi mitológiák értelmezése, mint szerelemmitológia, istenmitológia, természetmitológia, és egyéb dolgokra alkalmazott mitológiai kifejezések alkalmazása sokszor az önkényes esetlegességek szüleményei. A költészetben szinte minden mítosszá válhat a költő tehetségének, ihletének függvényében vagy az értelmező szándékának megfelelően. Lukács György írja Adyról:⁶ *”Mitológia lesz az egész életből Ady verseiben. Egy egészen új magyar mitológia jött létre már a magyar versekben is.”*

Szegedi Maszák Mihály A magyar irodalom történetében említi Vörösmarty tündérmítológiáját, aztán Gere Zsolt is foglalkozik Vörösmarty tündérmítológiájával az Irodalomtörténet 2007/1 számában.⁷ *„Vörösmarty tündérmítológiájának számos lényeges elemét is összeolvasztja, azaz mintha a szövegben egységes hagyományként mutatná föl a két narratívát.”*

Összefoglalásképpen: a Mitológiai elemek a magyar költészetben című tanulmányom egyrészt foglalkozik a mitológia fogalmával, másrészt a magyar költemények mitológiai elemeit kutatva, a mítosz lírai fogalmával, valamint a mitológéma jelentés értékével a költemény immanens struktúrájában.

Metodológiként az egyszerűsített új strukturális megközelítést és az aitiológiai (okmagyarázó) formát, valamint az elemző interpretációt alkalmazom. Egyszerűsített struktúrán azt a metodológiai elgondolást értem, amikor nem a költemény poétikai elemzése a fő cél, hanem a belső tartalmi mondanivaló kiemelése a mitológiai jelenségek és a fogalmi képek függvényében. Az aitiológia okmagyarázó jellegét pedig kibővítve a mítosz történetek általános magyarázatával, képet kapunk a mítosz költeményre gyakorolt hatásáról. A belső és külső paradigmák oppozícióival a mítémák jelentéslényege explicitté válik.

1. 2. Határozatlansági relációk a mitológia fogalma körül

A mitológia fogalmának megértéséhez több olyan forrást tanulmányoztam, amely ebben a témában meghatározó lehet. De legfőképp Kerényi Károly: *Mi a mitológia?*⁸ című tanulmányát vettem alapul, értelmezéseim is főként hozzá köthetők. Azonban már az elején tapasztaltam olyan bizonytalanságokat, amelyeket nem lehet mellőzni. Steklács János: *Mítoszelmélet és nyelvtudomány* című tanulmányának bevezetőjében írja: *A mítosz kutatásával foglalkozó tudomány —néhányan mitológiának nevezik, bár ez az elnevezés megtévesztő lehet— önálló diszciplínaként ismeretlen. Művelői a vallástörténet, az antro-*

*pológia, a történelem, az irodalomtudomány, a nyelvészet, az ókortudomány, esetleg a pszichológia vagy épp a szociológia szemléletével vizsgálódnak. Egymás eredményeit sokszor nem veszik figyelembe, pedig azok más nézőpontból is értékesek lehetnének.”*⁹

A fentiekből következik, hogy a mitológiát, mint tudományt külön nem tartják számon. Tapasztalataim is azt mutatják, hogy mindig más-más tudomány művelői foglalkoznak a mitológiával, a mítoszokkal, és különféle magyarázatokkal ruházzák fel meghatározatlan fogalmaikat. Különösen a lingvisztikával (nyelvtudomány) foglalkozók előszeretettel értekeznek a mítoszok keletkezéséről és felépítéséről. Már-már algebrai- bináris aspektust alkalmazva jutnak a mítosz immanens struktúrájához. Egyed Péter filozófus, a Mítosz és filozófia című előadásában¹⁰ említi, hogy a Mítosz és módszer c. tanulmányában¹¹ foglalta össze mások metodológiai (módszertani) alapelveit. Felhossa A. M. Pjatyigorszkij nevét, aki indológus volt.

Pjatyigorszkij Mítoszokról – pszichológus szemmel c.¹² tanulmányában leírja, hogy „*A mitológia a mítoszkutatás tudománya.*”- aztán megjegyzi, hogy a mitológiának nincs saját kutatási tárgya, csak objektuma van, ami bármilyen leírás lehet. Viszont van kutatási formája: alapfogalmak, a tárgyat leíró terminusok, alapösszefüggések, alaphelyzet, amelyből a mítoszkutató kiindulhat. A kutatási tárgy hiányát a mítosz magatartásának mitikus hiányával magyarázza, mert a mitikus szöveg a magatartás más változataiban keletkezik. Úgy gondolom, hogy a mitológia nem viselkedéskutatás, nem is szövegkutatás. Elsődlegesen rendszerkutatás, mégpedig a mitológiák rendszereit elemzi és csak másodsorban a mítoszokat. „*A mítosz nem lehet tartalom a magatartás egy másik változatához, például a rítushoz mint formához képest.*” A mítosz valóban nem csak tartalom, hanem ÜZENET; a rítusi tartalom a Kontextus és a többi kapcsolati összetevő funkciója által mondanivalóvá válik az üzenetben (ilyenek: pl. a referenciális közlés, az emotív szubjektum, a konatív kapcsolat, a fatikus nyelvi közlési viszony, vagyis a strukturalizmus nyelvi rendje által). Pjatyigorszkij felállít egy oppozíciós elvet, amelyben egy másik oppozíció semlegesíti az előzőt. Az IGEN-NEM dichotómiáját a valóság leírásának elkerülhetetlen terminusának tekintik, és mint a valóság nyelvi oppozíciójaként, mint fő rendezési elvként magyarázza. Az Igaz-hamis (helyes-helytelen) fogalmakat a tudomány dichotómiájának tartja. Úgy vélem, hogy ezek a terminusok nem elegendőek a „Mi a mítosz?”- kérdés megválaszolására, inkább a mítosz amúgy is homályos értelmezését még rejtélyesebbé teszik. Pjatyigorszkij a mítosz megjelenését általában szöveggként értelmezi, helyesen utal a mítoszteremtő helyzet-

re, amikor megállapítja, hogy a mítosz-szöveg létrehozásában a mítoszteremtő helyzetnek nincsenek fokozatai: vagy van, vagy nincs.

Érdekes megközelítése a tárgynak, hogy legtöbb esetben a szövegekről értekeznek, közben elfelejtik, hogy a mítosz előbb keletkezett, minthogy leírták volna. Értelmes megközelítés pedig az lenne, ha már ennyire tudományos ez a téma, hogy elsőnek a beszélt, tudományosan mondva: az orálisan előadott mítoszok lingvisztikai formuláit vizsgálnák. Pszichológiai tanulmányok is bőven akadnak, amelyek a mítoszok keletkezésével függnek össze, mintha elméletileg beleérezhetnénk magunkat az őskori vagy ókori ember lelki motivációiba. De ezekről a jelenségekről bővebben olvashatunk még a következő fejezetekben is.

*„Ha a mitológiával foglalkozó tudomány megtalálja a módszert, hogy a mitologémákat önmagukért beszéltesse, akkor az értelmezés is olyan természetű lehet, mint egy költői vagy zenei alkotás értelmezése.”*¹³

Itt egyértelműnek tűnik, hogy a mitológia tudomány, amely kutatóinak beszéltetni kell a mitologémákat. Értelmezésem szerint a mitologémák a mítoszok egy olyan változatai, amelyek világaspektusként értendők, vagyis a mítosz tartalmi, fogalmi és művészi megjelenése átsugározza a világ szellemi tereit, akár a zene. Modern kifejezéssel élve: „globalizálódik”. Kerényi a mitológia fogalmát keresőknek a tájékozódást az ókori görög istenmitológiával magyarázza. Az istenmitológia két részből áll: az egyik rész az istenek jellemzése, hatalmuk, működésük leírása, a másik rész az élettörténetük, ami tulajdonképpen a mitológia. Itt jön be az aition fogalma, amely az istenek jellemzőit hivatott magyarázni, de az aitiológia más területekre is kiterjed: vannak kultusz-aitionok (okmagyarázó történetek), állataitionok vagy más természeti aitionok.

Amikor egy mitológéma világaspektussá válik: átszellemül, tudatosul – útját járva –, a világ tükröződik benne, a mitológéma értelmet nyer. Kerényi felhoz két kis mítoszt (vázlatosan közlöm): Az egyikben két madár, az emu és a daru összevesznek, verekednek, vagyis viszály keletkezik közöttük. Ennek eredményeként a daru kiragadott egy tojást az emu fészkeből és egy farakásra hajította. A tojás összetört, sárgája pedig szétfolyt a fákon, melytől lángolni kezdtek. Az ég szelleme látta, hogy a világ csodaszép a sugárzó fénytől; azóta minden nap meggyújtja a tüzet.

Ezt a mítoszt a *viszály* világaspektusa teszi mitologémává.

A másik kis mítoszban a Nap és a Hold édestestvérek. A Hold azt mondja a Napnak, hogy dobják a gyerekeiket a folyóba, de zsákjából a Hold – cselesen – fehér

kavicsokat önt a folyóba, míg a Nap a zsákjából a gyerekeit önti a folyóba. Másnap a Nap egyedül van az égen, a Hold éjszaka a gyerekeivel jelenik meg. A Nap kérdőre vonja a Holdat, de ő azt feleli, hogy úgy is sok volt együtt a fényük; így meg az emberek kifoghatják a gyerekeit a vízből, és lesz mit enniük.

A viszály és a csel örök emberi, világi dolgok. A két példából következik, hogy a mitológéma a mítosz egyfajta tulajdonsága, miközben önmaga is mítosz.

Világaspektus, átszellemülés, ünnepi világaspektus, istenivé válás: ezekkel az ideákkal lehet érzékeltetni a mitológéma lényegét. Mindkét mitológémában elmarad a cselekmény indoklása. Az elsőben, hogy miért viszálykodtak, a másodikban, hogy miért kellett a holdnak a csel. Éppen ez a mítosz és a mitológéma lényege: az indoklás nélküli beleélés, ugyanúgy, mint Beethoven (V.) SORS szimfóniája vagy Shelley *The Sensitive Plant* című költeménye. A zene ugyanazt fejezi ki, mint a költemény; az ember életének elválaszthatatlan attribútumait: a születést, az örömet és a szenvedést. Maga Beethoven mondta, mikor kérdezték szimfóniája témájáról, hogy „Így kopog a sors az ajtón”. A mítoszok is így áramlanak, rajzanak a világban; – itt lehet megérteni Buttman Filipp Karl (1764-1829) görög nyelvész és mitológus *kirajzás* elméletét, és az egységes egészként értelmezett mitológéma fogalmát.

*„E szerint (...) a görög mitológia gyűjtőfogalom, amelyben a legkülönbözőbb elemek elférnek, és csak legvégső fokon jelenti Hellas isten- és hősmondává átvilágított őstörténetét.”*¹⁴

Az előbbi idézet gyűjtőfogalma a mitológia összetettségének sokféleségére utal.

„A mitológémák annyiban jelentésteljesek és magyarázók, amennyiben világaspektusokat foglalnak magukba, világaspektusokon alapulnak, mint az említett két mítosz a világ csel- és viszályarculatán.”

*„Az idézett kis mitológémákban a viszály és a csel nem istenségek.”*¹⁵

A mitológia gyűjtőfogalmába a mítosz és mitológéma egyaránt beletartozik, és erre az utóbbi két idézetből lehet következtetni:

a, *„az említett két mítosz a világ csel- és viszályarculatán”*

b, *„mitológémákban a viszály és a csel”*¹⁶

Más szöveggörnyezetekben előfordul (szerintem helytelenül), hogy a mitológia átveszi a mítosz vagy a mitológéma szerepét, és ott ahol mítoszt vagy mitológémát kellene mondani, mitológiát mondanak.

Ipolyi Arnold szerint ¹⁷ „*A mythologia, legközségesb értelemben véve, a hajdankor, vagy inkább az úgynevezett pogány népek vallási hite s tana az isten s világról. Ezen népszerű értelmezés szerint, tárgya: a fő létok megfejtése volna*” – írta a könyv bevezetőjében.

Kerényi Károly: Görög mitológia ¹⁸ c. könyvének mottója, amit eredetileg Hugo von Hofmannsthal ¹⁹ osztrák költő a feleségének írt, világosan mutatja a mítosz inspirációs természetét: „*Feleségemnek / Emlékszem erre a tervre. Magam se tudom, milyen érzéki és szellemi kedvből fakadt: Mint az űzött szarvas a vízre, úgy vágyakoztam ezekbe a mezítelen, ragyogó testekbe, ezekbe a szirénekbe és dryasokba, ebbe a Narkissosba és Próteusba, Perseusba és Aktaiónba: el akartam tűnni bennük, s belőlük nyelvekkel szólani.*” ²⁰

A mítoszok esetében úgy tűnik mind a tartalmi, mind a formai jegyeket hagyományozza a nyelv, méghozzá olyan erővel, hogy a szájhagyomány generációkon keresztül megőrizte, anélkül, hogy az általa közvetített információt megértette volna.²¹

A mítosz életalap, időtlen szkéma, vallásos formula, amibe beágyazódik az élet, és története képi világgá válik. A jelenbe vetített anyagában a tárgya mindenekfölött áll, az elbeszélő és minden ember felett. Se nem in abstracto, de nem is in concreto istenség. Individuum felettinek kell lennie, és ábrázolhatatlan lélekképekkel kell hatalmat gyakorolnia az emberekre.

„*A mítosz történetekben való gondolkodás. Cselekvés és elmesélés. Csak mond és mutat, de nem határoz meg semmit, nem nyújt fogalmat az érzésnek.*” ²²

A mítosz anyagtermészetét az őskor mágiáját követő ókor törzsközösségének mitologikus gondolkodásának primitív, de tiszta alakjában lehetne vizsgálni, mivel ilyen anyag nem áll rendelkezésünkre, marad a spekulatív formula. A dolgozatom célja nem is az abszolút igazság felderítésére irányul, hanem a sokféleség szinkretizmusának eredményeként egy emberközelibb mitologikus következtetés leírására.

Mikor azt gondoltam, hogy már megértettem a mitológia lényegét - Kis Gábor (PhD értekezése): Az ördöggel kötött szövetség a XXI. századi prózairodalmában ... (2013) – megint elbizonytalanított: „*A mítosz – miként a nyelv - alkotó egységből, viszonylatokból állnak, amelyet Lévi – Strauss a strukturalista nyelvészet mintájára mitémáknak nevez. A mitéma nem azonos a motívummal, a sémával, az archetípussal vagy a szimbólummal, bár lényege szerint szintén visszavezet a mítoszhoz.*” ²³

Látjuk, hogy a mítosz egy újabb nyelvészeti értelmezést is kap. De nem csodálkozom, mert a mítosz és az irodalom kapcsolatát vizsgáló részben találkozhattam a többes

jelentésű mitologéma fogalmával is, amelynek lényege a változatosság, azonosság és különbözőség, egyes szám, többes szám és részhalmazokkal teli halmaz.²⁴

Kis Gábor kitűnő értekezése a mítosztémáról e kérdéskörben az átfogó ismeretek rejtélyes tárháza, így tőle sem tudjuk meg világosan, hogy végül is mi a mitológia, a mítosz, a mitologéma vagy a mitéma.

Ha a holt „anyagot” meg akarjuk eleveníteni, a dolog eidosz (lényegiség) voltaig kell hatolni. Egyik esszémben ezt így mondom: „emberi lény 'A' vers. Üljetek a vers elé és beszélgetsetek vele! Kérdezzétek! Mondjátok meg válaszait. Kétkedjete, és vitatkozzatok. A jó vers megelevenedik bennetek”²⁵

A filozófia régi sötétlova a mitológia. A felvilágosodás kíváncsi, a romantika csökönyös felelgető, aztán Freud és Jung pszichológia-mitológiája pedig teljesen összezavarja az embert.

De vajon lehet e bizonyítani a Ninccsel a Vant; a semmivel a valamit? Az ilyen dedukciók defigurálják az anyagot és definitív megoldáshoz sehogy sem vezetnek. Ha elfogadjuk, hogy mítosz csak az ember által létezik és alapanyaga a történet, akkor azt is elfogadhatjuk, hogy a történet csak akkor válik mítosszá, amikor a közösség verbális vagy írott formában befogadja, és életük részévé válik. Steklács János Mítosz elmélet és nyelvtudomány²⁶ c. tanulmányában így ír:

„Úgy tűnik, a világ minden részén a folklór műfajainak csoportjain belül kialakult a mese a monda és a mítosz is. A legtöbb az alapján különböztetik meg ezeket a műfajokat, hogy a közösség, amelyben elmondják őket elhiszi-e, avagy sem. A filológiával, irodalomtudománnyal, nyelvészettel foglalkozó Jakob és Wilhelm Grimm így fogalmaz: a mese költőibb, a monda történetibb.”

A mese költőibb a monda történetibb, ehhez a gondolathoz én még hozzáteszem: a mítosz istenibb és egyben emberibb. A mítoszok istenei esendő emberi tulajdonságokat viselnek. Zeusz a legfőbb görög isten szép kis fehér bika képében elrabolja Európét a föníciai királylányt, Krétán magáévá teszi, utána hozzáadja a krétai királyhoz. A keresztény-zsidó istent, Jahvét, ilyenén rajtakapni aligha lehetne. A keresztény isten merev, fenséges, tökéletes, és nem létesít intim vagy baráti kapcsolatot közönséges emberekkel, ha létesít, akkor is csak szakrális coitus történik. Őt csak imádni szabad és könyörögni hozzá. A zsidók még a nevét sem ejtik ki tiszteletből és félelemből, helyette az Adonáj (Úr) szót használják, Jahve a lenni ige 'Ő van'.²⁷ Ehhez még annyit tennék hozzá, hogy a keresztény

Istent még senki sem hallotta nevetni, sőt Jézust sem látta senki sem, hogy akár egyszer is mosolygott volna.

Előző tudós fejtegetések a mitológiát, mint tudományt, és mint nem tudományt is definiálják. Megtudtuk, hogy a mitológia gyűjtőfogalom, amelybe minden beletartozik. Főképp a mítoszok és a mítosz más formái, a mitológémák és a mitémák; az ezekkel kapcsolatos ok-magyarázatok pedig az aitionok, illetve az aitiológia. Ez természetesen saját olvasatomban van így, de nem nyugodhatunk meg a mitológia összetett fogalmát illetően, ezért a továbbiakban a mítoszok születésével és keletkezésével foglalkozom.

1. 3. A mítosz születésének implicit megközelítése

Nem tudjuk hogyan kezdődött a mitológia, mint ahogy a zenéről és a nyelvekről sem tudjuk, hogyan keletkeztek. Ha a művészen a költészetet, festészetet, szobrászatot, mintás szövést, építészetet értjük, kimondhatjuk, hogy nincs a világon etnikum, amelynek művészete nem volna. Ugyanígy nincs egyetlen nép sem, akinek ne lenne mitológiája. Az emberek, akik imádkoznak vagy szertartásaikat végzik, ünnepeiket tartják, nem is gondolják, hogy milyen mélyen nyúlik vissza a múltba, ezeknek a kultuszoknak az eredete. A primitívnek mondott népek hiedelmeiből, cselekedeteiből, varázslásaiból kultuszcselekmények jöttek létre. Ősművészetük képei, szobrai varázseszközök voltak, ezeket nem a művészet kedveléséért alkották, hanem a titokzatos erők kifejezését látták benne. Az ősmítoszok is ilyen céllal születhettek. Az egyetemes gondolkodás évezredek fejlődése, ezen belül a mitologikus gondolkodás, művelődés, filozófia és még sok más nagy folyamatok visszanyúlnak mind az emberi eszmélés eredetéig.

Az istenek teremtték a mítoszt maguk gyönyörűségére. Ez a transzcendens felfogás feltételezi a mítoszok isteni eredetét, vagyis a mítoszok már akkor is voltak, amikor még az ember nem létezett. A nagy mitológiákban mindig az istenek teremtenek embert, és nem az ember teremti az istent. Isten szubsztanciája az önmagában létező lélek, amely nem más, mint az isteni akarat. Az isteni akarat önmagát teremti, és ezzel együtt születik meg az isteni ihlet gyönyörűsége a mítosz. Az ember mítoszképzete az istenektől kapott intuitív tehetség.

Azonban Platón felfogása és a szofisztikus gondolkodás erről másképp vélekedik. De különösen a materialista felfogás. Ezek szerint a mítoszok születése, a realiztikus és

misztikus felfogás és az ontológiai dedukció relativitása. Egyed Péter: Mítosz és módszer²⁸ című tanulmányában a tovább fokozott elméleti mítosz-megközelítés már-már a tudományos hisztéria benyomását kelti. Itt említ egy újabb csodabogarat az Ödipusz-mítoszt, amelynek elemzéséhez négyoszlopos viszonylatcsoportokat alkotnak, így aztán a rokonsági kapcsolatokból (levezetik) megközelítik a mitikus gondolkodás struktúráját, amely Lévi-Strauss szerint heurisztikai jelentőségű. Tovább fokozva ezt az elvont okoskodást, Greimas²⁹ szerint: „az A versus non-A jelentésegységnek kettős viszonylatrendszerbe kell szerveződniük, az ilyen típusú oppozíciópárok pedig globális korrelációkban vannak.” Ezek után felírja a Greimas féle mítoszi matematikai formulát.³⁰ Már-már azt feltételezi az ember, hogy a tudományos gondolkodás (okossága) helyére lépett az okoskodás tudománya. Ha így próbáljuk megközelíteni a mítoszt matematikával, logikával és részekre osztva nem egységes egészként kezelve, akkor elveszti minden emberi üdeségét, mint ahogy Kerényi Károly kifejti Mi a mitológia? című tanulmányában. Ebben tesz utalást a tudomány gyakorlatára, a mítosz szétdarabolásának helytelenségére és megállapítja:

*[Így ezen a területen a klasszikus ókortudomány lényegében nem jutott messzebb, mint K. O. Müller³¹ Prolegomenái-ban [Bevezetések], a mítoszkutatásnak ebben a friss reggeli hangulatú művében. Azóta csak az anyag nőtt, és az üdeség veszett el, amely annak a könyvnek még ékessége.]*³²

Mások a természeti okság magyarázatával szüntetik meg a transzcendens felfogást. Az elvont ismereteket a gyakorlatból eredeztetik, ezeknek az ismereteknek az ókorban a papság a birtokosa, ők őrzik és ápolják ezt a kezdetleges tudományt.

„Tudományuk természetesen a legszorosabban összeforr a mitológiával, teológiával és a varázsló szertartásokkal. Az indus szentírás, a «Véda» egyenest tudományt jelent. A papi tudomány a vallás szolgálatában áll ugyan, de bizonyos fokig a papi iskolák útján szétterjed az egész népre, sőt a többi népekre is, úgy hogy a tudománynak ebben a primitív formájában is jelentős szociális hatása van. A hitnek rendszerbefoglalása spekulatív gondolkodást, ami már az észnek formális elvonó elmetevékenységet kíván meg, ami már az észnek formális szempontból tudományoszerű munkája. A csillagos égnek, az időjárásnak, a betegségeknek megfigyelése fokozatosan arra a belátásra is juttat, hogy a mitikus lények, különféle szellemek közbelépése nélkül is a természet jelenségei egyforma s kiszámítható törvényszerűséggel lépnek fel. Így lép a démonokkal okoskodó mágikus természetmagyarázat helyébe lassankint az állandóan és egyformán működő természeti erőkkel, mint okokkal

való magyarázat, a mítosz helyébe az okság elvén épülő tudomány. Még hosszú ideig ezt is a papság képviseli külsőleg vallásos színezettel.”³³

Visszatérve a mítosz születéséhez, megállapíthatjuk, hogy ismeretlen dologgal kerültünk szembe. A mítosz születése az ember értelmi tudatának ébredésével esik egybe. De a tudatalatti motorikus hajlam a hordozója minden tudatos megnyilatkozásunknak. A Jung által közzétett archetípuselmélet éppen erre a tudatalatti őshajlamra épül, mondhatnám azt, hogy ez nem más, mint a készség. Olyan, mint a tanulás, a beszéd, a járás készsége. A kisgyermek még nem tud járni, pedig mozgatja kezét-lábát, artikulátlan hangokat kelt: sír, gügyög, de járni és értelmesen beszélni nem tud, de mindkettőt meg tudja tanulni, mert a hajlam génjeibe kódolva van. Tehát a mítosz archetípusa sem más, mint a misztikussal szembeni hajlam. A francia Claude Lévi-Strauss struktúraelméletében arra a következtetésre jut, hogy a mítosz azért épül fel az emberben, mert a pszichéjében adottak a körülmények hozzá. *„Lévi-Strauss a tudományt egyfajta ideális ésszé emelte; ez a grammatikai-matematikai rend, a strukturális rend, a lingvisztikai modell szól a strukturális nyelvészet kinyilatkoztatásáról is. A diskurzus, amelyet Lévi-Strauss, Foucault, Lacan vagy Serge Leclaire ad elő, arra irányul, hogy zártságot, törvényszerűséget, a dolgok rendjét tárják fel és jelenítsék meg a mitikus és a tudattalan, a grammatika és a vágy területén. Excesszusaik mesterei és áldozatai ők, monumentális mitológiák leleplezői és előállítói.*”³⁴

Csudálatos elméletek, csak hogy nem visznek közelebb a mítosz születésének magyarázatához. Az a tapasztalatom, hogy az ilyen és hasonló mitologikus tudományos fejtegetések mellé szinte sosem rendelnek gyakorlati példákat, vajon miért.

Amikor az archetípusra gondolunk, ne úgy képzeljük el, hogy valami ősmítosz képe jelent meg az ősember képzetében, csupán a készsége volt meg rá, hogy a tapasztaltakban mágiát, misztikát lásson. Freud említette elsőnek az „archaikus maradványokat”, amelyek nem individuálisak, hanem a kollektív tudat részei. Jung ezt archetípusnak nevezte, valami ősi képzetnek, amely nem motívum, hanem „irányulás”, akár „a madárnak az, hogy fészket rakjon”. Az emberi psziché teszi lehetővé, hogy a nyelvi és kulturális másság ellenére, más távoli népek folklórjában, azonos irányultságok alakuljanak ki. Ez értelmezhető a hiedelem vagy a mítosz területére is. Jung *A tudattalan megközelítése* című tanulmányában írja: *„Az ősztönhöz hasonlóan az emberi psziché kollektív gondolatait, sémai is veleszületettek és öröklöttek.*”³⁵

Ez közel áll az általam felvetett hajlamok (készségek) téziséhez, azzal a különbséggel, hogy elképzelésem szerint a készségeket a gének közvetítik. A kollektív gondolat

pedig nem veleszületett és örökölheto pszichikum, hanem csak készség vagy másképp mondva hajlam vagy irányultság.

Az viszont természetes, hogy az archaikus maradványokból még nem születik mítosz. A fenti fejtegetésekben kétféle volt a mítosz születésének megközelítése, az egyik a transzcendens, a másik a realiztikus gondolkodás. Magam részéről, a mítosz természetét tekintve, inkább a transzcendens megközelítést választanám...

(De kérdezni fontos: miért lehet, kell a költeményt a mitológiával összehozni?)

Tudjuk, hogy a mitológia egyféle anyag a költészet számára, mellette van, benne él; úgy is mondhatom, hogy a mítosz lelke a költemény életet lehelő ihlete, a látens anyag létezésének katalizátora. Keresgélésem közben észre kellettennem, hogy sokszor keveredik a mítosz fogalma a mitológia fogalmával. Holott egyes meghatározások egészen világosan állítják, hogy a mitológia a mítoszokkal foglalkozó tudomány, a mítosz pedig ennek a tudománynak a tárgya. Legtöbbször az elvont magyarázatok a mítosz genealógiai hiánya miatt keletkeznek; a kutatók elméleti tehetségük függvényében csapongnak körülötte. Éppen ezért ez a tanulmány nem csupán csak érdeklődik, hanem a mitológiáról gondolkodókkal együttgondolkodva megpróbál sajátos definíciót adni a mitológia és a mítosz fogalmára.

1. 4. Mitológiai magyarázatok a tudományok tükrében Ady: Vér: és Ős áldozat című verse kapcsán

Ha elfogadjuk a mitológia anyagtermészetű dedukcióját, és azt, hogy a mitológia művészet a költészet mellett és a költészetben, akkor paradoxmódon archetípusként - mint példa -, Ady Vér: Ős áldozat ³⁶ című versének két opusát (I. és II. versszak) felhasználva értelmezhető a mítosz fogalma: „Vér, íme, az űs áldozat:/ Vért fröccsenti a tűzbe/ s leszúrni a fehér lovat.” - ez a vers első versszaka. „A vér tudja Ő útjait,/ Céljait, titkait tudja:/ Éljen az Ember, Vér s a Hit.” – ez a vers utolsó versszaka, a közbenső kilenc versszak témánk szempontjából érdektelen. Ez a vers az új magyar mitológia alapmotívuma. Mielőtt magán magyarázatba kezdenék Kerényi Károly: Mi a mitológia c. tanulmányából újból idézem:

„Mi a mitológia? a görög mítosszal foglalkozó ókortudomány körülbelül így válaszol a bevezető felvilágosítást keresőknek: Amit istenmitológiának nevezünk, két különböző részből áll: először is a jellemzésből, vagyis az istenek hatalmának és működési körének le-

*írásából, másodszor pedig az istenek élettörténetéből. Ez utóbbi a tulajdonképpeni mitológia.”*³⁷

Első versszakában megjelenik az anyag, vagyis a történet, amely egy ősi áldozati rítust ír le. A táltos az áldozóoltárnál lobogó tűz előtt megöli a fehér lovat és vérét a tűzbe fröcsköli, csupán ennyi a történet, de ebben a történetben megjelenik a mítosz és a költészet egyaránt, csak egyedül a zene hiányzik, amelyet elképzelhetünk úgy, hogy egy ősrögös, igris, vagy lantos mondja el a verset, vagy önmaga Ady, a táltos-költő regéli el.

Nem kutattam, hogy az idézett Ady versben micsoda a mitéma vagy a mitológéma, de a VÉR szimbólum a Faust-mítoszban is szerepel, mint egyik legismertebb mitéma: ez a vérszerződés - de mint ismeretes - a magyarok etelközi szerződése is vérrel kötött.

Az idézetben a vér fröcskölése a tűzbe, és a ló leölése ős áldozatként egy őskép, amely anyaga a mítosznak, akár a muzsikának a hangok. A kép mozog, él: lángol a tűz, nyerít a ló, fröcsög a vér, asszonyok kántálnak és az ég felé emelik arcukat, a férfiak lándzsáikat tartják magasra. Megelevenedik a mítosz, de csak itt az emberi közegben értelmezhető, és csak azok értik igazán, akik benne élnek s átélnek a cselekmény közösségi tartalmát. Ez az emberi anyag nyomban megmerevedik, holt anyaggá válik, ha természetes közegéből úgy emeljük ki, hogy magyarázni kezdjük a kép jelentését, filozófiai vagy szakrális mondanivalóját. Ilyen megmerevült anyag lesz a nyomtatott vers is vagy a hangjegyekkel rögzített zenemű is, ha tudományosan magyarázni kezdjük.

A vallásnak, mítosznak, mesének, mondának egyféle anyaga van: a történet, amely közösségi létben jön létre. Leegyszerűsítve: A mítosztörténet empirikus hiedelem, isteni és héroszi; a vallásanyag intuitív hit és dogmatika; a meseanyag hihetetlen és naiv; a mondananyag eseménydús és elbeszélő.

A mítoszanyagra adott tudományos köntöstől függ a mitológiai magyarázat: a poétika színes köntösében költemény lesz; a zenetudomány orgonaszínű köntösében zengő világgá válik; a mesekutatás tarka köntösében naiv mesévé alakul; ha a teológia fekete köntösét adjuk rá, vallássá válik; a filozófia bíbor köntösében teória lesz; nyelvész szürke köntösében lingvisztika : az antropológia csontszínű köntösben kulturális embertanná válik, stb. Visszatérve a példánkra, Ady költeményéhez, az imént felvázolt tudományt, művészetet szinte mind rávetíthetjük a versből kiragadott mindössze hat sorra. Nézzük elsőnek a mítoszt. Ady versének története már ismert, de nem árt felidézni: „*Vér, íme, az ős áldozat:/ Vért fröccsenteni a tűzbe/ s leszúrni a fehér lovat.*” (Valószínű, hogy Zeusz és Lédá³⁸ nászáról szóló mitológéma példája elegánsabb lenne, mivel Ady a kedvesét Lédá-

nak hívta, az Adél visszafelé olvasva Léda.) Mivel a dolgozatom címe Mitológia a magyar költészetben címet viseli tematikusabb felhozni egy magyar eredetű mitologémát.

A mítosz sem más, mint cselekvő történet, hiedelem, művészet és filozófia. Mind-egy, hogy archaikus vagy modern a cselekvő történet, a mítosszá válása úgy is a befogadó közegtől függ. „*A vér tudja Ő útjait,/ Céljait, titkait tudja:/ Éljen az Ember, Vér s a Hit*”. Most itt valóban elő lehet szedni a mitémát, mert a vér útja a honfoglaláshoz vezet, mert Álmost, mint szakrális istenkirályt feláldozzák az Istennek, fehér lovát is megölik, mert a magyarok lovukkal együtt halnak. Álmos és Krisztus anyjának hasonló, a lélekkel történő coitusa. Ez asszociálhatja a keresztény mítosz tovább élésének azt a vér mitémáját, amikor is Krisztus vérének egy Grálba, serlegbe fogták fel; ezt a serleget és a Krisztusba döfő lándzsát a Grál lovagok őrzik.

1. 5. Mítosz magyarázatok különféle tudományokban, művészetekben

1. 5. 1 A mitológia, mint költészet

Platónnál a tapasztalat és a tett előfeltevése alapján juthatunk el a mitológia alapkérdéséhez, hogy tulajdonképpen mi a mitológia. „*Ezen az alapon a kérdésre: mi a mitológia? - azt felelhetjük: művészet a költészet mellett és a költészetben belül (a kettő területe többszö- rösen metszi egymást); de ennek a művészetnek egy sajátos előfeltevése is van. Ez az előfeltevés anyagi természetű: van egy különös matéria, amely a mitológia művészetét lé- nyegében meghatározza.*”³⁹

A Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint a mítosz:

„*Isteni lényekről, hősekről, az ősidők eseményeiről szóló monda, hitrege. Valaki- nek, valaminek emberfölöttivé emelt irodalmi ábrázolása mítoszt teremt.*”⁴⁰

Többször idézem az Adytól vett példát, mert így a történet képét egyszerűbb látni.

„*Vér, íme, az ős áldozat:/ Vért fröccsenti a tűzbe/ s leszúrni a fehér lovat.*”

Ősidőkre az ős áldozat kifejezés utal, míg az eseményt a fehér ló leszúrása és vére- nek tűzbe fröcskölése jeleníti meg. Látens résztvevő nyilvánvalóan az Isten, akinek tiszteletére vagy kiengesztelésére áldozzák fel a gyönyörű fehér lovat. Tagadhatatlan tény, hogy itt a Jungféle archetípussal és egy mitologémával állunk szemben. Az archetípus az áldozás, az áldozathozatal készsége, amely benne él szinte minden nép tudatalatti psziché-

jében, ugyanúgy, mint a tanulás készsége. A mitológéma pedig maga az archaikus élőkép. Lévi-Strauss két tétele rávilágít a mítoszok tulajdonságára: „*Mint minden nyelvészeti létező, a mítosz is alkotóegységekből formálódott.*” Ezenfelül, alkotóegységei a nyelvhez hasonlóak, és a szinteken felfelé haladva egyre bonyolultabb, összetettebb megjelenést mutatnak. Ezeknek a nagyobb alkotó elemeknek a mitéma elnevezést adja. Itt az istennek bemutatott áldozat eseménye a mitéma vagy mitológéma. Költészet szempontjából a vér az áldozat bemutatásának szimbóluma, amelynek eredménye a vér fröcskölése a tűzbe. Érdekes momentum a sorrend logikátlansága, hogy előbb fröcskölnek a vért, mint a lovat leszúrták volna. Kinek, minek a vérét fröcskölnek? A táltos révülése által, a rituáléba révülő törzs egyé lesz a fehér lóban; átélve a fehér ló halálának magasztosságát, az istenkérés révületében saját vérük is áldozati vérré válik. A fehér ló leszúrása és vére fröcskölése már csak mechanikus cselekedet, akár az ezt követő áldozati tánc vagy a rikoltozás. A vers rövid három sora megmutatja a költészet óriási kifejező erejét a mitologikus gondolkodásban.

„*A mitológia megmagyarázza önmagát és mindent a világon. Nem azért, mert magyarázatul találták ki, hanem azért, mert természettől fogva az is sajátossága, hogy magyarázatot ad. Mint ahogy a költészet és a zene is olykor sokkal átlátszóbbá tudja tenni a világot a szellem számára, mint a tudományos magyarázat. (...) Ha a mitológiával foglalkozó tudomány megtalálja a módszert, hogy a mitológémákat önmagukért beszéltesse, akkor az értelmezés is olyan természetű lehet, mint egy költői vagy zenei alkotás értelmezése.*”⁴¹

Kerényi ebben a passzusában a mitológia megmagyarázza önmagát és mindent a világon, ugyanakkor mitológia tudománya találja meg a módszert a mitológéma beszéltetésére, hogy úgy lehessen értelmezni, mint egy költői alkotást vagy a zenét. Ezek szerint a mitológéma a mitológián belül értelmezhető egyféle művészet.

Egyed Péter: Mítosz és Módszer⁴² című tanulmányában teljes áttekintést kapunk általa igen heurisztikusnak nevezett mítoszkutatásról.

[*Azt a kérdést, hogy „mi a mítosz”, megelőzi a „mi nem mítosz” kérdése. Nem mítosz a filozófiai allegória, a ma már érthetetlen mítoszok eredetének magyarázata, a szatíra vagy paródia, az érzelmős mese, a kicifrázott elbeszélés, a regösének, a politikai propaganda, a tanítómese, az anekdota, a teatrális melodráma, a hősi eposz és a reális elbeszélés. (R. Graves: A görög mítoszok. Budapest, 1970. 11.) A pozitív meghatározások két fő típusát ismerjük: 1. a tartalmi meghatározások — ezek szerint a mítosz: elbeszélés, illetve elbeszélő hagyomány (Graves, Trencsényi-Waldapfel), a nyelv belső szükségyszerűsége*

(Max Müller), mágikus vezérlés objektivációja (Tylor, Frazer, Malinowski), a tudatelőttés lélek kezdeti megnyilatkozásai, akaratlan történések a tudattalan lelki történésekről (Jung); 2. modális meghatározások — a mítosz itt nyelvi és ugyanakkor nyelven kívüli tény (Kerényi, Lévi-Strauss), természetes metanyelv, másodlagos szemiotikai rendszer (Greimas, Pjatyigorszkij). Ez utóbbi esetben a „mi a mítosz?” kérdést a „hogyan mítosz a mítosz?” kérdés helyettesíti.”]

Ugyanakkor az aitiológia a mitológia önmagyarázata helyett ad magyarázatot.

A félreérthető fogalmazások adják a mitológia megfejthetetlen voltát.

1. 5. 2. Mitológia és a musica mundana

Mitológia humana – az ember mitológiája; a lélek és a test belső és külső harmóniája, ez a titkos törvény része a világnak, amit megláthat az ember és hatással lehet rá. Olyan ez, mint a musica mundana: a mindenség hangja; a mítoszok kirajzásából keletkező átszellemlés.

Az emberi kultúra születésének helyein: a tengeröblökben, hegylankákon, dombvidékeken, a pusztákban; aztán áthatol a tengereken, a sivatagokon; és megfordul, visszaáramlik, hogy újból átáramoljon a világon. Kerényi szerint ezek a világaspektussal bíró mitológémák.

Az ember tartalmai hordozzák a mítoszt: viszik, vonszolják, alakítják; cselekedeteinkben újra éled, képpé válik és hanggá lesz, akár a szétáradó zene.

*„Arra kérjük az olvasót: ne merev anyagiságot érezzen most már a mitológia szóban, hanem bizonyos igeiséget is, mint például a „meseszöveg”-ben. A zenével való összehasonlítás áll a legközelebb; ez a párhuzam gyakran fog itt felmerülni, hogy megvilágítsa a mitológia sajátos természetét. Ezzel nem akarjuk a mitológiát és a zenét a művészetek egy külön ágává összekapcsolni, a mitológia és költészet szokott összekapcsolásával fordulva szembe, hanem elsősorban arra akarunk vele rámutatni, hogy a mitológia önmagában is, anélkül hogy besorolnók a költészet vagy a filozófia birodalmába, éppoly jelentőségteljesnek tekinthető, akár a zene. A mitológia, mint művészet és a mitológia, mint anyag mintegy két aspektusa ugyanannak a jelenségnek, aminthogy két aspektus egyfelől a zeneszerző művészete, másfelől anyaga, a zengő világ.”*⁴³

Hésziadosz görög költőnek ⁴⁴ a múzsák éneklik el azt „ami van, ami lesz, és ami volt”, ő a múzsák énekét írja le az embereknek: például Euterpét, a lírai verselés és a zene múzsája által megtestesített átszellemülés leírhatatlanságát.

De lehetett-e egyáltalán a kezdetekben ősforma; eredeti mítosz vagy mitológéma?

Alig hihető. A primitív mágiák, rituálék, ősmakogások, rikoltozások tekinthetők-e „archaikus maradványoknak”, mint ahogy azt Freud feltételezte, akár a kollektív tudat tudatalatti létezését... Vagy Jung archetípusa, az ősképzet pszichológiai aspektusai? Lehet, meglehet.

Gondoljuk meg, hogy a mítoszt ugyanúgy, mint az zenét, sok ezer éven át csak az emberi emlékezet hordozta; ezért alakulhattak ki a mítosz mutációk, mert a felejtéseket az emberi elme kiegészíti, újjáformálja. Az etnikai, nyelvi különbségekből származó eltéréseket kiigazítja, életterébe illeszti.

Ez az irdatlan alakító ösztön az ember belső aktivitásából fakad, amely mindenütt megtalálja változtathatatlan formuláját: az erős társadalmi közösség szokáserejét, amihez való függőséget az összetartozás pszichózisa hordozza.

De a mindenség titkaiban rejlő kiszolgáltatottság félelmet teremt. A viharok, villámlások, a felhőárnyak futása, csillaghullások, árvizek, földrengések mind ellenséges hatalmak. A világ rettenthetetlen erői: a megmagyarázhatatlan dolgok isteneket szülnek. De e rettenetes erők ajándékozhatnak az embernek jót is: az istenek elküldik az égből a tüzet, a kellemes melegséget; elküldik az üdítő esőt, amely az életük terét kivirágoztatja.

De ne feledjük, az írás híján sokkal nagyobb a hang és a szó ereje. Primitív fado-bokkal dübörgést keltve utánozzák, sőt legyőzik az égzengést, varázsszavakkal legyőzik a félelmet: ez az ősimádkozás: az összefüggéstelen mormogások szorongást oldanak, együtt hangoztatva pedig őskórus jön létre. Az ilyen közösségi rituálék kitermelik a ritmikus mondásokat, mondogatásokat. Megjelennek az ősköltők, akik tehetségükkel tovább alakítják, formálják a mondogatásokat, és a mondásfüzérekből kifejlődik az a verbálismonda, amely már a mítosz alapját képezi. A mítoszábrázolást sziklavészetek, barlangrajzok, barlangfestmények, totemoszlopok, kultikus szobrok is megjelenítik.

Nem kell ide semmilyen nyelvészeti, vagy filozófiai csodabogár, hogy megértsük a mitológia kialakulását és fogalmát.

A zenemítosz talán elég a megértéshez; csak az isteni dolgokra asszociáljunk, és ne keveredjünk a tudomány közé, mert akkor elnyelődnek mítoszaink, mint ahogy Kronosz lenyelte a saját gyermekeit... Így vesznének el a hangok is, ha süketszobába zárnánk őket.

A musica mundana: a mindenség hangja semmivé válna, a mítoszok átszellemülést keltő varázslatával együtt.

Az első nagy kultúrákban jelennek meg a megfoghatatlan mitikus előzmények: az egyiptomi, a görög-római, a kisázsiai, kínai mítoszok „karaván útjain” vándorolnak, akár a zene, akként jutnak el más kontinensekre. A zenével együtt utaznak az énekmondók által életre keltett mítoszok és hősmondák. Mítoszt mondani énekelve, zenével kísérve évezredek át a műveltségek gyönyörűsége volt: varázslatot, elbűvölést, ráolvasást jelentett minden nép körében. A mítoszok és a zene révén az emberek földöntúli hatalmakkal teremtetek kapcsolatot, mint Shakespeare Prosperója ⁴⁵ egy bűvös körbe áll be, egzaltált lesz, és természetfelettivé akar válni hanggal, gesztikulálva, arcimimikával.

A mai ember nem tud már ezzel mit kezdeni, nem látja meg a természetfelettit, nem látja meg az istenit, mert anyagszerűvé vált a lelke, és alkalmatlan az isteni érzékelésre. Valaki erre azt mondta nekem: No, de a mítoszt nem lehet elzenélni. De hogy nem – mondtam –, ahogy átszellemülésünket okozza a zene, ugyanúgy a lelkünkben élő mítosztól is átszellemülünk, mert a mítosz költészet is.

1. 5. 3. A teológia és a mitológia

Következzék a teológia „fekete” köntöse: A Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint: „*Valamely vallás tételeivel és tanításaival kapcsolatos ismeretek rendszere; hittudomány*”. ⁴⁶

Nyilvánvaló, hogy a Vér útjai az élő emberen keresztül a Hit titkaihoz vezetnek.

„*A vér tudja Ő útjait,/ Céljait, titkait tudja:/ Éljen az Ember, Vér s a Hit*”. Ady valószínű az őshitre gondolt, amely eddig titok maradt a magyarok számára.

„*Maga a "mitológia" szó eredeti jelentése "titkos beszéd" volt, olyan dolgokra vonatkozott, amelyeket az ember nem tudott kifejezni*”. ⁴⁷

Pedig jeles kutatóink (Pl. Diószegi Vilmos) próbálták felkutatni az őshit maradványait. Ha dogmatikusan szemléljük a mítoszi képet, és belép a Hit a hiedelem helyett: kötelező szabályokat, magatartásformákat, hivatalt rendel az önfeledt rituálékhoz, megszűnik a mitológia „titkos beszéde”, és vallássá válik.

„*Tudván, hogy nem veszendő holmin, ezüstön vagy aranyon váltattatok meg a ti atyáitoktól örökölt hiábavaló életetekből*” ; „*Hanem drága véren, mint hibátlan és szép-*

lőiten bárányén, a Krisztusén” (Péter: I.1.2./18-19). Ez a megváltásdogma, a mítosz áldozati szertartásából ered. De az archaikus népeknél ez nem vallás, feltétlen elhívés, hanem életmód volt.

Ugyanis a magasztos rituálé után, a feláldozott lovat megsütötték és megették.

Megfigyelhető az is, hogy a nagy monoteista vallások alapítói általában egy-egy személyhez kötöttek: Pld: Zsidóvallás (Judaizmus): Ábrahám és Mózes; Keresztényvallás: Jézus; Iszlámvallás: Mohamed; Buddhizmus: Buddha. A politeista vallások közelebb álltak a nagy mitológiákhoz, mivel benne gyökereztek.

A hittudomány a véráldozatból a magyarok pogányhitét vezeti le, és a keresztény dogmát állítja szembe a barbársággal.

1. 5. 4. A mese és mítosz alapja, formai elemeik

A mítosz a mesekutatás tarka köntösében mesévé alakul. Nézzük hát, hogyan lehet a lóáldozatot mesévé alakítani:

Hol volt, hol nem volt egy fehér ló, ezt a lovat Fehérlófiának hívták, gigantikus ereje volt, mert az anyja hét éven át szoptatta, és amikor le tudta nyúzni egy égisz erő fa kergét, világgá küldte, ő pedig megdőglött. A Fehérlófia ment, mendegélt és egyszer csak a magyarok sáttortáborához ért. Ahol Álmos a magyarok istenkirálya látva a szép paripát, mindjárt szolgálatába fogadta. Ezután Álmos a csatáiba mindig a Fehérlófia hátán ment, és legyőzhetetlenné vált. De Álmos megöregedett és elveszítette csatáit. Az ősi törvények szerint, ilyenkor feláldozták az Istennek. Ekkor így szólt Fehérlófiához: „Eddig híven szolgáltál Fehérlófia, de itt az idő, hogy elengedjelek, én meghalok, isteni erőmet visszaadom az ég urának”. Fehérlófia ezen elszomorodott, de aztán így felelt: „Dicsőséges és jó gazdám voltál Álmos, és akárhová mész, én veled tartok”. Aztán az áldozati oltárhoz mentek, ahol már lobogott a tűz. A tűz körül lányok táncoltak, dalokat énekeltek, a férfiak kardmutatványokkal jeleskedtek, a táltosok doboltak. A fő táltos, a köoltárra fektetett Álmosnak elmetszette a nyakát, utána kardját az ágaskodó Fehérlófia szívébe szúrta, aki holtan elterült a földön és vérét a lángoló tűzbe fröcskölte. Ekkor a Vér és a Láng hatalma felélesztette Álmost és a Fehérlófiát. A körülállók csodálkozva látták, amint Álmos felkelt az oltárról és felugrott a Fehérlófia hátára - annak a hatalmas szárnyai szétnyíltak -, és szálltak suhogva Tündérország felé. Ott boldogan éltek, amíg meg nem haltak.

„Itt nyilvánvaló lesz, hol különbözik el egymástól a tág értelemben vett mitológia (amelybe a hősmonda is beleértődik) és a mese: nem az anyag és nem is a forma okozza a különbséget, hanem a vele szemben felvett magatartás. Ha az élet fenntartás nélkül beleömlik az áthagyományozott anyagba, nagy szertartásos formák közt: kultuszban vagy háborúban (mert archaikus népeknél ez is szertartás), akkor mitológiával és hősmondával állunk szemben. Amikor a nagy szertartások egészen kicsivé: elbeszéléssé és odahallgatás-sá, majd pusztán olvasássá zsugorodtak össze, az élet fenntartás nélkül való beleömlése önfeledt élvezetté, akkor meséről, az olvasás esetében pedig már a regény egy neméről van szó. Az anyag szempontjából nem változott semmi”.⁴⁸

Természetesen mesét nemcsak a mitológia anyagából lehet költeni:

„Anyag szempontjából a mese körébe nemcsak mitológiai anyag tartozik, hanem többek közt az is, aminek természetes formája az egyéni sorsot tartalmazó elbeszélés, tehát a novella”.⁴⁹

„A mese szereplői, helyszínei változhatnak a mesélő, illetve a hallgatók kedve szerint, a mítosznál ugyanez elképzelhetetlen. A mítosz üzenete, információja a szereplői, azok cselekedetei, a helyszín. A mese ezzel szemben sokkal inkább szórakoztató szándékú. A mesének tanulsága, a mítosznak tanítása van.”⁵⁰

1. 5. 5. A filozófia mitológia fogalma

A filozófia bíbor köntösében a mitológia *axióma* lesz.

„A vér tudja Ő útjait,/ Céljait, titkait tudja:/ Éljen az Ember, Vér s a Hit.”

Ady versében a véges, az áldozati kép (vér, tűz, ló), ismerjük a jelenetet, van racionális alapja, de a vér útja már az ismeretlenbe, az irracionálisba, a transzcendens szférákba, a végtelenbe vezet.

„Mint ahogy a filozófia a megismert véges világról a meg nem ismert végtelenre következtet azon az áron, hogy a filozófiailag megragadott végtelent a fogalomban megszünteti, úgy a mítosz is megszünteti a káoszt, az ember és a világ antagonizmusát, azzal szünteti meg, hogy leírja és művészi harmóniába oldja”.⁵¹

A filozófiának itt van mit keresnie: a természet és a törzs tagjainak viszonya; az áldozat és a lét szükségességének értelmezése. Azaz „*az Ember, a Vér s a Hit*” kapcsolatának tudományos vizsgálata? Tudjuk, hogy a filozófia tudományos gondolkodás,

(leegyszerűsítve: a természet, a társadalom, a gondolkodás és a megismerés törvényeit kutató és rendszerező; különösen a lét és a tudat viszonyát vizsgáló tudomány; bölcsélet).

„Mint ahogy a filozófia azért képes az ismertről (a végesről) az ismeretlenre (végtelenre) való ugrást végrehajtani, mert logikailag következetes, úgy a mítosz is azért képes létrehozni a harmóniát, mert képi építkezésében következetes.

Ahogy a filozófia a fogalmak rendjében érzékelteti a végtelent, úgy a mítosz a szimbólumban elnyeli és ábrázolja a világot.

Ahogy a filozófia egy axiómán alapszik, és mint ilyen igazsága logikai igazság, úgy a mítosz egy konvención alapszik és igazsága az ábrázolás igazsága”.⁵²

A mítosz képi építkezését nem nyelvi alapon kell elképzelni, mert amikor még a dolgok nem kötődtek össze a nyelvi formákkal, a képi kifejezésmód volt az általános. Most ne csak rajzolt vagy festett képre gondoljunk, hanem olyan élőképre, amit emberek játszanak el és mindennapjainkban átélnek (pl. a vadásszá avatás rítusa). Úgy tűnik, hogy a mítosz filozófiai értelmezése a társadalomba beépült létforma igaz tartalmának képi ábrázolásában mutatkozik meg.

A mítoszban az objektív-szubjektív hit sokféle formája, sajátos logikai értelmezésében, csak fogalmi logikával értelmezhető. Az olyan általánosan érvényes mítoszalap meghatározása, amely minden mítoszcsoportra érvényes alap lehet, csak egyik elvi megközelítése a mitológiai kutatásnak. A másik kutatási elv, a nyelvi megközelítés, illetve a szövegbe ágyazott mitológia. Saját értelmezésem szerint, minden emberi dolog (már pedig a mítoszalkotás emberi dolog) az élettérre és az érzékekre vezethető vissza (megjegyzés: már sejtállapotban az ösvízben úszkáló sejt is érzi környezetét, a vizet). De nem kell az emberi sejt kialakulásáig visszamenni a mitológusnak, elég, ha a mítoszsejtek kialakulását és felépítését (mitsejteket) vizsgálja: mítoszokat nem lebontani, hanem felépíteni kell.

1. 5. 6. A kulturális antropológia mítosz értelmezése

A mitológia az antropológia csontszínű köntösben kulturális antropológiává válik.

„Az antropológia szó eredeti görög jelentése embertan. Ez azonban sokféleképpen értelmezhető, és ennek megfelelően számos jelentésben használatos ma is. Az emberi evolúcióval foglalkozó kutatók sokszor épp úgy antropológusoknak nevezik magukat, mint

az emberbiológusok, vagy a primitív civilizációk szokásának, folklórjának, vallásának kutatói”⁵³

Tehát, az antropológia nemcsak az ember anatómiai felépítésével foglalkozó tudomány, hanem kulturális életéről is képet alkot, és így a mítosz fogalmát sem kerülheti meg. *„A kulturális antropológia megközelítése szerint mítoszoknak nevezzük azokat a narratívákat, amelyek alapvető kérdéseinkre adják meg kultúránk válaszait. A mítoszokban megfogalmazódó kulturális tudás, az ezekre épülő common sense (józan ész) evidenciái ezért elválaszthatatlanok egy kultúra ethosától (erkölcs), kulturális-társadalmi gyakorlatától.”*⁵⁴

A mítoszi példánk kulturális rituáléja tárgya lehet a kulturális antropológiának. Itt egy őskultúra emberi megnyilatkozása mutatkozik meg a törzsi társadalom környezetében. *„Vér, íme, az ősz áldozat:/ Vért fröccsenti a tűzbe/s leszúrni a fehér lovat.”*

A kulturális antropológiai szakirodalomnak gyakran használt egyik fogalma a mítosz: „Mítosz: A természetfeletti hatalmak (lények és erők) létében való hit a vallásnak csak egy része. A vallásban vannak mítoszok is, amik a természetfeletti hatalmak múltban történt cselekedeteiről, tetteiről szóló beszélt vagy írott történetek. A mítoszok legtöbbször kulturális hősök és természetfeletti hatalmak régi cselekedeteiről szólnak. Néha tartalmazzák a teljes univerzum keletkezésének történetét, elbeszélik, hogyan és miért teremtődtek az emberek, állatok, égitestek és természeti jelenségek. A mítoszok megmagyarázzák, hogyan tettek szert az emberek eszközeikre, szokásaikra és hogyan kerültek oda, ahol most élnek”⁵⁵.

1. 5. 7. Mítosz és a nyelvészet

A mitológia a nyelvész szürke köntösében a nyelvtudomány. Steklács János: Mítoszmélet és nyelvtudomány című tanulmányában idézi Franz Boas⁵⁶ definícióját a kultúrával kapcsolatban. Ez kivonatossan a következő: A szellemi és fizikai tettek összessége, amely egy közösség tagjainak, kollektív és egyéni magatartását jellemzi a természet, a csoportok és tagjaik, és így saját csoportjuk és tagjaival, és minden egyénnel szemben. Boas definícióját Steklács így értékeli: *„Boas definíciója rövid, tömör jellegével ellentétben igen sokat mond. Egyszerre tágítja ki, és szűkíti le a kultúra fogalmát. Magába foglalja az anyagi és szellemi kultúra fogalmát anélkül, hogy szétválasztaná őket. Minket elsősorban természete-*

sen a szellemi kultúra fog érdekelni a nyelv és mítosz vizsgálatakor, ám már most le kell szögeznünk, hogy ahogyan nyelv - gondolkodás - hiedelem - szellemi kultúra szétválaszthatatlan, úgy integrálódott ebbe az egységbe az anyagi kultúra, szervesen és szétválaszthatatlanul”.⁵⁷

A nyelv és mítosz vizsgálatához lóáldozat példánk talán kevés a nyelvtudománynak, de jó példa arra, hogyan lehet a mítoszt és a nyelvet szintetizálni.

Kerényi Károly az ókortudomány jeles tudósa Sir Georg Grey történetét írja le: Grey 1845-ben Új-Zéland főkormányzója. Megtanulja a nyelvet, tanulmányozza a bennszülöttek életét, szokásait. Aztán 1855-ben kiadta Polinéziai mitológia és az új-zélandi faj ősi hagyományos története című munkáját. Ebben írja: „*Úgy találtam - meséli -, hogy ezek a főnökök, szóban és írásban, nézeteik és szándékaik megmagyarázására régi költemények vagy közmondások töredékeit idézik, vagy olyan célzásokat tesznek, amelyek egy ősi mitológiai rendszeren alapulnak; és bár a főnökök közleményeik legfőbb részét ilyen képes formába öltöztették, a tolmácsok csődöt mondtak, és csak igen-igen ritkán sikerült nekik a költeményeket lefordítani vagy a célzásokat megmagyarázni.*”⁵⁸

Kerényi ebből a jelenségből a „mítoszban való élest” emeli ki. „A mítoszok esetében úgy tűnik mind a tartalmi, mind a formai jegyeket hagyományozza a nyelv, méghozzá olyan erővel, hogy a szájhagyomány generációkon keresztül megőrizte, anélkül, hogy az általa közvetített információt megértette volna”.⁵⁹

Claude Lévi-Strauss szerint: „A mítosz nyelvi rendszer; de olyan nyelvi rendszer, amely igen fejlett szinten működik, ahol is az értelemnek sikerül, ha szabad így mondanom, elszakadnia attól a nyelvészeti alváztól, amelyen útjára indult.”⁶⁰

Amikor elhatároztam, hogy a mitológiai elemek kutatásával foglalkozom a magyar költészetben, többféle tudományos hipotézist tekintettem át abból a célból, hogy megtaláljam azt a metodológiai formát, amely legjobban megfelel a mitologikus elemek kimutatására. Ebben a tekintetben első megközelítésben Saussure és Jakobson nyelvészeti strukturalista elméletét tekintettem át.⁶¹ A strukturalisták a nyelvészetből indultak ki, és a nyelvészet módszereit a művészetekre is alkalmazták, mindkét területen természettudományos egzaktásra törekedtek. Claude Lévi-Strauss, francia etnológus, a mítoszok keletkezésének leírásában és a primitív és modern művészetek elemzésében alkalmazta a strukturalista nyelvtudományi módszert, de az irodalom és a kritika területére is kiterjesztette. Mondván: az irodalom egésze a nyelvhez hasonló rendszert, struktúrát alkot, az író lehetősége a kombináció: „Nincsenek alkotók, csak kombinátorok” – állítja.

„Az a törekvés, hogy elindítsák és fenntartsák a kommunikációt, az egymással csitvelő madarakra jellemző. Így a nyelv fatikus¹ funkciója az egyetlen, amelyben nyelvük az emberekével közös vonást mutat. Ez ugyanakkor az első verbális funkció is, amelyet elsjátítanak a gyerekek. Ők készek a kommunikációra, mielőtt képesek volnának informatív közlemények adására vagy vételére.”⁶²

Az irodalomtudományi strukturalizmusa 1920-as évek végén születet az orosz formalizmusból. Jakobson 1919-ben egy Prágai Konferencián keresztelte el az irányzatot. Első mozgalmát a Prágai Nyelvész Kör szervezte. Ha a formalisták „specifikátorok” voltak, a strukturalisták az „unifikátorok” lettek, akik az előzőkkel szemben egységes formacentrumot kerestek.

A késő modern irodalomban éppúgy, mint diskurzusának kiteljesedésekor központi helyet kapott a nyelv új felfogása. Felismerték, hogy a nyelv univerzális modell szerepet tölthet be. A nyelviség ilyen átfogó alkalmazásának megértéséhez Saussure nyelvelméletét kell megérteni. Élete vége felé, 1906 és 1911 között tartott általános nyelvészeti előadásokat, ezeknek jegyzeteiből tanítványai halála után adtak ki könyvet. Ez a könyv teremtette meg a háttérét a modern strukturalizmusnak.

A strukturalistát a filozofikusság helyett az aktivitás jellemzi. A strukturalista elemzés nem a hermeneutikát és a dekonstrukciót (Heidegger, - Derrida) alkalmazza, hanem jellemzően az interpretációt; voltaképp a cél a tárgy formájának megvilágosodása, nemcsak a létező forma, de a létezőnek a homológ megismerő formája. Ezért ismeretelméleti indíttatású, csak a tárgy formájában lévő jelentést ismeri el (ezzel valójában tagadja az interpretációt), de a strukturalista interpretációja az általános műmegismerési modellt keresi, ellentétben a hermeneutikával, amelynek interpretációja egyes művekre irányult (mint minden hagyományos rendszer). A hermeneutika (magyarázattan) a szubjektív pozíciót és jelentését egy másodlagos hordozóval jellemezte, míg a strukturalista világhoz való hozzáállása univerzális, de nem az általános világmodellt keresi, hanem speciális területe például az irodalom languejének kidolgozása az adott szöveganalízis segítségével (ld. narratológia). A magyar strukturalista szemlélet (ld. Kanyó Zoltán, Szeged) orientációja szemantika jellegű...) A struktúra és a strukturális elemzés ugyanannak a jelenségnek eltérő neve, a formális logika, matematikafilozófia eredetű szemantika (Ferge). Az avantgárd utáni fázisok: tárgyas költészet, új regény, új realizmus; a világ avantgárd fragmentáló metonimikus látásmódja helyett nem a szubjektív titkos mélyét, hanem a koherens tárgyilagosságú külső és belső terület modelljét keresték.

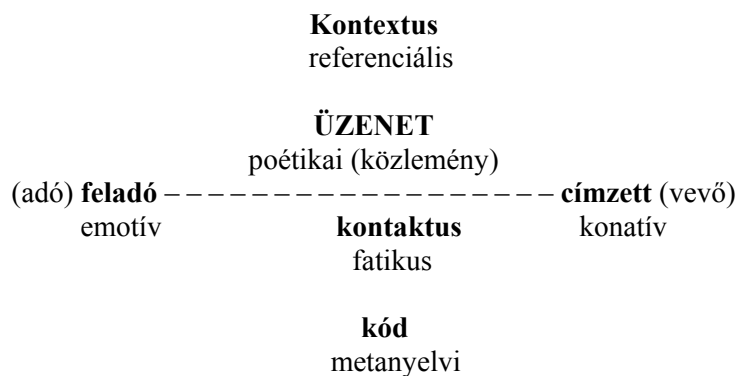
A nyelviség minden diskurzusa mögött a végső forma megalkotásának célja állt. Saussure felismerte, hogy a nyelv többretegű jelentésrendszer és azonos az ember lelki, társadalmi létének elveivel. A nyelvre jellemző a „bricolage metafora”, amely a használt nyelvi elemek barkácsolását jelenti. Ebben a szó eredeti (tárgy) szerepe megszűnik, más rendszerbe kerülve új szerepe jelentősen különbözik az eredetitől. A barkácsolás ötlete lesz a döntő. Ha a szubjektum viselkedése ilyen, akkor a bricolage újrendező forma felderítése a feladat. Ez a hatalmas újrendező szerepforma a strukturalizmus, s kiemelte a nyelvet, mint formát – feltételezte, hogy minden más rendszer is úgy működik, mint a nyelv.

Saussure a nyelvet metaforikusan „beszédgyártó műhelynek” tartotta, és ezt a jelenséget *langue*-nak nevezte el, az így legyártott konkrét terméket *parole*-nak hívta. A *langue* nagyon komplex, sokszintű képződmény: az értelemszintjeit a szintagma és paradigma szervezik. A nyelvészet igazi tárgya a *langue*: a nyelvi rendszer, melynek véletlenszerű, egyedi megjelenése, megnyilvánulása az egyes beszédesemény, a *parole*. A *langue* a hanghatások csomagját összeszervezi a fogalmak csomagjával, szabálytermészetű, lényege szerint, funkcionális, csak az tartozik hozzá, ami a hangkép és fogalom között kapcsolatot hoz létre. A sok hang közül a morféimák elkülönítésére csak bizonyosakat használ, ezek a fonémák. A *parole* viszont nem funkcionális: viselkedésjellegű. A *langue* rendszere nem tudatos. Egy tartalom nélküli, kombinatorikus, végtelen alkalmazást lehetővé tevő formula. Ha beszélünk, akkor nyilván rendelkezünk megfelelő szókinccsel, ahonnan szavakat választunk ki, és megfelelő grammatikával, amellyel a kiválasztott szavakat összeállítjuk. A *langue* és *parole* szerepét egy sakk-klubtagsággal lehet megvilágítani. A tag az udvart fedő fekete-fehérlapok közül csak a fekete lapokra léphet, ez a *langue*: a szabály; a *parole* pedig maga a lépés, de már a szabály keretei között. Ez a kettős szerveződés a nyelv két tengelye: szintagmatikus és asszociatív (elterjedtebben szintagma/ paradigma pár). E két tengely az emberi szubjektum szerveződési elve.

Ha egy kertet beültetünk, egy szintagmát teremtek növényekből. A kert szintagmájához úgy jutok, hogy a virágtövek, bukszusok, dísfák, díszcserjék paradigmatis soraiból kiválasztok bizonyos növényeket, és a kiválasztottakkal beültetem a kertet. A szintagma mindig eredmény, produktum; a vele való elemző kapcsolat a szétdarabolás.

Jakobson azt is bemutatja, hogy az ÜZENET és a funkció: a kommunikáció, milyen alkotóelemekből, milyen mozzanatokból áll. Bemutatja, hogy absztrakt modalitásból (nyelvi kifejezőeszközök) hogyan lesz emberi beszéd. Az üzenet összetevői alkotják a *langue* teljességét, a kommunikáció összetevői pedig a nyelv funkcióit.

Az üzenethez kell egy Feladó és egy Vevő. Ők a transzcendens, nyelven túli szubjektumok, nem tényleges emberek, hanem az üzenet létének modalitásai. Kell ilyen két általános pozíció, másként nem lehetne megszólalni. A kontaktus mozzanata biztosítja a kapcsolatot: hallaniuk, látniuk, olvasniuk kell egymást. A sémában az üzenet átfogóbb, mint a többi öt összetevő; három: a feladó, a vevő és a kontaktus az üzenet szubjektív környezete, a kontextus és a kód az üzenet objektív komponensei. Minden összetevőhöz funkciók társulnak, ezek konkrét szövegtípusokat hoznak létre.

1. Jakobsonnál az absztrakt modalitásból lesz emberi beszéd.
2. A langue teljességét az Üzenet összetevői alkotják.
3. A kommunikáció összetevői a nyelv funkciói.
4. Jakobsoni rendszer magva az Üzenet. A nyelviség további összetevőit maga az üzenet teremti meg.
5. Kell egy Feladó és egy Vevő (*ezek nyelven túli szubjektumok, nem tényleges személyek*).
6. A szubjektumok között a KONTAKTUS teremt kapcsolatot (*látni, hallani, olvasni kell egymást*), beszélni kell egymáshoz, ez szállítja az üzenetet.
7. Az üzenet szállításához kell egy szemiotikai forma (*jelelméleti forma*), ez a KÓD. A kód pl. lehet a morzejelek rendszere vagy a magyar nyelv.
8. Az ÜZENET a főnök, őt beosztottja: Feladó, Vevő, Kontaktus (*ez a szubjektív környezet*); Kontextus, Kód (objektív komponensek).

9. A Kontextus a főnök helyettese, mint a *jelelőjelölt* kapcsolat. A Kód – Üzenet tisztán nyelvi, csak a *jelelő* komponensei: a Kód a jelelő tárgyat kívánja megismerni, az Üzent a jelelő létének alapját.
10. Az ÜZENET és helyettese a Kontextus sokkal lényegesebb, mint a többi összetevő. Az ÜZENET a nyelv belső rendezettsége, modalitása, amely általános emberiben és egyes emberben megfogalmazódik. A Kontextus a nyelv külső rendezettsége, nyelvi utalásai.
- (Értelmezésem szerint: ÜZENET a kimondatlan gondolat, a Kontextus a jelölt dolog.)
11. Az összetevők és funkcióik rendszerét a fenti ábra szemlélteti.

A nyelvi kommunikáció hat alapfunkciójának vázlatos leírása után, az alapvető tényezőket tartalmazó skémánkat kiegészítettük a funkciók megfelelő skémájával (referenciális, poétikai, emotív, konatív, fatikus, metanyelvi.) *Felsoroltuk a nyelvi kommunikációnak mind a hat tényezőjét, kivéve magát a közleményt. A KÖZLEMÉNYre mint olyanra való „beállítás”, a koncentráció a közleményre magáért a közleményért, a nyelv POÉTIKAI funkciója.*

A mitológiai formulánál a Kontextus a valóságmező (élettér = jelölt), ahol az eset, a mű keletkezik, a referenciális tájékoztatás az Üzenetre irányul. Ide tartozik a poétikai funkció, amely előre nem adott: felfedezett, megérzett, tehát interpretátori szubjektum.

*„Vér, íme, az ősz áldozat:
Vért fröccsenteni a tűzbe
s leszúrni a fehér lovat.”*

Ady: Vér: Ősz áldozat

A háromsoros versszakban az ÜZENET (főnök) az eset, az áldozat bemutatásának ténye: a tűzlobogás, vérfröccsentés, ló leszúrás.

A főnök helyettes: Kontextus a valóságmezőt az áldozóhelyet jelöli, ahol az áldozatbemutatás történik, és egyben (referál) jelet küld a valóságról a főnöknek, tájékoztatja, értesíti. Feladó az áldozat bemutatók emotív (lelki hite) hiedelme, hogy Isten tudomást szerez kiengesztelő áldozásukról és kérésüket teljesíti (pl. esőt küld). Ez a Címzett (Isten) felé irányuló konatív funkció. Az üzenetet a KÓD közvetíti (a nyelv, a jelelő), Kontaktus igénybe vételével. Ebben a rendszerben (ha jól értelmezem), a szöveg átvitele szavanként történik (nincs képi átvitel), bár a paradigmatizátság páros alkalmazása a mondat átvitelét is sugallja. Minden szegmens, aszerint interpretálja a szöveget, hogy mi a funkciója. Az

ÜZENET a fő szervező. Viszont az átvitt információ mítoszi tartalmára vagy művészi értékére nem utal semmi. A mítosz nyelvtudományi vizsgálatát verbalitása, művészeti és költészeti jellege indokolja.

*„A poétika elsődlegesen azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi tesz egy nyelvi közleményt műalkotássá. Mivel a poétika fő tárgya a nyelvi művészet differencia specifikája – más művészetekhez és a nyelvi viselkedés más fajtáihoz viszonyítva –, ezért a poétika jogosult vezető szerepre az irodalomtudományban.”*⁶³

Lévi-Strauss a mítoszt nyelvnek nevezi A mítoszok struktúrája című híres tanulmányában. Vizsgálatai alapján azt tapasztalja, hogy a mítosz elemei, felépítése és funkciói szinte azonosak a nyelvvel. *„A mítosz nyelvi rendszer; de olyan nyelvi rendszer, amely igen fejlett szinten működik, ahol is az értelemnek sikerül, ha szabad így mondanom, elszakadnia attól a nyelvészeti alvázról, amelyen útjára indult.”*⁶⁴

A mítosz fejlett nyelvi rendszerét talán azokkal a mondásokkal lehet érzékeltetni, amelyek a mitológémákat alkotják. (Pl. árgus szemek, tantaluszi kínok, sziszifuszi munka, bőségszarú, herkulesi erő, próteuszi átváltozás, stb.)

¹ Máthé Dénes: Költői kép (tanulmány), Erdélyi Tudományos Füzetek 252, Kolozsvár 2005.
<http://mek.oszk.hu/03100/03160/03160.pdf>

² Bevezetés az irodalomtudományba, Bókay Antal: Strukturalista poétika, Osiris Kiadó 2006.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevetesz_az_irodalomtudomanyba/ch06_s06.html#id531369

³ Roman Jakobson - Claude Lévi-Strauss: Charles Baudelaire A macskák c. verse (41-53. o.)
http://szovegolvasas.blog.hu/2010/10/21/roman_jakobson_claude_levi_strauss_charles_baudelaire_a_macskak_c_verse_41_53_o 2010. 11. 21.

ROMAN JAKOBSON (1896–1982) orosz nyelvész és irodalmár, az orosz formalizmus egyik meghatározó személyisége volt, majd Prágába költözött, és részt vett a Prágai Nyelvész Kör munkájában. Miután áttelepült az

USA-ba, a nyelvészeti strukturalizmus korai változatának kiemelkedő képviselője lett, tanított a Columbia Egyetemen, a Harvardon és MIT-en. Nyelvészeti érdeklődése mellett jelentős irodalomtudományi tevékenységet is folytatott, folyamatosan jelentetett meg műelemzéseket. Nevéhez fűződik a korai irodalmi strukturalizmus meghatározó kategóriájának, a poétikai funkciónak a bevezetése, mely egy 1958-as nyelvészeti konferencia poétikai záró szövegeként hangzott el (ennek hosszabb részlete az alábbi írás). Jelentősége abban áll, hogy Saussure és Husserl háttérével először adta a poétikusság rendszeresen, nyelvészetileg leírható konkrét meghatározását. Forrás: *Hang, jel, vers*. Szerkesztette Fónagy Iván és Szépe György. Budapest, 1972. Gondolat Kiadó, 229–244.

⁴ Kerényi Károly: Mi a mitológia? Tanulmányok a Homérosi himnuszokhoz. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988. 5-27. (2. fejezet)

⁵ Sziszüphosz kificsegi Zeusz szerelmi kalandját. Büntetésből Thanatosznak kell levinni az alvilágba, de Sziszüphosz megkéri, hogy mutassa meg, hogyan kell a bilincset viselni. Thanatosz a csuklóján mutatja meg, de Sziszüphosz gyorsan rákattintja az isten kezére a bilincset, és foglyul ejteti őt. Idővel Arész szabadítja ki és Thanatosz leviszi az alvilágba, ahol a Holtak Birái elé került - a ravaszságáról elhíresült király -, akik utasítják, hogy gurítson fel a dombra egy nagy sziklát, de amikor Sziszüphosz majdnem felért a csúcra, a szikla visszagurult eredeti helyére, és ez állandóan ismétlődik: Sziszüphoszt az örök hiábavaló erőfeszítésre ítélték. Egyesek szerint Sziszüphosz a cseles Odisszeusz biológiai apja volt.

⁶ Lukács György: Új magyar líra (részlet)

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/lukacs.htm> 1998.

⁷ Gere Zsolt: A szépség tudományának (...) narratívaképző szerepe Vörösmartynál (IRODALOMTÖRTÉNET) http://www.irodalomtortenet.hu/pdf/IT_2007-1.pdf IT 2007.

⁸ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27.

⁹ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány

<https://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam8/SJ-mitosz.html> (2016-2019)

¹⁰ Egyed Péter: Mítosz és filozófia, Korunk 1997. Augusztus.

<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1997&honap=8&cikk=6123>

¹¹ Egyed Péter: Mítosz és módszer (Korunk. 1975. 6.)

http://epa.oszk.hu/00400/00458/00455/pdf/EPA00458_Korunk_1975_06_434-439.pdf

¹² Pjatyigorszkij Mítoszokról – pszichológus szemmel (A Semiotica 1974. 3. számában megjelent tanulmány rövidített változata. András Katalin fordítása). Korunk, 1975, 6. sz., 439-444. p

¹³ Kerényi Károly: Mi a mitológia? Tanulmányok a Homérosi himnuszokhoz. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988. 5-27.

¹⁴ Uo. 5-27. (4. fej.)

¹⁵ Uo. 5-27. (5. fej.)

¹⁶ Uo. 5-27. (5. fej.)

¹⁷ Ipolyi Arnold: Magyar Mythológia, 1854, XXXV.

¹⁸ Kerényi Károly: Görög mitológia (ISBN 963 280 376 0 ; 1977)

¹⁹ Hugo von Hofmannsthal osztrák költő, novellista, drámaíró. Hofmannsthal csodagyerek volt, már tizenévesen jelentek meg versei. Született: 1874. Bécs, meghalt: 1929; Iskolai végzettség: Bécsi Egyetem.

²⁰ Uo. Kerényi Károly: Görög mitológia (2. old.)

²¹ Uo. Steklács (Nyelv és hagyomány)

²² Gyenge Zoltán: Kép és mítosz (13. old.) Typotex Kiadó, 2014. ISBN 978 963 279 388 7

²³ Kis Gábor: Az ördöggel kötött szövetség a XXI. századi prózairodalmában (19. old.), 2013.

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/.../Kis_Gabor_ertekezes_titkosított.pdf

²⁴ Uo. Kis. 27. old.

²⁵ Németh Dezső: Üljetek a vers elé és beszélgetsetek vele, 2014.

<http://www.kislant.hu/kis-lant/kritika/nemeth-dezs-ueljetek-a-vers-ele-es-beszelgetsetek-vele.html>

²⁶ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány <http://www.szabad-part.hu/szam8/SJ-mitosz.html>

²⁷ Larousse Enciklopédia: YHVH tetragramma.305; Akadémiai Kiadó, 1995, ISBN 963 05 6931 0

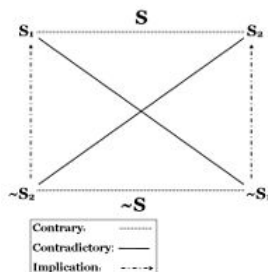
²⁸ Egyed Péter: Mítosz és filozófia, Korunk 1997. Augusztus.

<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1997&honap=8&cikk=6123>

²⁹ (Algirdas Julien Greimas szemiotikus; eredetileg *Algirdas Julius Greimas* 1917-1992)

https://de.wikipedia.org/wiki/Algirdas_Julien_Greimas

Greimas Semiotic Square

Greimas szemiotikai tér

³⁰ Egyed Péter: Mítosz és módszer (Korunk. 1975. 6.)

http://epa.oszk.hu/00400/00458/00455/pdf/EPA00458_Korunk_1975_06_434-439.pdf

³¹ Karl Otfried Müller: 1797. Brzeg, Lengyelország -1840. Athén, Görögország. mKönyvei: The history and antiquities of the Doric race, A history of the literature of ancient Greece

https://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Otfried_M%C3%BCller

Karl Otfried Müller: Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie 1825. január 1.

Vandenhoeck und Ruprecht kiadó: Az értekezés című *Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie* (Előszó a tudományos mitológiához, 1825) alapozta meg a mítoszok tudományos vizsgálatát. Átért az irodalmi és történelmi forrásokra, tanulmányozza a különbségeket, ezek által az ismert írókat és költőket, mint Homéroszt és Hésziodoszt.

³² Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27. (4. fej.)

³³ Kornis Gyula: TUDOMÁNY ÉS TÁRSADALOM; A tudomány szociológiája (4-5 old.) Budapest 1944.

http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_tudomany_es_tarsadalom_2.pdf

³⁴ LETRE 2000 ősz, 38. sz: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre38/heinrichs.htm>

³⁵ C. G. Jung: Az ember és szimbólumai (1988)

³⁶ Ady Endre összes versei I-II. Vér:ős áldozat 168.

³⁷ Uo. Kerényi: Mi a mitológia? 5-27. (4. fej.)

³⁸ Tündareósz király feleségét, Lédát Zeusz hattyú alakjában csábította el, és Léda két hattyútojást hozott a világra. Az egyik tojából Helené és Klütaimnésztra, a másikkól Kasztór és Polüdeukész kelt ki. Helené Zeusz, Klütaimnésztra pedig Tündareósz lánya volt. Menelaósz, a spártai király Helenét, testvére, Agamemnón, Mükéné királya Klütaimnésztrát vette feleségül. A másik isteni házasság oka az volt, hogy Prométheusz megjósolta Thetisz istennőnek, hogy hős fiúgyermeke fog születni, aki túlnő apján. Zeusz e jóslat miatt, apja, Kronosz sorsából okulva nem vette el Thetiszt. Az istenek Péleuszt választották ki férjül, a mürmidónok hős királyát. A Pélion ormán tartott lakodalmon megjelentek az olimposzi istenek is. Csak Eriszt, a viszály istennőjét nem hívták meg, aki ezért bosszúból a Heszperiszek kertjéből szerzett aranyalmát gurított az ünneplők közé, ezzel a felirattal: „A legszebbnek!”.

Három istennő: Héra (Zeusz felesége), Pallasz Athéné és Aphrodité civakodott az ajándékért.

Zeusz Pariszt, a trójai királyfit kérte fel döntőbírónak, ő pedig Aphroditének ítélte az aranyalmát, mivel a szelelem istennője a legszebb nő, Helené szerelmét ígérte jutalmul. Héra és Pallasz Athéné hiúsága soha nem

felejtette el a Parisztól elszenvedett sértést, így ők ellenségei lettek Trójának a háborúban, míg Aphrodité támogatja a trójaiakat.

Parisz megszöktette Helenét Spártából, és magával vitte a király kincseit is. A görögök az asszonyrablást nemzeti sérelemnek élték meg, és törzseik Agamemnón fővezérlete alatt egyesültek, majd háborút indítottak Trója ellen. A háború tíz évig elkeseredetten folyt, míg végül Odüsszeusz cselével, a trójai falóval a görögök elfoglalták és elpusztították Tróját.

Így szépítette meg a mondavilág a görögök közönséges rablóhadjáratát Trója ellen, melyet valószínűleg a peloponnészoszi királyok a Kr. e. 13. sz.-ban indítottak a kis-ázsiai város meghódítására.

Prométheusz jóslata is beteljesedett, Thetisz fia, Akhilleusz sokkal dicsőbb lett apjánál, ő lett a trójai háború legbátrabb katonája, hősiességében mindenkit felülmúlt, azonban elesett a háborúban.)

Léda: <http://www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon.php?s=L%C3%A9da>

Trójai mondakör: <http://irodalomtanulas.hu/9-evfolyam/mitologia/a-gorog-mitologia-2/mondakorok/>

³⁹ Uo. Kerényi: Mi a mitológia? 5-27. (2. fej.)

⁴⁰ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó 1984.

⁴¹ Uo. Kerényi: Mi a mitológia? 5-27. (4. fej.)

⁴² Uo. Egyed Péter: Mítosz és módszer 434-439.

⁴³ Uo. Kerényi: Mi a mitológia? 1988. 5-27. (4. fej.)

⁴⁴ Hésziadosz (i. e. 8. század első fele) görög epikus költő.

Euterpé: a lírai verselés és a zene múzsája a görög mitológiában

Eustache Le Sueur: A múzsák;

Kleio, Euterpé és Thaleia

⁴⁵ Shakespeare: A VIHAR. (Fordította: Szász Károly) <http://mek.oszk.hu/04500/04577/html/magyar.htm>

A VIHAR meséje: <http://mek.oszk.hu/00400/00498/html/vihar.htm>

⁴⁶ Magyar értelmező kéziszótár (teológia). Akadémiai Kiadó 1978, ISBN 963 05 1588 1

⁴⁷ Kiszely: A magyarság őstörténete I-II. (Az ősmagyarok hitvilága) Püski 2000.

http://www.kiszely.hu/istvan_dr/021.html

⁴⁸ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27. (3. fej.)

⁴⁹ Uo. Kerényi: Mi a mitológia? 1988. 5-27. (3. fej.)

⁵⁰ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány/ Nyelv és hagyomány

<https://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam8/SJ-mitosz.html>

⁵¹ MÍTOSZ? FILOZÓFIA? 182. old. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf8529.pdf 1970.

- ⁵² Uo. MÍTOSZ? FILOZÓFIA? 183. old.
- ⁵³ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány/ Antropológia és kultúra
<http://www.szabad-part.hu/szam8/SJ-mitosz.html>
- ⁵⁴ Papp Richárd (Kulturális Antropológia Tanszék): Az erő mítosza, a mítoszok ereje
http://tatf.elte.hu/file/Kulcskerdesek_2014_absztraktok.pdf 2014. 04. 3-4.
- ⁵⁵ A kulturális antropológia: FOGALOMTÁR, Forrás: Hollós Marida: Bevezetés a kulturális antropológiába. Szimbiózis, 1995/5.
- ⁵⁶ Franz Boas: <http://www.tarrdaniel.com/documents/KulturalisAntropologia/franzboas.htm> 2012. nov. 11.
- ⁵⁷ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány/ Kultúra – nyelv – mítosz
<http://www.szabad-part.hu/szam8/SJ-mitosz.html>
- ⁵⁸ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27. (3. fej.)
- ⁵⁹ Uo. Steklács János: Nyelv és hagyomány
- ⁶⁰ Uo. Steklács János: Mítosz és nyelv
- ⁶¹ Lanstyák István (Gramma Nyelvi Iroda): Nyelvi mítoszok és babonák
http://epika.web.elte.hu/irat/nyelvi_mitoszok.htm
- ⁶² ROMAN JAKOBSON (1896–1982): NYELVÉSZET ÉS POÉTIKA, *Hang, jel, vers*. Szerkesztette Fónagy Iván és Szépe György. Budapest, 1972. Gondolat Kiadó, 229–244.
<https://hu.scribd.com/document/66061972/Jakobson-Nyelveszet-es-poetika>
- ⁶³ Formalizmus és strukturalizmus – átmenet, általános kép, Bókay Antal (2006), Osiris Kiadó.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_az_irodalomtudomanyba/ch06.html
- ⁶⁴ Uo. Steklács János: Mítosz és nyelv

Egyéb jegyzetek:

archetípus: valaminek az ősfarmája, eredeti ősalakja; ősképm

aspektust: szemlélet, nézőpont

attitűd: magatartás, viselkedés, modor

árgus szemekkel: nagyon éberen, mindent észrevéve néz, figyel; úgymint az ógörög mitológia Árgus nevű óriása, akinek száz szeme volt.

bőségsszaru: a jólét, a termékenység és a szerencse jelképe, melyet a bika szarva szimbolizál. A görög mitológia szerint a Zeust szoptató Amaltheia kecske egyik szarvából, vagy Akhelóosz folyamisten Héraklész által letört szarvából ered, melyet a néreiszek töltöttek meg mindenféle gyümölcscsel.

dedukció: levezetés; következtetés az általánosból az egyesre, az egészről az egyesre. Pld: Minden ember halandó, Szókratész ember, tehát halandó.

diszciplína: tudomány- ág, szak

dominancia: fölérendelés

eklektikus: összeférhetetlen elméletek összekeverése; elméleti következetlenségű

emotív funkció: A kommunikációs funkciók egyike, akkor érvényesül, ha a szövegben megfogalmazott üzenet erős érzelmi töltésű.

excesszus: kihágás, rendzavarás; túlkapás, szertelenség; kicsapongás, kilengés)

fatikus: közlési viszony; kommunikációt biztosító funkció

genealógia: származástan; a nemzetségek, családok történetét, leszármazási rendjét tanulmányozó történeti segédtudomány; leszármazás, nemzedékek rendje, családfa

herkulesi: a görög mondai hősről emlékeztető tulajdonság, test (alkat); nagyon izmos és hatalmas, magas természetű személy. Herkulesi erő; herkulesi izmok.

hermeneutika: magyarázat, értelmezés

heurisztikai: a feltalálás művészete; az elméleti kutatás módszere; algoritmusba foglalt feladatmegoldó módszer, amellyel az új problémákat automatikusan meg lehet oldani

immanens: benne rejlő, hozzá tartozó, természetéből következő

implicit: rejtett, burkolt, valamiben benne rejlő, ki nem fejtett; $y=2x+2$ egyenlet az y -ra nézve explicit az x -re implicit, mert az y van kifejezve

instrumentumok: eszközök, törvények

intuitív: ösztönös megérzés, felismerés; az igazság élményszerű tapasztalatok alapján történő felismerése

isten: képzelt emberfeletti lény; egyistenhívő vallások hitvilágában a világ teremtője, fenntartója, a legtökéletesebb személyiség; a-se-itas = önmagából-lét, ez Isten metafizikai lényege

konatív funkció: (felhívó, felszólító, megszólító) A szövegben érvényesülő kommunikatív funkció (kommunikációs funkciók), amelynek során az olvasóra, hallgatóra, gondolkodására, cselekvésére tudatosan hatni kívánás dominál. A szónoki beszédben gyakori.

kognitív: megismerő, megismerésre vonatkozó

misztikus: rejtélyes, titokzatos; misztika: hit a természetfeletti, az isteniben, az érzék feletti; hit annak a lehetőségében, hogy az ember közvetlenül érintkezhet a természetfeletti erőkkel

ontológia: a szubjektumtól és a szubjektum tevékenységétől független létről szóló tanítás)

oppozíció: ellentét, szembeállítás

próteuszi: Próteusz a görög mitológiában tengeri isten, képes bármilyen alakot felvenni, és mindentudó; fő-kacsordák őrzője. Próteusz eltitkolja jóstehetségét, csak annak jósol, aki eredeti mivoltában foglyul ejti őt.

realisztikus: a valóhellyzettel számoló, megvalósítható; reális: valóságos

receptióesztétika: befogadási művészetelmélet

relativitás: viszonylagosság, függőség; viszonzás kölcsönös függés

szemantika: nyelvtani jelentéstan

szemiotika: általános jelelmélet

sziszifuszi munka: a hiábavaló, értelmetlen munka. Sziszifusznak büntetésből egy nagy sziklát kellett hegy-oldalon felfelé görgesztie, de mielőtt felért volna, a szikla mindig visszagurult. Tehát erőfeszítéssel dolgozott, de nem volt semmi eredménye.

szubsztancia: minden létező legáltalánosabb és legbensőbb lényege, amelynek oka önmagában van és ez minden átalakulásnál megmarad

tantaluszi kínok: a kéznyújtásnyira lévő, mégis elérhetetlen dolgok után érzett vágyódás. A mondabeli Tantalosz görög király nevéből, aki vétkeiért azzal bűnhődött az alvilágban, noha nyakig vízben ült, a víz rögtön eltűnt előle, amint gyötrő szomját csillapítani akarta.

transzcendens: értelemmel fel nem fogható, tapasztalat feletti, nem anyagi; tudatalatti

2. A mitológiai értelmezések összefoglalása

A tudományok szerteágazó mitológia magyarázatai után, arra az elhatározásra jutottam, hogy a tanulmányomban alkalmazott magyarázatomat én is közzé teszem. A mitológia és a mítosz fogalmi megközelítése – az előbbiekből láthatóan – sokrétű. A mitológiát néhányan a mítoszkutatás tudományának nevezik. A régi és az új elméleti írók egyaránt szabadon használják a mítosz fogalmát. A klasszikus néprajz elméletében a mítosz nem más, mint közvetlen, vagy távolabbi környezet: a világ jelenségeinek, törvényeinek, kialakulásának magyarázata. A modern tudomány a mítosz és a logosz fogalmára úgy tekint, hogy kölcsönösen kizárják egymást. Más vélekedés szerint a mitológia önálló diszciplínaként ismeretlen.

*„Akinek csak némi érzéke van zenéhez és költészethez, nem fogja tagadni, hogy az isteni ezekben a művészetekben is megtalálhatja kifejezési formáját. És ezen az alapon talán meg lehet érteni azt is, mi a mitológia. Teljes választ erre a kérdésre csak úgy kaphatunk, hogy valódi, nagy mitológémmákkal ismerkedünk meg. De legalább előkészítés és út a megértés felé az a gondolat, hogy az isteni gyakran választja kifejezési formájául a költészetet és a zenét, de a legszívesebben - az emberiség egész története ezt tanúsítja, a mitológiát választja.”*⁶⁵

Kerényi Károly érzékletesen vezet rá a mitológia fogalmának értelmezésére. Az isteni kifejezésformája a költészet és a zene, de leginkább a mitológia. Ebből következik, hogyha megfejtjük mi az isteni, megtudjuk azt is: mi a mitológia. Az isteni csak Istentől eredhet, valami fennkölt magasabb rendű tulajdonság, amely az Isten által áthathatja az embert. Isteni szerintem: „lélekünnepély”, de ez az ünnepély beavatás a sejtelem transzcendens világba. Tehát a mitológia lélekünnepély, a hiedelmek eksztatikus átélése, varázslat és szellemi liturgia. Ezek az ünnepélyek a mítoszok által jönnek létre, tehát sokfélék és sokoldalúak.

2. 1. A tanulmányom alapvetései a következők

Mítoszképzet, mítoszkép csak a szubjektum által keletkezhet „MÍTOSZTEREMTŐ HELYZET” hatására.⁶⁶ A mítoszkép a szubjektum külső vagy belső érzékei által kiváltott érzetek összjátékának eredménye.

A mítoszkép kivetítése a világra a szubjektum (ember) tevékenysége által történik: hangokkal (elmeséléssel), mozdulatokkal (rituális tánccal), leírással, stb.

Mítoszok ezekből a mítoszképekből jönnek létre úgy, hogy a közösség befogadja, alakítja, továbbadja, életformává válik. A mítosszá válás közösségi cselekvés.

A mitológiai szépirodalom és a mitológiai világkép (szakirodalom) nem ugyanaz.

2. 2. A mítoszkép felépítése, szereplői

A mítoszkép legkisebb egysége a mitológiai sejt, röviden 'mitsejt'. (a mitsejt két dolgot foglal magába: a sejt az anyagit: a sejtés az észet; a szellemi értelmet fejezi ki.

Vannak ősmitsejtek, amelyek a tudatalatti tartományban élnek. (ld. Freud és Jung ide vonatkozó megállapításait).

A mítosztájt természet mitsejtekből a szubjektum alakítja ki: alsóvilág, középsővilág, felsővilág, stb.

Mítoszkép szereplőket is mitsejtekből a szubjektum hozza létre: isteneket, szörnyeket, hőrozoakat, stb. „*Éltre kel az, amit a teremő szív kigondol, és az isteni nyelv kimond.*”⁶⁷

A mítoszkép csodás objektumait, mágikuserejű tárgyakat, varázsszereket, stb., a tárgymitsejtek alkotják.

2. 3. A mítossvilág kialakulása

A mítoszképek kiáradása a közösségi térbe hozhatja létre a mítoszokat. A mitsejtek önállóan is kiáramolhatnak a közösségi térbe, és a térben egyesülve hozzák létre a mítoszképeket. Tehát több szubjektum is részt vehet a folyamatban.

A tehetséges mitsejtek különleges művészek. Több tehetséges mitsejt egyesülése a zseniális mítoszkép.

Musica mundana: a mindenség hangja, a zene: „*Amint a zene világa a zengő világ – az egész világ hangvilággá olvad fel – ugyanúgy a mitológia világa az „isteni” kifejezési formáiban megjelenő világ.*”⁶⁸ Kerényi nem definiálja az isteni fogalmát, mert ez már a megfoghatatlan dolgok világa. De beleélhetjük magunkat az istenibe, ha meghallgatjuk

Gluck remekműveit – amilyen pl. Orfeusz alvilági útja, Alkestis felajánlkozása a templomban, vagy a Tauriszi Ifigéniaának döbbenetes jelenete, ahol az anyagyilkos Orestest a zene, mint élő lelkiismeret, elárulja és kiadja az Emumenidáknak. (Gluck a klasszikus nagy mitológia utolsó nagy zeneköltője.)⁶⁹ Az igazi költészet is hasonló isteni érzelmeket kelt a versszerető emberben. Weöres remekműve, a HARMADIK SZIMFÓNIA⁷⁰ titokzatos világa, a csengő-bongó rímek, a veretes szóképek áradata, átéreztetni velünk az „isteni” világot. A mítosz, mivel a költészet édestestvére, ugyanilyen művészi erővel visz el bennünket az isteniségbe. Nem csak azért, mert istenek szerepelnek benne, hanem azért, mert a titok és a sejtetés hatalmába keríti a mítoszt hallgató embert; csodák és küzdelmek – hitek, megtagadások, cselek és csapdák – szívűnkre, lelkűnkre tapadó szellemek bűvölete érezteti meg az „isteni” jelenlétét. Az isteni a mitsejtek tánca, de ez olyan tánc, amely a szétáradást minden irányba és minden formában, színes fátyolokon át jeleníti meg. Akár csak a zene a trillákat; hangokat, hangszíneket kisugározza a térbe.

A mítoszkép létrehozásához nem kell ceruza, elég hozzá a mitsejtek összeillesztése a memóriánkban. A mítoszkép kivetítés már lehet a szöveg, vagy csak a beszéd; lehet mozdulatvariáns, arcmimika, rajzsor, fényképsor, diasor, CD, film, stb. A mítosznyelv nem a hangok, szavak, mondatok, szövegek struktúrája, hanem a képes beszédek és a talányos kifejezések szövevénye. A. M. Pjatyigorszkij főtétele a mítosz keletkezésével kapcsolatban a magatartás oppozíciók semlegesítési elve:

„Mítosz akkor keletkezik, mikor egy magatartás-oppozícióit egy másik magatartás-oppozíció semlegesíti.”

Pl. Élet – Halál oppozíciót a Felszabadultság – Kötöttség oppozíció semlegesíti. Nézzünk egy mitológiai történetet a tétel bizonyítására vagy cáfolására. Első esetben ne vegyük mítosznak a történetet.

Ekhó nem nimfa, hanem egy mai modern lány, akinek megtetszik a menő Nácisz, aki homoszexuális, és így a lány nem tudja elcsábítani, sőt a fiúnak narcisztikus a jelleme. Ő nem a tó partján nézegeti tükörképét, hanem az okos-telefonján rögzített meztelen képére indul be. De Ekhó szüntelenül visszhangzik az agyában, ettől bezsong és öngyilkosságra készül. Tehát az Élet-Halál oppozíció beállt. No, de a lány unszolására elmegy egy pszichológushoz, aki lebeszéli öngyilkossági tervéről; ecseteli neki, hogy kötöttsége ellenére gyönyörű élet vár még rá. Tehát előállt a Felszabadultság – Kötöttség oppozíció semlegesítő hatása. Szerintem, Nácisz, ha meghal–ha nem, sehoggy sem lesz ebből a történetből mítosz, mert a legfontosabb mítoszeremtő helyzet hiányzik: a társadalmi közeg. De talán

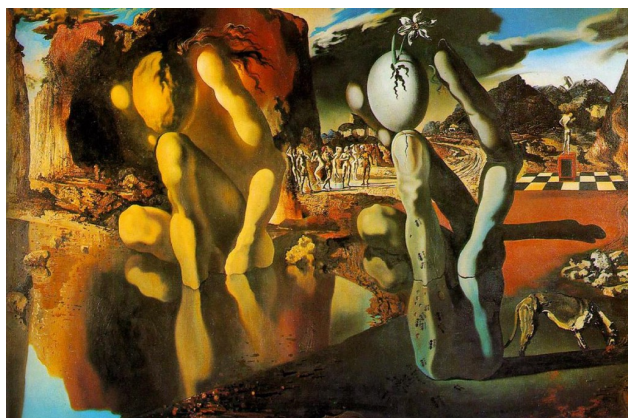
még lehet belőle modern mítosz, ha a történetét Nárцisz leírja, felteszi Ekhót és saját meztelen képét a netre, ott csodálják, elkezdik megosztani a történetét, aztán a világhálón nagy sebességgel terjedni kezd. Végül mitológémává válik. Egyébként van olyan változat, ahol Nárцisz az archaikus történetében homoszexuális.

De nézzük a történet archaikus változatát.

Egyik legenda szerint Ekhó segített Zeusznak, hogy Héra figyelmét elvonja csalogásával a főisten szerelmi dolgairól. Ám az istenek királynéja rájött a cselre, és büntetésből Ekhót azzal sújtotta, hogy örökké mások mondatait ismételgesse, és még azt se tudja teljesen kimondani, csak mindig a végét ismétlje el. Az elátkozott nimfa ezután beleszeretett a hiú Nárцiszba. Azonban, Nárцisz, olyannyira bele volt habarodva saját magába, hogy nem is vett tudomást Ekhóról. Nárцisz egyszer leült egy tó partjára, és tükörképét nézte addig, amíg meg nem halt. A visszhang nimfája, pedig csak bámulhatta a hiú istent, és fájdalmában felemésztődött, így csak a hangja maradt meg.

Nárцisz és Ekhó mítosza az Élet-Halál oppozíciójának tipikus formája. Nárцisz döntési helyzetben van, ha a Felszabadultság-Kötöttség formát választja, semlegesül az élet-halál oppozíció és életben marad, de tovább szenved önszerelme miatt. Ha jól értem, Pjatyigorszkij szerint, ebből mítosz keletkezik.

Salvador Dali festménye ugyan nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de remekül tükrözi a mítosszá válás metamorfózisát. Dali a képéről leírta, hogy a festményét egy katalán szóolás hatására készítette: „virághagyma a fejben” ez olyasmit jelent, hogy valaki valami-

lyen komplexustól szenved. A paranoid gondolkodás – írja Dali – átalakítja a valóságot, hogy az egybeessen a saját tudattalan rögeszméivel. Dali képén, Nárцisz metamorfózison esett át: mitológiává változott. Eltűnt az arca, már nem nézi önmagát, kötötte inkább a merev halál. Ovidius „éget az önszerelem” *mise-en abyme* - az önmagába omlás.⁷¹

Salvador Dali: Narcissus metamorfózisa* (1936-37)

(Középkori *mise-en-abyme*: az önmagában ábrázolt objektum (papírok gyűjteménye))

Pjatyigorszkij másik tétele szerint, mégsem olyan fontos a mítoszteremtést oppozíciókhoz kötni. *„Ennek ellenére a mítosz-generálást nem feltétlenül szükséges valamely oppozíció semlegesítéséhez kötni.”* A magyarázat röviden: egy ősi (rég)i adott oppozíció semlegesítésével a kultúra minden más lényeges oppozícióját is semlegesíteni kell, vagy kellene. (Pjatyigorszkij nem írja le, hogy mi a lényeges kultúra, és a semlegesítésüket hogyan kell érteni). A mítosz univerzális semlegesítő. Tehát a mítosszal semlegesítünk egy valamilyen oppozíciót, a semlegesített valami mítosszá válik. A fenti példában, a modern változatot semlegesítjük a régi változattal, és a modern történet mítosszá válik. De értelmezésem szerint ez csak elméletben lehet igaz, de valójában nem történik meg. Az ÉLET-HALÁL oppozíció között még ott van a SEJTÉS, amely a harmadik (közbenső) lehetőséget adja. Van, akinél a hit, másoknál a hiedelem szolgáltatja a kiválasztottság reményét. Pjatyigorszkij semlegesítő tételével, ha a Felszabadultság-Kötöttség oppozícióval semlegesítjük az ÉLET-HALÁL oppozíciót, megszűnik a mítosz, és csak a SEJTÉS marad? De a sejtés önmagában még nem mítosz, csak a mítosz egyik sejtje, és ez a már tárgyalt mítoszsejt, amely a mítosz legkisebb alkotóeleme.

2. 4. A mitológia és a mítosz meghatározása

Ebben a tanulmányban a mitológia és a mítosz és kutatásának meghatározásai a következők (vö.⁷²):

1. **Mitológia:** etnikumi és területi mitológiák, valamint a mítoszok kutatásának tudománya. Másodlagosan a mitológia szó: az összetett dolgok, vagy a homályos értelmű dolgok fogalmi kifejezésére szolgál. A mitológia önálló diszciplína, még akkor is, ha ezt sokan kétségbe vonják.

2. A mitológia kutatási tárgya nem lehet bármilyen magatartási forma, mert a mitológia nem magatartásforma, hanem életforma.

3. A mitológiakutatás formája sem más, mint az általános kutatási forma (A kutatási tárgya: természet, társadalom, gondolkodás; metodikája: szintézis, analízis).

4. Az archaikus és a modern mítosz jelenségének meghatározása:

Mítosz:** Az emberek külső és belső érzékei által keltett érzetek valószerű és valószerűtlen gondolatképeinek leképzése, kivetítése és megélése a mítosz; a modern mítosz

sem más, csak a kor követelményeihez igazodik; a köznapi mítosz szóhasználata pedig a valótlanúságra utal.

5. Az eredeti mítosz egy archaikus életforma kifejezése. A köznapi gondolkodás a mítosz szót kissé pejoratív értelemben használja. (Pl. Ezek mítoszok.). A mítosz szó általánosságban utalhat valamilyen összetett tevékenységre vagy fogalomra. (Pl. a borászat mítosza, az elválás mítosza, stb.) Tehát, a mítosz szó itt valós dolgokra utal. Korunk újabb teremtései a fantasztikus és a fantáziamítoszok. A költészetben eredeti és kitalált mítoszok egyaránt szerepelhetnek. A lírában megjelenő mítosz olyan rejtélyes szókép, amely a szubjektumra „isteni” hatást fejt ki.

6. A kutatónak nem a mítosz valóságtartalmát kell vizsgálni, hanem a valósága eredetét. A valóság feltételezi oppozícióját, a valótlan. A mítoszban élők nem ismerték a hívés vagy nem hívés fogalmát, mert a mítoszt természetesnek tartották, benne éltek. A mítosz lélekként jelölése, akár fiktív voltaként is hibás. Úgy meghatározni pedig, hogy VALAMI, pszichológiai elmélkedés.

A mítosz megértését nem igazán szolgálja, ha mítoszszövegeket részekre bontunk: hangra, szóra, mondatra (szintagmákra), szövegekre (narratívákra). Nem a mítosz lebontásával lehet eljutni a „Mi a mítosz?”-kérdés lényegéhez, hanem a mítosz felépítésével. Ha lebontunk egyfajta házat (mítoszt), a helyét elbulldózzerezzük, eltűnik a ház, csak a helye marad meg; a lebontott mítosz eltűnik. Ha bontás közben leírjuk a házépítéshez (mítoszépítéshez) használt anyagokat, helyiségeket, és funkcióit, akkor is csak egy adott ház leírásához jutunk. Egy másik ház (mítosz) egészen máshogy néz ki, tehát a lebontott házból (mítoszból) nem tudjuk meg, hogy Mi a ház? Mi a mítosz? A ház fogalma sokféle házat (mítoszt) foglal magába, olyant is amilyen még nincsen megépítve, valaki ezután fogja kitalálni, lerajzolni, leírni, felépíteni és benne élni. Ebből következik, hogy a ház (mítosz) fogalmához csak úgy jutunk közelebb, ha leírjuk a házak (mítoszok) általános funkcióit, felépítésüknek technológiáját, anyagaikat és egyebeket. Aztán minden házat (mítoszt), amelyet egyedileg építeni kívánunk, ilyen instrukciók alapján építünk fel. Mint ahogy minden példa a tárgy leegyszerűsítéséhez vezet, a „házépítő mítosz” is csak arra volt jó, hogy vázlatosan bemutassam, hogyan képzelem el a mítosz metodológiai megközelítését.

„De aki alkotó munkáját, mint az öreg Platón „városalapítását” és „törvényhozását” μυθολογίανak nevezi, az alkotások bizonyos határozott fajtájára gondol, és azt

folytatja.” (...) „A városalapítások is minden görög szemében - nemcsak Platónéban - eredetileg a mitológiai események közé tartoznak.”⁷³

(A mítoszevolúció az őssejtektől vezethető vissza, a „mitológiai sejtekig”, - rövidítve - a kissé mulatságosnak tűnő: „mitsejt” elnevezéshez. A mitsejt materialista és idealista egyaránt: természettudományos a biológiai sejt, míg a transzcendens világot a „mitsejt” (a sejtés) szó hordozza. Biológiai élő anyag a sejt, de a „mit” (mitológia) szóval kiegészítve a sejtés fogalmává válik. Tehát a mítoszképek a mitsejtekből állnak. Osztódnak és egyesülnek. Érdekes, hogyha mítoszt mondunk, egy újabb vicces asszociációt vehetünk észre, a „mit oszt” kis kérdő mondatot. Létezik nő- és hím mitsejt, ha női mitsejtet n-el jelöljük, a férfit f⁺ veszővel: hímveszővel, a jelölés így egyértelművé válik. Tehát, a mítoszt m-el jelölve kapjuk az $m=n+f^+$ függvényt, amely a mítosz születésének algebrai meghatározása, ha $n=\text{É}$ (Éva) és $f^+=\text{Á}$ (Ádám), akkor az első emberpárt mítoszáat kapjuk. A mítosz (m) itt explicit, tehát meghatározott, míg a mitsejt (n, f^+) implicit, a meghatározatlant fejezi ki.)

A mitológia etnikai és területi csoportosítása textúrák formájában: például görög, germán, egyiptomi, római, finnugor, sumer mitológiák. A másik, a mitológia tudományos megközelítése, de mivel a meghatározatlanság általános bizonytalanságot teremtett, amint az előbbieken érzékelhettük, többféle tudományág talált a mitológiára és a mítoszra magyarázatot. Ebből arra következtethetünk, hogy a mitológia nem egyféle fogalom. Úgy kell elképzelni, mint a gyümölcsöt, amelyhez többféle gyümölcs tartozik. Magát a gyümölcsöt nem tudjuk ikonografikával ábrázolni. Ugyanígy a teremtés, isten, szerelem, hős, stb., mind külön mitológiai *témák*, vagyis értelmezésem szerint ezek a mitológémák, a mítosz és a mitológéma kölcsönösen kiegészíti egymást. Tehát, amikor valaki mitológiát mond, akkor gondolja át, hogy a saját mitológia fogalmában mi a mítosz, és-vagy a mitológéma. Válasszunk egy témát egyféle mitológémát: a teremtést. A teremtésmitológéma többféle mítoszt fogad magába. Mégpedig az Égbolt, a Föld, az Ember, a Tenger, az Alvilág, stb. teremtését. Ezeket már könnyebben lehet ábrázolni, akár a gyümölcsfogalmába beletartozó almát. Ha kiemeljük az Égbolt teremtésmítoszáat és ennek nagyobb egységeit és viszonyait: a mennyböltöt, csillagokat, a Napot, a Holdat, üstökösöket, csillagképeket és még sok mást, akkor ezek lehetnek a mitémák: mennyböltmitéma, Nap-Holdmitéma és így tovább. A mítosz vagy mitéma jelentéstartalmát az aitionok hordozzák. Jelen esetben ez lehet a kozmogónia. Ha a nem éppen idevágó példánknál, a gyümölcsnél maradunk, akkor mondjuk, az „almamítosz” és ennek mitémái például Erisz almája, amelynek felirata: „A legszebbnek” viszályt keltett Héra, Aphrodité és Athéné között; vagy a tiltott fa almája,

Ádám és Éva mítosza a Bibliából; vagy Akontios és Kydippé mítoszában egy almára írt cseles eskü, amellyel elnyeri Akontios Kydipét, a gyönyörű leányt. Ezen mitémák aitionjai a történetek magyarázatát adják, és ezek összessége az aitiológia.

A teremtmésmítosz, miként bármely mitémája történeti anyagból és történésből áll. A történeti anyag ikonografikus, diaszerű, míg a történés mozgó, életszerű folyamat. Egy történet csak akkor válik mítosszá, ha történésének aitionja látens módon beépül egy közösség életébe, vagyis hiedelemmé válik. Például: minden embernek van egy csillaga az égen, ha az a csillag lehull, meghal az ember. Az emberek tudják, hogy ez nem így van, mégis mindenki igaznak tartja. Itt a történés a csillaghullás, az aition pedig a hiedelem magyarázata. De ne gondolja senki, hogy a hiedelemben élők magyarázzák hiedelmüket, ők nem magyaráznak, a hit kérdése fel sem merül; benne élnek mítoszaikban.

Kerényi Károly által tárgyalt mitológéma a mítoszok kirajzásával függ össze. A világaspektusra vetített mitológémát szerinte, a mitológiával foglalkozó tudománynak kell beszéltetni ahhoz, hogy olyan természetesnek tekintsük, mint a költészetet vagy a zenét. A világaspektus visszatükröződik a mitológémákban, ez átszellemüléssé válik, isteni lesz, istenszerű vonásokat hordoz. Ilyen például a teremtés, a szerelem, a hősiesség fogalma; mindezek és minden más ihletett variánsai alkotják a mitológia művészetét.

A kultuszcselekmények a mitológémák eljátszásai, az ember reagálása az istenire, ugyanakkor a mitológémák a kultuszcselekményeket magyarázhatják is. A kultusz és a mitológéma világaspektus, ami a zenében, költészetben, művészetekben isteni, az a mitológiában is isteni.

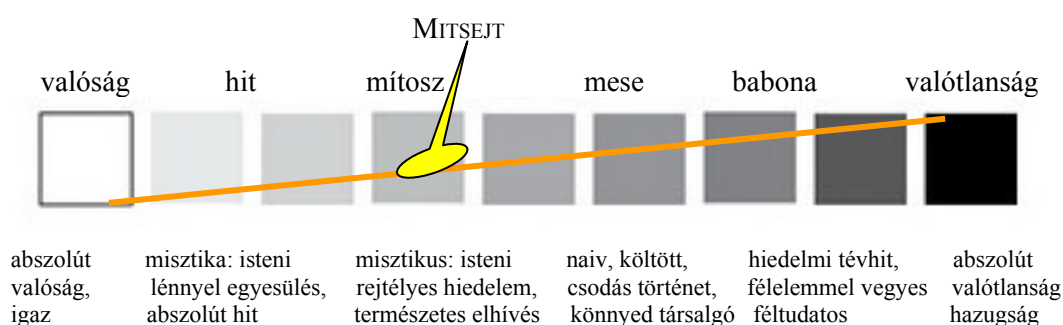
A világ az isteni kifejezéséhez mindig a mitológiát választja. Ha ezt értjük, akkor megértettük — mi a mitológia. *(A fenti magyarázatok⁷⁴ alapján készültek)*

2. 5. A mítosz helyzetének spektruma, születése és elemzése folyamatábrája

(Egy új struktúra leírása)

A MITSEJT két legfontosabb összetevője a *sejt*: esemény és a *sejtés*: élmény. A sejtés foka a valóság – valótlanság között mozog. Amikor a sejtés az igazság (jól sejtettem) állapotba vagy a hazugság (totál valótlan) állapotba kerül, a MITSEJT átváltozik reális sejtté, és a MITSEJT állapota kérdőjellé változik, de ha az igazság és a valótlanság közbenső tartományában mozog, MITSEJT állapotba kerül (kialakul a hit és a hiedelem, a sejtelem, az

illúzió), de ha a valótlanság vége felé helyezkedik el, meseséjtté alakul. A valótlanság és a hazugság közötti tartományban vannak a félig tudatos cselekmények: a babonaság, halottlátás, jóslás, ráolvasás, átok alóli feloldozás, stb. Hazugság tartományba tartoznak a haszonszerzésre irányuló tudatos megtévesztések: szemfényvesztők, csalók, rászedő illuzionisták és a kóklerek.

A valóság és a valótlanság kifestőjének spektruma

AZ ESEMÉNYTÉRBEN lévő szubjektumban vannak a MITSEJTEK. A sárga mitsejt lefelé jár a lejton, a sejtelem töltetétől függően, ha teljesen átmegy egy másik térbe, megszűnik a mítosz: hitté, valósággá, mesévé, babonává vagy valótlansággá válik. A hit, a mítosz és a mese különbözőségét a valósághoz való viszonyukkal lehet legjobban érzékeltetni. Az abszolút valóság független az embertől (pl. a NAP), az ember valósága relatív, az abszolút valóság és az abszolút valótlanság között mozog. Tehát a valóság és a valótlanság spektruma valójában az ember valóságérzet spektruma. A hitember valótlanság tudata kisebb, mint a mítoszemberé, mert a hívő ember feltétlen hisz az általa kinyilatkoztatott misztikában, igaznak tartja és megvallja hitét, tehát a hit intézményesített vallásává válik. Ugyanakkor a mítoszember hiedelemvilága csak misztikus, ahol a spontán, természetes elhívás a lényeg. (Sejtik, hogy nem teljesen igaz, amiben hisznek, de mivel az életük része, nem kérdezik meg igaz-e vagy sem; tehát itt a valótlanság rész nagyobb, mint a hitnél volt.) A mese esetében az ember valótlanság érzete még nagyobb. Gondoljunk arra az általános mondásra „Ez csak mese!” A hit, a mítosz és a mese jellemzésére legtöbbször a „csoda” szót hozzák föl. Csakhogy mind a három esetben a csoda mást jelent. Hit esetében: szentcsoda; mítosz esetében: valóságos csoda; mese esetében: megcsinált csoda. A hitvallás, a szentté avatáshoz, megköveteli a csodát, ez a csoda általában a szentlélek kiadásának csodája, eleve elrendelt szentcsoda, Isten akaratát tükrözi vissza. (pl. Jézus feltámasztja Lázárt). A hitcsodájának valóságtartalma megkérdőjelezhetetlen. A mítoszi

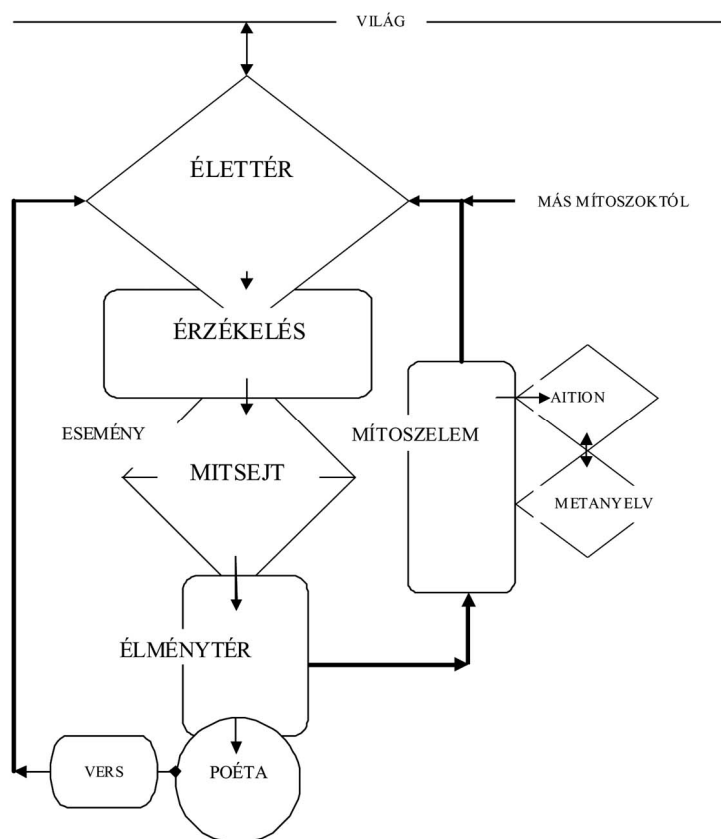
csoda nem szent, csak isteni (pl. Zeusz aranyszőrű bikává változása). A mesecsodát a hihetlenség jellemzi (pl. a Fehérlófiának levágott keze-lába kinő a Griffmadár borától).

A szubjektumérzékek (látás, hallás, tapintás, szaglás, ízlelés) feltöltik a MITSEJTEKET képekkel, amelyek a szubjektum állapotától függően érzeteket keltenek (józan, ihletett, eufórikus, illuzórikus; halálfélelem, ijedelem, stb.) Az élményérzetet az ő MITSEJT mitologikus készsége is befolyásolhatja, de csak akkor, ha *mítoszteremtő helyzet* áll elő: nem a valóság, a mese, a babona, avagy a hazugság. A MITSEJT belső képét a szubjektum élőképpé alakítja: az eseménykép valós, valótlan vagy sejtett tükördarabja az eseménytérnek. A szubjektum az eseményképeket emlékezetében tárolja, magában tartja vagy sorban kivetíti az élménytér felé. Az ÉLMÉNYTÉRBEN a *szelektorok* osztályozzák a képeket. A Poéta (művész) az élménytérből vett (nyersanyag) objektív-szubjektív képei alapján (elbeszéli, lerajzolja, kőbe vési, leírja, eljátssza, stb.) készíti el alkotását, amely visszakerül az élettérbe. Mivel az ÉLETTÉR, ESEMÉNYTÉR, ÉLMÉNYTÉR, rétegei teljesen átlátszóak; a szubjektum egyszerre jelen van mind a három térben. Az élettérhez tartozó funkció az érzékek rendszere. Életterükben a szubjektumok mindennapi életüket élik, amit az eseménytér és az élménytér befolyásol, alakít. Tehát az élményképek átlátszanak az élettérbe, és itt válnak igazi mítosszá vagy mássá, miután újból végigjárják a tereket. Közvetett kapcsolat esetén (szöveg), csak szimultaneizmus alapján tudjuk az áthatásokat érzékelni. A dedukció szerint, ha legtöbb eseménykép valóságsejt, a világ visszatükröződése valós, nem alakul ki mítosz, ha sok a naiv elem, mesesejt alakul ki; ha a hiedelmek eltorzulnak, babonasejtté válnak; és ha sok a csalárdság, a csalás, kialakul a hazugságsejt.

A poétaszubjektum művészi formát ad a mítosznak. Mondát, hitregét, költeményt, táncjátékot, drámát ír; vagy szobrot, rajzot, festményt készít róluk. Végül egész mondakörök (ld. könyv) jönnek létre egy-egy etnikumban, vagy földrajzi területen.

Tulajdonképpen az élettérben játszódó jelenségeket (halál, villámlás, vadászat, veszekedés, harc, gyilkosság, szerelmeskedés, közösülés, rituálék, stb.) az érzékek közvetítik az eseménytérnek, ahol a képeket a MITSEJEKET tárolják. Itt az őshajlam (ld. feltétlenreflex, reflex-ív: receptor, neuron) alakítja a sejtést képpé – de mivel a sejtés nem bizonyosság, és nagyban függ a szubjektum állapotától, így defigurált képek is keletkezhetnek. A mítoszok típusait mindig az eseménytér más-más eseményei idézik elő. A bonyolult pszichológiai és egyéb társadalmi folyamatok az élettérből kerülnek át az eseménytérbe, aztán az élménytérbe, és újból bejutnak az élettérbe, a mítoszelemen és a poétaelemen keresztül. A kettős hurokban forgó mítoszok kiegészülnek, és újabb mítoszok

jönnek létre. Más élettérből jövő más mítoszok és a világaspektusok is befolyásolják a mítoszok keletkezését. Tehát ez a struktúra az állandóan változó dolgok rendszere.

A mítoszeremtés és elemzés struktúrája

A mítoszeremtés és elemzés struktúrájában, ha az életteret a létező mítoszok alakjaival népesítjük be, világossá válik a mítosz kialakulásának formája. Az élettérben valós alakokkal (poéta, olvasó, elbeszélő, eljátszó, stb.) együtt, a mítoszalakokat is valós alakként szerepeltetjük akkor, ha a valóságban is előfordulhattak volna. Az élettér más elemei is valóságos dolgok.

Ebben a struktúrában szövegrészeket, versszakaszokat elemezhetünk, és ki tudjuk mutatni a szövegekben található mítoszelemeket.

Ismert mítosz, Zeusz és a föníciai királynő, Európé története: A Földközi-tenger partján sétáló gyönyörű királynőre szemet vet Zeusz, megkívánja, és hogy hódítása sikerüljön, egy áttetsző gyönyörű kristálysarvú hófehér játékos bikává változik a parton.

Európé eleinte fél a bikától, de szelídsége láttán, végül a hátára ül, a bika elragadja és a tengeren át Kréta-szigetére viszi, ahol Zeusz magáévá teszi.

*„Játszadzik vele, zöld füveken kedvére szökellget,
végülis oldalt dől le elébe a sárga fővenybe;
majd, tovatűnve a szűz félelme, szügyét odanyújtja,
hadd veregesse a lány, szarvát is, friss koszorúkkal
hadd koszorúzza körül. Nekibátorodott a királylány,
s nem sejtén, kire ül, hátára került a bikának;
ekkor a szárazról fölemelkedik, indul az isten
lassan a vízhez alá, ravaszul sétál a sekélybe,
majd messzebb, s már mély víznek közepén viszi hátán
zsákmányát. Remeg ez, s könnyezve tekint a partot,
jobbkeze szarvat tart, bikaháton nyugszik a másik;
míg meg-meglebegő leplével játszik a szellő.”*

Publius Ovidius Naso: Átváltozások (Metamorphoses) (2, 44/ 346) Fodította: Devecseri Gábor

1. Élettér: tengerparti főveny, tenger, Kréta-szigete; a szereplők nevét és a valóságos dolgokat: Ovidius versrészlete, Olvasó elemző; Zeusz, Európé, virág, virágkoszorú.

2. Érzékelés: Zeusz látja Európét a parton, virágot szed, sétál.

3. Eseménytér, (mitsejt) esetek: Zeusz bikává változik, a királylány felül a hátára, a bika belegázol a tengerbe: elragadja, Kréta-szigetére viszi, magáévá teszi a szűz királylányt. Zeusz megkívánta a gyönyörű lányt, csábítási praktikát, cselt talál ki; a lány először fél, de tetszik neki játékos hófehér, kristályszarvú bika. Virággal koszorúzza a szarvát. Nem sejt semmit.

4. Élménytér: A napsütötte tengerpart virágos fővenyén sétál Európé a királylány, virágot szed, koszorút köt. Zeusz is ott sétál, tetszik neki a lány és átváltozik játékos arany-szőrű bikává, a bika a lány elé heveredik, a lány enged a csábításnak és a hátára ül. Zeusz ravaszul, játékosan besétál a vízbe, majd egyre messzebbre kerülnek a parttól, a lány megremül, sír, de nem tud semmit se tenni. Krétán Zeusz magáévá teszi a szüzet.

5. A Poéta és vers szektor jelzi Ovidius költeményét, amely visszakerül az élettérbe pl. könyv alakban, itt olvashatják el a szubjektumok...

A szelektorok az élménytér attribútumai.

A szelektorok bővíthetők: új feltételek szabhatók, új kérdések tehetők fel, de a szelektor eredeti funkcióját figyelembe kell venni. Másfajta szelektorok is képezhetők a kijelölt célnak megfelelően. A szelektorok kiiktathatók; mindig megfelelő szelektorokat válasszunk.

A narratívák (csomagok) felbontásainak lehetséges változatai:

a, elem: alapkép-sejtek szerint> élőlény, tárgy

b, motívum: képsejtek szerint> eseménykép

c, epizód: képsejtek egyesülése szerint> összetartozó képek

1. **Valóságszelektor:** objektív dolgok (*az emberi tudattól függetlenül létezők*); olyan dolgok, amelyek a valóságban is vannak, vagy lehetnek. (*pl. Európé sétál, virágot szed; tengerpart, sziget*).

Valósdolog (*fa, hegy, vár*); valóslétezés (*férfi, nő, tigris, bárány*); valós képesség (*járás, látás, beszéd*); valóságos tett (*vívás, sétálás, nézelődés*).

Kérdései: Igaz? Létezik? Látható? (Bikává változás valóságban nincs, kristályszarvú bika sincs.)

2. **Meseszelektor:** Valószerű naiv csoda (haj, három aranyszörű bakkecském. Mesebeszed (*te az enyém, én a tied, ásó kapa se választ el*). Mesésalakok (*törpe, óriás, tündér, boszorkány, manó, sárkány, királyfi, királylány, vasorrú baba*). Mesetájak (*üveghegy, kekererdő, Óperenciás-tenger, aranyszörű, sárkánylyuk*). Mesetárgyak (*varázss vessző, csodabocskor, csodakard, aranycipő*). Meseházak (*mézeskalácsház, kacsalábon forgó kastély*). A mese nem tisztán valóság, néphit; inkább hihetetlenség, valótlanság; naiv hangú csodáselemekkel tűzdelt elbeszélés. (*A valós mese, mesenovella nem elemzésünk tárgya*.)

A mese építőelemeit szelektáló rosta:

elem: legkisebb egység: csodás élőlény, tárgy (*sárkány, síp, kard, varázspálca, csodabocskor*);

motívum: nagyobb egység, több meseelem összekapcsolása (*a csodafa gyümölcsét minden éjjel ellopják; az elzárt vízből csak szűzlányokért ad a sárkány*);

epizód: kerek történet: (*a csodafa gyümölcsét éjjel ellopják, őrizni kell, a bátyók mindig elalszanak, de a legkisebb mesehős fiú megőrzi a gyümölcsöket; a mesehős elpusztítja a sárkányt, és így megszabadítja a szűzlányokat*);

típus: legtöbbször több epizódból áll

A fenti leírás alapja: A NÉPMESE MINT NÉPKÖLTÉSZETI MŰFAJ ⁷⁵

3. **Babonaságszelektor:** Álhit, áltett, álhiedelem, hiedelemtorzulás, torzsugallat, jóslat (*pl. a szellemhit eltorzítása: boszorkányasszony megpatkolása, frászkarika gyógyító ereje, gatyamadzaggal elűzött szellem, halott látás.*)

4. **Hazugságszelektor:** Tudatos hazugságok: hazug látszatkeltés, hazug állítás, megtévesztés, becsapás (*általában haszonszerzésre, előnyszerzésre irányul.*)

5. **Mítosz-szelektor:** Az előző négy szelektor kiejtett elemei után, általában csak a mítosz képelem marad meg, amely a MITOSZELEM térbe kerül.

A mítosz (leegyszerűsítve) valószerű, isteni csodás történet. Elemzésünk során az istenit keressük: az isteni tett, isteni kinézet, isteni gondolat, isteni esemény; a mitológiában szinte minden isteni. A mítosznyelv (magasztos, fennkölt, hősi, ünnepélyes).

A MÍTOSZ építőelemeit szelektáló rosta:

Elem: a legkisebb egység: csodás– élőlény, táj, tárgy (*görög: hekatonkheirek, küklópszok, titánok, titaniszok, istenek, héroszok; Éliszióni mezők, Helikón, Hüperborea, Léthé, Olümposz, Sztüx, Tartaros; csodakard, csodapajzs*)

motívum: nagyobb egység, több mítoszelem összekapcsolása (*görög: Zeusz krisztályszarvú bikává változik; Páris begurítja „A legszebbnek” feliratú aranyalmát a vendégek közé;*

epizód: kerek mítosztörténet: (*görög: Tézeusz Krétára hajózik az áldozati lányokkal együtt. Ariadné fonala révén találja meg a kivezető utat a labirintusból, miután megölte a Minótauroszt. Hálából feleségül akarja venni Ariadnét, útnak is indul vele, de Naxosz szigetén hűtlenül elhagyja. Tézeusz nagy dicsőségében nem csak Ariadnéről feledkezik meg, hanem elfelejtette a fekete vitorlát fehérre cserélni, így nevelő apja AIGEUSZ azt hitte, hogy Tézeusz meghalt a szörny elleni harcban. AIGEUSZ bánatában a tengerbe vetette magát, amelyet attól kezdve róla neveznek Égei-tengernek.*)

típus: legtöbbször több mítosztörténetből áll, de ez nem tartozik mostani tárgyunkhoz.

Az aitiologia újabb magyarázatot adhat, esetleg bevonva a metanyelvet, ha valamely fogalom nem áll meg önmagában. A mítosz a valóság és a valótlanág között helyezkedik el; a hit és a hiedelem isteni megnyilatkozása (az alapmítosz a sejtelem művészi képe, ugyanolyan, mint a lírai költemény szakasza).

Elemző módszerünk lényege az interpretációs képalkotás és képelemzés a gondolati összefüggések által. A világról alkotott fogalmi képeinket érzékeink által hozzuk létre. Sohasem szövegben vagy beszédben gondolkodunk, hanem képekben. A szöveg olvasásakor is gondolati képek alakulnak ki bennünk, ha hangosan olvasunk mások is képeket látnak, és nem a hangokat vagy a betűket. Beszéddel, írással nem látunk, hallunk, ízlelünk, tapintunk, szaglászunk, de el tudjuk mondani, le tudjuk írni az érzékeinkkel felfogott, képpé formált dolgokat. Gondoljuk meg – előttük van a könyvlelapon egy költemény szövege. A látvány nagyon keveset, szinte semmit sem mond a költeményről. Nem olyan, mint egy festmény, amely első látásra is valamennyire kitárulkozik. A versszöveget sorról sorra le kell tapogatni (elolvasni), a szöveg alapján képeket alkotni, ha magunkban olvasunk, akkor is kialakulnak a képek. Ebből következik, hogy nem szövegeket kell elemezni, hanem képeket. Érzékeinkkel vissza kell állítani a gondolati képet, mert csak így jutunk el az élmény-állapotig. Kérdés, hogy miért elemezzük a verset? Ha a szerkezetére, tartalmára, mondanivalójára vagyunk kíváncsiak, talán elég a poétika, ha azonban azt kérdezzük: miért írta a költő a verset, csak azt válaszolhatjuk *élménykeltés, élményszerzés miatt*, akár a szobrot, festményt vagy zenét.

Tegyük egy kísérletet, vagdaljuk szavakra a verset ollóval és tegyük egy dobozba, aztán kezdjük kiszedni, és a fecniket csoportosítsuk a logikánk szerint. Vajon meg tudjuk állapítani így a vers művészi értékét? Kötve hiszem. De akár szótagokra, vagy betűkre is feldarabolhatjuk versünket, csak egy nagy halom átláthatatlan fecni kupacot kapunk. Ha viszont ésszerű képekre bontjuk a verset és az egészet látjuk, jó esélyünk van, hogy meglátjuk a lényegét. És ha nem csupán az elemzés a célunk, akkor élményképeink képesek lesznek művészi benyomást előidézni érzeteinkben. Ha a versképben természetesen a fülünkben csilingelnek a hangok (a szavak), és ezt halljuk, az elemzésnél figyelembe vesszük, de ne skandáljuk a verset, mert az nem természetes. A gondolatkép virága illatot éreztethet velünk, más dolog látványa kellemetlen szagokat kelt. Gyümölcs látványa ízeletet, a tűz látványa a bőrünkön meleg érzetet, a jégcsap, a hó hidegérzetet okozhat. Ezeket a dolgokat az eseménytérben a mitsejtek segítségével írjuk le.

Mítoszelemek (csodás, isteni dolgok):

1. Isteni átváltozás bikává, isteni csel, csodás csábítási ajándék.
2. A bika átgázolása a tengeren.
3. Isteni nász.

A többi elem közömbös: tengerparti séta, virágszedés, tenger, sziget, stb. mindegyik valóságos elem.

Az aitionok magyarázatok. A kultuszokból keletkező mítoszok a kultusz-aitionok – okmagyarázó történeteket – kultuszokat, szertartásokat írnak le. Például Zeusz jellemét, hatáskörét, cselekedeteinek okait. Kerényi Károly: *Arra a kérdésre: „Mi a mitológia? a görög mítosszal foglalkozó ókortudomány körülbelül így válaszol a bevezető felvilágosítást keresőknek: Amit istenmitológiának nevezünk, két különböző részből áll: először is a jellemzésből, vagyis az istenek hatalmának és működési körének leírásából, másodszor pedig az istenek élettörténetéből. Ez utóbbi a tulajdonképpeni mitológia”*.⁷⁶

Többféle aition létezik: természeti-, állati, kozmológiai aitionok: ezeket aitiológiának nevezzük. Ha valamit mégsem tudunk aitionokkal megmagyarázni, akkor kerül sor a METANYELV alkalmazására, amely – szerintem – a magyarázat magyarázata.

Zeusz főisten aitionjában utalni lehet emberi gyarlóságaira, cseleire, hálás tetteire, hiúságára, kegyetlen büntetéseire (ld. Prométheusz tűzlopása), az embereket is bünteti (ld. *Pandóra szelencéje*). Átváltozásaira: hattyúvá – (ld. *Lédával történő nászát*), bikává válás. Európával kapcsolatban a nevére lehet magyarázatot adni: róla nevezték el az Európát.

⁶⁵ KERÉNYI Károly: Mi a mitológia?: Tanulmányok a Homérosi himnuszokhoz. Forrás: Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988. 5-27. <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/irodalom/ch02s11.html>

⁶⁶ A. M. Pjatyigorszkij: Mítoszokról — pszichológus szemmel, Korunk 34. évf. 6. sz. (1975. június) http://epa.oszk.hu/00400/00458/00455/pdf/EPA00458_Korunk_1975_06_439-444.pdf

⁶⁷ Mitológiai ÁBÉCÉ (Gondolat, 1970) ISBN 963 281 464 9

⁶⁹ Szabolcsi Bence: A zene története (273), Bp. 1968. alapján.

⁷⁰ Weöres Sándor: Tizenegy szimfónia (27), Bp. 1973.

⁷¹ A leírás az alábbi oldal tanulmánya alapján készült

<http://uj.apertura.hu/2013/osz/benyei-metamorfozis-es-onreflexio/>

⁷² Uo. A. M. Pjatyigorszkij: Mítoszokról — pszichológus szemmel

⁷³ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27.

⁷⁴ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27.

⁷⁵ A NÉPMESE MINT NÉPKÖLTÉSZETI MŰFA: Akadémiai Kiadó, Budapest 1988-2002.

<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/5.html>

⁷⁶ Uo. Kerényi Károly: Mi a mitológia? 1988. 5-27.

Egyéb jegyzetek:

***Metamorphoses. III.** 339–510. Magyar kiadása: Ovidius: Átváltozások. Harmadik könyv. Narcissus. Echo. Ford. Devecseri Gábor. Magyar Helikon, Budapest, 1975, 81–86. o.
Ovidius: Met. III. 418–428. Id. kiad. 83. o.

Amikor Nárcisz, szomját oltani először hajol a víz fölé, és hirtelen szembetalálja magát az ismeretlen képpel.

Ovidius így írja le a találkozást:

“Szomját oltani vágy, s más szomj nő benne eközben,
míg iszik ott, a saját képét meglátja, szerelme
fellobban s ami csak rezgő víz, testnek alítja [véli].
Megbámulja magát, nem mozdul, az arca se rezdül,
szinte szobor: míves faragásu Paros-beli márvány.
Fekve a földön, iker-csillagra, szemére tekint le,
Bacchus- s Phoebushoz méltó fürtjére is úgy néz;
ifjú orcáját, az ivor nyakat, és a sugáros
arcot, min rózsás fény villan, váltva fehérrel,
s mind, mi magában bámulatos, bámulja a habban.”

séma, szkéma: vázlat, vonalrajz, vázrajz, tervrajz, tervezet, minta, kapta; lényeges vonásokra egyszerűsített ábrázolás; gondolkodás nélkül követett vagy követhető forma, eljárás mód; kaptafa, sablon.

in abstracto: elvonatkoztatva, elvontan, magában elméletben, minden mástól függetlenül

in concreto: a gyakorlatban, a valóságban; egy bizonyos, határozott esetben; gyakorlatban, konkrétan (léteznek az ideális tárgyak, ezért is nevezik ezt a szintet másképpen az eidetikus valóság rétegének (az görög *eidosz* szó *jelentése* (idea, lényegiség, öskép).

**** Néhány példa a mítoszi formákra:** Mitológiai ABÉCÉ, Gondolat · Budapest, 1985.

Istenek kedvencei a művészek (szobrászok, festők, költők, zenészek, stb), akik ellenkezik az istenekkel, büntetést kapnak.

1. Énekszó feltalálása (Linosz találta fel, Uránia múzsa fia). 240. old.
2. Tengerből delfinek mentik ki a költőt (Arión a rablók elől a tengerbe ugrik). 240. old.
3. Darvak tanúskodása (Ibükosz költő gyilkosát a darvak, juttatják a bírák elé). 240. old.
4. Szobor életre keltése (Pügmalion szobrába szerelmes, Aphrodité életre kelti a szobrot). 240. old.
5. Földből, vízből gyúrt nő (Zeusz sárból formáltatta Pandórárt Héphaisztosszal). 238. old.
6. Aranykor elvesztése az ember bűne miatt (Özönvíz történetek).
7. Gör: Föld csontjai a kövek (Deukalion, Pürrha hátra dobott kövei emberré váltak). 239. old.
(Sumer: Agyagból gyúrt ember (Enki és Ninmah az isteneket nehéz munkától mentesítik). 117. old.
8. Isteni jutalom (Öreg házaspárt Zeusz fává változtatja és így élnek egymás mellett). 239. old.
9. Isteni erő elrablása (Enki részeg lesz, Innin elrabolja tőle az isteni erőket). 118. old.
10. Alvilág (Innin és Dumuzi az alvilágban). Innin alvilágjárása c. eposz 119. old.
11. Hüposztaszisz: szubsztancia, alsóbb isten a főisten egy tulajdonságát vesz át. 131-132. old.
12. A minden földi dolog csak mása az égben eszményi mintaként létező igazinak. Akkád világkép 132. old.

13. Mítosz főmotívuma a sors, a NAM, ME a lényegi létező, meje a tárgyban van. Mitológiai sors a „fétis” a sorstábla. *Aki a sorstáblát tartja, a sors urává válik. 132. old.*
14. A sors törvénye (Adapa király, Éa isten, Déli Szél, Anu, égisten „a halál étele). *Adapa-eposz 133. old.*
15. Álnok barátság (Etana, Sas és kígyó, szülés füve). *Etana-eposz 133. old.*
16. Oroszlánfejű sas (Anzú, Enil sorstáblái, rablás, isten kultusz ellen, harc, Déli szél.) *Anzu-mítosz 135. old.*
17. Közember kosara (Sarrukín, Mózes párhuzam). *Lamastum-mítosz 136. old.*

II.

3. Mitológiai elemek kimutatásának metodológiája a lírai kötészetben

„Miben hisztek ti, makacs égitestek, hogy föllobogva lángokkal egymásnak estek, vacogva József Attila vak szörnyetegmosoly szívvvel, gyászüszkös ámulat-aggyal a mindenségketrecben ücsörögve, az utolsó, zilált Mászás, az Ősidőürbe Ugrás előtt.”

Juhász Ferenc: A költészet hite (Szép versek 1977, 136. old.)

3. 1. A tapasztalati tényezők összefoglalása

Az előző részekben a mitológia és a mítosz definitív meghatározásának kísérletei nyomán, meglehetősen kaotikus állapotokat ismerhettük meg. Különböző tudományok értelmezései nemhogy átláthatóbbá, érhetőbbé tették volna a mitológia tudományát, de még inkább rejtelmesebbé, titokzatosabbá vált. [Köszeghy Péter (filozófus, költő): Balassi Bálint Mitológiája, avagy az első költő (*Prinum és principium*)⁷⁷ című tanulmányában írja: [A „mitológia”, „mítosz”, „mitikus” fogalmak használata igen elterjedt az irodalomtudományban. Sokféle jelentésben, sokféle értelmezésben használtatnak.¹] Aztán a lap alján megjegyzi: [¹A vonatkozó, rendkívül gazdag szakirodalmat - a műelemzésektől kezdve a tisztán irodalom-elméleti fejtegetéseken keresztül az antropológiai megközelítésű tanulmányokig - bőségesen lehetne citálni, ám szempontunkból ez meglehetősen áltudományos gesztus lenne: semmivel sem vinne közelebb mondandónk megértéséhez, okadatolásához.]

A fenti megállapítás igazságát nem kérdőjelezem meg, ugyanakkor hangsúlyozom, hogy minden tanulmány értékes gondolatokkal, összefüggésekkel gyarapította, ismereteimet.

A strukturalizmus alapjainak megismerése a lingvisztikai alkalmazás áttekintése kapcsán tudatosult bennem. A mítoszok pszichológusok által történő elemzése nagyban

gyarapította a mítoszok keletkezésének lelki összefüggéseiről alkotott elképzeléseimet. Különösen A. M. Pjatnyigorszkij oppozíciós elméletében a semlegesítő hatás által keletkező mítoszelképzelését találtam érdekfeszítőnek. Akár a MÍTOSZTEREMTŐ HELYZET elnevezést, amelynek létrejötté az egyén lelkiállapotának egyidejű kettős objektív helyzetétől függ: vagy van, vagy nincs. *A mitizálás nem más, mint a mítosszá válás lehetőségének felhalmozása a szövegben.* A kifejezések szemantikai vizsgálatával akarja megtudni a szubjektum lelki állapotának változását. Azonban az általam ismert Pjatnyigorszkij irodalomban nem találtam példát, de teóriája így is sokat segített mítoszártelmezésem felépítésében.

Tapasztalataim alapján úgy vélem, „Mitológiai elemek a magyar költészetben” című tanulmányom mitológiai szinopszisa (áttekintése) elegendő a kutatás folytatásához. Létrehoztam a *mítoszhelyzet spektrumát, és a mítoszskeletkezés és elemzés folyamatábráját*, amit jó alapnak tartok a tárgy metodológiai megközelítésére. Elemzésem alapvető metódusa arra épül, hogy nem lebontom a szöveget, hanem felépítem a szöveg gondolati képét. Nem a költői „én” a lényeg, hanem az elemzői (kutatói) „én”, persze tudom, hogy a költői „én” nem a költő személye, hanem a szubjektuma. De azt nem tudhatom, hogy a szubjektum pontosan mit gondolt, és amit gondolt miként tudta közvetíteni, csak azt tudom feldolgozni, amit a szöveg mond, sugall; illetve, ahogyan én értelmezzem.

A gondolati képet a képzelet alkotja, a magyar *képzelet* szóban eleve benne van a kép, a képzelet *képes* rá, hogy alkosson, mert van rá *képesítése*, de ha *képtelen* rá, akkor nem keletkezik költemény. Vannak alapfogalmak, melyek gondolati képe szokványos, de az összetett és az elvonatkoztatott fogalmak értelmezése a szubjektum értelmezésétől függ. Ezért a bonyolultabb mitológiai nyelvi fogalmaknál az aitiológiai és a metanyelvi kifejtés is szükségessé válhat. Pjatnyigorszkij említett tanulmányában a LEÍRÁST, az ÉRTELMEZÉST és a KIFEJTÉST alkalmazza a mítoszok értelmezéshez, ugyanakkor meghatározza a szövegek egymáshoz való viszonyát. Ebben a tanulmányban az *Élettérkép* az *Eseménykép* és az *Élménykép* után következik a *Kifejtés*. A Kifejtésre akkor kerül sor, ha a Szelektorokon átrostált képek után nehezen értelmezhető dolgokkal állunk szemben.

A mítoszelemzés folyamatábrájánál három fontos elemet különböztettem meg: *élettér* (érzéktérrel), *eseménytér*, *élménytér* és az ehhez kapcsolódó *poéta-* és a *mítoszelem*-visszacsatolást. Élménytérhez hozzárendelhetünk szelektorokat: sémákat, amelyek közül a legfontosabb a valóságszelektor. Mindig olyan szelektort használjunk, amely az adott helyzetnek és az adott célnak megfelel. Ezzel a metódussal értelmezni lehet a mítoszok eredeti

keletkezését, és elemezni tudjuk a keletkezett mítosztémájú költemények fragmentumait, ez alatt az archaikus és a későbbi korokban alkotott mítoszelemeket tartalmazó verseket is értem. Ezt egyfajta „ikonológiai szövegelemzésnek” lehet tekinteni, de nem a klasszikus értelemben; például Erwin Panofsky modellje⁷⁸ alapján, mert esetünkben a képet az interpretátornak kell „megfesteni” a költői szöveg leírása szerint, csak utána lehet bármilyen kapcsolódási lehetőségeket vizsgálni. Erwin Panofsky modellje három fokozatból áll, melyek csak elméletileg különülnek el egymástól, az értelmező szempontjából egyetlen, a műalkotásra vonatkozó folyamatot alkotnak. A fokozatok egymásutánja egy egyre mélyülő előrehatolást jelent az ikonográfia előtti leírástól [vor-ikonographische Beschreibung] az ikonográfiai elemzésen [ikonographische Analyse] keresztül az ikonológiai értelmezésig [ikonologische Interpretation]. A fenti modell alapján első fokozatban az interpretátor tudatosítja, hogy mit „lát” az élettérben: a költemény figyelmes elolvasása után rögzíti a látott dolgokat. Az elsődlegesen a természetes téma [primäres oder natürliches Sujet] leírásáról, tehát az ábrázolt objektumok, bizonyos alakok, állatok, növények, épületek, továbbá az emóciós kifejezések azonosításáról van szó. Másodsorban az érzékelt eseményeket, sejteket rögzítjük, végül az élménytérben az élettér és az eseménytér által kiváltott reakciókat összegezzük. Ezekhez a művelethez az interpretátornak gyakorlati tapasztalatra, intuícóra és a tárgyakhoz, eseményekhez fűződő mitológiai ismeretekre van szüksége.

A lírai mítoszelem meghatározásánál mindig a szövegkép isteni voltát kell keresni. Kérdés, hogy mi az isteni? Jellemzője lehet a titok, a csoda, a varázs, a sejtelem. Egy mitológiai istennek vagy istennőnek mindig emberfeletti tulajdonságai vannak. Például a teremtképesség, a varázserő, a sebezhetetlenség, az átváltozási képesség vagy a szokatlan alkat. De ilyen az isteni szépség is. Szent Tamás szerint: „a legszebb csak átlátszik a földre”. Aphrodité görög szerelemistennő csodatevő szépségövet viselt. Természetesen lehetne sorolni mitológiai csodás dolgokat, de most a költeményben fellelhető mítoszelem meghatározása az elsődleges. A szokásos költői képek abban különböznek a líra mitológiai képeitől, hogy szövegkörnyezetük és toposzaik közelebb állnak a valósághoz.

„Az éjjel hazafelé mentem,/ éreztem, bársony nesz inog,/ a szellőzködő, lágy melegben/ tapsikoltak a jázminok,”

József Attila: Hazám

A hazafelé menés megszokott cselekvés; a bársony nesz szép szinesztéziai (hallás és tapintás) költői kép, de a finom neszben sincs semmi rejtély; a szellős lágy melegben

egymásra hajló bokor virágos ágaiban sincs semmi mitikus; a „tapsikoltak a jázminok” megszemélyesítés tovább fokozza a versszak gyönyörű nyaréji hangulatát.

„Föld, víz, tűz, lég szunnyad a bölcsőn,/ kő-fejű gyermek sír a hegyi hidegen át,/ mennybéli erdő fekete lombja hajlik a völgybe,/ csillagködök árkaiban zúg az égi nád,”

Weöres Sándor: Az öröm

A mitológiai térben egy kőfejű gyermek sír. A Föld a bölcső: hegyi hidegszél sír a gyerek kőszáján át. Mitikus alak a kő-fejű gyermek; a bölcső sejtelmes szunnyadoi a föld, víz, tűz, lég, vagyis az őselemek. A csillagködös alvó éjsötét légből isten erdejének fekete fái, felhőlombok hajlanak alá. Égi fénynádak csöndzúgása a csillagködök sötét árkaiban, a kozmosz zenéje. A bölcső-gyermekkép őscsecsemőt idéz, talán a Földanya ringatja a bölcsőt. Láthatjuk *az isteni képes képtelenségeket*: a kozmikus bölcsőt, a kő-fejű síró gyereket, a mennybéli erdőt és az égi nádakat. Isteni jellegüknél fogva ezek (közvetett) mitológiai képek. Persze vannak nem képes képtelenségek is a tudományos és tudománytalan gondolkodásban, de ezek távol állnak a mitologikus világtól. A továbbiakban elemzési metodikám részletesebb kifejtése kapcsán sorra vesszük az elemzés tereinek funkcióit, *a mítoszkeletkezés és elemzés folyamatábráját* figyelembe véve.

(Ikonológiai leírások⁷⁹ alapján készültek)

3. 2. Valóságos és képzelt elemek az Élettérben

A verskép megfestéséhez az élettérben található minden dolgot figyelembe kell venni, ne felejtjük el: képes képtelenségek a mitológiai elemek.*

(* Dolog: egy meghatározatlan élőlény, tárgy, esemény, tevékenység.)

Élettéren azt értem, ahol a szubjektumok az adott mitológiai történet során tartózkodnak. Általános élettér a világ, amely magába foglalja a mindenséget. Az ember a földet, az anyaföldet tekinti életterének, különösen azt a helyet, ahol valójában él. Szakrális aspektusból tekintve az élettér nem szakrális része a profántér, míg az oppozícióját szenttérmek nevezzük. Az élettérben ott van a szent mítosztér is, amely annyiban különbözik a szenttértől, hogy ebben a térben nem az elhívés dominál, hanem a megélt (ösztönös) hiedelem. Nem céлом teológiai, vagy vallástörténeti értelmezésekbe bocsátkozni, mert vizsgálatom

csak a költemény immanens élettereire terjed ki. Ebben a környezetben profán, szent, és mítoszi terek egyaránt jelen lehetnek. Mircea Eliade román vallástörténész szerint:

*„Két dolgot persze szigorúan külön kell választanunk. Még pedig a homogén és semleges geometriai tér fogalmát és a tapasztalt „profán” teret, amely a szintúgy tapasztalt szent tér ellentéte, és itt egyedül ez érdekel bennünket. A homogén tér fogalmával, amely már az ókor óta a filozófia és a tudományos gondolkodás egyik alkotórésze, valamint a fogalom történetével itt nem foglalkozunk. Bennünket az érdekel, hogy miként tapasztalja a teret egy nem vallásos ember, tehát olyas valaki, aki elutasítja a világ szakralitását, és csak a „profán”, minden vallásos előfeltevéstől megtisztított egzisztenciát fogadja el.”*⁸⁰

Mircea szent térnek tekinti a mitológia teret is, amennyiben hozzája valamilyen hierophánia (a szent valóság megnyilatkozása) kötődik. A versek elemzése során bennünket mindhárom tér érdekel: a profán, a mitológiai és a szent tér, hiszen ezeken a tereken jönnek létre a természeti, társadalmi és a gondolati képek. A homogén geometriai térrel ebben a tanulmányban én sem kívánok foglalkozni. A versekben a költő nemcsak közvetlen módon utalhat mitológiai történetre, szereplőre, tárgyra, hanem közvetve teremt olyan sejtelmes, varázslatos texturát, amely mítoszként értelmezhető. Ahol az isteni megjelenik, ott az emberi sejtelen mitológiát hoz létre.

Az élettérben jelenlévő mitológiai tér az isteni teremtés színhelye, itt nyilatkozik meg a kozmogónia hatása, amely kiterjed az alvilág, a föld, az égbolt és az ember teremtésére egyaránt. Ebben a térben élnek az istenek, a látható és a láthatatlan lények. Itt készülnek a csodatárgyak, a varázseszközök, csodaszerszámok, védő amulettek, talizmánok, totemek és a fétisek.

„Amikor Isten a világot szülte,/ a mindenség az ujjára fagyott./ Hogy a föld, hogy a víz fölmelegülne,/ följük gyújtotta fönn a Napot.” (...) *„S fölkel a Hold./ Ujjasan elomló/ éjszakai fény,/ szelíd helytartó/ a király helyén.”* (...) *„S hogy fény legyen itt lenn,/ ha Hold kiapadt:/ kigyújtotta Isten/ a csillagokat.”* (...) *„A világ világolt élettelen./ Hiányzott mindenből az értelem./ Hogy legyen, aki épít, rombol,/ ember készült hóból és koromból:”*

Weöres Sándor: Ének a teremtésről⁸¹

A mitológiai térnek legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mindig jelen van az isten, de ez az isten nem vallásosságban gyökerezik, amely a legfőbb isten fölfoghatatlanságán, láthatatlanságán, mérhetetlenségén, mindentudásán, örökkévalóságán, stb. alapszik, hanem elsősorban az emberi esendőségen, és csak másodsorban mutatkozik meg az isteni fenső-

ségben. A mitológiai istenek kevésbé avatkoznak bele a köznapi emberek dolgaiba, általában istentársaik, félistenek vagy hőroszok és királyok közt élnek. Harcolnak egymás ellen, gyilkolnak, szeretkeznek, lopnak, csálnak, hazudnak, féltékenykednek; teremtenek, vetélkednek, rombolnak, és küzdenek a szörnyek ellen.

Egy sumer mitológiai himnusz NINKASZI istennőt dicséri, aki a sört feltalálta, így kultúrahozó isten, kultúr-theosz. NINKASZI ünneplése az ismeretlen költő szavában kocsmadalba, részeg és pajzán vágyaktól hevítet nótázásba csap át, de ez is mitológia: az istenség erejét ünneplik, az isteni lény megnyilvánulását, a mámort.⁸²

A teljesség igénye nélkül ismerjünk meg néhányat a mitológiai életterek és attribútumaik közül, hogy elemzéseink során, akár sémaként is használhassuk ezeket a vázlatokat.

Az istenek égen, földön, vízen, víz alatt és az alvilágban is éltek és élnek: gyönyörű, csodás, rejtélyes és rettenetes helyek ezek, az emberi hiedelmek és a képzelet alkotásai.

Az afrikai hererók ősszülei: Mukuru és felesége Kamangarunga a mitikus életfából a omumboronbongából sarjadtak. Mukuru mása a mindenkori főnök. Ezért tiszteleik mitikus életfa helyett az ennek megfelelő bokrot: szent tövébe, „lába” elé áldozati követ, a „karjára” ágára fücsomót akasztanak, és itt mondják el segélykérő imáikat. A hererók szentfőnöke papfejedelem, gazdag ember, az ő főnöki templomkunyhójában ég a szent tűz, a szent tüzet a főnök legidősebb és legkedvesebb lányai táplálják, akár a Vesta-szüzek.⁸³
„vagyok zengő kincs-fa/ ostortól virágzom/ termék zúzva, rúgva// zsarolt jóság vagy te/ bárányozó föld, égbolt/ gyalázott fehérség”

Nagy László: Testvérek fehérben (Szép versek 1972, 223. old.)

„Jaj! Tiszta forrás! Én: szarvassá változott fiú! Szarvam:/ Virágzó Világfa./ Szarvam csillaglombjában Friedrich Nietzsche ül, s erő-hatalmam:/ Baruch de Spinoza.”

Juhász Ferenc: Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva mint az egyiptomi múmia-bábok (Szép versek 1976, 128. old.)

Afrika szerte ismertek a természetes áldozati helyek: szikla, fa, szent ligetek, berkek, barlangok, hegycsúcs, völgy és a fétisek (ősök képmásai) megszentelt helyei. Ezeken a helyeken helyezik el, az un. talizmánokat: koponya, álkapcsok. A fétisszobrok előtt áldozatokat mutatnak be. Fejlettebb fokon álló törzsek állandó szellemkunyhókat építenek, ahol hivatásos őspapok, titkos társaságok működnek.⁸⁴

„...majd felbúgnak az érdes sziklatorkok,/ barbár tülkök egy ősvilági táj/ forró sivatagában,” (...) „egy réz bokor vagy egy maroknyi száraz / fémforgácsfű, s talán valami élő:/ vedlett madár, valószínűtlen állat/ mézfehér ürüléke, fészke,/ s valami moraj, tenger vagy folyam/ túl a kopár gerincen –,

(Lator László: A teremtés (Szép versek 1974/ 150.old).

Az afrikai guineai konók teremtés mítoszában a semmiben élt SA, a halál asszonyával és a lányával. SA hatalmas sártengert teremtett, hogy legyen hol éljenek. Egy napon Alatangana isten meglátogatta Sát, de nem tetszett neki a sár és megteremtette a földet, és ez a föld egyben szent hely lett, mert isten teremtette.⁸⁵

„Istent tagadni olcsó élvezet. Rájönni, hogy a fény nem az angyalok inge, alig több a semminél.” (...) Istent alkotni sem nemesebb öröm. Egy mítosz keresztjén felelősség nélkül függeni: gondos családfők álma.”

Orbán Ottó: Emberáldozat (Szép versek 1974/ 181. old.)

Észak-amerikai indiánoknál a dél-minnesotai prérin levő kőbányát, ahonnan a pipakövet (békepipa) bányászták, szent helynek tartották.⁸⁶

Kaliforniában a Nagy-tavaknál élő hopik gyakran szertartási épületeket emeltek, ahol a varázsló táncokat adták elő, ilyen épület volt a jurok indiánok újévi háza; ezek a sátrak, házak gyakran a világegyetemet jelképezték.⁸⁷

Az inka hiedelem szerint az uralkodó és szent családja, akiket gyakran mumifikáltak, a szent Haman Pachába (haman pacsa) kerültek és ott boldogságban éltek. A gyarló emberek a Hucu Pachába (huku pacsa), az alvilágba jutottak, ahol a supay démonok földi munkák folytatására kényszerítették őket.⁸⁸

Egyiptomban Ré a nap neve, de ő a napisten is, Réhez kapcsolódik Átum, a másik teremtmény ősiszten. A keletkezés első eleme a skarabeus, amely földből lett hitt lény, ő az önmagából tovább fejlődő élet, az Ösvízből kiemelkedő szent Ösdomb: Átum testet öltése.

Az egyiptomi Ozirisz mítoszban Hathor istennő neve Horusz égi házáat jelenti. Horusz Ozirisz alvilági isten és felesége Izisnek a fia.⁸⁹

„A Napnak ajánlottuk fel az első sziklát, a legközelebbit,/ szárny-módra kitárt karjainkkal, a tűznek.” (...) „A kövek fölé mennyboltot vájtunk óriásra, hogy valahol/ elférjen a tekintetünk.”

Weöres Sándor: Kezdetben (Szép versek 1974/ 304. old.)

A skandináv és germán mitológiában, Asgard az istenek vára, amelyet Odin építtetett (vagy épített) egy óriással, csak hogy cserébe az óriás Freya (Frigg) istennőt kérte feleségül, aki Odin felesége volt. Loki, a bajkeverő, de ravasz, cseles isten oldja meg a problémát. Loki kancává változott és nyerítve hívta az építőmester ménjét, amellyel az építőmester a köveket hordta; a mén egész éjjel kergette a kancát, így határidőre nem készült el Asgard. Ezért az ázokat nem kötötte már az eskü, így ingyen épült fel a vár. Valhalla a hősi halált haltak csarnoka (Valhöll), egy fenséges, hatalmas csarnok Asgardban.

„Ott ül mellette a Halál is,/ fehér csődörön a Világ is,/ ott ül az Éden és a Rabló,/ röhög a Gyász, a csődör-vadló.”

Juhász Ferenc: Balga vers (Szép versek 1974/ 106 old.)

Néhány élettér a görög mitológiában: Olümposz a főistenek hajléka egy görögországi hegynek a csúcsán állt, ez a tizenkét olümposzi isten felhőkkel övezett kristálypalotája, itt uralkodott Zeusz.

Nüsza (Nysa) csodás Nimfákkal teli völgy a Nüsza hegy mellett.

Héra szent kertje, a Heszperidák kertje, erről a helyről kapták az istenek a halhatatlanságot. Boldogság Szigete, a nagy hősök lelkének fenntartott paradicsom.

Édenkert az Isten kertje, Mózes első könyve, a Teremtés könyve szerint, az első emberpár otthona. Ábrahámi vallásokban a jámbor emberek haláluk után egy túlvilági birodalomba, a Mennyországba jutnak.

Kunlun hegység: A halhatatlanok lakhelye a kínai mitológiában.

A mitológiai történetek kedvelt élettéré az alvilág, a holtak birodalma.

A skandináv mitológiában Hel az alvilág. Odin isten kísérői a valkürök, az ő követői, ha az istenek oldalán harcoló vitéz előtt megjelenik egy valkür, tudja, hogy meghal. A halott hős szellemét a valkürök a Valhallába kísérik, ez hatalmas terem, tetejét fényes pajzsok fedik, itt a vitézek esznek, isznak. A közönséges halandók a Helbe jutnak. Sorsukat a nornák határozzák meg, ők egy világfa tövében élnek, döntéseiket az istenek sem képesek megmásítani, ők a sors, a végzet démonai.

*„A terme ötszáz,
s még négyszer tíz, úgy tetszik,
Valhallának, a várnak.
Nyolcszáz hős harcos
árad ki minden ajtaján,
Fenrir farkas ellen.”*

(Grímnir-ének, 23.)

Tartarosz elátkozott lelkek helye az alvilágban a görög mitológia szerint, az alvilág Hádész birodalma, a holtak árnyát Hermész kíséri az alvilág határfolyójához, az Akherónhoz, ezen, Kharón hajóval viszi át a halott szájába tett obolosz: aprópénzért. Az Alvilág bejáratát Kerberosz, a háromfejű kutya őrzi. Nevezetes alvilági folyók: Sztüx (az isteni eskü folyója), Kókütosz (jajveszékelés folyója), Léthé (az árnyak feledést isznak belőle).

„Mint egykor Trákiába,/ - barlangod keresve Szent Iván -,/ mentem Orfeusz szavára/ s azóta is és egyre visz/ e fordított Hádész/ s a trák dala és csillaga/ meglelni azt a remetét...” (...) „Hajt, kísért és fénylik/ nekünk e porból is/ a szép remény hite,/ mint neked, szívedből fénylett/ a tündér Eurydike...”

Takács Gyula: Meglelni azt (Szép versek 1972/ 310. old.)

Pokol az alvilág az ábrahámi vallásokban, ahová a gonosz, vagy megátalkodott emberek kerülnek büntetésül haláluk után.

A kínai mítoszban az uralkodó istenség, Huang-ti az ördögök országán, a poklon is uralkodik. Négy arca van, így a négy világtájra tud tekinteni, Cse-ju háborút indít ellene; Huang-ti harcosa, Jing-lung vízzel árasztotta el a harcteret, de Cse-ju a szél és esőisten segítségével megnyeri a csatát. De a szárazság Pa nevű démona megszüntette az esőt, így Huang-ti meg tudta semmisíteni Cse-jut.

Felsorolásszerűen még néhány alvilág, pokol a mitológiákból ⁹⁰

Annwn: A túlvilág (inkább pokol) a walesi mitológiában. Cŵn Annwn a vörös fülű fehér szőrű kutya a Pokol Kutya. Nálunk A Pendragon legenda nyomán lett ismert.

Irkalla: Az alvilág, ahonnan nincs visszatérés a babiloni mitológiában.

Nyugat (Amentet): A holtak földje az óegyiptomi vallás szerint.

Purgatórium: Tisztítótűz, tisztítóhely a zsidó és keresztény vallásokban, ahol a nem teljesen bűntelen lelkek megtisztulhatnak.

Tuonela: A holtak birodalma Kalevalában. Egyes utalások szerint azonos Pohjolaival.

Niflhel: Hideg alvilág a skandináv mitológiában.

Xibalba: Az alvilág a maja mitológiában.

A mítoszi létezésben jelen vannak az istenek, félistenek, hőrook, állatok és a képzelte lények.

3. 3. Az Érzéktér valóságos érzetei

Az előzőkben tárgyalt Élettérhez szorosan kapcsolódnak a szubjektum érzékei. Öt külső érzékünk: a látás, hallás, szaglás, ízlelés és a tapintás. Látásunk és a hallásuk a legfontosabb érzékünk. Az élettér képeit, hangjait közvetítik az Eseménytér felé. Szemünkkel a formákat, tárgyakat, színeket, és a mozgásokat érzékeljük. Hallásunkkal felfogott, hangokról, zajokról sokféle következtethetünk. Természetesen bőrünkkel, a tapintásunkkal a természet, és a társadalom sokféle jelenségét érzékelhetjük. Bőrünk is a tapintó érzékünkhöz tartozik. Tapintásunkkal, bőrünkkel érezzük a hideget, meleget, nedvességet, lágytságot, keménységet, ütést, szúrást, csípést; egy lány vagy a szellő simogatását, vagy durva karmolását. Nyelvünkkel az ízeket: sós, keserű, édes, savanyú és a kevert ízek sokféle változatát különböztethetjük meg. Orrunkkal az illatok és szagok áradatát tudjuk megkülönböztetni egymástól.

A mitológiai elemek versszövegeiben előforduló érzékképekből pedig következtethetünk a mitológiai hősök, istenek lelki motivációira. Önmagában kép, illat, szag, hang, íz, nem létezik, ezek a dolgok mindig kötődnek valamihez. Például illat a virághoz, hang a hanghoz, íz a cseresznyéhez, tapintás a meleg párnához tartozik. Mindezekhez valóságos képek társulnak. A fénynek nincs teste, mégis lámpával, gyertyával, Nappal, Holddal, stb. ábrázolni tudjuk. Persze vannak összetett dolgok, amelyeket nem ilyen egyszerű ábrázolni, de fogalmi képeket alkothatunk róluk. Például az erkölcs nehezen mutatható meg képen. De képek sorozatával ezt is ábrázolni lehet ugyanúgy, mint a szerelmet, a gyümölcsöt, vagy akár gyűlöletet. Ha gyűlölet érzetünk támad, képzeletünkben sablon képek jelennek meg: tapasztalataink képei. Ezek az összetett fogalmak mindig valamely más egyszerűbb fogalmak paradigma sorainak képződményei. Végül pedig az írás sem más, mint képérzeteink tükörképei, ha úgy tetszik interpretációja.

Eckhardt mester a XIV. századi misztikus az ember érzékeit a lélek kiszolgálóinak tekintette, miszerint érzékeinket lelkünkkel tudjuk irányítani.

„Tudnod kell, hogy a mesterek szerint mindegyik emberben kétféle ember lakozik: az egyik a külső ember, ez az érzékiség: ezt az embert öt érzéke szolgálja, mindamellet a külső ember cselekedeteit a lélek irányítja. A másik a belső ember, vagyis az ember belső énje... a belső ember csak olyan mértékben fordul az öt érzék felé, hogy ezeknek vezetője és irányítója lehessen (...) mindazokat az erőket, amelyekkel a lélek az öt érzékre fordított erőin túl rendelkezik, átengedi a belső embernek. És ha ez az ember valami magasrendű és

*nemes dolog felé fordul, akkor a lélek visszavonja mindazokat az erőket is, amelyeket az őt érzékek kölcsönöz, s az ilyen embert azután eszeveszettnek és révetegnek tartják; mert egész lényét valami szellemi megismerést szolgáló képre irányítja, vagy valami kép nélkül való szellemi megismerésre.”*⁹¹

Eckhardt mester szellemi megismerése, a transzcendens világ. A szentérbe tudatosan belépő embernek a theophániák (a szent valóságok) megismeréséhez nincs szüksége érzékekre; az elkerített szentterületbe lépve a hívő ember elhagyja a profán világot. Magasan, a pusztá semmin áll szíve. Az igazi mítoszköltő sem tehet mást, mint egész lényével a szellemi megismerés képét kell „festenie”, visszaszakadva az imitatio dei (istenkövetés) szent idejébe... Kutatásaim alapján, úgy tapasztaltam, hogy a mítoszköltő által alkotott képek az érzékek textúrái; a kép nélkül való szellemi megismerés, a Deus absconditus (a rejtőzködő isten) tudománya, a költő számára is rejtve marad.

A költemények mitológiai elemeinek kimutatásához az ihlet bizonyos fokára, a szöveg művészi érzékelésére van szükség. Az eredeti, a költő által leírt képek nehezen, vagy egyáltalán nem adhatók vissza; de igyekezni kell a szöveg színét, hangját, ízét, illatát, tapintható simaságát vagy durva felületét megközelíteni. Fogadjuk meg Horatius tanácsát: „*Nec verbo verbum curabis reddere fidus interpret.*” Tehát ne legyen ideál a szószerintiség. Egy didaktikus angol költő ezt így szedte versebe: „*Te sohse járjad a szolgál ösvényt,/ Szót szóval, sort sorral adni vissza./Rablélek szül csak így, vajudva, nyögve,/ Vergődés lesz a műve nem poézis.*” (Sir John Denham) Természetesen itt most nem a poézisre értelmezem ezt a versidézetet, hanem a költeményhez illő interpretációra.

Vizuálisképek: legfőbb érzékünk a látás, szemünkkel érzékeljük a legtöbb dolgot, a költői képek legnagyobb része a látott, dolgok és események emlékképeinek lenyomatai. Emlékezetünk egy hatalmas képtár, ahonnan előhívhatók, variálhatók, egymásba olvaszthatók az ott tárolt képek és események. „*Odafönn villámló kútnál/ remegő gyöngy közt aludtál –/ remegő gyöngy közt a kútnál/ tán már aludni se tudnál.*”⁹²

(Az égen villámló kút a felhő; remegő gyöngy, a szélben hulló esőcsepp; a gyöngy közt nem alvás azt jelenti, hogy az álom, a képzelet elszállt, nincs álmodozás.)

Hangképek: hangvilla, gong, síp, dob, hegedű, harang, csengő, orgona, citera, gitár, hangszóró, stb. „*Hegyekkel játszik az út,/ a tücsök dobja pereg./ rád-kúszó rózsza remeg./ Rikolt a páva veled –*”⁹³ (A hegyi út melletti mezőn halljuk a tücsök dobok ciripelő pergő

hangját, és a páva rikoltását veled, bennünk.) Mennydörgés, oroszlánbögés, rőfögés, beszéd, zizegés: „csörög a cserje teste” (...) „Megcsörren a cserje kontya.”⁹⁴

(A cserje teste a vesszők, kontya a lombja, a szélről csörögnek, csörrennek.) Szélzúgás, vízcsobogás, csipogás: „A hegyi víz zúdulva őrli medrét,/ tört ormokon zölden reped a jég.”⁹⁵ (Látjuk, halljuk a víz zubogását, halljuk a repedő jég recsegését.)

Szaglásképek: illat, virág, fű, parfümös üveg, borosüveg, kenyér; dohos szag, pinceszag; „... fanyar szellő a korhadó csonkok zamatával,/ ködben bolyong a harangkongás fojtottan mint hegedűszó/ és vélni a csillagok fém-illatát is.”⁹⁶ (Fanyar savanykás ködnedves lég és kissé rothadó dohos szag van elegyítve a vélt pörkölt fém szagával.)

Ízlelés képek: savanyú (citrom, ecetesüveg), édes (gyümölcsök, kockacukor), keserű (mandula, orvosság, kávé) stb. „Nyárson süttöttük valaha a csókot/ s most köhögés ellen szopogassunk/ csóknak csúfolt cukros kis ízét?”⁹⁷ (A csók tüzes sós-édes természetes zamatata helyett, cukrozott tettetett csók ízét érezzük.)

Tapintásképek: tapintáson a bőrünk érzetét kell érteni: formaérzet, hőérzet, lágyág-keményiségérzet, selymesség- simaságérzet, nedvesség- páraérzet, stb. „füled mellett süvít a híg elem,/ bőrodet érinti a végtelen”⁹⁸ (A híg elem lehet a zivataros eső, amely a füled mellett süvít, és érinti az arcodat, bőrodet; de inkább a képzelet híg eleme süvít körötted.)

Az interpretátor az érzékképeket visszatranszformálja az eredeti szintre, így juthat el a vers élményvilágába, ahol a művészi érték megmutatja önmagát.

3. 4. Mitologikus ikonográfia az Eseménytérben: a gondolat valós és sejtett képei

Az érzékek leírásánál az ember külső érzékeiről volt szó, de a külső érzékelések csak a belső érzékeink által válnak érzetekké. *Itt el kell tekintenem a bonyolult élettani magyarázatoktól, ezek csak közvetve tartoznak a felvetett kutatási témához. De azért nézzünk egy szakmai idézetet, amely bizonyíthatja elemzési teóriám életképességét:*

[Az emberi idegrendszer olyan specializált, nyúlványos sejtek, neuronok tömegéből áll, amelyeknek a működése az, hogy érző végződéseikkel (receptorok) felfogják – mind a test belsejéből, mind a környezetből származó – érzékelhető ingereket, és a központi (centrális) kapcsoló rendszereikben értékeljék és feldolgozzák azokat, majd a megfelelő utasításokat továbbadják a környéki idegrendszeren keresztül az végrehajtó (effector) szerveken, az izmokon, a mirigyeken, a zsigereken lévő speciális mozgató, illetve a mirigyváladék termelését szabályozó idegvégződéseknek. Az idegrendszer (systema nervosum) és a belső elválasztású mirigyek rendszere (endokrin

vagy hormonális rendszer), együttesen: neuroendokrin rendszer szabályozzák az emberi test működését.

*Az érző ingerületeket – akár a külvilágból jönnek a külső érzékelő idegvégződések (exteroceptorok) közreműködésével, akár a test belsejéből származnak, a belső érzékelő idegvégződések (interoceptorok) révén az idegrendszer dolgozza fel, és úgy hangolja össze a végrehajtó szervek válaszait, hogy azok az egész szervezet helyes működését és épségét biztosítsák. Ezen túlmenően az ember idegrendszere képes tárolni a korábban szerzett érző ingerületeket (emlékezet), és ezeket az emléknymokat, amennyiben megfelelőek, össze tudja hangolni más idegi behatásokkal, és együttesen érvényesíteni tudja a végrehajtó szervekhez küldött idegi ingerületekben. Az emberi idegrendszer magasabb rendű funkciókkal is rendelkezik, ilyenek a gondolkodás, a szellemi alkotóképesség, a beszéd, az írás és olvasás elsajátítása, amelyeknek alapvető szerepe volt és van az emberek közötti szervezett kapcsolatok, a társadalmak kialakításában, a szerszám- és eszközhasználatban, a munkamegosztásban és az előre tervezés képességében.]*⁹⁹

Az idézetből nyilvánvalóan következik, hogy az Eseménytérben az ingerületekből emléknymok, eseményképek jönnek létre (mitsejtek: motívumok). Az említett gondolkodás, szellemi alkotóképesség a hiedelem többféle megnyilvánulását teremti meg. Ez lehet tudatos, vagy tudatalatti alkotás, lehet önfeledt kép is, de mindenkor a megélt sémák érzékelt, vagy az érzékeltekből sejtett események vizionált képei. Gondoljunk az egyiptomi kentaurosra: a lótestű, emberfejű lényre vagy a kozmogónia sok különös teremtményszára. Az istenek és az emberek teremtményszalai a sejtelem különös szövevényeinek megnyilatkozásai. Tehát a gondolkodás, az emlékezet, az érzelem, a sejtelem és az intuíció alkotják a szellemi alkotóképesség attribútumait.

Mielőtt néhány mitológiai történet és teremtményszó vázlatos ismertetésével megvilágítanám az eseménytér funkcióját, idézem Weöres Sándor: Az állandó változóban¹⁰⁰ című versének egy részletét, amely az eseménytér mitológiai sejtjének (mitsejt) egyféle lírai teste, de összességében rámutat értekezésem lényegére.

*Mélyebben, mint a gond fészke szívedben,
kérgé alatt minden dolognak,
a tünemények medrei,
a világ eresztékei ragyognak,
örvénylik a láng, parttalanul forog
az eleven tűz, az ezerszemű,
párába borult paripák dobognak,
megvillan tajtékos tomporuk,
áthallik ércpatáik csattogása,
füled mellet süvít a híg elem,
bőrödet érinti a végtelen
és sistereg és hártját növel*

*mint jégtől az olvadt acél.
Szólit – vagy képzeled? Ha arra riadnál,
hogy nem rideg, nem idegen!
hogy eleven hullámozó szerelem!
hogy rokonabb veled önmagadnál!*

Az eseménytérben megelevenednek az élettér paradigma sorai: valóságossá, sejtelmessé és hiedelemmé válva. Most pedig néhány mitológiai történet és teremtéstörténet álljon itt a képes-sejtelmek, hiedelmek bizonyosságára a mitológiákból és a költészetből.

A kínai mítoszban PAN-KU, mint az első ember csak halálával tudta befejezni a világ teremtését. Halála után lélegzetéből lett a szél és felhő, hangjából a mennydörgés, bal szeméből a nap, jobb szeméből a hold, tagjaiból és a fejéből a négy világtáj és öt hegy. Végre lett a folyók és tengerek vize; haja csillagokká vált, bőre és szőrzete fű és fa lett. Fogai és csontjai kövek és gyöngyök, izzadtsága eső és harmat, teste férgeiből keletkeztek az emberek.¹⁰²

*„Úgy érzem, már nem vagyok,/ és tudom, hiába érzem;/ mint ültessem el a fényben/ össze-
láncolt keringésben/ ezt az élő csont-magot/ melynek feszítése láng/ és hajtása e világ?/
Szivemből a Nap ragyog,/ mellkasomból csillagok...”¹⁰²*

*„Sárguló kis nyírfa,/ léteimből kinőtt,/ méred mosolyogva/ a múltó jövőt.” (...) „Te ősföld-
csikóhal/ koponya-szarva:/ aranycsillagokkal/ égő kis nyírfa.” (...) „Ott ül az Ősmúlt-
Vad,/ a Csont-Ősidő/ ül a földben, s hallgat/ a Nekem-Jövő” (...) „Mint Csillag-Világfa:/
szívemből kinőtt,/ ég, bevilágítva/ az Örök Időt.”*

Juhász Ferenc: A kis nyírfa első öszülése; Szép versek 1972.

Az afrikai felső-voltai dogonoknál az örökkévaló AMMA egyetlen marék agyagból teremtette a világot. Ezután élőlényt is akart alkotni, ezért férfierejét egy termeszhangya-várba ültette át, és „feleségévé” tette a Földet, amelynek nemi szerve egy másik termeszhangya-domb volt. De a zárt termeszhangya-domb megtermékenyítése nem sikerült, ezért lemetszette a domb tetejét,* ezzel sikerrel járt, és megszületett OGO, a sakál. A dogonok a sakált tartják törzsi totemállatuknak.

(*Ez a jelképe a dogon lányok beavatási exciziójának, a clitoris megmetszésének.)¹⁰³

*„Emlékezz már:/ him ágyékból sudarassá szökken a bimbó,/ nő ágyéka virágot
bontva kibomlik,/ s mint hegedű-vonó a remegő kényes idegre,/ a kitárult szírom-övbe le-
zúdul a bimbó.”¹⁰⁴*

A tojás, amely egy óriássejt, több mitológiában is a teremtés eidosza.

A görög mitológiában egy légáramlat termékenyítette meg a KHAOSZt és ezüsttojásból megszületett ERÓSZ: a vonzalom és a szeretet, de a magánytól elborzadva visszabújt az ezüsttojásba és onnan hívta életre URANOSZt, az eget és GAIÁt, a földet.¹⁰⁵

Léda a görög mitológiában Spárta legendás királynéja, Zeusz szeme megakadt Léda szépségén, és hattyúvá változva szeretkeznek. Léda férjével, Tündareósszal is együtt hált aznap, ezért két hattyútojást tojt, amiből gyermekei kikeltek. Egyik tojásból kelt ki Helené: a Szép Heléna.¹⁰⁶

A japán mítoszban IN és JO, a férfi és női princípium együtt feküdt a kaotikus tojásban, amely kettévált: így keletkezett az ég és a föld. Az utóbbi a vízen úszott. Az első istentől, KUNI-TOKO-TACSI-tól több istennemzedék született.¹⁰⁷

Az inka PACHACAMAC fellázadt fiát és híveit a nap segítségével sziklává változtatta és tengerbe hajította őket. Így a föld elnéptelenedett. Az új emberiséget PACHACAMAC három tojásból alkotta. Aranytojásból az inka családját és az uralkodókat, ezüsttojásból az asszonyaikat; az emberiség többi tagja réztojásból jött elő.¹⁰⁸

„Ősdög Pikkelyzsákok/ tojnak kő-dülledten,/ Pikkelydunyha-lángok/ nyögnek kődermedten.” „Szeplős őstojásuk/ gőzölög a sárban,/ Jövő-Látomásuk/ a Mítosz-Mocsárban?”

Juhász Ferenc: Egy titkos csillag faggatása árva hajnalomban, amikor sírtam (Szép versek 1973; 143. old.)

A Dél-Amerikai kalina indiánok hite szerint mindent AMANA hozott a világra. Szép fiatalasszonyként képzelik el, akinek alteste kígyó. Lakhelye az ég vize, a vizek istennője is. AMANA ikreket szült, TAMUZIT, a hajnalt és JOLOKAN-TAMULUT, a szürkületet. TAMUZI minden jó dolog teremtője, ő az égi paradicsom ura, ember formájúnak tartják. JOLOKAN-TAMULU, a sötétség és a baj teremtője.¹⁰⁹

A mexikói Yucatáni maják mítoszában, kezdetben egy törpe nép élt, az Ügyeskedők. Ők építették a romos városokat a mítosz keletkezésének idején. Sötétségben dolgoztak, még nem volt nap az égen. Amikor a nap megjelent kővé változtak, az ő képmásaik láthatók a romokon. Abban az időben élő kötél kötötte össze az eget a földdel, amelyben vér folyt. Ezen a kötélen hozták az élelmet az égből az Ügyeskedők. Egyszer elvágta a kötelet, kifolyt a vér, és az ég elvált a földtől.¹¹⁰

„Szörös pikkelykötél/ űrből tekeredve/ üt, mint kristálykövér/ ostor Tűz-Szívedre?”

Juhász Ferenc: Egy titkos csillag faggatása árva hajnalomban, amikor sírtam (Szép versek 1973; 147. old.)

Egyiptomi mítoszokban jellemző a szimbolikus kifejezőmód, ezek minden logikát mellőznek. Az ég a kiterjesztett szárnyú hold- és napszemű hatalmas sólyomistenség, de lehet égi óceán bárkával, amellyel az égi jelenségek mozognak, vagy hatalmas Égi Tehén formájú, amelyen a csillagok ragyognak. Itt RÉ, a legfőbb isten, önmagából keletkezett és királyként uralkodott az istenek és emberek felett.

3. 5. Az Élménytér és a mitológiai élmények szubjektivitása

„A TÜKRÖT ARRA HASZNÁLJUK, HOGY AZ ARCUNKAT NÉZZÜK, A MŰVÉSZETET PEDIG ARRA, HOGY A LELKÜNKET LÁSSUK.” *Georg Bernard Shaw*

Az Élménytérben a befogadóban öltenek alakot a mítoszi képek, megelevenednek, megmutatják eidoszi (képzet) alakjukat. Amikor a vers élményelemei közül a mitológiai elemek élményeit (művészeti értékét) próbáljuk kimutatni, minden olyan esztétikai formulát vizsgálni érdemes, amely az élménykeltéssel tudományos megalapozottsággal foglalkozik. A lírai költészet ikonikus, és perszonális különlegessége az alkotó és a befogadó számára egyaránt mítoszi flow-élményt¹¹ nyújthat. Az isteni költői képek, különösen a parabolé (*jelképes*) jellegű hippónakteusok (*kólon*) a költemény periódusainak folyamatában, fokozott élmény-forrásnak tekinthetők. Az ikonográfiai-ikonológiai szövegelemzés a mindennapiság sémáit kizárja, kiszelektálja az interpretáció során. Természetesen az irodalmi közhelyek kizárása sem hanyagolható el. A versből ki kell gyűjteni a különös, csodás, tömör kifejezéseket és képelemeket, aztán a mondanivalóra vetített összefüggések értékelésével, és a természetes hangzások kiemelése után alkotunk összképet a költemény egészéről.

[A művészet egy lehetséges evolúciója azzal kezdődött Ellen Dissanayake (1988) szerint, hogy az archaikus ember meglátta és megcsodálta a természetes, különös tárgyakat, és birtokába vette anélkül, hogy megmunkálta volna őket. Ilyen az úgynevezett Makapansgat-kő, amely az egyik legrégebbi ismert tárgy, az ősember valószínűleg azért választotta ki a többi kő közül, mert az arcformáját látta benne.

A making special (*ejtsd: méjkin pesl*: különössé tevés) Ellen Dissanayake szerint olyan emberi tett, amellyel egy adott tárgyat elválaszt (elkeretez) a környezetétől, és különleges tulajdonságokkal látja el.

Életterében amuletteket, totemeket, bálványokat, s később szentélyeket is készített, amelyek már világosan jelzik környezetének belső lelki, szakrális és a külső világi terét. Az első a kontemplatív (*elmélkedő*) szemlélet térideje, míg a másik a mindennapi cselekvés színtere, ahol sikeres cselekvések flow-érzést keltenek.]

(A fenti cikk ¹¹² alapján íródott.)

Az élménytérben jönnek létre azok a kultuszcselekmények, amiket az Élettér és Eseménytér képei váltanak ki. Az afrikai maszaik szerint öröklét csak az előkelőket illeti meg, a közönséges halottaikat kiteszik a pusztába, a jószokat, papfejedelmeket marhabőrbe takarva kősrba fektetik, és az arra elhaladók tiszteletből követ dobnak rá.¹¹³

Makapansgat-kő, jáspis (Australopithecus, kb. 3 millió évvel ezelőtt)

Primitív népeknél Afrika-szerte ismert varázscselekmény az esőcsinálás. Legtöbb helyen szimpatetikus (hasonlósági) alapon végzik. A nagytavaknál lakó nyorók esővarázslója egy nagy agyagedényt tesz a napra, bele tesz egy ökölnyi fekete követ és vizet önt rá, ha a víz szerte-szét loccsan, hamarosan megjön az eső. Az eső elindításához fekete kecske vérét engedi az edénybe, fűcsomót tép, a vérbe mártja és az ég felé csap, mintegy elindítja az esőt.¹¹⁴

Csíkszentmihályi Mihály a tökéletes élménnyről, mint *flow-ról*, azaz *áramlatról* beszél. Szerinte bármilyen tevékenység okozhat az embernek „különleges” élményt, ami egyszerre vált ki sikerességet és megelégedettséget, és megkívánja a belemerülést és a koncentrációt.

„A *flow* (áramlat) bármilyen tevékenység közben létrejöhet.”¹¹⁵

„Az észak-amerikai sámánoknak tevékenységük során fontos szerep jutott a maszkos, eksztatikus táncoknak. Az indián kultusz formái közül a révüléssel vallási táncok tekinthetők legjellegzetesebbeknek. A földművelő indiánok kultuszának középpontjában a kukoricatáncok állottak. A hopi indiánok kukoricatáncának részvevői az ősök szellemeit megtestesítő álarcosok, az ún. katcsinák. Kígyótáncuk esővarázslás jellegű volt, míg az antiloptáncot termékenység-varázslás céljából járták. Az évkezdő rituális táncok néha a világ teremtését és a megújulást jelenítették meg. A vadásztörzsek bölénytáncot jártak bölénymaszkban, a bölénycsorda eltérítésének céljából. Ezek a rituálék a mitikus események flow-élményei, vagyis olyan élmény, amely cselekvésre készíti a résztvevőket; gondoljunk a

vadászatot megelőző eksztatikus táncra, amely a vadászat sikeres végrehajtására irányult.”¹¹⁶

A mítosz teremtés és elemzés sémájában az élménytér, mint szelekciós terület vesz részt, nem csak a mítoszelemek kimutatásának specifikus állomása, de egyben a művészeti élmények elhatárolásának területe. A folyamatára Poétája (művésze) az élménytér élményei, benyomásai alapján alkot, majd műalkotása visszakerül az Élettérbe, tehát egy körforgásszerű megélt alkotó folyamatban születnek, formálódnak a motívumok, események, történetek mítoszokká. A mítoszelemen keresztül pedig a mítoszmotívum csatolódik vissza az élettérbe, ott találkozással más területek mitológiáival formálódnak: egyesülnek, szétválhatnak, és új mítoszok jöhetnek létre. Bizonyosnak tűnik, hogy az ember megkülönbözteti a *mindennapi* és a *nem mindennapi* élményeket, de nem tudjuk, hogy ezt minek alapján teszi.

Vannak dolgok (tárgyak, események, jelenségek), amelyek kitüntetett szerepet kapnak életünkben. Ezek nem a *mindennapiság* kategóriájába tartoznak, hanem mint a vízesés, a hegyek, a tengerszem, de általában a különös természeti látványok, fenséges dolgok, melyeket Kant is a fenséges körébe utalt. A mítoszok, és a költemények élményképei, egy belső állapottükrözés érzelmi vetületei.

Ha az ember teljes harmóniában, homeosztázisát (*változtató képességét*) erősíti, és kíváncsisága cselekvésre készíti, vagyis flow élményben lesz része, ez kihat az agy örömközpontjára, önjutalmazó mechanizmusára (biofizikájára). (Az agy limbikus rendszerére, főleg az amygdalára; ez mandulaalakú szerv, amely a gerincesekben rendszerint megtalálható.) Ezt a jó érzést Ramachandran és Hirstein (1999) AHA-élményeknek nevezi,¹¹⁷ amikor is megoldunk egy problémát és sikerélményünk keletkezik. Az AHA-élmények mindenkor az önbizalom forrásai. Ugyanakkor az amygdala a düh és a félelem kiváltásában is tevékenyen részt vesz. Az esztétikai élvezetet idegrendszerünk teremti meg: az idegsejtek közötti „áthallások”, együttes tüzelések, azaz a szünesztézia jelensége, és valamely kémiai anyag termelődése, pld. a dopamin által.

Ennek a megragadhatatlan belső állapotnak az elemzéséhez, a mai tudományokban, az evolúciós és kognitív pszichológiát hívhatjuk segítségül.

Az AHA-élményeknél, a kíváncsiság a kogníció (megismerő) rendszert aktiválja. A megismerési vázlatmodell (leegyszerűsítve) két elemből áll: az egyik az alulról-felfelé (*bottom-up*) folyamatok, ezek az érzékszervekből indulnak ki, és felfelé a fogalmi-kategoriális gondolkodás felé alkotnak. (ld. strukturális lingvisztika: *langue/parole*; szín-

tagma/paradigma, stb.) A másik rész a fentről-lefelé tartó (*top-down*) folyamatok, ezek a már megszerzett tudás fogalmi sémái alapján értelmeznek. Gyakorlatilag a *topp-down* az analízis elvét támogatja, amely az egész részekre bontásával kíván a költői szöveg művészi értékéig eljutni, míg a *bottom-up* az szintézist támogatja, amely a kisebb egységekből fölfelé haladva kíván eljutni a költői szöveg művészi értékének megfejtéséhez, de a mitológiai gondolkodás megértéséhez csak úgy juthatunk közelebb, ha megértjük a hiedelemvilág gondolkodási folyamatát. Tárgyunk szempontjából érdemes Szókratészre gondolni. Szókratész az agórán szólította fel az ott fecsegő polgárokat, hogy magyarázzák meg pontosan, hogy mit beszélnek. A fogalmak alatt, amelyekkel dobálóznak „jó”, „erény”, „igazság”, stb., mit értenek. Azonban Platón és Arisztotelész filozófiája és skolasztikus felfogás a jelenségek leírásánál nem jutott tovább, a világ összehasonlíthatatlan dolgok halmazának tűnt. Arisztotelész elválasztotta más szaktudományoktól az első filozófiát, a (próté philosophia-t), vagy, ahogy utána nevezték a metafizikát (ami a fizika után van), de minden esetre a valóság megértése volt mindenekelőtt a cél. Ez a filozófia pontosan leírja, milyen lenne a világmindenség, ha az érzéki és érzelmi benyomásaink maguk lennének a *dolgok*. Az arisztotelészi felfogás megelégedett az érzékelhető minőségek többé-kevésbé összefüggéstelen leírásával és többé-kevésbé leegyszerűsítő osztályozásával.

[A modern civilizáció hajnalán a francia szellem magas iskolája: Descartes és Pascal felvázolták a *racionalizmus és irracionalizmus* eszméjét, a két antagonisztikus eszmei áramlatot, a szükségesség és az anyagi lényeg szellemi birodalmát. René Descartes - a "méditations" szerzőjének felfogásában az ész - *a priori* - létrehozza a tudomány sémáját, az ész diktálja törvényeit a természetnek; a szubjektum intelligenciája meghatározza a valóságot. A *cogito ergo sum* Descartes-tól származó latin kifejezés, a jelentése „gondolkodom, tehát vagyok”, a szellem elsőségét mutatja, amíg a megfordított kifejezést (saját megfordításomban) Pascal nézetére utal „vagyok, tehát gondolkodom”, ebben a formulában a természet kerül előtérbe. E két nézet, az ideák és a tények, a *res cogitans* és a *res extensa* együttműködése az ideo-realizmus, amely a koherens mindenség létezését fejezi ki. Itt a szubjektum elválaszthatatlan a tárgyaktól, és a néző emberből a megismerő ember attitűdje bontakozik ki.] (A fenti cikk¹¹⁹ alapján íródott.)

Feladataink megoldása során sémákat alkalmazzuk. Ugyanakkor a holisztikus észlelésnél, például egy képnél, először az egészet vesszük észre, a részleteket csak utána. A modern művészet, azonban olyan nézési stratégiát támogat, amikor a részletekből építjük

fel az egészet. *Ez a stratégia megfelel a versolvasás folyamatának is, amikor a szövegből szinte szavanként alkotunk gondolati képeket.*

A sematikus vagy a különös élményérzetet a kíváncsiság és az emberi biztonságérzet is befolyásolja. Az ismert az ember nem szívesen adja fel az ismeretlenért. Ez a társadalmi lét minden területére érvényes. Ha egy vers elvont szóképekkel építkezik, könnyen az olvasatlanság körébe kerülhet, mert az olvasónak a szokott séma feladásával a kognitívitás (*megismerő*) nehéz útján kell haladni, ez fáradtságos lehet, de az AHA- érzés eléréséért érdemes bejárni.

A relevancia (fontosság) elve szerint csak az adott helyzet értelmességéig, minimális mértékben vagyunk hajlandók sémáinkat feladni. Ha „mélyre” kellene hatolni saját tudásunkba, vagy netán az összes sémát fel kellene adni, feltehetően az AHA- érzésre nem tartanánk igényt.

A művészetbemerülés, a kontempláció (*szemlélődés, gondolkodás*) előidézéséhez néha elég a művészet passzív befogadása, az „érdek nélküli tetszés”. Az érdeknélküliség lényegében azon érdekektől való függetlenséget jelenti, melyek a (tárggyal kapcsolatos) cselekvést irányíthatják vagy motiválhatják. (ld. Kant esztétikájának ’új’ diszciplínája.)

A kontemplatív elemző hozzáállás a tiszta látványt segíti elő, míg a *diszkurzivitás (okoskodás)* a figyelem elvonásáért felelős.

Szemben a mindennapi életben előforduló flow-élményekkel a kreativitás tapasztalata könnyebben elkülöníthető a mindennapi történésektől, ha ezek sikeres megoldásokat kínálnak.

*„Úgy találjuk tehát, hogy azok az élmények, amelyek az ingerinformáció ellenében érzéki kihívást hordoznak, elkülöníthetőek egyéb élményeinktől, beleértve a flow-érzéseket is. Ez utóbbiakkal közösek az első két komponens, az érzéki-érzelmi és a kognitív kíváncsiságot hordozó elemeket illetően, de nem torkollanak sikeres cselekvésbe. Persze csak akkor különíthetők el, ha odafigyelünk rájuk, pontosabban azokra a tárgyakra, eseményekre, melyek blokkolhatják a cselekvésünket. Ezt az odafigyelést nevezi Maquet kontemplatív figyelemnek. Azért kerülhetnek a figyelmünk középpontjába, mert 'különleges' tulajdonsággal rendelkeznek. Azzal, hogy odafigyelünk rájuk, egyszersmind elkeretezzük a környezetet a mindennapi élet többi tárgyaitól.”*¹¹⁹

Nem tudjuk, hogy milyen tulajdonsággal kell rendelkezni az adott dolognak ahhoz, hogy elkeretezzük, más szóval egyedisítsük számunkra. Az elkeretezés kognitív gesztus vagy *intuíció*, a környezet egyedi, érzéki alkotóelemeire irányul.

A hiedelemvilág mítoszai a különössé tevés és a pecifitás tudattalan szüleményei. Az ősi hitvilágot bizonyára befolyásolták a kultikusnak tulajdonított természetes tárgyak, és mint fétisek rituális értékre tettek szert. Az intim lappangó titkok az ember belső világát tükrözték vissza, akár a verbális ráolvasások, vagy egyéb rituálék. Ezeknek az aspektusoknak szakralitásai az elkülönült térben intézményesített vallássá alakultak át. A kultikus terek, később a templomok, a közösségi hiedelem és hit szent helyeivé váltak. Az ember önfeledt szakrális megnyilatkozása az ősművészet, amely a természet alkotta esztétikai élmények következményeként jött létre.

Sematikus gondolkodásunkat általában a részletek a „kis elváltozások” készítetik alkotásra. Az empirikus esztétikai észlelések felkészítik az ember megismerő rendjét a szokatlanságokra, amelyek a mindenkori környezet, az élettér megváltozásával teremtnek. Az Élménytér szerepét azzal zárom, hogy a művészet nem öncélú kifejezőmód. Minden művészet célja az élményteremtés. A válaszreakció pedig, amelyet az élmény okoz, lehet profán, mitologikus és lehet művészetre készítető, például versírásra. Profáncselekvés a taps, nevetés, ujjongás, stb., míg a kultuszselekmények a mítoszok megjátszásai, misztériumjátékok, rituálisszertartások, rituálistáncok.

3. 6. Interpretáció: leírás, értelmezés és kifejtés

Valójában az interpretáció nem más, mint *naratta refero*, az elmondottakat (leírtakat) beszéli el, de más szinten, máshogyan. Illetve a költő által írt verset teszi át értelmezési szintre. Tanulmányom mítoszelem feltárása a költeményekben, a szóképek és szövegképek szintjén történik, de nem poétikai¹²⁰ értelemben, és nem is nyelvészeti értelemben, hanem az ember érzékei által keltett gondolati, érzelmi képek alapján. Ez nem jelenti az említett tudományok mellőzését, csak a dominancia súlya helyeződik át valóságos szintekre.

Az ÉLETTÉR – ESEMÉNYTÉR – ÉLMÉNYTÉR nem mesterségesen feltárt nyelvi-irodalomtudományi kreációk, hanem a létező natúra elemei. Az élettér valójában az a hely, környezet, ahol a szubjektumok élnek, ehhez az elemhez kapcsolódnak az érzékek (*látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás*). A mítosz szimbolikus életgyakorlat, amely átteszi a képzetet az ihlettér szféráiba. Így a kutatásom mindenekelőtt azokra a szövegikonográfokra összpontosulnak, amelyek hordozzák az antik motívumokat.

A mítosz fölboncolásával oszlásnak indulnak az időtlen istenek, és az istenlét létezővé válva értéklénnyé silányul. De a költő nem alkudozhat, nem cserélheti fel az istenit az

eredetlenség illúziójával, amely kifelejt a titkot a világ rendjéből. Eredetlenségünk a holt tudáshalmaz tetején számítja át pszichológiai súlyainkat mérhető anyaggá. Amikor Wilhelm Dilthey a szellemtudományok elméletének alapjául a hermeneutikát¹²¹ teszi meg, a megértés aktusát helyezi előtérbe. (A természettudományok módszere a megfigyelésen alapuló „magyarázat”). Dilthey egyben a műalkotást tekinti a megértés tárgyának, amelynek kulcselemei az élmény (Erlebnis) és a jelentés (Bedeutung), ezeken nemcsak a szubjektumra gyakorolt külső hatás befogadását érti, hanem a bensővé válásra adott szubjektív reakciókat is. Ebben a tanulmányban a bensővé válás alapeleme a mitológiai sejt (mitsejt), amely ikono formában reprezentálja a transzcendens megnyilatkozásokat, az élő motívumokat. *Az értő olvasónak (interpretátornak) a textúrákban rejlő érzetképeket kell „újrafesteni”, megjeleníteni leírásában.*

„Kerényi Károly: Mi a mitológia? című tanulmányában a zenét és a költészetet hozza fel példaként a mitológia érzékeltetésére: „Amint a zene világa a zengő világ – az egész világ hangvilággá olvad fel – ugyanúgy a mitológia világa az „isteni” kifejezési formáiban megjelenő világ. (...) A költészettel és a zenével való összehasonlítás talán ebben a tekintetben is közelebb fog vinni a megértéshez. Akinek csak némi érzéke van a zenéhez és költészethez, nem fogja tagadni, hogy az isteni ezekben a művészetekben is megtalálhatja kifejezési formáját. És ezen az alapon talán meg lehet érteni azt is, mi a mitológia.”

Ehhez viszont hozzá kell és lehet illeszteni azt is, hogy a zene és a költészet az emberben a képek sorozatait indukálja. Rainer Maria Rilke a költői képek tartályait csordultig töltve fogalmakkal jutott el az alig képzelhető mélységekbe és magasságokba.

A zenéhez című versében a zenét szoborrá formálta, képekké alakította:

„Zene: szobrok lélegzete. Képek/ csöndje, talán. Te nyelv, hol a nyelvek/ véget érnek. Idő, mely/ függélyesen állva,/ mulandó szívekre mutat”

Fordította: Tandori Dezső

Így közelítve a mitológiai költészet fragmentumaihoz, ahogy a zene lehet szobor és kép, ugyanígy a vers is képpé alakulhat interpretációs megjelenítésünk során.

Lévi-Strauss: A mítoszok struktúrája című híres tanulmányában így fogalmaz:

[„A mítosz nyelvi rendszer; de olyan nyelvi rendszer, amely igen fejlett szinten működik, ahol is az értelemnek sikerül, ha szabad így mondanom, elszakadnia attól a nyelvészeti alváztól, amelyen útjára indult.”

Ez a „fejlett szint” szerint attól van, hogy a mítoszok az emberi gondolkodás legtriviálisabb szimbólumaira épülnek.

Két megállapítást tesz:

1. *„Mint minden nyelvészeti létező, a mítosz is alkotóegységekből formálódott.”*

2. Ezek pedig a nyelv alkotóegységeivel azonos természetűek, és a szinteken fellelé egyre bonyolultabb, összetettebb jelenségeket alkotnak.

Az ilyen nagy alkotóelemeket mitémáknak nevezi.]

(A fenti leírás¹²³ alapján készült)

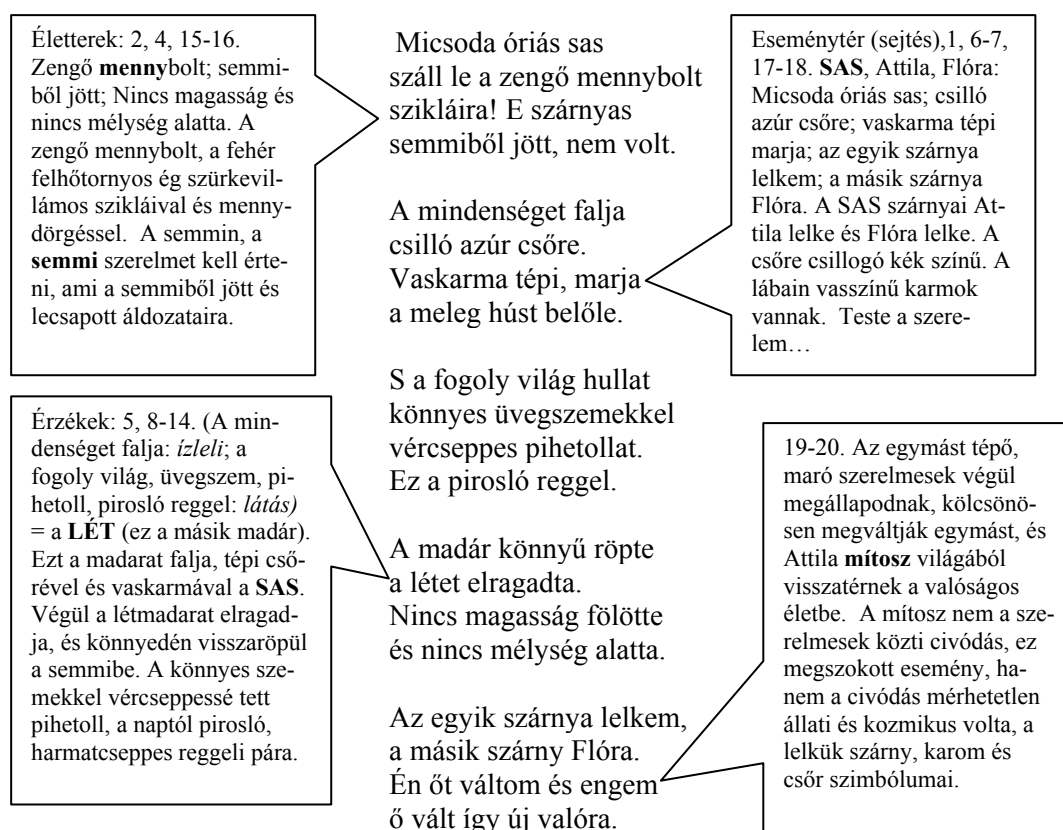
Amikor Lévi-Strauss azt mondja, hogy a mítosz elszakadt a nyelvi alváztól (megítélésem szerint), a struktúra egyféle alaprétegéből átlépünk egy másik rétegbe: a mitológiai struktúrába. Ebben a struktúrában pedig nem a nyelv kap dominanciát, hanem az érzékeink által alkotott kép. Minden dolog elsőnek képként jelentkezik, és képként rögzül emlékezetünkben. A képek természetes jelöltek és jelelők egyaránt. *Tehát az értelmezésnek az érzékképek által feltárt összefüggésekre kell irányulni.* Ha egy ember primitív ábráját (a pálcikaembert) bárhol a világon, bárkinek megmutatjuk, tudni fogja, hogy miről van szó. Ha azt mondjuk „ember” vagy „man”, és nem tud sem magyarul sem angolul, nem tudja, mit mondunk. Az ember emlékezete sem az ember szót tárolja (elsődlegesen), hanem az emberre jellemző képeket. Amikor a mitologikus képzelet alkot, nem a szavakat darabolja fel, hanem a képeket. A kentauros, amely lótestű emberfejű képzeltnél, nem az „ember” és a „ló” szavak eldarabolásából és összeillesztéséből született, hanem a képszeletek illogikus összeillesztéséből. Ha egy paradicsomot, mint jelöltet a jelölő nem a „paradicsom” szóval jelöli meg, hanem a „pari”szóval, akkor most annak hívjuk...

Természetesen nem vágyakozom vissza a piktográfiai íráshoz, csupán arra szeretnék rámutatni, hogy jelek világa nem feltétlen alkalmas arra, hogy kielégítően modellezze az életünket. Ha jól belegondolunk – a hangokat is lerajzoljuk, amikor írunk. A képszerűséget azért forszírozom, mert az interpretációnál az eseményeket, és a költői képeket is így lehet igazán megérteni, művészi kvalitásukat megítélni, ha az eredendő érzékképeket tudjuk feltárni természetes alakjukban, és mintegy puzzle darabokat egymáshoz illesztve kapjuk meg a vers valóságos képét.

3.7. Mitológiai elemek meghatározása József Attila: SAS című versében

A költemény gondos elolvasása után, leírjuk az élettér az eseménytér és az élménytér képeit. *A tévedések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy nem hagyományos poétikai verselemzésről van szó, hanem egy költemény életszerű mitológiai értelmezésének metodikájáról.*

Valós vagy mitológiai élettek és a szereplők megkeresése az első lépés. Ebben a versben négy szereplő van: Sas, Attila, Flóra, Lét (a Lét is madár: ő a mindenség, a fogoly világ és a pirosló reggel).

Élettér: a menybolt és a semmi, valamint a föld, ahol Attila és Flóra él. A zengő menybolt dörgése, a madár szárnyasuhogása: *hangképek*. A mindenséget falja; ízleli a húst, a vért: *ízlelés-képek*. A meleg hús illata, és a vércseppes pihetoll szaga száll: *illat-szagképek*. A SAS azúr csőrét a mindenségbe vágja, karmával belemar, röptében lábaival elragadja: *tapintásképek*. Természetesen ezek szimbolikus cselekmények, mint-ahogyan az egész vers a civakodó szerelmesek kozmikus allegóriája.

A fenti érzékek a valóságban is elképzelhető dolgokat mutatnak. Az eseménytérben viszont mitológiai sejtéseinket írhatjuk le a „látottak” alapján.

A vers vázlatos interpretációját a négy text box tartalmazza. (Ez a vers a tanulmányomban bevezetett fogalom: a *közvetett mitológia* mintapéldánya, miszerint: *közvetlen utalás* nincs benne semmilyen antik mitológiai elemre). Az eseménytérben a sejtetett szereplőket és cselekedeteiket ábrázoltam. Az óriás SAS két szárnya Attila lelke és Flóra (lelke); teste a szerelem, azúrcsőre és vaskarmai a szerelmi civódás. A SAS a semmiből jött szerelem, rászállt a sziklákra, amelyek a tornyosodó fehér-szürke felhők a villámló, zengő (dörgő) lélek-égbolton. Vaskarmaival elmarja a LÉT madarát, és azúr (kék) csőrével tépi ki meleg húsát; a pirosuló reggelt (a felkelő napot), könnyes üvegszemei a záporozó felhők, vércseppes pihetollai a naptól pirosuló reggeli párák: a könnyező, civódó szerelmesek. Vers végén jön a valóra váltás: Attila és Flóra istenivé és misztikussá felnagyított szerelme után eljött a beteljesülés.

Az *Élménytérben* láthatjuk a mitológiai tér, a semmi és a mindenség rejtélyes madarát, magát a szenvedést, amint üvegszemeiből potyognak a könnyek, ahogy a vércseppes tollai is hullnak. A szenvedés fogolyvilág-madarát ragadta el a mennybolt próteuszi ragadozója, a szerelem-SAS. De ez nem az égi *visio beatifica* megtestesítését vizionálja, hanem a mitikus gyötrelmet.

(*Aquinói Szent Tamás írása szerint az üdvözülés a teljes tudás birtoklása, hasonlóvá válás Istenhez, ennek egyik formája a visio beatifica a – boldogító látás – Isten meglátása.*)¹²⁴

József Attila kozmológián alapuló kötői víziói már élete pubertás szakaszában is megmutatkoztak. A KOZMOSZ ÉNEKE¹²⁵ c. versét 18 éves korában írta. A világmindenségbe vetített emberi érzelmek (szubjektumbolygók) illogikus rendszerbe állítása termeli ki költészetének föld-ég mítoszait. A vers valós eleme a 19-20 sor. A másik három text bokszt MITSEJT képei – a vers által sugallt –, az interpretátor által leírt mitikus elemek, vagyis *isteni képes képtelenségek*. Az élménytér valóságsszűrője nem szűrte ki: a zengő mennybolt szikláit, az óriás sast, a mindenség falását, a fogolyvilág üvegszemét, stb., mert a valóságban ilyenek nem léteznek. Talán csak Attila és Flóra új valóra válásai a valóságos elemek...

A Sas című vers példaként mutatja a mítoszok kialakulását is. Ha az élettérben történeteket valós eseménynek vesszük, akkor a hatalmas sas lecsap az égből, és a mezőn, egy sziklán gyanútlanul álló fogolymadarat megöli csőrével, és elragadja. Ezt az eseményt látja egy ősrünk, aki a történetet egy kicsit kiszínezve elmondja a törzs többi tagjainak. A törzs

varázsló „poétája” élményét tovább színezi, verset kreál belőle, és a vers az élettérbe kerülve, mások érzeteivel átszőve, az eseménytérben keresztül visszajut az élménytérbe, ahonnan már a mítoszelem visszacsatolása által kerül újból az élettérbe. Mivel az életterek össze vannak kötve más életterekkel és a világgal, a keletkező mítoszok kirajzása útján, egyéb etnikai és területi mitológiákkal is kapcsolatba kerülnek (ld. mitológémák).

-
- ⁷⁷ KÖSZEGHY PÉTER BALASSI BÁLINT MITOLÓGIÁJA, AVAGY AZ ELSŐ KÖLTŐ Primum és prin cípium http://epa.oszk.hu/00000/00001/00381/pdf/itk_EPA00001_1994_05-06_695-705.pdf
- ⁷⁸ Művészettörténet. Bevezetés: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Művészettörténeti Intézet http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0052_2A_1_1_einfuehrung/ch03s02.html
- ⁷⁹ Uo. Művészettörténet. Bevezetés
- ⁸⁰ Mircea Eliade: A szent és profán. Budapest, Európa Kiadó 1987.
- ⁸¹ Weöres Sándor: Tizenegy szimfónia, (15. old.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1973.
- ⁸² Mitológiai ÁBÉCÉ, 126. old. Gondolat, Budapest, 1985.
- ⁸³ Uo. 18-19. old.
- ⁸⁴ Uo. 26-27. old.
- ⁸⁵ Uo. 32. old.
- ⁸⁶ Uo. 57. old.
- ⁸⁷ Uo. 58. old.
- ⁸⁸ Uo. 73. old.
- ⁸⁹ Uo. 100-106. old.
- ⁹⁰ Mitikus, legendás és kitalált helyek listája https://hu.wikipedia.org/wiki/Mitikus,_legend%C3%A1s_%C3%A9s_kital%C3%A1lt_helyek_list%C3%A1ja
- ⁹¹ Eckhardt mester: Leválni a világról: Fohászok és vallomások. A világ legszebb imái. Bp. 1988./ 433. (Szerk. Lukács László)
- ⁹² Weöres Sándor: Tizenegy szimfónia, Szépirodalmi, Budapest 1973. Harmadik szimfónia (30. old.)
- ⁹³ Uo. W. S: Harmadik szimfónia (31. old.)
- ⁹⁴ Uo. W.S: Valse triste (9. old.)
- ⁹⁵ Uo. W. S: Újszövetségi apokrif levél (21. old.)
- ⁹⁶ W.S. Az állandó a változóban (66. old.)
- ⁹⁷ József Attila: Összes versei, (A lovak) Szépirodalmi Könyvkiadó 1961.
- ⁹⁸ Uo. W. S: Az állandó a változóban (66. old.)
- ⁹⁹ Emberi idegrendszer. https://hu.wikipedia.org/wiki/Emberi_idegrendszer
- ¹⁰⁰ Weöres Sándor: Tizenegy szimfónia, Az állandó a változóban (66. old.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1973.
- ¹⁰¹ Mitológiai ÁBÉCÉ (343. old.) Gondolat, Budapest, 1985.

- ¹⁰² Uo. W. S: Nyolcadik szimfónia (III. 88. old.)
- ¹⁰³ Uo. Mitológiai (31. old.)
- ¹⁰⁴ Uo. W. S: Az álmok (49. old.)
- ¹⁰⁵ Uo. Mitológiai (224. old.)
- ¹⁰⁶ Léda (mitológia) [https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A9da_\(mitol%C3%B3gia\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A9da_(mitol%C3%B3gia))
- ¹⁰⁷ Uo. Mitológiai (93. old.)
- ¹⁰⁸ Uo. Mitológiai (74. old.)
- ¹⁰⁹ Uo. Mitológiai (66. old.)
- ¹¹⁰ Uo. Mitológiai (82. old.)
- ¹¹¹ A flow élmény. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar 2011.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/esztetika_tap_alap/11_a_flow_lmny.html
- ¹¹² Környezeti specificitás. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar 2011.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/esztetika_tap_alap/19_krnyezeti_specificits.html
- ¹¹³ Mitológiai ÁBÉCÉ (19. old.) Gondolat, Budapest, 1985.
- ¹¹⁴ Uo. Mitológiai (21. old.)
- ¹¹⁵ Uo. A flow élmény.
- ¹¹⁶ Uo. Mitológiai (58. old.)
- ¹¹⁷ AHA- élmény. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar 2011.
http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/esztetika_tap_alap/12_az_aha_lmny.html
- ¹¹⁸ THEO KAHAN alapján: Descartes, Pascal és a modern fizika
http://www.termesztvilaga.hu/fizika_eve/tortenet/fiztort/kahan.html
- ¹¹⁹ Uo. Környezeti specificitás. (1.9.)
- ¹²⁰ Tehát, elemzésem alapját az érzékképek ikonográfiai- ikonológiai jelentésének leírása képezi. Az elemi szóképeket: hasonlat, metafora, metonímia, szinesztézia, stb. az érzékképekkel motiválom.
- Ikonográfia és ikonológia: Az ikonográfiai és az ikonológiai módszer a műalkotások leírását és értelmezését segítik. Az ikonográfia leíró, osztályozó és rendszerező tudománya a 19. században született meg. Vizsgálódási köre a témák, témakörök, valamint ezek művészi megjelenítésének a kutatása, tehát a műalkotások formai részéhez kapcsolódó tartalmakkal (irodalmi források felfedésével) foglalkozik. Az ikonográfia az ábrázolásokat szöveges forrásokhoz, pl. a Bibliához kapcsolja. Az ikonográfia szöveges források segítségével határozza meg az ábrázolás témáját, valamint ezek segítségével tudja megfejteni a jelentést hordozó elemeket. A műalkotások valóságos jelentéseinek és tartalmi összefüggéseinek feltárása az ikonológia feladata. Az ikonológia a tulajdonképpeni tartalmat, a jelentés mélyebb – az ikonográfia módszerével fel nem tárható – rétegeit kutatja. A műalkotásban egy korszak szellemi életének kifejeződését látja, a művet kordokumentumnak tekinti, amelyen leképeződnek az adott korszak hétköznapijai, filozófiai, vallási, természettudományi stb. irányzatai.
- ¹²¹ Peter Szondi : Bevezetés az irodalmi hermeneutikába
http://htb.gyeno.hu/images/c/c4/Peter_Szondi_Bevezetes_az_irodalmi_hermeneutikaba.pdf
- ¹²² Kerényi Károly: Mi a mitológia? Tanulmányok a Homérosi himnuszokhoz. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988. 5-27.
- ¹²³ Steklács János: Mítoszelmélet és nyelvtudomány/ Mítosz és nyelv
<http://www.szabad-part.hu/szam8/SJ-mitosz.html>
- ¹²⁴ Vö. Máté 4. 5, 8. „Boldogok, a kiknek szívök tiszta: mert ők az Istent meglátják.”
- ¹²⁵ József Attila: SAS
<http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/kolto00000/kotet00001/ciklus00104/cim00140.htm>

„90” **A mitikus, legendás és kitalált helyek listájához:**

[Aiaié: Kirké szigete az Odüsszeia szerint. Egyes kutatók szerint a horvátországi Lošinj (nem a szomszédos Krk). A név hangutánzó szó: jajszóra, jajgatásra utal.

Alfheim: Az álfok (elfek) földje a skandináv mitológiában.

Asgard: Az istenek világa, amelyet Odin épített a skandináv és germán mitológia szerint.

Aszfodéloszmezők: A görög mitológiában az alvilág egy része, vagy egyike, ahová a halál után a közönséges halandók lelke kerül.

Axis Mundi: A világ központja, vagy a kapcsolat Menny és a Föld között különböző vallásokban és mitológiákban.

Ayotha Amirtha Gangai: Az Ayyavazhi mitológia fontos folyója.

Aztlán: Az aztékok legendás eredeti hazája az azték mitológiában.

A Boldogság Szigete: A görög mitológiában a nagy hősök lelkének fenntartott paradicsom.

Brittia: Austrasia partjainál fekvő mitikus sziget.

Eldorádó: A híres, legendás Aranyváros valahol Dél-Amerikában.

Elíziumi mezők: A hősi és az erényes emberek lelkének végső nyughelye a görög mitológia szerint.

Hesperidák kertje: Héra szent kertje a görög mitológiában, ahonnan az istenek a halhatatlanságot kapták.

Édenkert: Isten kertje Mózes első könyve, azaz a Teremtés könyve szerint. Az első emberpár otthona.

Gorias, Finias, Murias és Falias: Az ír mitológia szerint „Danu istennő népe” négy mágikus kincset kapott négy mitikus városból. Gorias keleten, Finias délen, Murias nyugaton, Falias északon feküdt.

Hawaiki: Ősi sziget a polinézek, különösen a maorik hitvilágában.

Hel: Az alvilág a skandináv mitológiában

Hyperborea: A Föld északi területe a görög mitológia szerint.

Jotunheim: Óriások földje a skandináv mitológiában.

Kunlun hegység: A halhatatlanok lakhelye a kínai mitológiában.

Kyöpelinvuori: (Magyarul: szellemek hegye) egy hegy, amelyen egy halott nő kísért a finn mitológiában.

Laestrygon: Kannibál óriások földje, akikkel Odüsszeusz a trójai háborúból útban hazafelé találkozott.

Ljusalfaheim: Az elfek hona a skandináv mitológiában.

Mag Mell vagy Tir na nÓg: A túlvilág az ír mitológiában.

Mennyország: Az ábrahámi vallásokban a jó emberek haláluk után itt boldogan tovább élnek.

Muspelheim: A tűz földje a skandináv mitológiában

Nibiru: Mitikus bolygó a babiloni mitológiában.

Niflheim: Fagyos világ a skandináv mitológiában.

Nüsza (Nysa): Nimfákkal teli csodás völgy a Nüsza hegy közelében a görög mitológia szerint.

Ofír: Az Ószövetségben emlegetett város, esetleg kikötő, ahonnan Salamon király rendszeresen különböző egzotikus árut és aranyat hozatott.

Olümposz: A főistenek hajléka a görög mitológiában. Ennek a görögországi hegynek a csúcsán állt a tizenkét olümposzi istennek felhőkkel övezett kristálypalotája, amelyben Zeusz uralkodott.

Pohjola: „Észak hona” a Kalevalában. Úrnője Louhi. Feltehetően a Lappfölddel azonos.

Pokol: Az alvilág az ábrahámi vallásokban, ahová a gonosz emberek kerülnek büntetésül haláluk után.

Svartalfaheim: A sötét elfek (Dökkálfar) földje a skandináv mitológiában.

Tartarosz: Az elátkozott lelkek helye az alvilágban a görög mitológia szerint.

Themiscyra: Az amazonok fővárosa a görög mitológiában.

Thule: Mitikus távoli sziget északra Skandináviától, a Brit-szigetektől, de még Izlandtól és Grönlandtól is.

Valhalla: (A skandináv mitológiában Valhöll, azaz a „hősi halált haltak csarnoka”) egy fenséges, hatalmas csarnok Asgardban, ahol Odin isten uralkodott.]

4. Költészetünk mitológiai fragmentumai

4. 1. Antik jelentéstartalmak a vers textus és textúra aspektusaiban

Az archaikus fragmentumok beemelése a lírai szövegekbe nemcsak a posztmodern líra intertextualitás formációiban vált költői gyakorlattá, hanem a latinság béklyóiból szabadult nemzeti irodalmak, már a reneszánsz korai szakaszában éltek az antikvilág mítoszainak szimbolikus és allegorikus toposzt alakító textusaival. Balassi népies szerelmi lírájában előforduló utalások arról vallanak, hogy ismerte az antik irodalmat, különösen Homérosz Iliaszát, Odisszeuszát és Ovidius Átváltozások című nagy ívű görög mítoszokról írt költeményét, stb. Balassi a költészetében hatásosan szerepelteti a görög-római mítoszokat egy-egy érzelem kiemelésének céljából:

„Sem Jason az szép aranygyapjúnak/, sem vitéz Aeneas Laviniának, Nem örült ennyit, mostan amennyit/ én örültem jó akaratjának”

Ötödik vers 5.

Természetesen a reneszánsz – a művészetek újjászületésével szerte Európában eufóriát teremtett. Ez a legpompásabb művelődéstörténeti korszak. Különösen Itália esett bele a szépség mámor bűvöletébe. A középkor és az újkor választóvonalára, a reneszánszra, a művészet, a tudomány és a társadalmi fejlődés, amely a modernség kora felé vette az irányt. A szépség teológiai és filozófiai értelmezésében esztétika primum (elsősorban) lesz, és a szerelem a neoplatonizmus fontos elemévé válik. Marsilio Ficino¹²⁶ (1433-1499) indította el a szépségfilozófiai diskurzusát a firenzei Platóni Akadémián. Ficino a keresztény kinyilatkoztatás, az ágostoni tanok és a platóni eszmék egységét kereste teológiként értelmezett filozófiájában. Ficino filozófiája arra az alapelvre épül, amely szerint a lélek a világ véges fényéből Isten végtelen ragyogásáig emelkedik. Ezek a tanok természetesen terjedek Európa szerte, és a magyar költészetben is éreztették hatásukat. A latin akadémia tanításaiban a mitológiai gondolkodás is nagy szerepet játszott. Ilyenformán görög-latin mítoszok a magasabb kultúrkörökben ismertté váltak. A Firenzei Akadémián tanító

Marsilio Ficino filozófussal baráti kapcsolatot ápoló Botticelli, az 1480-as években mitológiai képeket festett a Mediciek megrendelésére: (pld. Primavera, Vénusz születése, Camilla és a kentur). Ebből következik, hogy a kereszténytanok elsősége nem zárta ki a mitologikus gondolkodást és a művészetet a firenzei akadémiáról.

A reneszánszkort azért érdemes felidézni, mert benne a felszabadult szellem új intuíciókat keresett és talált életérzéseinek kifejezésére. A teológiai költészet egyoldalúságának meghaladása nem zárta ki a keresztény mitológiát a költészetből, csak kicsit átértelmezve, a világi költők színesebbé alakították textúráját. Fontos megjegyezni a görög-római mitológia dominanciáját: sem az egyiptomi, a sumér-akkád, a germán vagy akár a kelták, stb. mitológiái, alig-alig szerepelnek a magyar lírai költészetben.

Visszatérve kutatási témánk egyik alapvetéséhez a költészetben fellelhető mitológiai elemek kimutatásának metodikájához, szükséges példákat hozni a mítoszelemek soraiból.

A költészetben fellelhető mítoszelemeket két fő csoportra oszthatjuk:

a, *Közvetlen antik mítoszelemek*

b, *Közvetett költői mítoszelemek*

A közvetlen antik mítoszelem valamely archaikus mitológiákra való utalás, ha költő a mítosz valamilyen ismert jellegét (nevét, címét, stb.) idézi versében. (pld. Babits és Weöres: Héphaisztosz c. verseik).

Közvetett költői mítoszelemnek nevezem a vers tartalmában felfedezhető olyan elemet, amely indirekt módon utal valamely antik mítosz cselekményére. József Attila: Asszonyvárás asszonyszobor mellett című versében nincs közvetlen utalás a görög mitológia Pygmalion mítoszára, de a szoborasszony és életre keltésének vágya hasonló hozzá. Érdekes momentum, hogy József Attila lírájára a fiatalkorú közvetett mitologikus versalkotás a jellemző. Gondoljunk A kozmosz éneke című nagyszabású kozmológia témájú „mitológiai” versére. Az Asszonyvárás asszonyszobor mellett című költemény az önfeledt mítoszalkotás példája. Talán nem elvont következtetés, ha utalok, a Freud által említett „archaikus maradványokra”, Jung ösképzet elméletére, illetve archetípusára.

A versszöveg-corpus testté válásának dualisztikus dimenziója a Pygmalion forma lineáris vetülete. Ez a plasztikus nyelvi alakzat az átváltozás dinamizmusában alakul mítikus formává. Az archaikus megnyilatkozás szintjén a lírai értelmezés hiedelemszerű alakzatot vesz fel, amely a hermeneutikai tárggyá levés (az élmény és a jelentés) aspektusában nyilvánul meg. Egy ilyen momentum az alkotói identitás fragmentált feladásának

intellektuális esztétikai absztrakcióját eredményezi. Pygmalion szoborasszonyának kópiája pszichológiai másolat József Attila intuíciójának instrumentális tükrében.

A hús-vér corpus-asszony ölelésére vágyás szerelmi komplexusa a freudi libidó sztereotípiájának recepciója... „Asszonyra várok, aki vággyal telve/ most szép forró kezével/ hajamba túrna s nagyon megölelne.”

Aztán a holdvilág rejtelmes félénk hullása, és a kötest egyesülése a holddal, fokozza a vágyat, ahol a költői hitrege a szerelem mitikus lírájába szövi bele az elképzelt szent messzi asszonyt.

„Asszony. S villogna bőre a homályba,/ mint ez a szoborasszony,/ kire félénken hull a holdvilága.”

„Asszony, kinek oly megadó az ajka,/ mint ez a szoborasszony,/ ki szép kötestét félénk holdnak adja.”

József Attila versével ráérezett a neoavantgárd huszadik századi (70-s évek) Concept art irányzatára, amely szerint nem kell a műalkotást létrehozni, elég, ha a terveket, leírásokat készítjük el és a szubjektum elképzelheti magának a művet (szobrot).

„Nem is tudom : ki. Szent és messzi asszony./ Egy áldott száj, ki számra/ mohó polipként s forrón rátapadjon.”

Vajon ki lehet a szent és messzi asszony? Egy isteni távolságba emelt nő, kinek áldott szája van, a holdvilág félénken hull rá, így ölelkezik kötestével a hold. A szobor közbenső teste emel falat a szentasszony és a költő vágya közé. A profán és a szenthely megjelenése, a szerelmi tér, a mítosz szent tere, amely a magánvilág költői szféráján, ha úgy tetszik: áldozati oltárán gyújt szent szerelmi lángot.

„Súlyos parfümjé fojtogatva szállna/ és megremegne szívem,/ mint szellőtől megingdús, déli pálma.”

A dús, déli pálma felidézi a Jordán vidékét Galileát, Názaret városát, ahol a szentasszony Mária élt. Talán reá gondolt az ifjú (*Nem is tudom : ki.*) költő ösztönös fellángolásában, amikor belépését kéri a szent helyre...

„S ha megkérném, a szobor mellé állna –/ ó, forró szép szobor, kin/ a holdvilág is tüzes csókká válna!”

Intim isteni szféra, az ősvilágba visszatérő elme egyesülése a szellemek éteri világával.

„Szobor, egy élő asszony állna melléd!.../ Szobor, hideg s én mégis/ megcsókolom most fényes, büszke mellét.”

Érdeemes Felidézni Pygmalion¹²⁸ görög mítoszáat. Tudvalevő, hogy a görög mitológiai istenek kivételezve kedvelték a művészeket, különösen a költőket, akár isten volt, akár halandó ember. Ciprus (Kypros) királya Pygmalion csodaszép leányszobrot faragott ki hófehér elefántcsontból. Olyan szép volt az asszony, hogy senki ilyen széplányt nem látott soha. Arca, mint egy igazi lány arc, a teste is mintha élne. Csodálkozva nézte Pygmalion, és többször megtapogatta kezével, hogy eleven test-e vagy élettelen elefántcsont csupán. Beszért hozzá, megölelte, megcsókolta, de a szobor néma maradt. Imádkozva kérte az istenekeket, hogy elevenítsék meg a szobrot. Aphrodité istennő meghallgatta a kívánságát és életre keltette a leányt. Pygmalion feleségül vette, még gyermekük is született: Paphos, aki utóbb Kypros szigetének Aphrodité szentélyéről híres városát, Paphost alapította.

Az Asszonyvárás asszonyszobor mellett vers textusa mítoszi textúra, amely formailag és tartalmilag is felidézi Ady szimbolikus mitológiáját. József Attila biblikus reminiscenciákkal élve, akár Ady: A Léda arany-szobra című versében az Énekek éneke szépség dicséreteihez hasonlóan magasztalja Lédát.

„Kicsoda az, a ki úgy láttatik/ mint egy hajnal,/ szép, mint a hold, tiszta, mint a nap, ” (Énekek éneke 6, 7.)

De a Hold, QULLA istenasszony megjelenik az inkák mitológiájában, az uralkodó inka a nap, INTI feleségeként. A majáknál a nap és a hold a föld első lakói voltak, mielőtt az égre kerültek. A hold a szövés és a gyermekszülés istennője, de csalfa természete miatt szexuálisan szabados volt, a fénye azért gyengébb a napénál, mert szemét férje, a nap ki-nyomta. Egyiptomi mítoszban az ég kiterjesztett szárnyú hatalmas sólyom istenség, amelynek az egyik szeme a nap, míg a másik szeme a hold. Ennek a nap-hold szemű madárnak a szárnyai ölelik át az egész földet. A görögöknél ARTEMISZ alakul át holdisten-nővé, aki az érintetlen erdők, mezők szűz istennője. Ebből a néhány példából is világosan láthatjuk, hogy a holdat megszemélyesítő antik mítoszok, sokszor nőalakban képelték a holdat.

*„Két szemed két zöld gyémánt vóna,/ Két kebled két vad opál-rózsa/ S ajkad topáz. Arany-lényeddel sohse halnál,/ Ékes voltoddal sohse csalnál,/Én rossz asszonyom. ”*¹²⁹

A lelki vízió mindkét költőnél az élettérből a mítoszi térbe helyeződik át; a vallásos ember ezt szenttéreknek nevezi. A szenttér¹³⁰ abban különbözik a profántértől, hogy a szent-térben kicsit az ember is istenné válik a szentség elrendelése alapján. Az eleve elrendelés kioltja a mítoszi erőt, amelyet az önkéntesség szuggesztíója hatott át. A vallás és a hit ösz-

szetartozó fogalmak, ez azt jelenti, hogy a hívőember megvallja a hitét és rituális magatartásával, az Istennel szembeni kötelességét éli meg. A mítoszember nem vallja meg hitét, mert erre nem is gondol, nem hite van, hanem hiedelme. A mítosztér ugyanúgy része az élettérnek, mint a profántér vagy a szenttér, csak a mítosztérben nem az Isten mindenhatósága a főszereplő, hanem az isteni hiedelem. A hiedelem messzebb van a valóságtértől, mint az abszolút hit, mert a hívőember valóságának alapja az elhívés. Vajon az ihletett költő melyik térbe helyezhető? A költő is az élettér szubjektuma, tehát átjárhatja az imént említett profánteret, szentteret és mítosztérrel egyaránt, mert itt csak az élettér a fizikai tér, a többi az ember szellemtere, amely mindig meghatározza magán és társas életét. Amikor József Attila és Ady biblikus reminiszcenciáiról szóltam, az emlékezet őanyagára is gondoltam, amelyen a Mózes előtti hiedelemvilág mitikusidejét értem. A lírai versek mítoszi képalkotásánál az intuíció mellett nem a költő hite, hiedelme vagy profán volta számít, hanem döntően kulturális műveltségének színvonala.

Mindkét versben az antik jelentéstartalom mítoszértéke a meghatározó. Asszonyvárás asszonyszobor mellett című versben: „*kőtestét félénk holdnak adja*”; „*Szent és messzi asszony*”; „*holdvilág is tüzes csókká válna*”, míg A Léda arany-szobra című versében: „*Két kebled két vad opál-rózsá*”; „*ajkad topáz*”; „*Arany-lényeddel sohse halnál*” kifejezések adnak mítoszélményt, természetesen ezek csak a versek periódusos textúráiban teljes értékű hipponakteusok.

4. 2. Csudákat nevelő Balassi szerelemmitológiája

Balassi lírája a magyar tudományos irodalomban „elviselhetetlenül konvencionális”: lovagi, udvari és petrarkista. „*A Balassi-szövegek értelmezési hagyománya jó ideje fölismerte, hogy „az életmű nagyobb része [...] elviselhetetlenül konvencionális*”¹³¹ mégis, mintha épp ez nem hagyná nyugodni az újabb és újabb elemzőket. Mintha azt remélnők, hogy a konvencionalitás egyszersmind rejtett törvényszerűségeket is rejteget.”¹³² Ezzel szemben - szerintem - Balassi lírája természetes szépségű, vitézi, végvári és csodásan népies. A konvencionális meghatározás visszavezethető Radó Antal: Petrarca: Összes szerelmi szonettjei c.¹³³ fordításának bevezetőjére: „*Az érzelem conventionálismusa volt a provence-i hatás alatt álló szerelmi dalnokok egyik főbűne; mindegyiknél egyforma alakban jelentkezett a szerelem, mindegyiknél egyforma volt a szerelem tárgya is. Nem ezt vagy azt a nőt énekel-*

ték, hanem általában a nőt; énekelték, mint minden szépség és minden erény kútforrását, mely oly magasan áll felettük, hogy hozzá csak mintegy istenséghez, térdelve lehetett közeledniök.”

(Ezzel szemben Kőszeghy Péter: Balassi Bálint mitológiája, avagy az első költő c. tanulmányában írja: ¹³⁴ „*A magyar irodalomtörténet mitológiájában az első költő Balassi Bálint.*” Tehát a magyar irodalomtörténetnek is van mitológiája, és nyilván ebben a Balassi-mítosz is benne van, még pedig költőként az első helyen. A szerző a költészetet teológiának nevezi, mert a Biblia maga a merő költészet: isteni sugallat, ebből következik, hogy Isten az első költő, és ezt Dante és Boccaccio is így gondolta. A nemzeti irodalmak eszmélésekor azonban megjelentek a hús-vérköltők, az öneszméléssel együtt megkezdődött az önmitológia-teremtés. Kiosztották a klasszikus szerepeket: az első görög költő Homérosz, míg az első latin költő Vergilius. Magyar vonatkozásban, az első költő Balassi Bálint. A tanulmány részletesen tárgyalja a primum és princípium fogalmát, vagyis az elsőség összefüggéseit. Persze nem gondolom, hogy a szerző a versek „minőségére” érti az elsőséget, de nem is a konvencionálisra...)

Balassi lírája sokkal személyesebb a lovagi, udvari és petrarkista szerelmi líránál, de nem olyan értelemben, hogy saját magát állítja szerelmi toposzai középpontjába, hanem az imádott nőt, és nem úgy magasztalja, mint Petrarca, hogy képeinek fokozása közben (*concetti: élcés*) ízetlenül megkérdezi Ámort a nő arcrózsáiról, hogy mily tövisokről szaggatta le őket? Amikor Laura arany-hajáról beszél, azt kérdi mily bányából vehette Ámor az aranyat a szőke fürtjeihez? ¹³⁵ Dalok Laura életében című versében azon elmélkedik, hogy a kezecske aranyát Ámor (*talán aranyosóként*), mily érből vehette.

*„Ó, szívemet szorító szép kezecske
Kinek csak álma boldog és szeretne
Aranyát Ámor mily érből vehette”*

(Dalok Laura életében)

Balassi lírája természetes szépségű, vitézi, végvári és csodásan népies. Az itt következő idézetekben mind a négy tulajdonságjelző megtalálható. A kétütemű nyolcasok szóhímezései, a „drágalátos” palotám népies jelzőszava, és a jókívánság közvetlensége: „Élj sokáig, szép Juliám!” – a magyar népköltészet természetes megnyilatkozásai. Balassinál az asszony vagy leány tisztelete nem merev, tettett lovagi gesztus, hanem az egyszerű emberség intellektusának gyönyörű példája. Térdet és fejet hajt Júlia előtt, aki csak mosolyog;

így fogadja az érzellemmel telített hódolatot. Ezek a verssorok élnek, egy csöpp misztériumjáték gyöngyszemei, amelyben bennrejlük az ős-magyar udvarlás ünnepélyes aktusa.

*„Én drágalátos palotám,
Jó illatú, piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Juliám!”*

*„Juliámra hogy találék,
Örömemben így köszönék,
Térdet-fejet néki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.”*

(Harminckilencedik: Hogy Júliára találja, így köszöni neki)

Balassi szerelmes versei tartalmilag és formailag összehasonlíthatatlanok Petrarca műszerelmet mutató hideg szonettjeivel. Petrarcanál Laura csábító beszéde szomorúságot kelt, úgy tűnik, hogy Laura csábítja el Petrarcát, Balassi viszont finom udvarlással és örömeiben közelít szíve hölgyéhez. Ha összehasonlítjuk Petrarca három sorát a fent közölt vers soraival, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy nem itáliai hatásra íródtak. Forma tekintetében a Balassi vers sorai hangsúlyos kétütemű nyolcasok, míg Petrarca öt és feles jambikus sorokat alkalmazott szonettjeiben. A rímtechnika is egészen elütő: a Balassi versekre nagyrészt bokorrímek a jellemzőek, míg Petrarca szonettjeiben az ölelkező rím a meghatározó forma.

*„Gyönyörű arcza, csábító beszéde.
Mely olyan mélyen van szivembe vésve —
Ezek okozzák, hogy így könnyezem !”*

(Petrarca: LXVII.)

*Mint szép liliomszál, ha félbemetszve áll,
fejét földhöz bocsátja,
Célia szép feje úgy áll lefiggesztve,
mert nagyon nagy bánatja,
Drágalátos könyve hull, mint gyöngy, görögve,
vagy mint tavasz harmatja.*

(Az Celia bánatjáról)

Balassi: Az Celia bánatjáról című versében az öccsét sirató könnyező asszony harmatos szépségét; a költő gyönyörködését mondja el. Itt visszautalnék Hogy Júliára találja, így köszöni neki c. vers „Én drágalátos palotám,” sorára, mert Céliánál ugyanúgy megjelenik a „drágalátos” népies jelzőszó, csak most a lehajló liliomszál drágalátos könnyeként.

A Negyvenhetedik vers pesszimizmusa a bibliai Salamon által a Prédikátor könyve 1-ben, - A földi dolgok hiábavalósága címen leírt bölcsességekből eredeztethető. Salamon passzusaiiban szinte minden földi dolog hiábavaló: gazdagság, tisztesség, bölcsesség... „*Felette nagy hiábavalóság, azt mondja a prédikátor; felette nagy hiábavalóság! Minden hiábavalóság!*” (Prédikátor könyve 1.2)

„*Tavaszi szép rózsák, liliom, violák
idővel mind elhullnak,*”
„*Idővel paloták, házak, erős várak,
városok elromolnak,*”
„*Még az föld is elagg, hegyek fogyatkoznak,
idővel tenger apad,*”
„*Csak én szerelmemnek, mint Pokol tüzének
nincs vége, mert égtén-ég.*”
„*Kiben Juliátúl, mint Lázár ujjátúl,
könnyebbségemet várnám,*”

(NEGYSZÁZTÖRÖTT)

A koldus Lázár fekélyesen feküdt a bíborba és patyolatba öltözött, lakomázó gazdag előtt, de még az asztalról lehulló morzsákból sem kapott. Meghalt a koldus és Ábrahám kebelére került, a gazdag is meghalt, de ő a pokolba került. *Kínok között égve felkiáltott:* „*Atyám, Ábrahám, könyörülj rajtam, és küldd el Lázárt, hogy ujjá hegyét mártsa vízbe, és hűsítse meg a nyelvemet, mert igen gyötrődöm e lángban.*” De Ábrahám nem teljesítette a gazdag kívánságát, mondván: „*Fiam, jusson eszedbe, hogy te megkaptad javaidat életedben, éppen úgy, mint Lázár a rosszat. Ő most itt vigasztalódik, te pedig gyötrődsz.*”¹³⁶

Balassi szerelemmitológiájába ötvözi a népi udvarlás ünnepélyességét, úri affektációtól mentesen, a magyar ősi viselkedéskultúra illedelmes szabályaival. Természetes, hogy e mögött ott van a nemesi származásának hatása, és a kor európai irodalmának hatása is, de nem ez a jellemző. Már Ronsard és a Pléiade irodalmi csoportjának tagjai is meg voltak győződve, hogy a műfajok között bizonyos rangsor van. Ezt azért említem, mert Petrarca hatása kanonizált jelleget vett fel az európai irodalomban, például Shakespeare szonettjeiben vagy Ronsard szerelmi költészetében is érezhető a hatása. Tehát magas irodalomként tartják számon. Ellentétben ezzel Balassi konvencionális, Petrarkát utánzó lovagi költő. Persze ezt nem népi dilettánsként teszi, hanem tudós költőként fabrikál. Az általam sugallt predesztina, természetesen kissé túlzó.

Hatalmas irodalma van a Balassi-korpusznak, oldalakon keresztül lehetne sorolni az ezzel foglalkozó irodalmak körét. Lehetetlen átlátni a nézetek dzsungelén. Ez is mutatja, hogy az irodalom tárgya a „mű” nem tudomány, hanem művészet. Ezért sokan még az irodalomtudományt, mint diszciplínát is megkérdőjelezzik. Holott a tudomány tárgyának a mű formájára (ld. formalizmus), felépítésére kellene irányulnia, de már ez sem igaz, mert a strukturalizmus a mű „belsejét” is vizsgálja. A Balassi értelmezések hálóját azt mutatja, hogy az értelmező már-már nem a Balassi szöveget értelmezi, hanem saját hipotézisét értelmezi bele.

A végvári vitézség¹³⁷ nem a lovagi vitézség kópiája. A lovagság Balassi korában már viasszaszorul, a középkori lovag a 15. században már nem volt domináns. A lovagi irodalom¹³⁸ is csak a 15. századra alakult ki Magyarországon, amikor a lovagi kultúra már pusztulásra ítéltetett. A magyar végvári vitézek élete kemény és fáradtságos volt, állandó harcokban tellett. Zsoldjukat utolsóként kapták meg, ha egyáltalán kifizették nekik.

*„Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva légyetek immár ti!*

*Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak,
Azkiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek, s hol peng szaladnak,
Adassék egészség már mindnyájatoknak!”*

A végvári vitézek főúri családokból, nemesekből, parasztokból, és otthonaikból elűzöttekből álltak, akiket a török hódítás kényszerített erre. Egyben azonban azonosak voltak, Istenért, a hazáért szálltak harcba. A magyar ifjak törekvése várbeli katonaként dicsőséget szerezni, a pogány ellen harcolni, és Krisztus katonájaként küzdeni. Ebből következik, hogy Balassinak nem sok köze volt a lovagi kultúrához, több köze volt a végvári vitézséghez.

Saját kézírásával egyetlen verse sem maradt ránk, viszont pörös leveleit, nyugtáit, valamennyit ő írta. Körötte forrt, füstölt, lángolt a világ: vitézi kalandok, asszonyhistóriák, birtokpörök, országúti támadások sora kísérik életét. Nehéz lenne elsorolni bujdosásainak okát, amelyek az Óceán partjáiig hajtották. Aztán hazakerült, és mint magasan szálló fényes sólyom lenéz és lecsap, és újból bajba jut. Nem is sejtették a szépséges leányok: a Dobó Krisztinák, Bebek Judithok, Losonczi Annák, Morgai Katák, a vidámkedvű bécsi lányok, meg a citerás lengyel Zsuzsannák, hogy egy költő küldözgeti nekik verses leveleit a szálló

darvakkal. Balassi költészete a „szerelemmitológiája”, ő egy igazi argonauta, hős Jázon, aki sokszor pörre ment az „aranygyapjáért”, de a lányok között, akiknek verseiben öntötte ki szívét, nem akadt egyetlen Médeia sem, aki igazán szerette volna.

Balassi mítosza, magyar mítosz; a lelkében búvó ethoszi küzdelme szenvedélyes önmagával harcol. Ebből a többarcú emberből törnek elő szép magyar szóval elmondott könyörgései, imái, akár egy villoni világ él – gyűrődik össze költészetében. Nem mesterséges képződmények a versei, hanem az élő népköltészet egyszerű szépségeit ötvözi az isteni ihlet lényegével. Balassi önmaga történeti mítosza, és ebbe a foglalatba vannak berakva az ősi magyar nyelv drágakövei: a versek – ők hordozzák mitológémáit és minden egyebet, ami szent és emberi. Balassi életviseletének mítoszteremtő vallásosságában isteni fennkölt-ség párosul a martalóc erővel – vitézi heroizmussal és nemesi előkelőséggel. Sokáig csak az istenes versek szerzőjének ismerték. Vallásos lírájában magánmítoszat is egybeköti szerelmével és Istenével.

*Gyöngynek a kettei jedzi személyünket,
Az öregbik penig mi nagy szerelmünket,
Ki mellé bennünket
Keresztre függesztett Isten, mint két gyöngyet.*

(Huszonhatodik vers: 4)

A gyémánt keresztre felfüggesztett két gyöngy – nő és férfi, és a harmadik nagy gyöngy a szerelem. Balassi a magyar nyelv mestere, de nem úgy mester, mint a kőfaragó, aki tudja hová mekkorát kell ütni. Balassi a megtalált anyagát ihletével simogatja, mintha szeretője volna, úgy ölelgeti, és ha csalódás éri, lelkében olvasztja föl és verse tégelyébe önti bánata olvadékát. De az Isten és a szerelem verspalotája egyben csillagpalota is.

*Ó, nagy kerek kék ég, dicsőség, fényesség, csillagok palotája,
Szép zölddel béborult, virágokkal újult jó illatú föld tája,
Csudákat nevelő, gályákat viselő nagy tenger morotvája!*

(Ötvennyolcadik)

Kérdezhetnénk: mi itt a mítosz?

A panteisztikus misztérium himnuszi áradása a reneszánsz életfelfogás aitionjait ülteti el az ember belső világába. A kozmikus térben az égen, a csillagok között ott van a Dicsőség, ami emberi vagy isteni fogalom, mert a dicsőség élő megnyilatkozás. Ott van a csillagpalotában a teremtő fényesség, amely melegséget áraszt a földre, tengerre egyaránt. Ebben a három sorban benne van a teremtés mitológiája. Mind három sor egyben kozmogónia: Az első sorban, a dicsőség fogalmában megjelenik az Isten, itt történik a fenti világ teremtése: a kerek kéklő ég, fény (Nap), csillagpaloták. A második sorban a fény (Nap) ki-

áradása, a melegség megteremti a Földet: a középső világot; szép zölddel, virágokkal, jó illatú tájjal. Aztán a harmadik sorban teremődik a csudás tenger gályákkal, amely az alsó világ misztikumába is elvezetheti az embert. A Dicsőségisten maga a kozmogónia, ami elindítja az univerzumot és az életet. A béborult és az újult ige megeleveníti a jó illatú földet, hogy aztán a csudákat nevelő, gályákat viselő tengeren tovább áramoljon a képzelet.

A középkor fekete-fehér közegébe belekerült a humanizmus felszabadult embere, aki önfeledt tartalmakkal töltötte ki a közbenső teret. A fentiekből kitűnik, hogy Balassi szerelemmítosza kereszténymítosz, de a magyar nyelv ízeivel vannak átítatva népies toposzai. Nem lehet egyetérteni Szerb Antal megállapításával: *„Balassa plántálta magyar földre az udvari szerelemtan kánonikus formáit. Ez a szerelemtan és a belőle kisarjadt lírai költészet egyike azoknak a közös-európai hagyományoknak, amelyeknek semmi közük a néphez, hanem a választottak őrzött, továbbadott kincse volt. Gyökerei az antik világba nyúlnak vissza, részben Platón filozófiájához, részben a latin lírikusok, Tibullus, Propertius formaadásához.”*¹³⁹ Tudjuk, hogy ez a felfogás Zolnai Béla: Balassa és a Platonizmus c. művéből (Minerva, 1928.) származik, ahol a szerző megállapítja, hogy Balassa nem volt népi ös-zseni, hanem tanult poéta, aki európai minták alapján írja konvencionális kultúrtermékeit: szerelmes verseit. Aztán a többi tanulmányíróhoz is átszármazik a konvencionális értelmezés. Például Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben írja: *„az életmű nagyobb része [...] elviselhetetlenül konvencionális”*¹⁴⁰ Ez a megállapítás Balassi verseire nem vonatkozhat, mert a versek egyszerű szépsége kizárja az ilyen értelmű megközelítéseket. Petrarcával való összevetés és a reneszánszban újból divatos platonizmus túlhangsúlyozása a Balassi verseiben, inkább az öncélú elemzések termékei, és így messze esnek a versek tényleges költészeti értékeitől.

Úgy tűnik, hogy Balassi külhonban sajátította el a szép magyar nyelvet? Azt gondolom, hogy ennek cáfolatára elég, ha idehozom az Ómagyar Mária siralom négy rövid sorát, az első fennmaradt magyar nyelvű verset.

„Világ világa,/ Virágnak virága,/ Keserűn kízzatol,/ Vasszegekkel veretel.”

(A 13. században íródott egy latin vers átköltéseként, a latin nyelvű leuveni kódex lapjaira. 1922-ben fedezték fel.) Világosan látszik, hogy körülbelül háromszáz évvel Balassi előtt már voltak magyar költők, akárha a táltos papok több nyelvet beszélő leszármazottai; mert nem gondolhatjuk komolyan, hogy ez az önálló költői kifejezőmód egy tolmács magyar fordítása. De ha ez nem lenne elég, akkor felidézhetjük Gellért püspök által hallott magyar leány énekét, aki kísérfője szerint, a magyarok gyönyörű himnuszát

énekelte. Balassi versei át vannak szöve a magyar érzelmvilág aranszálaival, olyanokkal, amelyek ősnyelvünk transzcendens áttételei; lappangó archetípusai.

Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy Balassi nem utánozta a latin lírikusokat, de nem csupán onnan nyerte költői inspirációit; a névtelenül keletkező magyar költészet is hatást gyakorolt lírájára, mitologikus képzeletére. Balassi reneszánsz, magyar és európai költő. Azt beszélnek, mondják, hogy a reneszánsz a pokoljáró Dantéval és a hegymászó Petrarccal kezdődött. Dante az Infernóba száll alá és találkozik Vergiliusszal, aki végig vezeti az alvilágon és eljutnak egészen a pokol tornácaig; Petrarca felmászik a Mont Ventoux ormára, hogy új látomásai legyenek a világról, mert a reneszánsz együtt jár a humanizmussal: az emberi eidosz felszabadításával. Végül Balassi is az alvilágba száll alá; a végvári vitézsége viszi az Infernóba, költészetével pedig felmászik a magyar és az európai reneszánsz ormára, és nem a „konvencionálishegy” tetejére.

Ősmítoszaink lenyomatai hamuvá váltak a nagy keresztény égetések idején, őslélekeink is elégtel, de akadt mindig egy-egy fönixmadár, amely megújult a lángjaiból. Nem hiszem, hogy a magyar műveltség csak a „felsőbbrendűnek” sugallt nyugatorientált zsidó-keresztény európai kultúrából ered. Ehhez a kultúrához nagyban hozzájárult a magyar szellemiség őseredetisége, és nagyfokú intelligenciája, mert mi más jelent az intelligencia, ha nem alkalmazkodó képességet? Balassi magyar szerelemmítoszából kiolvashatók azok a magyaros elemek, amelyeknek semmi közük nincs a közös-európai szerelemtanhoz. Gyönyörű asztrális szerelemtanunk volt a katolikus hittérítés előtt is, gondoljunk Emese égi coitusára, a madár általi fogantatásra, amikor még „pogányok” voltak a magyarok. *A magyar nyelv pedig se nem nyugati, se nem keleti, hanem magyar.* (Nem emlékszem kinek tulajdonítható ez a meghatározás, talán László Gyula írta valamelyik tanulmányában...)

Kiszely István: A magyar nép őstörténete című könyvében így mutatja be az ősmagyar műveltséget:

„Amíg az urbánus társadalom gócpontokba tömörül, elviseli a zsúfoltságot, és a környezetét feldíszíti, valamint tiszteli a monumentalitást és erénye az alkalmazkodás, addig a rurális társadalom a kötetlenséget értékeli, a távolságok leküzdésére lóra ül, a díszítés helyett új és esztétikus környezetet keres, tiszteli a gyorsaságot, szereti a függetlenséget és életeleme a mozgalmasság. A lovas társadalom nem hozott létre monumentális alkotásokat, helyette olyan civilizációs és kulturális "készítményekkel" látta el magát, melyet állandóan és könnyen magával hordozhat. Az európai embernél magasabb fokon állt öltözködése, fegyver- és ékszerviselete, utazási kultúrája, lakáskultúrája és hiedelem- és szellemi világa.

Művészeti alkotásainak anyaga könnyű és kicsi; könnyen szállítható az ékszer, a szőnyeg, a rovásírás, az ötvösmunka, a tánc, a hangszer és az ének. Az emberiség a lovas népeknek – így őseinknek – köszönheti a művészi fafaragást, a női kézimunkát, a magasabbfokú zenét, a táncot, a mesét és a mondavilágot is.

A „civilizált” világ ma nem az ókori parti népek tógáit és a germánoknak körszjakkal összefűzött ruhadarabjait viseli, hanem a mi őseink nadrágjainak, csizmáinak, sapkáinak, kesztyűinek és kabátjainak modern változatát, valamint őseinktől származik Európában a fehérnemű, mint ruhadarab. A civilizált világ őseinktől kapta a lovaglás tudományát, a kengyelt, a nyerget és a sarkantyút. Az európai ember nem kétkerekű talyigára ül, hanem őseink kormányozható tengelyű kocsijára, melynek még a nevét is átvette, tőlünk ismerte meg a könnyűlovasságot, a fegyveracélt, a kardvívást, a magas szintű lótenyésztést, az „modern” íjat, a nyilat és a pányvát valamint a rendszeres fürdés „tudományát” és igényét.”¹⁴¹

Balassi harci képzetét – a mítoszi hősökre jellemző módon – isteni akarat vezérli. Jó lova hamarsága, kopjája, szablyája, karja ereje és szíve áradása az ősidők magyar hőrszának jellemét sugározza, akár a reformáció felszabadító hite által, a magyar mitológiában.

Beöthy Zsolt írja: *„Szerelmes versei vagy virágénekei a szerelmi lírának nemcsak legrégebb ismert termékei, hanem a legjellemzőbbek közé is tartoznak. Alakjuk a Balassiról nevezett rövid sorú, eleven ritmusú, rímekkel csattogó dalforma. (...) Tele érzéki vággyal s mégis nemes alázattal, lobogó tűzzel s mégis gyöngédséggel: a szenvedély himnusza, a képek áradatával és zúgó panaszkodással, de amelyek nem könnyeket, hanem szikrákat ontanak.”*¹⁴² Balassi a verseiben hatásosan szerepelteti a görög-római mitológiát egy-egy érzelem kiemelésének céljából. Ezek a mitémák nyomatékként erősítik az őshit archetípusaként előbukkanó önfeláldozó erőt.

*Sem Jason az szép aranygyapjúnak,
sem vitéz Aeneas Laviniának,
Nem örült ennyit, mostan amennyit
én örültem jó akaratjának;
Mert mi lehet ennél kedvesb,
édesb én kívánságomnak,
Mint csókolni dicsőséges
színét mennyei orcának?
(ÖTÖDIK vers 5)*

Jázon (Jason) és Aeneas görög mitológiai hősök, mindkettő az Istenek kegyeltje. Jázont Héra és Aphrodité segíti az aranygyapjú megszerzésében, míg Aeneas Aphrodité istennő fia. Miután Hektort, a trójai hőst, Akhilleusz megöli, Aeneas lesz a trójai várvédők vezére. Trója elestével, hosszú tengeri kalandozás után jut Itáliába, ahol Latinus király lányát Laviniát feleségül veszi. A mítosz szerint utódaik Róma alapítói.¹⁴³ A nagy római költő Vergilius, Aeneis című műve eredetileg Róma alapításának történetét, és a Trójából menekülő Aeneas bolyongásait meséli el, de Vergilius meghalt, (i.e. 70.-i.e.19.) és nem tudta befejezni művét. Vergilius születéséről is van egy szép mítosz,¹⁴⁴ amelyben a teherben lévő édesanyja azt álmodja, hogy a testéből egy babérfa-vessző nő ki, levelekkel és gyümölcsökkel. Ebből azt jósolták, hogy születendő gyermeke nagy tudományú lesz; a vesszőről (virga) nevezték el Vergiliusnak.

*Ennek termete igyenes, magas,
mint szép liliomszál,
Két szép társa közt, mint Venus asszony,
tetszik, hogy veszteg áll,
Tettes köztök, mint világos nap,
ha sűrű köd leszáll.*

(HATODIK vers 2)

Venus asszony a görög mitológiában Aphrodité¹⁴⁵ a szerelem istennője. Julius Cézár ősenek nevezte Vénuszt. Templomot emelt tiszteletére (Venus Genetrix temploma), ugyanis nemzetségét, a Iuliosokat Aeneastól eredeztette, így a trójai hős anyját nagy tisztelet övezte Rómában.

Balassi Bálint Harmincadik című verse

A legtöbb mítoszi szerelme, Balassi, a HARMINCADIK c.¹⁴⁶ versében vonultatja fel, annak bizonyítására, hogy a gyötrődés szeretőjéért az ember természetes tulajdonsága.

4

*Hol vagyon oly állat, ki szeretőjéért
Halált nem szenvedne annak oltalmáért?
Hát mit csudálsz rajtam, ha szerelmesemért
Okos állat lévén gyötrődem nyereséért?*

5

*Fulgosius egy sasról ír ilyen csudát,
Ki úgy szerette, együtt nevelte lányát,
Hogy csak annak vitt minden fogott madarát,
Sőt leány haláláért meg is ölte magát.*

Sextum¹⁴⁷ nevű városkában egy leány felnevelt egy Saskeselyűt, amely felneveléséért olyan hálát mutatott a leányhoz, hogyha valamilyen madarat fogott, addig nem ölte meg, míg a leányhoz oda nem vitte.

9

*Mi veszté el Sámson erejét, két szemét?
Herculesnek is mi vette volt el eszt,
Hogy viselné szeretője öltözetét,
Asszony népe között sodorgatná ő szöszt?*

Sámsonról¹⁴⁸ is ír, és itt nyilván Delilára gondol. Herkulest is említi,¹⁴⁹ aki magára veszi a szerelme, Déianeira által küldött inget, amely Nesszosz kentaur varázskeverékével volt átitatva, amely a tüztől felhevülve gyilkos méreggá változott.

10

*Aristotelesnek mit használt bölcs esze,
Hogy szép felesége ötlet megnyergelte?
Salamonnak hol volt nagy tudós elméje,
Mikor szeretője pogánságra hitette?*

Említi Salamont,¹⁵⁰ akinek sok pogány felesége volt, ezek kedvéért – az Úr tiltása ellenére – a pogány bálványokat is tisztelte.

11

*Ariadne miért adta volt fonalát
Theseusnak, ki megölte osztán bátyját?
Mért mutatta azzal Labyrinthus útát?
Azért, hogy inkább szerette Theseust, mint bátyját.*

A görög mitológiából említi Ariadnét,¹⁵⁰ aki Theseust segítette a Minótauroszt megölésében, aki Ariadne bátyja volt;

12

*Parisnál ki volt szebb, akár Absolonnál?
Ki volt vallyon jámborb Szent Dávid királynál?
De szereté asszont, ki volt Uriásnál,
Isten ellen véte, mert vigada ő aznál.*

A trójai királyfi, Paris rabolta el Agamemnón feleségét szép Helénát, amiért kitört a trójai háború. Szent Dávid ¹⁵² király pedig Uriás asszonyával, Bethsabéval bűnös viszonyt folytatott.

13

*Medeát, Ilonát mi vitte volt erre,
Hogy egyik Parist, másik Jasont szeresse,
Ki-ki szeretőjét nagy messze kövesse?
Látd-é, szerelemnek vagyon mely nagy ereje?*

Jasont (Jázont), az argonauták és a szerelmese Medea ¹⁵³ segítette az aranygyapjú megszerzésében. Ilona pedig szép Heléna.

14

*Acontius ifjat vallyon mi tanítá,
Cydippe szavával hogy almán azt írta,
Mintha már Cydippe volna ő mátkája,
Erős esküvéssel véle azt fogadtatná.*

Acontius ¹⁵⁴ Déloson Artemis szentélyében látja meg Kydippét, a gyönyörű leányt, és csellel veszi rá, hogy a felesége legyen.

15

*Trójának mi rontá el erős kőfalát?
Priamusnak mi veszté el királságát?
Pyramust és Thisbét, az igen szép leánt
Szerelem ölé meg, látod-é nagy hatalmát?*

Pryamus ¹⁵⁵ megölte magát, mert azt hitte szerelmét, Thisbét szétmarcangolta az oroszlán.

16

*Achilles Trójában csak Polyxenáért
Ellenség keziben ment csak ő kedvéért;
Aeneas Turnussal megvitt Laviniáért,
Gismunda megölte ő magát Gisquardusért.*

Balassi említi Akhilleuszt ¹⁵⁶, akit Páris Apollón isten mérgezett nyilával ölt meg - a görög hős - sarkába löve. - Egy régebbi verzió szerint késsel oltották ki életét, amikor a trójai hercegnőt, a szeretőjét, Polyxenát látogatta meg egy fegyverszünet idején. Aeneas, a

trójai hőst, aki Latinus király lányáért, Laviniáért,¹⁵⁷ Turnussal vív párviadalt; Tancredus király megöleti megözvegyült lánya, Gismunda szeretőjét Gisquardust,¹⁵⁸ mert az nemtelen és szegény, Gismunda pedig öngyilkos lesz, Boccacciónál még Tancredus király leánya iránti elvakult szeretete volt mindennek a mozgatója.

17

*Szénás városbéli hol szép Lucretia?
Hol vitéz Deiphobus szeretője, Lyda?
Hol vagyon Carthagóba lakó Elissa?
Ezeknek mind csak az szerelem volt gyilkosa.*

Eurialus és Lucretia¹⁵⁹ történetében: idegenből jött férfi elcsábítja az idős férjét megunó szépasszonyt. Dido, más néven Elissa¹⁶⁰ Karthágó királynője beleszeretett Aeneasba, de a trójai hős Zeus parancsára tovább hajózik Itália felé, Elissa szerelmi bánatában öngyilkos lesz.

18

*Hol Diomedessel az ferdős leánya?
Leander szerelme, az is egy nagy példa;
Jusson Procrisnak is eszedbe halála,
Spániába nemrég mint járt Donya Liciza?*

Diomedes¹⁶¹ (Diomédész) trójai hős, akit a felesége és mennyasszonya is megcsalt, vagy Leander szerelmét, Herót, kinek kialvó mécsese miatt Leander¹⁶² a tengerbe veszik. Procris¹⁶³ halálát féltékenysége okozta. A szellővel beszélgető férjet beárulja egy nimfa, aki azt hiszi, hogy a férj egy másik nővel beszélget. Procris elrejtőzve lesi a férjét, aki megint beszél a szellőhöz és „édesnek” szólítja. Felesége neszét erdei vad zörgésének véli és dárdáját oda hajítva halálosan megsebesíti Procris, aki elvérzik. A spanyol Donya Liciza¹⁶⁴ története egyelőre ismeretlen.

19

*Penelope özvegységének mi oka?
Ispitályban miért lakott Magelona?
Phyllis Demophoont is addig miért várta?
Azért, mert szívükben gerjedt szerelem lángja.*

Pénélopé¹⁶⁵ Odysseus felesége: Az Odysszeiához kapcsolódó ciklikus eposzban, a Télegoniában Odysseus és Kirké fia, Télegonos apja keresésére indul. Amikor Odysseus Ithakán szembeszáll vele, az nem ismeri fel apját és megöli. Tévedése felismerése után a holttestet Pénélopé és Télemachos kíséretében elviszi anyjához, s aztán elveszi Pénélopét, aki később Italost szüli neki, Kirké pedig hozzámegy Télemachoshoz.

Magelona¹⁶⁶ nápolyi királyleány beleszeret Péter provinciai (provençe-i) grófba. Együtt szöknek a gróf francia szülőföldre felé, útközben sok kaland és szerencsétlenség éri őket. A hősök végül megtalálják a boldogságot: a gróf és szerelmese Provinciában találkoztak és egybekeltek.

Phyllisz és Demophon: ¹⁶⁷ A trójai háború idején Trákiában lehorgonyzott egy görög harcosokkal teli hajó. A Tézeusz és Phaedra fia, Demophon vezette, aki Phyllisz számára szerelem volt első látásra, meg is esküdtek. Demophon hosszú útra készült, de megígérte Phyllisznak, hogy visszatér hozzá. Távolléte alatt egy mandulafa tartotta a lelket a szerencsétlen lányban, aminek levelei a lány fájdalmától nem virágoztak többé.

20

*Igaz szerelmő Leucippét nyavalyára,
Ifjú Theagenest annyi bujdosásra,
Nagyot kicsin renden való házasságra,
Mindent csak szerelem vitt képtelen dolgokra.*

Leucippe¹⁶⁸ és Clitophon: Csak töredékben fennmaradt ismeretlen szerzőjű *szépirodalmi műve*. Forrása Achilleus Tatios 3. századi alexandriai görög író nyolc könyvből álló, igen változatos cselekményű szerelmi kalandregénye, melyben lírai betétek – szerelmes levelek – is bőven akadnak. Theagenes¹⁶⁹ Timosthenesnek, Heracles papjának fia, ki Thasus szigetén született; a fiú oly hatalmas termetű és erejű volt, hogy sokan Heracles fiának tartották, a monda szerint már kilenc éves korában vállain vitt haza egy neki megtetszett ércszobrot.

Mitológiai alakok Balassi Bálint Harmincadik című versében (összefoglalás a versszakok számozása szerint)

5. Fulgosi; 8. Ádám – Éva; 9. Sámson; 10. Salamon; 11. Ariadne – Theseus; 12. Paris, Absolon, Szent Dávid, Uriás; 13. Medeát – Jasont, Paris – Ilona; 14. Acontius – Cydippe; 15. Pyramust – Thisbét; 16. Achilles – Polyxena, Gismunda – Gisquardus; Aeneas, Lavinia; 17. Lucretia, Deiphobus – Lyda, Elissa; 18. Diomedes, Leander, Procris, Donya Liciza; 19. Penelope, Magelona, Phyllis – Demophon; 20. Leucippé, Theagenest.

4. 3. „Berzsenyi a magyar irodalom mitológiai hőse”

(Németh László)

(A magyar Héraklész harca az óriás küklopsz kritikussal)

A reformkor különös ideje volt Kazinczy, Kisfaludy, Kölcsey, a három „K” betűs „finnyás” irodalmár fellépése; „A nagy finnyás” Kazinczy volt, ahogyan Németh László nevezte. Aztán bedübörög Berzsenyi (1776-1836) Nikláról, villámszekerén hozza nagy hazafias ódáit. A régi dicsőség, a törpe jelen, a nemzet léte és nemléte: a magyar lét pusztulásának víziójával rakta meg somogyi szekerét.

(A “nagyszerű” halál réme, a reformkor költészetének vezető témája volt).

A kor jelentős irodalmárai: a Széphalmon élő börtönviselt Kazinczy; Szatmárcsekéről a félszemű Kölcsey; Badacsonyból a dalos Kisfaludy; Debrecenből az elszegényedett, de hatalmas Csokonai; és Sopronból a jobbágyivadék Kiss János evangélikus püspök. Melléjük lép be az irodalomba másféle hangszerelésű verseivel, a pipázó ősmagyar zseni, Berzsenyi Dániel. Németh László, Berzsenyit igazi hősnek tartja, aki a zseniális Kölcseyvel haláláig dúló háborúba keveredett. Németh László írja:

„Ha Berzsenyi a magyar irodalom mitológiai hőse, mint egy Prometheus, az égből hozza le a tüzet, s aztán ott rothad el Kemenesalja alacsony Kaukázusán, Csokonai a föld nyájas magyarja, csupa körül tekintetés, tanulékonyság és hajlékonyág, az erős törzsön, ami Berzsenyi, ő a virágzás ígérete. Olvas, fordítgat, utánozgat, de mindezt egy verejtéktelen költő könnyűségével. Ő a Berzsenyit kiegészítő másik magyar program. Nézzetek meg és szagoljatok meg minden virágot, amit ez a szép világrész kínál, de ne legyetek száraz botanikusok, aki a virágot itatóba présel, hanem e pusztaságban nyájas kertcsinálók. Jó forrás egy szenvedéseiben is mosolygó szív, sok kankalin, nefelejcs, boglárka elfut a partján, s nekünk magyaroknak az a dolgunk, hogy egy hidegövi országot virágba borítsunk.” ¹⁷⁰

Berzsenyi a magyar őserő, a héroszok, istenek, félistenek mitologikus alakjai felélednek verssoraiban:

„Isten, kit a bölcs lángeszme föl nem ér,/ Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:/ Léted világít, mint égő/ Nap, de szemünk bele nem tekinthet.”

(Berzsenyi: Fohászkodás)

Ebben a tökéletesen kimunkált négy verssorban is megjelenik az „ohajtva sejt”; mitológiai sejtés (mitsejt) képszerű víziója. A lét az élet, tehát Isten él, és lényé Napként

világít az égből, de tudós elmével nem lehet megmutatni, csak bensőnkben (sejtésünk által) opálszerűen látjuk. De látjuk: sokan lefestették, kőből kifaragták, tehát vizuálisan megjelenítették Istent, mert az ember eredendően nem fogalmakban, hanem megfelelésben és analóg módon képekben gondolkodott. Hamvas Béla a *Scientia sacra* (a szent tudás) című művének nyelvtörténeti részében írja: „*első a kép, amely az ember egészét megragadja, s csak azután következik az érzelem, a gondolat, a hangulat, amelyet a kép az emberben fakaszt.*”¹⁷¹ Hamvassal teljesen megegyező tanulmányomnak egyik teóriája az, hogy az érzékeink által keltett képek a fogalmak alapjai. Tehát a verstextúrák interpretációjánál nem a nyelvtani jelentések által jutunk el az élmény megragadásához és átéléséhez, vagyis a művészi értékhez, hanem az indukált képek alapján. Hamvas megjegyzi: „*a nyelvi megnyilatkozás egyetlen lehetősége a kivetítés.*” Estünkben a kivetítés, természetesen, a megmunkált költői szöveg.

Szerb Antal írja: „Berzsenyi nem a képek költője, nem plasztikus, nem a szem embere. Különös szépségüket pusztára nyelvi alakjuk adja meg, a jelzők a főnevek mellett, az igék és a főnevek összeválogatása, mint pl. ebben a gyönyörű szakaszban:”¹⁷²

*„Merj! a merészség a fene fátumok
Mozdíthatatlan zárait átüti,
S a mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör s nyit”*

Az ulmai ütközet, 1805. octob. 14d.

Az élettérben Berzsenyit látjuk, amint felszólít egy mitológiai „Alakot”: Merj! És az ALAK merészen felemelkedik az égbe, kezében ott van gyémánt fegyvere. Látjuk a rettenetes Végzet és a rettenetes Sors óriás-zárait, amelyeket a Moirák, a sors istennői varázsoltak a menny kapujára. De az ALAK merészen rátámad a szörny óriás-zárokra gyémánt fegyverével: „kalapácsával”. Izzó zárnyelvek lángjai nyaldosnak feléje, de ő tusakodva leveri őket: kinyitja a menny ajtaját és látszik a csillagos, gyönyörű fényes út.

Figyeljük meg, hogy a fenti interpretáció nem a szavak nyelvi alakja által (főnév, jelző, ige) készült, hanem érzékképek leírásával. Mit mond nekünk a nyelvi alakok különös szépségének kijelentése, a szavak összeválogatására való figyelemfelhívás? – a művészi élményről semmit. Ez olyan, mintha egy festmény vásznáról, a festékek anyagáról, a kép keletkezési körülményeiről beszélnénk, aztán ismertetnénk a festő életrajzát, de a képről semmit semoznánk. A fenti leírásban, talán magyarázatra szorul az ALAK szerepeltetése, de hát kinek mondja Berzsenyi, hogy Merj! Valakit felszólít a merészségre, a Senkit felszólítani nem lehet. Itt egy hangképet „látunk”, és látjuk a harcot, a tusakodást... Tusa-

kodni csak mozgó valamikkel lehet; tehát a mozdíthatatlan záruk lángnyelveinek sejtése is megalapozottnak tűnik. Lehetne még fokozni azzal sejtésünket, hogy halljuk a gyémánt-fegyver csattogását, a záruk lángnyelveinek sistergését, a fene-fátumzárak zörgő, dübörgő lehullását és a mennyajtajának nyikorgását kinyitásakor.

Berzsenyi költészetében jelen vannak a közvetett költői mítoszok, és a görög-római mitológiai történek asszociációi egyaránt. Kölcsey bírálata arra irányult, hogy az értelemről üres expressziókat száműzze Berzsenyi költészetéből:

*„A könnyűség hamar szül gondtalanságot, a nagy erő durvaságot, a fenség dagályt. Innen van, hogy a poétai kitételekben gazdag Berzsenyi gyakran dagályos, feleslegvaló, s értelemről üres expressziókra téved el. Az olyan mondásokat, mint dithyrambok lángköve, a ragyogó dagályt tarka pórázon nyögni, tündérambróziát hinteni, hamvvedrek mohait bíborral festeni, pólya örömébe mártani, gőztorlatok alpesi, gigászi örök vár chaósa, ének nektáros érzése, libáni Tempe, alak sonett, s más számtalanokat, oly kinövésekhez lehet hasonlítani, miket az élőfán a nedv bősége okoz, de a gondos kertész kímélés nélkül lehányi szokott.”*¹⁷³

Vajon mit szólna Kölcsey, (ha élne) Juhász Ferenc szógubancaihoz, ahhoz a megfejthetetlen modern mitologikus ősnyelvhez, ami költészetének reminiscenciája.

„Eged kötő-hörgés,/ csupa fémnyikorgás,/ zöld gumi-röhögés,/ kék pikkelynyi-hogás, // piros vasnyerítés,/ sárga szőr-ugatás,/ ászkacséve-vérzés,/ kőpáncél-vihogás?

(Juhász Ferenc: A megváltó aranykard, Egy titkos csillag faggatása árva hajnalomban, amikor sírtam, 131. old. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.)

Persze, aztán Berzsenyi, a vidéki Héraklész sem udvariaskodott „ellenfelével”, a küklopsz-szemű kritikát teremtő óriással. Kazinczyhoz írt levelében meglehetősen durván fogalmaz: *„Én ennek a pimasznak kamuti szeméből már akkor semmi jót nem néztem, mikor nekem a pesti kávéházban egy öl nyekegő verseket hozott.”*¹⁷⁴

Végül is Kazinczy Berzsenyi halála után elnézést kért tőle:

*„Árnyéka az elköltözöttnek, sírod felett zeng az engesztelő szózat! Nem sokára követlek tégedet, s a maradék írói harcainkat nem fogja ismerni; s neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk énekeseire visszaemlékezik.”*¹⁷⁵

Úgy gondolom, hogy ennyi irodalomtörténeti felidézést illik tenni, amikor Berzsenyi költészetének mítoszairól szólunk. Verseiben az antik elemek sokaságával találkozhatunk, különösen a görög és római mitológia foglalkoztatta. Valószínű, hogy érdeklődését édesapja könyvszeretete inspirálta, a jogot végzett tanult nemesember, akinek

könyvtárában megtalálható volt kora műveltségi irodalma. Berzsenyi már korai szerelmes verseiben kissé mesterkéltnak mondható módon, de alkalmaz mítoszi elemeket.

*„Más tárogasson maeoni kürtöket
Alcid s Pelides isteni tettein,
Fellengjen a dircéi harsány
Hattyu szerént az Olymptetőken”*

(MELISSZÁHOZ)

Berzsenyi a maeoni kürtök hangját (akár a tárogatók hangját) a homéroszi eposzok ünnepélyes hangjainak tartotta, amelyek a herkulesi Alcides és az achillesi Pelidest tetteit dicsérik. Egészen az Olimposz tetején harsogjon, odáig lengjen, a „Más”hattyúi harsány hangja.

Horatius egyik híres versében magasztalja (Carmen 4.2) Pindaroszt (Kr. e. 5. század), a költőt, a magas levegő égben szárnyaló dirkéi hattyú és a meredek szirteken szabadon lezúduló hegyi patak képével jellemzi. (Théba forrásvizének neve: Dirké) (A leírás részben¹⁷⁶ alapján készült)

A görög mitológiában Dirkét, a thébai király feleségét, Antiopénak a fiai bosszúból egy bika szarvaira kötözték, és amikor már halálán volt, egy forrásba dobták. (Az Asópos és az Isménos átszeli a Thébai előtti síkságot; itt van a Dirké forrás.)

*Ím, a nap leereszkedik
Thétis bíbor keblébe,
S mosolyogva emelkedik
Luna szemérmes képe.*

(ESDEKLŐ SZERELEM)

*„Szebb vagy te, mint a szép Hébe
A Dörgő lángölében,
Szebb, mint a szép Erycene
A kellem bájövében.”*

(LOLLIHOZ)

*Szép, szép az élet, Eszti!
A myrtus-illatokban
Ámor s Dióne karján
Be édes élni, Eszti*

(ESZTIHEZ)

Az Esdeklő szerelem című vers talán legszebb négy sora a napnyugta vizuális képe. Thétys a tengeri nimfa keblébe ragyog a lenyugvó nap bíbora, közben eltűnik a láthatárról, de a halovány hold (LUNA) már emelkedik, akár egy szemérmes szerelmes úgy mosolyog.

Poszeidón tengeristen népéhez tartoztak a sokféle alakot ölteni tudó jós tengeri öregek: Próteusz és Néreusz. Néreusz lányai a néreiszek (néreidák), a tengeri nimfák. Ők a játékos hullámok megszelídítői, vállukra veszik a hajót, és ringatva viszik tovább. Ezek közé tartozik THETISZ is, a halandó Péleusz felesége.

Lollihoz című versben Hébe, az ifjúság istennője a görög mitológiában. Zeusz és Héra gyermeke; a Dörgő láng-ölében született (Zeusz maga a villám és hangja a dörgés). Hébe a fiatalságot és örök életet biztosító nektárt őrizte és szolgálta fel az Olümposzon, később Ganümedész vette át szerepét. Hébet úgy emlegetik, mint az istenek pohárnokát. Rómában *Juventus* néven tisztelték. Vénusz mellékneve volt Erycene. Vénusz a szépség istennője a római mitológiában, mint Aphrodité a görögöknél, derekán viselte a varázsos szépségövet. *Látjuk* Lollit, mint istennőt, aranyló villámok közt az Olümposzon, szépségöve csillog derekán, és aranykorsóból tölti a nektárt Berzsenyi tölgyfakupájába, de közben *halljuk* Zeusz dörgő hangját is.

Esztihez című vers a boldog szerelmet jelképezi. Érezzük a mirtusz mennyei illatát: „*látjuk az illatképeket*”; látjuk amint Berzsenyit és Esztit átöleli Ámor szerelemisten és Dióné földanya. Feltűnnek előttünk a virágzó mirtuszágakkal teletűzdelt hajú és ruhájú asszonyok és lányok, mert a mirtusz Aphrodité és Vénusz szent fája volt a görög-római mitológiában. A termékenység és a szenvedélyes szerelem, valamint a hűség jelképe; esküvőkön a menyasszonyi koszorúk és kitűzők díszé. Ámor (Amor) pedig szerelemisten a rómaiaknál, a görögöknél Erosznak nevezik. Aranyból készült nyílveesszőjével örök szerelmet ébreszt, ólom nyílveesszőkkel pedig kioltja az érzelmeket. Ő, Aphrodité és Arész fia, íjával szerelembe ejti az embereket, de ő is szerelembe esik (Pszükhébe) Pszichébe, akit feleségül is vesz. Jupiter (Zeusz) halhatatlanná teszi a leányt. Dióné a források és az eső istennője: ókeanis a görög mitológiában. Aphrodité anyjaként említi Homérosz az Iliászban (Aphrodité a tenger habjaiban született). Aphrodité miután megsebesült a trójai csatában, mikor a fiát, Aeneast (Aineiaszt) védelmezte, Diónéhoz megy el, ebben az epizódban, mint Földanya szerepel. Homérosz olümposzi istenként írja le.

Berzsenyit az irodalomban niklai remetének és a magyar Horatiusnak tartják. Szerette a békés magányt, és a Somogy-megyei Niklán elzárkózva világtól olvasgatta Horatius verseit.

Költői pályája kezdetén szerelmes verseket és hazafias ódákat írt. Kazinczy ódaköltőnek tartotta. Hazafias verseiben is jelen vannak magyar és görög-római mitológiai elemek, ahogyan a Magyarország című versében:

*„Romlásra indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?”*

*(...)
„Birkózva győztél, Herculesként
Achaji kard rezegett kezeden.
Most lassú méreg, lassu halál emészt”*

Az Árpád-mondakör magyar mitológia. Álmos csodás születésének folytatása. Álmos és Árpád magyar hőszok, akik ősisztük által egy égi csodamadártól származnak. De elfajult az erős magyar. Valamikor Herkulesként (görög Héraklész) küzdött acháji karddal, de mára csak a lassú pusztulás maradt: ez a nemzethalál víziója.

*„Itt, hol szőke vizét a Duna rengeti,
Árpád gazdag arany hantjain, oh hazám!
Ceresnek koszorús homloka illatoz”*

(MAGYARORSZÁG)

Árpád, mint már említettem, magyar mitológiai hőszok, míg Ceres, a termékenység és a gabonaáldást osztó istennője a római mitológiában. Mitológiai alakok a vers további versszakából: *(Bacchus tölt poharat; Arkádia zöld halmai nyílnak; Pán legjelesebb bar-mok után dalol; Olymp ura; Tellus az emberi; Boldog népeidet Títusok őrizik; trónusokon Trézia lelke leng; koronád Chérubim őr fedi)*

Dionüszosz (Bacchus) a szőlő, a bor, a mámor istene. Anyja Szemelé (erőszakoskodva) isteni fönségében akarta látni Zeust, de elégett Zeusz villámkarjai között. Ebből a tűzből született Dionüszosz. Zeusz a combjaiba varrva mentette meg az újszülöttet. Dionüszosz párducok által vont fogatán járta a világot, kíséretéhez tartozott a kecskelábú Pán is, Hermész fia, Arkádia pásztoristene. Az Olimposz ura Zeusz. A görög Gaia, latin neve Tellus. Terra Mater: a földanya, a termőföld és annak istennője. Títusok őrzik: valószínű történetírókról van szó: (Titus Livius ókori római történetíró. Fő művében a Város alapításától tekinti át a római történelmet a Kr. u. I. századig), Trézia? – pedig Mária Terézia:

Bécsben született 1717. május 3-án. Habsburg-házból származó osztrák uralkodó főhercegnő, 1740–1780 között magyar és cseh királynő. A koronájára Chérubin (Kerub) őrangyal vigyáz.

Berzsenyi Magyarország című költeménye¹⁷⁷ is az un. bőségversek közé tartozik, a Himnusz és a Szózat előzményeinek tekinthetők. Magyarország az ígért földje.

4. 4. Az őskaján mítoszlelke lebeg a kálvinista táltos-költő mellkasában

*„Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?”*

Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én.

A magyar mitológiai panteon két jelentős ősi alakja Góg és Magóg szerepelt Adynál¹⁷⁸ már a Nagyvárad-i Naplóban (*Bilek*, 1903) megjelent korábbi cikkében. Vazul említését értetlenül fogadták a vers értelmezői. Úgy gondolták, hogy Ady Szent István ellen lázad. Szerintem Vazul személye nem Szent István király elleni lázadása miatt került a versbe, hanem Ady próteuszi átváltozásával (*Fülembe forró ólmot öntsetek,/Legyek az új, az énekes Vazul*), feltehetően a vak Homéroszra céloz, aki az időszámításunk előtti időkben énekelte az Iliászt. Vazulnak nem csak forró ólmot öntöttek a fülébe, hanem meg is vakították. Tehát, Vazul személyét mitológia hőrosznak tekinthetjük. Az utolsó versszakban említett Pusztaszer pedig hozzákapsolható az Árpád-mondakörhöz, amely kétségtelenül a magyarság egyik legszebb mitológiai története.

Góg és Magóg magyarságeredetét levezethetjük a Szentírásból,¹⁷⁹ ahol szír eredetű mitikus alakként említik őket. A Magyar Katolikus Lexikonban Magóg személye Jáfet fia, míg Góg Joel fiaként kerül említésre. Tehát Noénak három fia született: Sém, Khám és Jáfet. Khám fia volt Kús, aki nemzé Nimródöt.

„És azokban a napokban a Khám fia, Khús, a Noé fia, feleséget vett magának idős korában és az szült neki fiút és elnevezték őt Nimródnek, mondván: abban az időben az emberek fiai ismét elkezdték fellázadni és vétkezni az Isten ellen. És felnőtt a gyermek és az apja rendkívüli módon szerette őt, mert öreg korának a gyermeke volt.” (Jásár könyve 7:23)

Később Nimród Perzsiába megy, és ott feleségül veszi Enéht, akitől a monda szerint Hunor és Magor született, kiktől a hunok és a magyarok származnak. Ebben a

történetben nem az az érdekes, hogy magyar származásunk Noétól való, mert valójában minden nép tőle származtathatja magát, hanem az, hogy a magyar mítosz az özönvíz előtti időkig nyúlik vissza. Meg kell még említeni a Bibliában részletesen leírt Góg és Magóg¹⁸⁰ háborúját Izráel ellen. (Jechezkél 38. fejezet).

Bilek című cikkében Ady a következőket írja: „Góg és Magóg népét érckapukkal zárták el, de Góg és Magóg népe legalább döngethette ezt az érckaput. A mi népünk ezt sem teheti”.

Adynál következetesen vagy csak ösztönös ráérzéssel hatalmas vízióteremtő toposzok mutatják az őskaján lélek kiáradását. Csillaglovak húzzák az Égatya borzasztóan dübörgő szekerét, azért dübörög, mert körötte dörgés, villámlás keletkezik és szélvihar támad a hatalmas szekér nyomán.

*Uram, ki hajtod Csillag lovaiddat
S meg-megsuhintod, űzöd némelyiket,
Hadd nézzek bizodalommal
Borzasztó dübörgésű szekeredre.”*

Ady Endre: A csillag-lovas szekérből.

Gondoljunk a Göncölszekérre, amely a Tejúton közlekedik az ég hét rétege között, de a Csallóköz szivárványhídján néha a földre is lejön és megkocsikáztatja Tündér Ilonát.

*„Tündér Ilonám, most választott álmod,
Be sokféle vagy aranyalma fámon”*

Ady Endre: Nem hagyom abba.

Csaba, aki az Isten ostora: Attila fia volt, a székelyek egyik legnagyobb mitológiai hőse. A Székely himnuszban is szerepeltetik, aki a „csillagösvenyen”, a Hadak útján (Tejút) jön el és segít az ellenség legyőzésében.

*„Új Csaba-népe új bajnoki erők,
Én értem a titkot:
Hívogatjátok önlelkeitek,
A dacot, az istent és a halált,”*

Ady Endre: Válasz bajnoki kihívásra.

De az őskaján mítoszlelke néha lebeg a kálvinista táltos-költő mellkasában; úgy beszélik, írják, hogy Adynak egyik kezén hat ujja volt:

„Arany-haja s gyöngy szeme van,
Pihegő, simuló Csoda az én lelkem,”

Ady Endre: Vágtatás a holdnak.

Lukács György: Új magyar líra című munkájában írja: „*Mitológia lesz az egész életről Ady verseiben. Egy egészen új magyar mitológia jött létre már a magyar versekben is. A messze-távolban Párizs, a csábító, a gyönyörű, a mindennek anyja, az új Heszperidák szigete, és a közelben a Magyar Ugar, a purgatórium és az inferno sok, válogatott kínokat termő köre és odúja. És félelmes árnyékokat vető erőt kapnak itt Pusztaszer és Dévény, Csák Máté és Debrecen város. És megindul ellenük a küzdelem: a kurucok régi küzdelme, a Dózsa Györgyök örök harca és a Vazulok és a Szent Margitok megölt lelkei sírnak kíséretet a nagy viadalhoz.*”¹⁸¹

Lukács ír Ady ősz kaján mítoszáról, Ond vezéről, Csönd- hercegről és a nagy körtáncról Léda aranyszobra körül. Ady misztikájáról szólva azt a következtetést vonja le, hogy a középkorban a misztika könnyen átlátható volt: „a misztikus az volt, akiben minden vallássá lett, vagy talán így inkább: akiben a vallás, a vallásnak érzés-essenciája a mindenné lett. De ez ma éppen ilyen egyszerű, ha talán nem is olyan könnyen átlátható, és az egész különbség egy régi és egy mai misztikus között csak az, hogy a réginek voltak formái, és a maiak már nincsenek.”¹⁸² A régieknek az egyház, a vallás, a Biblia megingathatatlan formát adott, ezek falai közé ömölhettek az eksztázisok lávapatakjai, de a mai misztikusnak saját magából kell megteremtenie mindent, a formát önmaguknak kell megtalálni.

Ebben az új transzcendens mítoszteremtésben megjelenik Léda, aki a poéta ihletet hatyújává válik. Ady Zeusznak tekinthető ebben a parádés inkarnációban, és hatyú alakban elcsábítja Lédát, Tündareosz király (Diósi) feleségét. A görög mitológiában Léda két hatyútojást hozott a világra, amely egyikéből szép Helené született, akit Paris trójai királyfi elrabolt, és emiatt tör ki a trójai háború. Profán fogalmazást megengedve: Ady Lédája nem tojt hatyútojásokat, helyette az ihletett költészet aranytojásait tojta meg Adynak.

Király István: Ady Endre c. első kötetében írja: „*Felszabadítóként szerepelt Léda az Ady-teremtette mitológiában: ő volt a magyar Ugar elküldött, megváltó asszonya*”; Ady pedig egyik levelében így vall Lédának: „*A Maga szent lénye siettette bennem a tiszta levegőre vágyakozást*”.¹⁸³

Egy „Piros-fekete glória” ragyog az újmagyar mítoszasszony homlokán, akinek öle „a boszorkán-pelyhek altató, bűnös vánkosa.” (Léda, megölellek). Léda így kerülhet be a magyar mítosz alvilágába, ahol a Lidérc tűzvirágaként világít a holtak fekete lelkeinek. Ott dereng fénye dögkeselyűtrónján tépőcsőrökkel, éles karmokkal, a héjanással elátkozott szerelem örök szimbólumaként. Trónja előtt álló Aranyszobra körül táncolnak a magyar fúriák. Rettenetes alakjukon a megrontás, a sóvárgás és a paráználkodás stigmái fityegnek. Görénybőrös kalap és kapcagöncök büze terjeng a légből.¹⁸⁴ A bejáratnál nagy, borzas meredt szemű, csúf, rossz lovon ül az Óskaján. Görénybőr ostorral csapkodja a vérszívó bőregereket, és a füle mögött gennyedző lóistrángmirigyére szálló döglegyeket.¹⁸⁵

*„S mint nagy kentaur-csontváz, földbe üzekedve:
csontot lovagol csont, Lédát Ady Endre,
csontvázon csontváz ül: Léda Ady Endrén,
Csontváz-nyikorognak egymás csont-kegyelmén,
s mint egy hintaló úgy hintáznak üvöltve,
a csontváz-szerelem kentaur üget nyögve,
lengve nagy bronzhínárfüggőágy-hintában,
a nőstény tűzháló ködhalmaz-hajában.*

Juhász Ferenc: Fekete Saskirály (59. old.)

Így kell ősmitológiánk áthomályló misztériumát kicsillogtatni ősködéből, hogy egy új modern keretet tudjunk adni új mítoszaink új világának.

Ady: A TITOK ARAT című keresztény mitológiai versének képi interpretációja

A keresztény mitológia jelentős alkotása a Jelenések könyve.¹⁸⁶ Szerzője Jánosnak nevezi magát, aki Patmosz szigetén, száműzetésben írta meg művét, amelyet egy angyal nyilvánított ki neki. (*Patmosz* az Égői tengernek egyik kopár, alig lakott szigete, ahová Domitianus Szt. Jánost száműzte.) A fentiek alapján a II. századtól János apostolt tartják a mű szerzőjének. A Jelenések könyve az Újszövetség egyedüli próféta könyve, amely bekerült a kánonba; összekötő kapocsnak tartják az Ószövetség és az Újszövetség között. Szorosan kapcsolódik az Ószövetség prófétai könyveihez, például Ezékiel és Dániel próféciaiához. A könyv bevezetője mondja el a Jánoshoz szóló látomások közlésére kapott parancsot. Az első rész hét levelet tartalmaz, míg a második rész írja le az öt jelenést: látomás- hét pecsétről, hét harsonáról, a világ fejedelme és Isten követői közötti harcról, a hét csészéről

és Krisztus végső diadaláról. A befejezés pedig igazolja a látomásokat. A látomások egyházi értelmezéseitől eltekintve, a mitológiai képek leírása csupán a vers szövegei alapján történik.

A titok arat

„Láték egy asszonyt ülni egy
veres fenevadon,... melynek hét
feje és tíz szarva vala... és az ő
homlokán ilyen név vala megírva:
Titok...” János jelenései 17.

Aratja a Földet a Végzet:
Nagy aratás van, sokasodik
Kereszt és tarló
S aki eddig az égre nézett,
Hült orcával ma sárba hajló.

S ki a szentek véréből ivott,
Szilajul, veres fenevadján
Nyargal részegen
A szörnyű asszony, a Titok
S minden ugrása száz tetem.

Vörös bársonyban és skarlátban
Nyargal és dermesztően kacag
S meghal a lélek
S így rosszabb, mint holtan a sárban
S ez rosszabb halál, mint az élet.

Mind örülünk, arat a Titok,
Halott lélekkel botorkálunk
S az asszony kacag,
Ki a szentek véréből ivott,
Fül az ember s ő arat, arat.

Élettér a Föld, a tarló, ahol sokasodik a kereszt, de ezek nem aratási kévékből rakott képék, hanem igazi sírkeresztek. Itt a halál kaszája arat, a Végzet tüze égeti a tarlót, nem a nyári Nap. *Látjuk* a veres hétfejű, tízszarvú fenevadat hátán a szörnyű, vörös-skarlátos ruhájú asszonnyal, látni a véres serleget a kezében, a halott emberek *tapintják* arcukkal a sáros földet. *Megízlelte*, itta az asszony a vért, a szentek vérét. *Hallani* rémes kacagását, az asszonyok, gyerekek, férfiak sikolyát, a fenevad dobaját, a tűz ropogását. Orrunkban érezzük az égő tarló és a hús *szagát*. Az asszony homlokára van írva a mitológiai Titok, a szörnyű prófécia értelmezésének titka.

Az eseménytérben történnek a cselekvések, a sejtések. A szörnyű asszony maga a Végzet. Miután kiitta a vért a serlegből, elhajítja. Felugrik toporzékoló szilaj veres fenevad hátára kezében a fekete halálkaszával, ide-oda ugratja a szörnyet, letapos és lekaszal mindenkit, aki az útjába kerül. A még élő emberek lelke is meghal: közönyössé válik. A fenevad üvölt hét fejével, döfköd, öl tíz szarvával, és a szörnyű asszony rémisztő kacagását visszhangozza „hét hegy és tíz király”. Az emberek megőrülve fásult, halott lélekkel, bambán botorkálnak a temetővé vált földeken. Önmaguk hitetlenségébe fulladtak bele.

Az élménytérben kivetítésre kerülnek külső érzékeink hatására a belső sejtésekből alkotott (mitsejt) képek. Ha Ady által közölt Jelenések könyvének idézetéből indulunk ki, az olvasott élmények hatására, a Poéta helyen (*ld. a mítosz keletkezésének folyamatábráját: 43. old.*) tartózkodó Ady megírja, A titok arat című versét. A visszacsatoláson keresztül a vers az Élettérbe jut, ahonnan újból élménytérbe kerül.

Ez a példa is világosan mutatja a mítoszok keletkezésének egyféle folyamatát. Ugyanakkor *a mítosz keletkezésének folyamatábrája* a mitológiai fragmentumok kimutatására is alkalmassá válik az Élménytér szelektorainak alkalmazásával.

4. 5. Közvetlen antik mítosz elemek Babits Mihály két szonettjében

A Héphaisztosz című szonett *közvetlen antik mítosza*ra utal, nem úgy, mint József Attila Sas című versében, és az Asszonyvárás asszonyszobor mellett című versében, ahol *közvetett költői mítoszelemekkel* találkozhattunk.

Babits, a szonettben,¹⁸⁷ a mítoszokra jellemző képi megformálást követi. Látjuk az Óceánba zuhanó sánta és csúf Héphaisztoszt. Látjuk, amint az óceáni lányka és Thetisz megmentik, és bevezetik Próteusz¹⁸⁸ márványos karámba, ahol önvilágításánál elkészíti a finomművű csodaékszereket. Halljuk a halak suhogását és az Óceán zúgását. Héphaisztosz önmaga meséli el, hogyan bánt el vele anyja testi hibája miatt, pedig erről nem ő tehet. Ez annál inkább sértő, hiszen ő is az istenek közül való, és csodálatos mesteri tudása több megbecsülést érdemelne.

Babits Mihály: Héphaisztosz

Anyám az égből ledobott, az ebszem,
mert csúf valék és szégyenére, sánta;
teljes egész nap, teljes éjjel estem
mint hullócsillag, a nagy Óceánba.

Ott meddő habtól ázott csonka testem
Eurynomé, az óceáni lányka
s Thetisz, az ezüzlábu asszonyisten
bevitték a zöld, márványos karámba,

ahol Próteusz örzi néma nyáját
s hol a zöld éjben lángom lett a lámpa,
ott készítettem kezem sok csodáját

gyöngyvirág-függőt s csattot, görbe láncra,
míg nagy halak suhantak el köröttem,
s zugott az örök óceán fölöttem.

Élőterek: Égbolt, vagyis az Olimposz, a főistenek tartózkodási helye, valamint az Óceán (Ókeanosz) és a márványos karám. Szereplők: Héra, Héphaisztosz, Eurynomé és Thetisz, mellékalak Próteusz. [AP] Tárgyak: hullócsillag, lámpa, függő, csat, lánc.

Érzékek: Héra, az „ebszem” látja csúf fiát; Héphaisztosz, hallja esése suhanása hangját, aztán bőrén érzi a vizet, és két nimfa fogását megmentésekor. A márványos karámban hallja a halak suhanását, amikor szerszámaival készíti az ékszereket.

Eseménytér: Látjuk Hérát, amint az égből ledobja gnóm kisfiát. Zuhan a csúf kis isten, fénylik, mint egy hullócsillag. Belecsapódik az Óceánba, szétfröccsen a víz, de Thetisz, Ókeanosz felesége és Eurynomé, a lányka átfogják Héphaisztoszt és beviszik a márványos karámba. Ezt az ügyes kezű isten azzal viszonozza, hogy csodás ékszereket készít a két istennőnek.

A szonett semmi különleges egyéni költőiséget a tömörítésen kívül nem hordoz, intertextualitásai Homérosz Iliászára utalnak, a történet megegyezik az alább közölt eposz töredékkel, és Héphaisztosz orációját Babits is megtartja. Héphaisztosz¹⁸⁹ Babitsnál az Óceánba zuhan; eredetileg Ókeanosz a zuhanás színhelye, amely egy hatalmas folyam. Kerényi Károly Görög mitológiájában Éros kényszeríti az Ég és Föld egybekelését, és ők nemzik az Ókeános–Téthys testvérpárt. Orpheus egyik költeményében olvasható:

„Ókeános volt az első, a szépen folyó, aki a párosodást megkezdte: egy anyától való testvérét, Téthyst vette feleségül.”¹⁹⁰

Aphrodité Héphaisztosz felesége az Olimposzon fogadja szívélyesen Thetiszt,¹⁹¹ az ezüzlábú istennőt, aki Akhilleusz anyja, és azért jött, hogy csodafegyvereket készíttessen Akhilleusznak, a fiának, aki Hektor trójai hős megölésére készül, mivel Hektor megölte Patrokloszt, a legjobb barátját.

„Héphaisztosz, gyere; kér tőled valamit Thetisz asszony.”

*„Lám, félelmetes és tisztelt isten van a házban
ő, aki megmentett, miután gyötrődve zuhantam
ebsemü édesanyám szándéka szerint, aki engem
rejteti óhajtott, mert sánta vagyok: bizony akkor
szenvet az én lelkem, ha Thetisz nem ölel kebelére,
s Eurünomé, lányarja kanyargó Ókeanosznak.
Hosszu kilenc évig remekeltem náluk az ékszer,
csattokat és hajló perecet, függőkkel a láncot,
barlang öblös ölén: körülöttem az Ókeanosznak
hajjai mormogtak végetlen; senki se tudta,
hol vagyok én, se halandó ember, sem pedig isten,
csak megmentőim, Thetisz és vele Eurünomé is.
S most ő jött ide, házam ölébe: bizony, nagyon illik,
hogy szépfürtü Thetisz jóságát visszafizessem.
Vendégszolgáld hát meg gyönyörű vendégadománygyal,
míg a fuvókat félreteszem s szerszámainkat mind.”*

Babits objektív egyéni lírája tükröződik klasszicista és szimbolikus költészetében, amikor is Héphaisztoszsal mondatja el eszméjét, gondolatát, érzelmét. Az isteni kovács maszkjában ölt testet perszonalitása. A mítoszok megjelenítésének sajátos lírai hatása a reneszánsztól, a romantikáig az avantgárdon át, a posztmodernig érezhető e terminusokban. Héphaisztosz aitiológiai aspektusa érzelmi vetületeként jelenik meg a magányt legyőzni akaró Babits lelkületében. Habár ez a pozitívista biografizmus nem tartozik a mitológikus elemzés tárgyához, ebben az értekezésben az egyes elemzési módok nem különülnek élesen el egymástól; összeegyeztethető módszereik (véleményem szerint) csak fokozzák a művek feltárásának lehetőségeit. Bár ebben a szonettben Babits képisége a megszokottnál is jobban közelít a leíró mitológiai modellhez, de a szonettség sem formailag sem tartalmilag nem szenved csorbát.

Rába György¹⁹² Babits-monográfiájában idézi Füst Milán levelét, miután olvasta Héphaisztoszt, így ír: „Mondd! – nem magadról írtad ezt, Mihály?”¹⁹³ Úgy vélte, hogy a Héphaisztosz maszk alatt Babits költői önvallomása rejtőzik.

Rába szerint „Babits legremekebb fogarasi versei közé tartozik a *Héphaisztosz*.” Babits önitélete és személyes balsorsa süt át a versen, és Babits újra éli a titáni tragédiát. „A lírai hév és drámai konfliktus két pólusa közti történés kozmikus rajza egyszersmind az objektíváló költői eljárás diadala”. Babitsnál ¹⁹⁴ a szonettbe tömörített mítosz lírai allegória. Lényegében kivetettségét, mellőzöttségét kívánja kifejezni az Olimposzról lehajított sánta kovácsisten történetébe képzelve saját sorsát.

Héphaisztosz római megfelelője Vulcanus, etruszk megfelelője Sethlans.

Babits Mihály: Protesilaos

A szonett első hat sorában, Babits, Protesilaos¹⁹⁵ történetének fragmentumát meséli el. Mintha barátjához beszélne, tegezi a trójai hőst, és ezzel bensőséges hangulatot teremt a nyilvánvaló halál előtt.

Protesilaos

Tudtad jól, hogy aki lába legelőbb érinti meg
Trója földjét, Trója földjén, trójai harcban veszni fog:
mégis amint trójai partra ért el görbe csónaktok,
legelsőnek ugrottál ki trójai partra, hős görög.

Bután bámult vad hajós és döbbszent az elszánt sereg
köszoborrá válva, míg te trójai parton, mint egy isten
néztél vakmerőn a vészes trójai földre. - Mint egy isten
vágynék én is vészes partra első lépve halni meg.

Nincsen engem aki aztán várna három szép órára
akiért az alvilágból újra halni visszajárnék
(kit e földön megszerettek, mindörökre visszajár;)

Nem lesz nékem Láodamejám, nem vár engem senki már
mégis ha elért az újdonságon elsőként szent halála,
újra küzdeni, bár mint árnyék, trójai földre visszazárlnék.

Élettér: Trójai tengerpart, Trója földje, Alvilág.
Szereplők: Protesilaos, Láodameja, görög sereg, költő.
Eszközök: görbe csónak, harci eszközök. Érzékek: érinti meg (tapintás), bámult vad hajós, néztél vakmerőn (látás), a megdöbbszent hallgatás, a csönd (hallás)

Az Eseményterben látjuk a görög hajóhadat, közelít a trójai part felé. Látjuk parttól nem messze felvonult trójai sereget. Protesilaos kiugrik görbe csónakjából, pajzsát tartva és lándzsáját előreszögezve nézi a sereget, aztán támad.
A görögök néma döbbsenttel állnak, szinte köszoborként a bátor tett láttán. A költő is ilyen hőstetre vágyik, istenként harcolva valami ellen, amely felfokozott elszántságra készíti. Úgy érzi nincs senki, aki szeretné. Nincs Láodamejája, mint Protesilaosnak, aki kijárná neki az isteneknél, hogy legalább három szép órát éljen. De az újdonságon elért szent halál után is visszajárna, árnyékként is küzdeni, valami szent ügyért.

Az első ciklus azzal zárul, hogy a görög sereg „köszoborrá válva” figyeli Protesilaos vakmerő tettét; Ő, mint egy isten, mint akit nem fog a fegyver, lép a trójai földre. Protesilaos az első görög hősi halott, akit Hektor vagy más trójai hősök öltek meg.

Megható Protesilaos és feleségének Láodamejának szeretete egymás iránt. Amikor Láodameja értesült férjének haláláról, kikönyörögte az istenneknél, hogy Protesilaos három órára az élők közé visszatérhessen az alvilágból, aztán amikor Protesilaos másodszor is meghalt, felesége is vele halt meg. Protesilaos mítoszát a költő beszéli el. Protesilaos tudja, hogy elesik, mégis görög hősként, mint egy isten, mint aki halhatatlan, elsőnek lép a halál elé. A hetedik sortól Babits saját szubjektumát állítja párhuzamba a trójai hőssel, sőt azonosul Protesilaossal. Úgy véli, hogy a költő ihletett „isten”, mert az isteni intuícióját istentől kapja. A legszebb sora a versnek: „*(kit e földön megszerettek, mindörökre visszajár;)*”. Csak Ő nem jön vissza, mivel nincs hűséges és szerető Láodamejája és senkije sem, aki várná. Nem derül ki, hogy a költő milyen „újdonságokon” halna meg, és mit ért az újdonság trójai földön... De lehet, hogy Ady hatására egy nagy magyar megújulásra gondol.

Babits filozófusnak is készült, csak a fogarasi évek alatt határozza el, hogy költő lesz, és szeretné bölcséleti érvényűvé tenni költészetét. Filozófiai korszaka Bergson hatása alatt kezdődik, aztán a preszókratikusok, a középkori bölcselek, az angol empiristák, Schopenhauer; Nietzsche és Francis James, valamint Bergson is érdeklődése körébe kerül. Babitsnak a romantikus én-líra helyett, amely közvetlenül szólal meg, egy objektív, tárgyias költészet létrehozása a célja (pl.: Zrínyi Velencében, Aliscum éjhajú lánya), vagyis a lírai én teljes kiiktatása, amely a tárgyverseiben érhető utol. Illetve az objektív lírai törekvések (Rilke, Mallarmé, T. Eliot) folytatója.

Babits több versében dominanciát kap a mitológia és a képszerűség. A Messze... messze... című versében eleven képeket látunk, nyolc versszakon keresztül mutat be nyolc európai országot; egyszer a csönd békéje, másszor az utcák nyüzsgése, különféle hangok zenéje rémlik fel a versszakokban. Minden versszak egy-egy képeslap, idegen szóval anizs. Az elvágyódás impresszionista remeke a vers. Goethét idézve – a személyiségnek világnyivá kéne tágítani önmagát, hogy befogadhassa a világot. Babits, a Hegeso sírja című versében a képszerűséget, szinte a némafilmekre jellemző módon mutatja be; a „vágások vagy akár színhatások” érzékeltetésével. A Hegeso sírja című verse, a Fogarason született görögös versek előzménye, a Fogarason töltött évek, Babits antik kultúrával foglalkozó verseinek jelentős korszaka.¹⁹⁶

4. 6. Pilinszky lírája csupa mítosz és csupa passió

(Egy vékony szellem cipel egy hatalmas vasgolyót Pilinszky mítoszaiban)

A versek elemzésének poétikai aspektusaiban jelentkező lehetőségek Pilinszky költészetét illetően egypólusú eredményeket produkáltak. A tanulmányok általában költészetének valóságosságát emelik ki. Pilinszky verseinek mitológiai élményét kevésbé taglalják, inkább a vallásos retorika textusait hangsúlyozzák. Nem annyira a versek súlyos belső tartalmára figyelnek, leginkább a költői viselkedést elemezgetik a „nagy keresztre feszítések” korának lelki, isteni megélése kapcsán – életrajza és esszéinek függvényében. Pilinszky lírája csupa mítosz és csupa passió. A megélt és a megélhetetlen sejtés verssé inkarnálódik; egyféle szenvedésmítosszá költészetében. A befalazott képzeletből kiáradó végső, utolsó stációk teremtik meg a profán élettér szent helyeit, amelyek szent vesztőhelyek. Jézus személye tette szentté az összes stációt; meggyilkolásának helye és kínzó eszköze a kereszt is szent. A vesztőhely illata, téli vesztőhely, vesztőhely télen, fegyenc, félelem, éjjel, kő, tenger, isten, árvaság és a sírás ünnepélye... Egy vékony szellem cipel egy hatalmas vasgolyót Pilinszky mítoszaiban; belép a szenttérbe és leroskad a lobogó áldozati tűz előtt (lángszórók, bombák, gázkamrák lángjai). Az apokalipszis lovasai vágatnak Pilinszky Apokrifjában a végső csönd felé.

Ted Hughes Pilinszky egyik angol fordítója így ír erről:

*„A gyémánt középpontja minden versben ugyanaz: az apokalipszis utáni csönd, ahol a szög megáll a kézben, és a sebnek nincs szava. Pilinszky vallásosságának tágas mozgástere mintha itt sűrűsödne. Ez az ő mozdíthatatlansága. Nincs más lehetséges mozgásirány, csak a szögverte sebtől elfelé, vagy kifelé a húsból, s ő mindkettőt visszasugározza. A halál benyújtotta a követelését Pilinszky világegyetemében, s az élet mit sem tehet ellene. És mégis, ebből az egyetlen pillanatból, amelytől a teológia fejvesztetten menekül, a csendnek ebből a gödréből, melyet a kereszténység csak a hit harsány akkordjával tudott elfedni, Pilinszky a maga credo-ját építi fel.”*¹⁹⁷

A csendgödröt, azonban nem a keresztényisten ásta, nem is ásatta; az áldozati tüzet nem Jézus gyújtotta meg, hanem az emberben lakó ördög gyufája. (A Jelenések könyvének hét leveléből tudjuk, hogy Efezusban álapostolok léptek színre, Szmírnában zsidóknak vallják magukat a Sátán zsinagógájának követői, Pergamonban Bálám és a nikolaiták rombolják a keresztény egységet. Tiatirában Jezabél profétanő paráznaságra és bálvány-

imádásra csábítja isten szolgálóit. De ebben az időben még nagyon közeliknek hiszik Krisztus eljövételét és a világvégét.)

Pilinszky magára veszi a szörnyű bűnöket, és akár egy messianisztikus megváltó verseiben éli végig a világba-vetett lény katarziséját. (Az ember megtisztulását egy magasabb erkölcsű világban).

Martin Heidegger (1889-1977) filozófiája az embert „világba-vetett” lénynek mutatja. Pilinszky ebben a filozófiai közegben mozog. Életünk a „meglét”, a „holmik” dolgok és a Mások (többi ember) terében zajló élet, az emberi meglét így gond, a cselekvés pedig csak a gond-oskodás. A meglét „lét a halál jegyében”: a világ lényege a Semmi (nem Semmi), hanem „a” Semmi!¹⁹⁸ Az ember a megtestesült személytelenség (das Man). Heidegger *Wozu Dichter?* – című írásának kérdése Hölderlintől való: Minek a költő ínséges időben? *„Estére jár. Mióta az a három, Héraklész, Dionüszosz és Krisztus elhagyta a világot, a világidő estéje éjszakába hajlik. A világidőt Isten távolmaradása, Isten hiánya határozza meg... A világéjszaka világkorában a világ alapjának megrendülését kell megtagasztalni és kihordani. Ehhez azonban az kell, hogy legyenek olyanok, akik lenyúlnak a világ feneketlen mélyéig.”*¹⁹⁹

A világrend értékei elveszítették tartalmukat mondja Nietzsche, most minden értéket át kell értékelni: az „Isten meghalt”. Csak az ember adhat értéket a világ dolgainak önmagának. Nietzsche és Heidegger gondolataival Pilinszky lírája is jobban érthető. Pilinszky viszont hisz az Ige erejében, mondván:

*„Tudjuk, hogy az Ige szülte a világot, s a világ megkapta a Beszéd kegyelmét. S ha ez igaz, igazában: minden Beszéd; pontosabban: kapcsolat. Az Ige szülte a világot, s a tér-idő meghasonlottságában vergődő világ az Ige, a Beszéd kegyelméből találhat egyedül vissza az egységbe, az eredendő megértésbe, egyszóval a szeretet egyszerűségébe.”*²⁰⁰

Az Ige Isten kinyilatkoztatása a Bibliában.

Eisemann György: *Angyalok a Pilinszky-lírában*²⁰¹ című esszéjében írja: „Isten és az angyalok nevének említése az a pillanat a Pilinszky-lírában, amikor beáll...»a kommunikációs csöndje«. Ezért érezzük úgy, hogy Isten, az angyalok nevének említése voltaképpen arra a nyelvileg üres helyre utal, mely semmit sem mond Isten és az angyalok misztériumáról, de nagyon is sokat tud mondani az emberéről. Némi leegyszerűsítéssel megállapíthatnánk, hogy Pilinszky lírai énje nem az Isten, hanem az ember misztikusa.” Eisemann esszéjében „a kommunikációs csönd” nagyon-nagyon a modernség nyelve, az élet profán nyelve, és nem az öröklét szent csöndje, nem éppen „a beszéd kegyelme”, mint

ahogyan azt Pilinszky írta; ebbe a csöndbe valóban belehal az isteni misztika Isteneivel együtt.

Pilinszky a Tapasztalat című versében a görög Kronosz mitikus alakjával érzékelteti, az isteni kegyetlenséget, és egyben az isteni felelősséget is. Kronosz az apján, Uranoszon, az égen áll bosszút testvérei a hekatonkheirek (százkezű óriások) és a küklopszok (egyszemű óriások) elpusztításáért, de Kronosz sem cselekszik másként, uralmának megőrzése miatt lenyeli saját gyermekeit. Ez rettenetes tapasztalat, de a valódi tudás tapasztalatlan, nem ismeri a szalonnázó hóhért, ezért gyanútlanul lép be a hóhér életterébe, és a hóhér a szalonnázó késével elvágja a torkát.

*A tapasztalat, mint Kronosz
fölfalja fiait.
A valódi tudás
tapasztalatlan, mit se tud,
nem ismer, nem ismerhet semmit.*

*Így érez, így érezhet egyedül
örök békét, nyugalmat, amikor
a hóhér szalonnázik, s ő maga
gyanútlanul megérkezik, belép,
majd megfeszül, hátrahanyatlik,
s vérezni kezd egy nem létező térben,
amihez csak a mennyország hasonló.*

Pilinszky: Tapasztalat

A valódi tudás az istenéké, ez a mitológiák romlatlan tanulsága. Mik ezek a romlatlan tanulságok, amelyeket Mircea Eliade: A szent és profán című művében említ az emberevés kapcsán:

Aki „vadnak” ítél meg valamely társadalmat, nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy még a legbarbárabb cselekedetek, a legkifogásolhatóbb viselkedésmódok is mindig emberfeletti, isteni mintát követtek. (...) Számunkra csak az a fontos, hogy világosan lássuk: a vallásos ember még akkor is isteneit szándékozott utánozni, amikor olyan cselekedetekre ragadtatta magát, amelyek már az örültség, a szégyen és a bűnözés határát súrolták.

Nem hiszem, hogy az istenek cselekedeteivel minden igazolható lenne, mert a Sátán a bukott angyalokból került ki úgy, mint az istent elhagyó ember.

Jelenések VIII. 7.

és lát az isten égő mennyeket
s a menny színén madarak szárnya-röptét
és látja mint merülnek mind alább
a tűzkorongon átkerülni gyöngék

és véges-végig mint a rézveres
olyan színűt dirib-darabra törtet
hol nem találni mátol egy kapást
a földet látja még egyszer a földet

a pusztaságot és a zűrzavart
lovaskocsit keresve hol kigázol
de látja isten nincsen arra mód
kitörni út remény e látomásból!

Pilinszky hazatért, a vérzivatarból. Megtapasztalhatta, hogy arról, ami történt, igazából beszélni nem lehet. Ebbe soha nem tudott belenyugodni, persze – erről is szól „a” vers, amit egy életen át írt. Nemcsak tanúságtétel, hanem hittel teli dac is vezette, amikor versbe próbálta önteni az elmondhatatlant. És itt, e versben e kudarcot is felméri, a tanúságtétel kudarcát, amely szintén szent gesztus, tudjuk, az első tanúságtétel maga a négy evangélium, hiszen – hitünk szerint – a tanítványok, Jézus tetteinek tanúi beszélnek benne. De az ítélet után nemcsak hazatérés, tanúságtétel sincs. Azaz, nincsen értelme. Nem tölti meg szeretet – az idő rabja marad, nem hallatszik fel a pokolból haldoklók nyöszörgése.

Apokrif

1

Mert elhagyatnak akkor mindenek.

Külön kerül az egeké, s örökre
a világvégi esett földeké,
s megint külön a kutyaólak csöndje.
A levegőben menekvő madárhad.
És látni fogjuk a kelő napot,
mint tébolyult pupilla néma és
mint figyelő vadállat, oly nyugodt.

Az első sor a „mert” kezdéssel okhatározói mellékmondat, mintha a Jelenések VIII. 7. vers folytatása következne; az archaikus „elhagyatnak” szenvedő ige, biblikus eredetre utal; a mindenek: ég, föld, természet. A világvégi szó megidézi az apokalipszist:

külön esik szét minden (csönd, a *hallásunk képei*). A kutyák nem ugatnak, nincs kit megugatni, nem jön vissza senki. A menekülő madárhad szárnyzuhogását, rémült sírását *halljuk*. Pilinszky az Aranykori töredék című versében írja: „Az össze-vissza zűrzavar kitarul,/ a házakon s a házak tűzfalán,/ a világvégi üres kutyaólbán/ aranykori és ugyanaz a nyár!”, és az örömfényes világ, mint vesztőhely olyan vakító fényes. A mélybeesett földkről szálltak fel a rémült madarak; *lát*ni fogjuk a tébolyult Nap néma pupillarángását, azért néma, mert szemkontaktusunk nincs; a vadállat-NAP áldozatra vár... *Bőrünkön* érezzük égető lángját. Az egyiptomi napszem-mítoszban RÉnek, az ég és mindenség urának szeme a Nap, amikor alattvalói ellene lázadtak a szemét küldte elpusztításukra. NUN az ősvíz anyja így szól:

„... Nagy lesz a félelem, ha Szemed azok ellen fordul, akik felkeltek ellened...” RÉ szeretné megmenteni az embereket, beszélni akar velük, de az istenek erre így szóltak: „Bocsásd el Szemedet, hogy lesújtson azokra, akik gonoszul eltávoztak tőled”²⁰²

De virrasztván a számkivettetésben,
mert nem alhatom akkor éjszaka,
hányódom én, mint ezer levelével,
és szólok én, mint éjidőn a fa:

Személyessé válik a végítélet látványa. (A Jelenések könyve szerzője Jánosnak nevezi magát, aki Patmosz szigetén, számkivetésben írta a Jelenések könyvét, a jelenést egy angyal nyilvánította ki neki. Így a II. századtól János apostolt tartják a mű szerzőjének). A próteuszi átváltozás Pilinszky intuíciójában elképzelhető lehet, mivel az ő keresztnéve is János. *Látjuk* a prófétát, amint ül egy asztalnál és ír. A virrasztás: a halott éjszakai őrzése, a versben ez feszült várakozás. Az isteni teremtés összeomlására vár; egy prófétaköltő hányódik, akár egy suttogó (beszélő) lombú fa. És prófétaként szól az emberekhez, *halljuk* suttogását, nem kiáltozik, halkán megfontoltan kérdez, mintha önmagában tűnődne: (Egy ciszterci térítő csak az *Ave Mariát* tudta ismételgetni. Halálakor egy fa nőtt sírján, mely a szívében gyökerezett, a száján nőtt ki, és olyan levelek díszítették, melyekre aranybetűkkel volt fölírva az Ave Maria.)²⁰³

Ismeritek az évek vonulását,
az évekét a gyűrött földeken?
És értitek a mulandóság ráncát,
ismeritek törődött kézfejem?
És tudjátok nevét az árvaságnak?
És tudjátok, miféle fájdalom
tapossa itt az örökös sötétet

hasadt patákon, hártyás lábakon?
Az éjszakát, a hideget, a gödröt,
a rézsut forduló fegyencfejet,
ismeritek a dermedt vályukat,
a mélyvilági kínt ismeritek?

Az idő vonul, *látjuk* a Földanya gyűrött, ráncos arcát: a sírok, tömegsírok, a robbanások helyei a gyűrődések. A múlandóság ránca pedig a halál ránca az arcon, és a szörnyűségek láttán a próféta tördeli kézfejét (*tapintás*). A sok halott után maradt árva gyerek, özvegy, néptelen falvak miatt. A földön örökös sötétet tapos, a fájdalom; patás ördögök, hártyás lábú szörnyek: sötétség van, a földön van az alvilág, a szenvedések mélye. Éjszaka van a koncentrációs táborban, hideg, gödör, haldokló fegyenc, koporsóvályú: deszkakoporsó. Mélyvilági kín a pokol, ahová viszik az emberek lelkeit. Mindezt halk nyomatékkal mondta el a próféta, így jobban figyelnek rá, mintha kiabálna.

Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.

Így indulok Szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

Aztán megvirradt és látja, a feketére égett csemetekert fáit és a lángoló eget. Elin-
dul, de nem, mint a prófétaköltő: „egy ember” indul, Heidegger arcnélküli embere, a das
Man, a személytelen ember, akinek semmije sincs, reménye sincs, csak önmaga árnyéka,
de egyben kápó bottal, táborfelügyelő, aki ver, és rab, akit verhet. És ez itt a hihetetlen va-
lóság mitológiai képe: az emberből kiégetett lélek üszkös maradványa. Nietzschénél
meghalt az Isten, és Heideggernél már az ember is...

2

Ezért tanultam járni! Ezekért
a kései, keserű léptekért.

Önmagán fölháborodva kiált, eltékozolta életét; megy, de minek és hová?

S majd este lesz, és rámkövíl sarával
az éjszaka, s én húnyt pillák alatt
örzöm tovább e vonulást, e lázas
fácskákat s ágacskáikat,
Levelenként a forró, kicsi erdőt.

Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom:
hallani óriási fáit!

Az este után sötét éjszaka sara vonja be testét, lefekszik a földre, elalszik, de álmában tovább vonul; vissza a gyermekkorba: fácskák, ágacskák között jár az égő (lázás, forró) kicsi erdőben, szinte levelenként ismer itt mindent, *megtapintja* a forró leveleket. Ez volt az ő gyermekkori paradicsoma, talán a vadszeder *ízét is érzi*. De kiűzettünk, elvesztettük az örök életet, és bűnünk miatt ősgyermekkorunk is elégett. Aztán ébredszik, újuló fájdalomfáinak *hallja* zokogását, már óriásira nőttek a lángoló fájdalom-csemeték.

Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron.
Törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is, szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a szeles csillagokra –

Végre eszébe jut a szülői ház, és a sok kényszerű tévelygés után elindul hazafelé, akár a tékozló fiú a Bibliában. De ő nem tékozolt el semmit, ő is áldozat, mégis bűnösnek érzi magát. Megérkezik a kápó és a fegyenc, mint egy irtóztató árnyék áll az udvaron. De a törődött csöndben is (messziről ágyúszó dörgése hallatszik) megérzik öreg szülei az érkezését, akik kibotorkálnak az udvarra és sírva *tapintják*, ölelgetik gyermeküket. Behívják, és ahogy tudják, megvendégelik. Visszafogadják, nem kérdik mit tett, mit nem tett, hiszen az ő gyermekük, ez az ősi rend. Aztán szülei elnyugszanak, csak a megjött fiú nem tud nyugodni: nézi a csillagos eget. Az égi ablak párkánya a csillagok, azokon könyökölve beszél Istenhez.

Ez már a vers második „monológja”, gondoljunk a vers első részére, ott az emberekhez beszélt, most az Úrhoz szól személyes, bensőséges hangon:

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem. Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfuló reményt,
hogy megjövök és megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Elmondja Istennek, hogy szinte gyermekien szerette Őt, és mint a világtól deszkaképzéssel elzárt gyerek, sírva tekingetett kifelé a réseken, és múltó reménye ellenére hitte, hogy egyszer megtalálja Istent. Most érzi Isten közelét, és most riadtan, mint egy csapdába esett vadállat úgy tekint, az elképzelt csillagpárkányról Istene felé, és mintha megszólalna Isten, de nem érti meg a szavait, mert Isten emberi hangon szól, de ő már nem ember, csak egy megriadt vadállat.

Szavaidat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.

De állathangon is szót emel az ártatlan madarakért (lelkekért), akik vijjogva, visongva; szívszakadva menekülnek, szállnak a lángoló ég felé. És az égő (izzó) mező karói (lécei) madarak nélkül árván állnak, de a rabság ketrecei is elégnek.

Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyu terhe
omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

Az emberi beszéd istennél van, és ezt a beszédet csak a szenttérben lehet érteni, ez a beszéd mitológiai beszéd, az időtlen idő beszéde, ami a profántérben már hangtalan. Hiába kiált: „Hazátlanabb az én szavam a szónál!” Nincs is szó, csak a kimondhatatlan iszonyú terhe omlik alá, akár a templomtoronyból áradó harangszó.

Aztán a költő lemondóan tudomásul veszi, hogy Istent nem találta meg, pedig nélküle üres a világ. Feláll a kerti székből, amelyen eddig üldögélt, hosszúra nyúlt árnyékát véli csörömpölni a köveken: fáradtan hallucinál.

Csak áll tétlenül, mint egy hitetlen bálvány: többet a költő nem beszél.

Látja Isten, hogy állok a napon.
 Látja árnyam kövön és kerítésen.
 Lélekzet nélkül látja állani
 árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
 halott redő, ezer rovátka rajza,
 egy jó tenyéryn timermelék
 akkorra már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok,
 csorog alá, csorog az üres árok.

Az emberkölto helyett megint a prófétakölto beszél. Isten azonban néma. Itt van a teljes pusztulás ideje, a bálványok pusztulása. A hatalmas kegyetlen Nap: a nukleáristűz, ráégeti bálványtestét a kövekre, a kerítésre; árnyékká válik, nem lélegzik, semmivé lesz.

Kővé olvad össze minden, a teremtmények arca tenyéryn timerrovátkolt ráncos kővé zsugorodtak össze: az árkok könny nélküli árokként csorognak alá. Ijesztő a látvány, az üdvözülés elmaradt: megválthatatlanná váltak az emberek.

4. 7. A kozmosz éneke című szonettkoszorú mitologikus elemzése

Általánosan a Petrarca-i és a Shakespeare-i szonett ismeretes a szakirodalomban.

A Petrarcai oktáv és szextettre tagolást Shakespeare 12 soros törzsre és egy epigrammatikus csattanóra változtatta. Ezzel szemben a *sonetti a corona*, melyet a sienai Accademia degl’Intronati ²⁰⁴ alakított ki a *cinquecento* második felében, rendkívül szigorú formai követelményeket támaszt a költővel szemben. Ez az igen stilizált, és komplikált műfaj tizenöt szonett ciklikus elrendezését jelenti. A szabályok megkövetelik, hogy

(1) az első tizen négy szonett koherens, összefüggő és zárt variációsorozatot képezzen a témára, ahol az átmeneteket úgy kell megvalósítani, hogy minden szonett utolsó sora a rákövetkező szonett első soraként ismétlődjen meg;

(2) a tizen negyedik szonett végén az egész gondolatmenet térjen vissza a kiindulóponttra; és

(3) a tizenötödik vagy mester-sonett képezze a megelőző sonettek tematikus summáját úgy, hogy mind a formát, mind a tartalmat az alap-sonettek kezdősorai határozzák meg. A *sonetti a coronában* a szótagok pontos száma 2100 ($15 \times 14 \times 10$), ha minden sor tíz szótagú és 2320 ($15 \times 14 \times 11$), ha minden sor tizenegy szótagú.

**Accademia degli Intronati Művészeti iskola, Siena, Olaszország*

„Lotz János strukturalista nyelvész,²⁰⁵ József Attila A kozmosz éneke című szonettkoszorúját egy gyönyörű színpompás virág szerkezetével azonosította.”²⁰⁶ A virágbibéből (*mesterszonett*) kibomló 14 szírom (*szonett*) formát valóban lehet virághoz hasonlítani, de ez nem elég ahhoz, hogy a *sonetti a corona* követelményeit kielégítse. A „szonett-szirmok” entitása a fantázia fraktális széthullásához vezet. Végül is, a katakrézises kavargás, a létező kozmosz elméleti leképzése, a kozmológiai proli- paraszti világ vetített szegmentumait sejteti. József Attila a szonettkoszorút Juhász Gyula tiszteletére írta 1923-ban, több hónapi munka eredménye. Szabolcsi Miklós a Fiala életek indulója című munkájában írja: „Nehézkes, nem egyszer az érthetetlenig bonyolult, áttett, tekervényes, mondanivalója homályos. A fiatal költő valamifajta filozófiai-kozmológiai verssel kísérletezik. A bolygó lélek asszociálja a valódi bolygókat s a világegyetemet. Valami gyerekes, suta s illogikus filozófia még ez.” (...) „A szonettkoszorú mégsem igazán sikerült... nehézkes, nem egyszer az érthetlenségig bonyolult, homályos... az Én-istenítés is ott van, a költői örület motívuma...”²⁰⁷

Paneth Gábor: „A kozmosz éneke”²⁰⁸ és a hőtájékozódási elmélet című tanulmánya érdekes irodalmi kuriózumnak tekinthető. Úgy mond: pszichológiai verselemzés, amelyben megállapítja: [Azt állítom, hogy József Attila „A kozmosz éneke” című szonettkoszorúja a hő- és szaglósos tájékozódási elmélet apoteózisa.” (...) „1923: József Attila megírja nagy entrópiapoémáját, „A Kozmosz énekét”-t.]²⁰⁹

Az entrópiapoéma (szerintem) egy termodinamikai irodalmi csodatozás; a mítoszvilág megkísértésének valóságos apoteózisa (istenítése).

József Attila képzetkörében a kozmikussá növekvő ember a mítoszvilág emberszintű ihletformációja, az emberi lét kozmosz dimenziói tudattalan gondolati forrásokból fakadnak. A beéretlen metafizikai elmélkedés képalkotása kozmogónia jellegű - megjelenítése a kozmosz leképzésével válik bipolárisá. Egyrészt az emberbolygók, mint égitestek jelennek meg, másrészt, mint földi szubjektumok lélekként forognak, mint az agybolygók

mitikus képződményei. Nem kétséges - a korai kiéretlen világkép nem teoretikusan alakított világnézeti elképzelés, csak a tehetség elméleti intuícióinak csapongása nagy ívű költői képek között, amelyek a vers összképében részlegesen elnagyolva vannak. Nem hiszem, hogy József Attila e korai gondolkodásában jelen lett volna az elemzők által sokat emlegetett Bergson metafizikája, illetve a filozófiai intuicionizmus irracionalista gondolata.

A mitologikus gondolkodás által is hordozott antik metafizika felélesztése mindig a nagy szellemi lehetőségek kihívásai közé tartozott, mert az örök és az abszolútnak vélt igazságok kinyilatkoztatása alkotja tárgykörét. Azonban „A kozmosz éneke” írásakor a fiatal költőt inkább az olvasmányai által indukált ösztönös ráérzések motiválhatták, nem pedig a nagy filozófiai gondolatok.

Természetesen ez nem kisebbíti József Attila zseniális ráérző képességét a költői mitologikus képköltés területén, inkább megmutatja költőinknek a mitikus gondolkodás-mód lehetőségének költői alkalmazását a szövegalkotási formákban.

A kozmosz éneke

Szonettkoszorú

A melegszívű Költőnek,
a nagyszívű Embernek,
JUHÁSZ GYULÁNAK
aki örök Atyám és Bátyám,
nagy szeretettel és ezzel az ajánlásfélével:

*Lelked valami különös csoda:
Meleg szivárvány őszi éjszakában.
Ilyet még ember nem látott soha:
Elszomorodott megenyhülés.*

S mint ifjú fiatal menyasszonyát
Nászán meleg s halk csókokkal fogadja,
Bus negyven évedet szivünkön át
Már az Örökélet öleli.

Ujjongva hozom örök Koszorúm
- Tizennyolc évem legszebb rózsá rajta -
És méltó: vedd: Én túl a vak borún,
Bátyám, Bátyám, Krisztusig emelkedem!

Az itt következő interpretációban az érzékképek megjelenítése a fő szempont, ezzel együtt az élettérben, eseménytérben és az élménytérben szükségszerűen megjelenő mitoló-

giai sejtés (MITSEJT) érzékeltetése. Ezek a jelenségek nem mindig kerülnek kiemelésre, de az interpretált textúrákban észrevehetjük jelenlétüket. A kozmosz énekét azért választottam mitológiai verselemzésem tárgyául, mert kavart gondolati képszerúsége jellemzően megjeleníti a profán életteret, a szentteret és a mítoszteret egyaránt. A profántér a gyarak, a városok, proletárok és a parasztok világa (*Dübörgő gépváros zugó agyam*). Szenttér a menny, Noé bárkája és Nílus Mózással (*Minden lélek az Úrba szabadul*). Mítoszterek a kerengő emberbolygók, lélekbolygók, ősi fenyesek, stb. (*Hogy dús istenkéz ősi fenyesekben*). – Az Örök férfibolygó, Örök asszony, az Egy- Egész Isten, az Igazság: Élet és az Út, stb. kiéretlen filozófiai bölcselkedések gondolatképei a szonettekben. Azonban József Attila ifjúkori intuíciói, melyek képzeletben közelítenek a kentauroszok, tritonok, tauroszok a hekatonkheirek világához, elragadóak. Akár az önmagának teremtetett kozmogóniai világa.

1

Külön világot alkotok magam.
Mert mint baktériumnak csepp is tenger,
Idegen, messzi bolygó minden ember,
Kinek csak vágya, álma, gondja van.

És, jaj, nem élhet senki gondtalan!
S az erős is forog, de mint a henger,
Mely úttestet simít s dübörg, de nem mer
Fölsírni sírva: Fáj az oldalam!

S mert ez örök-Rendünknek tábla-bronzza,
Egyét száz más kimért körökbe vonzza.
S csak néhány bús lakója sír e merszen.

Csak néhány gondolat örül bele,
Hogy mért virít, bár marja Űr szele,
Kerengő bolygó friss humusza, lelkem.

A költő maga külön világa is a tengernagy világhoz képest csak kicsi bolygó, hisz minden vágyat, álmot, gondot viselő ember egy-egy messzi ismeretlen bolygó. És, jaj! Nincs gondtalan Bolygóember...

Az erős bolygó úthengerember is forog csak, mint a többi kisbolygó; simítja az úttestet, magában dübörög (dohog), de nem mer fölsírni ő sem, pedig fáj az oldala.

Ez az örök Rendszabály bele van vésve egy bronztablába, és ez az EGY, száz másikkal el is fogadtatja ezt a rendet. Csak néhány bús lakó sírással tiltakozik, ennek az EGYnek a merszén.

Néhány gondolat ebbe beleőrül; hiszen virít a Bolygó: virágos, gyümölcsös, termékeny a humuszos föld, pedig néha belemar az ŰRSZÉL. Költőbolygó: humusza a lelke.

Szelektor: A költőbolygót, emberbolygót sugalló képek nem mítoszok, mert a mindennapi valóságtérben keringnek. A költői képek mítoszáat a vágy, álom, gond szavak és a „Fáj az oldalam!” - köznap felkiáltás oldja fel. A bölcséletnek pedig kisfia ez a gondolatok. Úgy tűnik, hogy a metaforikusbolygók a társadalmi igazságtalanság kifejezői. Az 1-11 sorokat a valóság szelektor kirosztálta.

A 12-14 sor: A Bolygó gyönyörű gyümölcsös kertjében néhány örült föltupírozott hajú, punk Gondolatharcos, a gonoszarcú ŰRSZÉL vitorlalapátjaira kapaszkodva küzd az EGY ellen, mert el akarja pusztítani a humusztalajú életteret. Ez a mítosz.

2

Kerengő bolygó friss humusza lelkem,
Nehéz ekével szántja milliárd
Vad, barna fájdalom s hegyes vasát
Mélyen lenyomva gázol át a telken.

Gőzös, meleg barázdákön vetetten
Kincses kalászkok bólogatnak át
Az út felé, hol kényes, büszke fák,
A Szépség fái súgnak át a berken.

Alattuk Ámor ül, ki mindig éhes,
Sötét szeme s paraszti szája véres.
És éles sziklán gyilkos késeket fén.

Egy tiszta-Érzés arra bandukol
S forró vér gőze száll ködökbe, hol
Szépség-fák állnak illatokkal telten.

Kerengő lélekbolygón szánt milliárd *Barna fájdalom*; ő fogja a nehéz ekeszarvát, a hegyes ekevasat mélyen nyomja a földbe, így gázol át a KÖLTŐ humuszos lélektelkén (*vizuális képek*).

A gőzben - csodavetés által - a friss szántásban kincses (rubin, smaragd búzaszemű) kalászkok nőttek, ők a berekút felé bólogatnak a Szépségfáknak (szél fúj), akik átsúgnak a berken *(hallásképek)*.

Szépségfák alatt a sötét szemű paraszt ÁMOR ül véres szájjal (vészt jósló szerelem-isten), éles sziklán több gyilkos kést fen. (Ölni készül?).

Gyanútlanul bandukol a berki úton a hófehér ÉRZÉS. ÁMOR már lesi, orvul beledobálja a késeit; az ÉRZÉS elvérzik, csak a forró vére gőze száll az álló illattal telt Szépségfák alá, az illatködökbe.

Szelektor: Az 1-14-ben olyan költői képek szerepelnek, amelyek mitikus élményt nyújtanak. (Barnafájdalom nehéz ekével, a Kincses kalászkok csodája, a paraszt ÁMOR késsekkkel, és a tiszta-ÉRZÉS lekaszabolása a Szépségfák alatt: mítoszok, nem valóságok, de nem is mesék.

3

Szépség-fák állnak illatokkal telten,
Lombjuk örök, tél sem vehette el,
Ágaikon énekel a pehely
S észbontó pompa nő a téli berken,

Hogy dús istenkéz ősi fenyvesekben
Karácsonyokra nem diszítne fel
Igy minden ágat, hajnalon ha kel
Komoly nap is, ragyogva fényesebben.

Ilyenkor két gonosz titán-gyerek
- Kedvvel piroslik tátva-nyitva szájuk -
Csinál a hóbul élő, furcsa bábut

És hógolyóz, míg messzi munka van,
Hol tört Robot izzadtan ténfereg,
Dübörgő gépváros zugó agyam.

Örökzöld szépségfenyők illatoznak: látni, ahogy az ágakon táncol az éneklő Hópehely-lányka. *(illat- hang és vizuálisképek)*

Aztán jön több Hópehelylányka, úgy földísítik a berket, hogy észbontó ez a pompa: (jégcsillagok, jégcsöngők, zúzmaragyöngyök, hópehely-virágdiszek). Ha rájuk ragyog a hajnali nap, oly csodás, hogy az istenkéz sem tudná karácsonykor ős fenyőfáit így feldíszíteni. *(látványképek)*

A felkelő naptól pirosuló arcú havas, gonosz két titányerek-facsemete a széltől ide-oda ing, ágkezükkkel dobálják le a havat, hógolyókat, (*tapintásképek*) egy kicsi havas fenőre (furcsa bábú), az árnyékingásától mintha élne. (Titánok: emberfeletti óriások; Zeusszal is harcba szálltak.)

A valóságban, távol a városban Robotol az ember (munka van). A költő agyában egy egész Gépváros zakatol (*hangkép*). A prolik robotolnak.

Szelektorok: 1-8 sor: A szépségfákon éneklő hópehely (elképzelt hópehelylánykák), a mesés berek, a karácsonyi hangulat, így együtt, mesébe illő csodák. A 12-14 sor: A városi munka, a tört robot ténfergése (itt a robot: munkás), a dübörgő gépváros, zúgó agy, inkább valóságos dolgok.

A 9-12 sor: Pirosuló arcú gonosz tátott szájú titányerek hógolyódobálás, a furcsa mozgó bábú, inkább mítosz, mint mese.

4

Dübörgő gépváros zugó agyam:
Hangja, mit roppant barlang-visszhang adhat
Mély orgonára, és a gondolathad
Rokkant derékkal görbed untalan,

Mint korhadtt fűz görnyed szomorúan
Deres partján zajló, jeges pataknak.
(Az építők téglát téglára raknak,
Molnárok szijja suhogón suhan.)

S mind robotol, minek? maguk se tudják,
De egyszer tán megunják ezt a munkát,
Izzadt ölükben örület fogan -

S - egyszerre mind! - kizúdulván a kába
Műhelybörtönből bőszen anarkiába
Szétkujtorognak részeg-boldogan.

A dübörgő gépváros-agy, Attila agya zúg: Így egy roppant szájú barlang ekhöz vissza egy mély orgonasíp. (Szörnybarlang *basszus hangképe* ordít.)

Gondolathad rokkant derékkal görbed folytonosan (*sokfejű egytestű szörny*). Szomorúfűz görnyed így deres fűvön a zajló jeges patakparton. (*Gondolathad alak, a sokfejű, fűzhajjal.*) A Kőművesek, molnárok robotolnak.

Minek? Nem tudják, de egyszer megunják majd a robotot, nem agyukban fogan örület, ülepükben (lábukban).

Nem gondolkodnak, fölállnak, kábán elindulnak. Az ostoba műhelybörtönből nem szervezeten, spontán, a munkások kitörnek, kizúdulnak, ez lesz az anarchia. Szanaszét kujtorognak, lerészegednek a szabadságtól és boldogok.

Szelektorok: Az 1-3 sor: Az agygép-város dübörgő zúgása – titáni barlangekhó, basszus orgonasíphangja. 3-6 sor: A Gondolathad egytestű sokfejű szörny, hajlong, lecsüngő fűzkígyó hajuk is lehet (akár a kígyóhajú Gorgók, vagy a Hidra harca Héraklésszel, a Hidra levágott feje helyett kettő új fej nőtt ki). A 7-14 sor: A robotoló munkások spontán felkelése, valós eseményen alapul.

Az 1-6 sor: A Gépváros-agyszörny, az egytestű sokfejű Gondolathad, mítoszi eleményt sejtet.

5

Szétkujtorognak részeg-boldogan,
Elűzve a zsarnok királyt, a Gondot,
A gondolatok és az ízes lombok
Alól örök tavaszba száll, rohan

Lelkük, mintha a nap sugárban
Fölébredő baba kacag s a boldog,
Ifjú anya fülébe szárnya-oldott
Öröm csattog. De addig munka van.

Csak halk éjfélutáni éjszakán,
Mint szunnyadó kedvest meleg leány,
Cirógatja gyötört szivük az álom.

S mint éjjel-nyíló áloé-virágon,
A kertben, úgy csókolnak elheverten
A holdas fények rajta, mint ha kertben.

Részeg-boldog prolik elűzik a zsarnok Gondkirályt. Lelkük a gondolatfák és a gyümölcsfák alól száll-rohan az örök tavaszba.

A napsugárban ébredő Tavaszbaba lelkük kacag, boldog. Az ifjú Tavaszanya már az Örömmadár szárnycsattogását hallja.

De amíg ez eljön, addig munka van. Későn érnek haza a prolik, halk éjfél után alszanak el, és az álmuk: mintha egy velük szunnyadó kedves meleg leány volna, és az cirógatná gyötört szívüket.

A szívüket úgy csókolják a holdas fények elheverten, mint éjjel nyíló (holdarany-színű) áloévirágot, és mintha a kertben történne ez a csoda. *(Érintés, tapintás képek)*

Szelektor: Az 1-14 sor: A fellázadt munkások a zárt üzemekben önkényesen abbahagyják a munkát, a Gondot elűzik maguktól, úgy érzik eljött a tavasz. De ez csak gondolatban van így, tovább kell robotolni, aludni, és álmodozni. A költői képek csapongása; a kacagó babakép szinte giccsesen hat a prolik álom vagy valós képei között. Valójában mind valós kép.

A babakép meseszerű, de a környezet és a hangnem nem mesébe illő. Ebben a szonettben mítoszelem nincsen.

6

A holdas fények rajta, mint ha kertben
Nyugodt rögökre bő eső ölel
Jó áldást és a föld lomhán lehel
Sulyos, meleg szagot, mely égbe terjeng,

Vagy napsugár ha bódult szembe lebben,
Hogy száz mómorszin víg ünnepre kel:
Erőt, vagy vak mómort úgy hintnek el
A holdas fények emberbolygó-lelken.

Igy-ugy: Örök a férfibolygó társa,
Örök az Asszony, örök a varázsa.
S szerelme sokszor lidércként ragyog

S szépsége, fénye, hideg és balog.
Pedig kigyúl a vére, ha estenden
Világbogárkák szárnya csókra rebben.

Holdas fény, de mintha bő esőkarok a kertben nyugodt *(üldögélő boldog anyókarögök)* rögöket ölelgetnének. A földből nehéz meleg szagos pára terjeng az ég felé *(illat érzékkép)*. (Röganyók páraruhában imádkoznak, a jó esőáldást adó égistenhez?).

Vagy napsugár bódult virágbimbószembe lebben, száz bimbószem nyílik; mómoros színű víg virágünnepre ébrednek: valójában a holdas fények hintenek erőt vagy vak mómort az *emberbolygó-lelken*.

Valahogyan az Örökférfi – Örökasszonyával együttforgó bolygók (keringőznek); az asszonyvárás örök, bár a szerelme sokszor lidércláng. Hideg csalfafény az ilyen szépség.

Az Örökasszonynak lidércfényvére lángol esteden, ha látja a sok szentjánosbogarat csókolózva párizni; ahogy a hímogár szárnya hozzá rebben az alatta lévő nőogárhoz.

Szelektor: 1-14 sor: Mit sejt? (a mitsejt). Holdas fényben emberbolygó lelken esőkarokkal rönganyók ölelése, a mámoszínnek ünnepe, vagy az Örökférfi – Örökasszony bolygók keringőzése, a szerelem lidércfény hideg csalfa szépsége, az Örökasszony kigyúló lidércfényvére, és a világogárkák nászából alkotott képek a mítoszok.

7

Világogárkák szárnya csókra rebben;
Az elefánt nagy vére mennydörög;
A vadgalamb turbékol és sürög;
Az Ember szebben csókol s véresebben.

A nagy, elomló asszony-test egyetlen
Vonagló vággyá őrijt, mint örök
Földéhes, izzadt gazdát a rögek
Fekete zsírja, kapzsi révületben.

Az ordítás a torkom elrepassze:
Én - jaj - tudom, ez lesz az Ember veszte.
Egyszer hiába bűg illatozó est -

A Gyermekek ködbe pusztul kóboran.
Kit úgy ringat, mint Nílus egykor Mózeset,
Sötét hitem, szent hömpölygő folyam.

Szentjánosbogarak násza, elefánt párizási ösztöne, vadgalamb párizási udvarlása: állat szeretkezések. Az Ember párizása szebb, de véresen szenvedélyes. A világogárkák, ha nem világítóbogarak, lehetnek szörnyek; a mennydörögő vér, vörös nagy vérfelhő is lehet.

Az Ember coitusa a nagydarab testes elomló vonagló nővel, őrijt a vágy, ez olyan pórias, akár a földéhes gazda izzadt szeretkezése a fekete zsíros rögekkel. Kapzsiságába belerévül.

A költő fölördít az élvhajhászás, és a kapzsiság láttán. Tudja, az Ember így elvész. – Majd hiába bűg már a gerle, hiába az illatos est, vége mindennek.

A jövő Gyermekek eltéved a ködben, éhen hal. Pedig a KÖLTŐ sötéthite ringatja, mint a szentfolyó, a Nílus, ringatta valaha Mózeset. Képzeld el: a Jövőgyereket mózeskosárban, akit egy Feketeszentlélek ringat a Nílus hömpölygő vizén.

Szelektor: A 3. sor vadgalamb turbékolása, sürgése, valóságos kép. Az 5-11 sorban az ember szeretkezése, kapzsiság valós képek. A Világbogár lehet, hogy egy kitalált bogár, torzbogarak, a szárnyukon van a szájuk (csókra rebben szájuk). Sejtethjük azt is, hogy a világbogár a szentjánosbogár és az imádkozósáska mitologikus keveréke: sáskafejű szárnyuk van, azzal csókolóznak. A másodikban egy elefántot látunk, halljuk szívverését. Az eseménytérben a MITSEJT BEN azt sejtjük, hogy az elefánt nagy vére piros felhő, melyből villámok csapnak ki, (az elefánt szeme villámlik) és mennydörgést is hallunk. A Jövőgyerek, szörnybogarak, elefántvér-felhők, feketehit-lélek – ezek mítoszok.

8

Sötét hitem szent, hömpölygő folyam.
Mélyében földet, iszapot keverget,
De szűzre mos minden fekélyes lelket
Hideg hulláma s mormol komolyan

És hangja mint bus apaszó, olyan:
- Gyertek fürödni hozzám, gyertek,
Ó gyertek hát fürödni, lelkek!
S kirúgott, éhes kutyaként rohan.

De nyáron új erőt dajkál a földnek,
Komor télen rajt jégtáblák törődnek
S kiönt, ha zúdul bánat görgetegje.

Mely fényét róla híven visszkapja,
Fölötte a magyarság bolygó napja.
S kereng a bolygó, mint fáradt agy este.

A költő hite: Sötéthit-szentfolyó hengerként hömpölyög előre, leérve a mélybe, fölkaparja a földet, iszapot. De a Sötéthit-szentfolyó komoly: tisztára mossa a beteg lelket, mormog: hideg, bús aggódó apaszó ez; szenvedélyesen hívja fürödni a lelkeket, de kirúgják a Költőt az elképzelt Sötéthit-folyójával együtt, és éhes kutya módjára menekül (eszméjével).

De a Sötéthit nyáron új erőt ringat, és ezt odaadja a Költő földlelkének. Aztán jön a komor tél, hozza a jégtáblákat, rádobja a földfolyóra: összetörnek, torlódnak, kiönt, és a földlélek folyóján zúdul a Bánatjég görgetegje. (Szangvinikus a SÖTÉTHIT).

Végül a Sötéthit a Bánatjég görgetegtől a fényt valóságosan visszkapja, és ettől a Sötéthit kicsit világosodik, és még ott kering fölötte egy magyarság NAP is lomhán, mint egy fáradt agy este.

Szelektor: Kissé zavaros lírai eszmefuttatás. A költő sötét hite valamiféle eszme, amely keveredik hazafias és szakrális elemekkel.

Ellentmondásos a sötéthit szent volta, és a mocskos iszapos vízzel szűzre mosott lelkek. Nehéz a nyári földet, mint folyót magyarázni, amely kiönt... Mítosz itt nincs.

9

S kereng a bolygó, mint fáradt agy este
Örökké kínzó nagy kérdés körül
És mint a rab, ki börtönén belül
Falat tapint örülten - hátha gyenge.

Ó mért nem lendülhet a végtelenbe
Különb, szebb Nap felé, amely hevül
S ölelő sugárt szálló-mederül
Melegen ont, megértően izenve.

Ó jaj nekünk, hogy így van immár mindig,
Szebb útra innen semmi el nem indít
S napunk hideg, mint rideg őszi este.

Tán fénye nem is volt soha meleg!
Szeretetemtől csak hevülne meg:
Amint kihűl, lehull az éjbe esve.

Fáradt Agybolygó este kereng, valami nagy örökké kínzó kérdés körül. Ez a kérdés lehet a Nap, ekörül forog az agybolygó (keze van), tapogatja a kozmosz falát (be van zárva e világba), mint a rab, hátha vékony a fal és áttörhet rajta...

Az Agybolygó arra keresi a választ: miért nincs végtelenbe lendülő világsugár (eszme), amelyen ellendülhetne különb, szebb Nap felé, mely hevül. A szálló medersugár átölelné az Agybolygót melegen, megértően üzenve ezzel.

De jaj, nekünk, nincs ilyen, ami kilendítené az Agybolygót; a Napunk is hideg és rideg, mint az őszi este (filozófia).

Napunk talán mindig ilyen hidegfényű volt. A költő szereti mégis a hideg Napot, de ha ettől fölhevülne..., amint kihűl, lehull az éjbe esve.

Szelektor: 1-4 sor: Zavaros világnézeti magánkozmoszában kereng a Költő Agybolygója. A halmozott szimbolikus képek értelmetlen kavalkádjában elvesznek a nagynak szánt filozofikus gondolatok. A kevés és szokványos képelem lírai élményhatása alig érezhető. Mítoszselemet sejteni sem lehet.

10

Amint kihűl, lehull az éjbe esve -
Ó szűkösen, de addig bírja ki
Napom, amíg még Isten is - aki,
Mint vőlegény menyasszonyára lesve,

Kíváncsian kandit kitárt szivembe,
(Mert nem tudok gyöngyszót hullajtani
S bus nyáj-nyögést aklán túlhajtani) -
Hajnalt kacag, mert nagy-nagy szeretetre

Minden napok Egy-Nappá égnek össze,
Hogy minden bolygót melegen fürössze
Betelt életben lángjuk, mely lobog

Ujulva. - Isten, szörnyű álmodó,
Kiolvad szívünkől a téli hó,
Mint feledésbe hulló verssorok.

Ha Attila Napja kihűl, leesik az éjbe (ha kihűl, sötét lesz).

Kéri, bírja ki egy kicsit, ameddig az Istenvőlegény lesi a mennyasszonyát, de azért kíváncsian oda kandit Attila nyitott szívébe.

A bús embernyáj-nyögését hallva megáll az akolnál Attila, gyöngyszavai helyett durvább szavakat hullajt.

Hajnalt kacag Isten, mert a költőszívben lát nagy-nagy szeretetet, s így minden nap egyetlen Ember - Nappá ég össze, és minden Emberbolygó saját lángjában fürdik, ami újulva, betelve étellel, folyton lobog.

Isten, szörnyű álmodó, álmától kiolvad szívünkől a téli hó, mint, ahogy feledésbe hullnak a verssorok.

Szelektor: A Költő Agybolygója fölött ott van, bágyad fényű Napja. Föl szól neki Attila.: - Bírd már ki addig, míg Isten mennyasszonyát lesve belenéz a szivembe! Bele is néz kitárt szívébe Isten, és látja, hogy Attila nem tud gyöngyszót hullajtani, mert megállt az embernyájjal teli akolnál, ahonnan nyögéseket hallott. A látványtól, Isten mindjárt haj-

nali kacagásba kezdett, mert a költőszívben látott nagy-nagy szeretetet, s így minden nap egyetlen Ember-Nappá ég össze, és minden Emberbolygó saját lángjában fürdik, ami újulva, betelve étellel, folyton lobog. Ez az Isten, szörnyű nagy álma, hogy kiolvassza szívünkéből a téli havat, és elfeledve a szörnyű akolbeli életüket elfelejtenek mindent, akár e verssorokat.

11

Mint feledésbe hulló verssorok,
Nagy bánatok is feledésbe hullnak,
Beteg ölébe megvacogó Múlnak
S szépségük vissza is csak úgy ragyog,

Mint déli tájra messzi havasok.
Koldus-fekély nem bűzlik testvér-úrnak,
Rohadt sebek szelíd bűvá lágyulnak,
S meleg szép szóvá büszke kardvasok.

Puha kenyérhez bő, meleg tejecskét:
Szerető szívhez lesz Világbékesség.
Az éhendöglődő szellem röphölhet

Új-izmű sasként Titok-csúcs fele:
Miért az Én? és végtelen fele,
Ha bolygók és világok mind kihülnek.

A Múlnak ölébe, a feledésbe hullnak (mint verssorok) a nagy *bánatok*, „Beteg ölébe megvacogó Múlnak” hullnak a Nagy bánatok, de van szépségük, amely hidegen, halványan visszaragyog. Talán néhány szép emlék: jó evés-ivás, ünnep, szerelem, kirándulás... A testvér-úr már nem emlékszik, hogyan lopta meg a prolit, hogyan juttatta koldusbotra. De béke van, és a prolik részben már elfelejtették a tüntetések kardvasait. Most juttatnak nekik kenyeret, tejet. Eljött a háború utáni Világbéke... (no, meg a képviselő választások). A szellem viszont kevés, rossz ételt kap, alig él, de új eszmékkal megizmosodva röphölhet a Titok-csúcs felé, vagyis a sugallt valamire.

Ez egy fél döglött mítoszi ESZME-SZELLEM... Attila megkérdezi: Miért az Ember (Én?) és végtelen fele miért tart, ha mindennek vége lesz egyszer...

Szelektor: 1-6 sorban a feledésbe hulló verssorok és a nagy bánatok, valamint a visszaemlékezés képei szokványos eseményeket villantanak fel, se nem mítosz, se nem mese. A költői képek közül a vacogó beteg ölü Múlt, amely kitűnik a többi szokványos kép

közül. A 6-10 sor kissé politikus természetű gondolatai, képei, az első Világháború utáni időket idézi fel.

11-14 sorban az éhen döglődő Eszmeszellem Új-izmus sasként röpülése a Titokcsúcs felé, mítoszi kép, ezt erősíti a filozófiai kérdés és a végső kataklizma, a kozmológiai elmúlás megidézése.

12

Ha bolygók és világok mind kihülnek,
Minden atom az Ősbe visszahull,
Minden lélek az Úrba szabadul,
Fakír és kéjenc ott egyé békülnek.

Tömeggyilkos meg Krisztus testvérülnek,
Mint illat s dögbűz a magasba, túl,
Nyögés s röhej, mely tébolyog vadul,
Fönn halk illatszinfóniába gyűlnek.

Minden világ a Mérhetetlen része,
Az Isten is a lelkek Egy-Egésze.
S szépségfáimra miért-varjak ülnek.

Minek? károgják és én nem tudom.
S tovább kereng bolygóm a bús uton,
Igazságnak gyűjtván hűs fényt, az Űrnek

Ha bekövetkezik a kozmosz katasztrófája, a (Big Crunch) Nagy Összeroppanás, ez kb. 100 milliárd év múlva lehet. A gravitáció összesűríti az anyagot és minden atom az Ősbe visszahull. Minden LÉLEK az Istené, akár jó, akár, rossz: egyé békülnek.

Az idilli másvilágon Jézus Krisztus testvérül fogadja a tömeggyilkosokat. A földi dögbűz, nyögés, röhej vad tébolya a mennyben illatszinfóniává gyűl össze az Apokalipszis után.

A materialista és idealista felfogás eklektikus elképzelése, a mindent megszépítő Egy-Egésze illogikus gondolata hozta létre a *miért-varjakat*, a kétségeket.

Minek? Kérde Attila, és a válasz elmarad. Az elképzelt világösszeomlás utáni kiábrándulás tovább forgatja Attila bolygóját a búsúton, hűs fényt gyűjtve az igazságnak, az Űrnek.

Szelektor: 1-8 sorban az Apokalipszis és a tudományos felfogás eklektikus és katakrézis szonettbe sűrítése kiforratlan tudati képzelgés.

Talán a MIÉRTVARJAK szépségfákon, Attila bolygóján mítoszi képzelet.

13

Igazságnak gyujtván hűs fényt, az Űrnek
(Mert az Igazság: Élet és az Út,
Az Űr, a Mérhetetlen s fáj ha zúg
Hűs szele, mint ha komor felleg ül meg

Kezdő sárkányos jégvihart s kidülnek
Táltossa torkából nekivadult
Jeges lihegések s a meglapult
Vándor bőrén maróra keserülnek)

Az apró bolygó éppen annyit ér
Kicsiny körében, mint a Végtelen Fény,
Az Őslélek mérhetlen végtelenjén.

Velem az is, ki csakis halni él,
Egyenlő; ám hogy választott vagyok,
Komor bolygóm a legszebben lobog.

Az ŰR az igazság... a hűsfény világítja meg az igazságot. Igazság = Élet, Út, Űr, a Mérhetetlen, és ha ennek hűs szele zúg, az fáj, mint... Kezdődik a sárkányos jégvihar; egy szárnyas ló (táltos) vágat (nekivadult) szájából jéghideg párákat (lihegéseket) a bőrén érzi a vándor (talán egy fa alatt), mardossa arcát a jeges szél. Az apró bolygó Attila (vagy más ember) magángondolat bolygója, amely kis életkörében olyan nagy, mint a Végtelen Fény az Őslélek-„Isten” mérhetetlenségén. Attila magában hordja az „istenit”: költőit. Talán isteni identifikált? Ő azonban azzal is egyenlő, aki nem választotta a végtelennek, a kisemberrel. De így kiválasztottan, még komor bolygója is legszebben lobog.

Szelektor: 1-8 sor: Sejtethető, hogy az Igazságnak gyűjtött hűs fény az Űrben hűs fájdalmas szelet keltett, és a komor Igazságfelleg felugrott a sárkánytáltos-lóra; a sárkánytáltos-ló nekivadult torkából ömlött a jeges pára; egy vándor, aki meglapult (egy fa alatt) érzi arcán, bőrén a jeges sárkányos vihart. Attila értékes kis bolygója forog kicsi pályája mérhetetlenségén, rajta sárkánytáltos-ló prüszköl, jeges lehelete ráömlik a fa alatt lapuló vándorra. Elképzelhető, hogy Attila, a kiválasztott költő lapul a bolygójára ültetett fa alatt, és amikor nem figyel a sárkánytáltos-ló, felugrik a hátára, és száguld önmagában

legszebben lobogva. Ezek a mítosszá formált költői képek félig interpretátori kreációk. De hűen tükrözik a fiatal szívben még kavargó archaikus ihletfoszlányokat (ld. Freud, Jung tételeit), amelyek összegabalyodtak a modernkor vallási, filozófiai, politika és tudományos felfogásával.

14

Komor bolygóm a legszebben lobog,
Mert nem zugat fényt senki szabadabban
A süketség éjébe s éhes rabban
Sültek szaga meg illatos borok

Se mankózzák úgy vágyát, mint robot
Után ha lángom rácsán át beharsan
Fásult szívébe, mint hol észak-sark van
Felbukkan bús, de tiszta napkorong...

A Békesség-Noé szivembe jöjjön -
Nagy tisztulás-özön zug bennem és
Bár keserűségvulkán dübörögjön,

Lávás szitokkal földve a vetést,
Nekem van szörnyű s lesz szép igazam.
Külön világot alkotok magam.

Attila komor bolygója a nyakán forog; a fején legszebben lobog a haja... és fölötté lángoló Napja, költőaurája szabadon zúgatja fényét, és versét átlángoltatja a rabvilág rácsain a robotolókra, akik még a sültek szaga és az illatos borok mellől is elmankóznak ehhez a meleget adó tiszta napkoronghoz, hát még a fásult északi-sark hideg szívükkel, hogyne vágyakoznának a tiszta napmeleg szóra.

A Békesség-Noét Attila szívébe hívja, mert benne már zúg a nagy tisztulás-özön, bár düböröghet keserűségvulkán, lávás szitok szóródhat a vetésre, NEKI szörnyű igaza van és szép igaza is lesz. Ezt külön világával indokolja. A saját bolygó és a fölötté lángoló szellemnap, amely ráragyog az elesettekre, a robotolókra, igazi természetes becsületesség. A Békesség-Noé meghívása pedig az őshit mitologikus szépségének megidézése.

Szelektor: 1-8 sor: A komor bolygó legszebb lobogása a kiválasztottak próteuszi teremtmény képzelete. A teremtmény képzelet nem azonos a fantáziával, (írta Baudelaire valahol), mert a képzelet egyfajta isteni gondolat (intuíció), míg a fantázia könnyű gondolati tévely-

gés. Attila ihlete még fantázia, bár komoly, de még éretlen meggyőződésen alapuló képzeletvilág.

Éppen ezért hasonlít a mítoszvilágra, mivel az utóbbi is a hiedelem önfeledt ösztön-életét tükrözi vissza.

Mesterszonett

Külön világot alkotok magam.
Kerengő bolygó friss humussza lelkem,
Szépség-fák állnak illatokkal telten.
Dübörgő gépváros zugó agyam.

Szétkujtorognak részeg-boldogan
A holdas fények rajta, mint ha kertben
Világbogárkák szárnya csókra rebben.
Sötét hitem szent, hömpölygő folyam.

S kereng a bolygó, mint fáradt agy este,
Amint kihül, lehull az éjbe esve,
Mint feledésbe hulló verssorok.

Ha bolygók és világok mind kihülnek,
Igazságnak gyujtván hús fényt, az Úrnek,
Komor bolygóm a legszebben lobog.

1923. jan.-máj.

József Attila különös kozmológiai ²¹⁰ magánmitológiája nem tudatos mítoszteremtés, csupán az önfeledtség őselemeinek spontán képei vetítődnek ki sejtései opáltükrére. Talán Jung archetípus elméletének bizonyossága ez a pszichológiai csodaeset, amely a költőiséget az ősmítoszok hiedelem képeivel összekuszálva vetíti ki az Élménytérbe. Azonban feltűnik a profán „jelen” is; az új megváltó elmélet utópisztikus megnyilatkozása, az elnyomott proletárok közönye, harca, és harcra buzdítása. Ez a materialista prófétai szerep kavarodik össze a bibliai és a keresztény világ mitologikus hiedelmeivel.

Emberbolygót sugalló képek. A Bolygó gyönyörű gyümölcsös kertjében néhány örült föltupírozott hajú, punk Gondolatharcos, a gonoszarcú ŰRSZÉL vitorlalapátjaira kapaszkodva küzd az „E G Y” ellen, mert el akarja pusztítani a humusztalajú életteret.

A kerengő lélekbolygón szánt milliárd B a r n a f á j d a l o m ; ő fogja a nehéz eke-szarvát, a hegyes ekevasat mélyen nyomja a földbe, így gázol át a KÖLTŐ humuszos

lélektelkén. Aztán a Csodavetés által, a friss szántásban kincses rubin, smaragd búzaszemű kalászkok nőnek, és a Szépségfák alatt a sötét szemű paraszt-ÁMOR ül véres szájjal, a sziklán több gyilkos kést fen. Gyanútlanul bandukol a berki úton a hófehér ÉRZÉS. Paraszt ÁMOR már lesi, orvul beledobálja a késeit; az ÉRZÉS elvérzik.

Messzebb a Gépáros-agyszörny dübörgő zúgása – titáni barlangekhó, basszus orgonasíphangja ordít. A Gondolathad, az egytestű sokfejű szörny hajlong. Lecsüngő fűzkígyó hajjal olyanok, akár a kígyóhajú Gorgók. A holdas fényben, emberbolygó lelken, esőkarok rönganyókat ölelnek. A mármorszinek ünnepe van, mert az Örökférfi- és az Örökasszony-bolygó keringőznek. Szerelmi lidércfény ég, a hideg csalfa szépség: az Örökasszony vére ég, és nászra vágyik. Látja, hogy Torz szárnyaszájú világbogarak csókolóznak (*a szentjánosbogár és imádkozósáska mitologikus keverékei a sáskafejű világítóbogarak*). Elefántfelhő: vérpiros felhő, melyből villámok csapnak ki (*elefántszem villám*), és mennydörög a szíve.

A Költő Agybolygója fölött ott van, a bágyadt fényű Napja. Föl szól neki Attila: – Bírd már ki addig, míg Isten mennyasszonyát lesve belenéz a szívembe! Bele is néz kitért szívébe Isten, és látja, hogy Attila nem tud gyöngyszót hullajtani, mert megállt az embernyájjal teli akolnál, ahonnan nyögéseket hallott. A látványtól Isten mindjárt hajnali kacagásba kezdett, mert a költőszívben látott nagy-nagy szeretetet, s így minden nap egyetlen Ember-Nappá ég össze, és minden Emberbolygó saját lángjában fürdik, ami újulva, betelve étellel, folyton lobog. Ez az Isten, szörnyű nagy álma, kiolvassza szívünkben a téli havat, és elfeledve a szörnyű akolbeli életüket elfelejtenek mindent, akár a verssorokat.

Az éhen döglődő Eszmeszellem Új-izmű sasként röpül a Titok-csúcs felé, és jön a végső kataklizma, a kozmológiai elmúlás. A MIÉRTVARJAK szépségfákra szállnak. És Attila értékes kis bolygólya forog kicsi pályája mérhetetlenségén, rajta sárkánytáltos-ló prűszköl, jeges lehelete ráömlik a fa alatt lapuló vándorra. Lehet, hogy Attila, a kiválasztott költő lapul a bolygójára ültetett fa alatt, és amikor nem figyel a sárkánytáltos-ló, Attila felugrik a hátára, és száguld Önmagában legszebben lobogva...

¹²⁵ Balassi: Összes költeményei (ÖTÖDIK vers 5). <http://mek.oszk.hu/00600/00609/00609.htm>

¹²⁶ Marsilio Ficino (*Marsilius Ficinus*): 1433–1499. itáliai orvos, filozófus és humanista.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Marsilio_Ficino

¹²⁷ József Attila: Összes versei, Asszonyvárás asszonyszobor mellett (54. old.)
Szépirodalmi Könyvkiadó 1961.

- ¹²⁸ Pygmalion: <http://www.literatura.hu/lexikon/mitosz/pygmalion.htm>
- ¹²⁹ Ady Endre: Összes versei III. A Léda arany-szobra: <http://mek.oszk.hu/05500/05552/html/av0026.html>
- ¹³⁰ Mircea Eliad: A szent és profán: <https://terebess.hu/keletkultinfo/profan3.html>
- ¹³¹ Horváth Iván, Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben, Budapest, Akadémiai, 1982, 202.
- ¹³² BORBÉLY ANDRÁS: Képbe írt testek (Balassi Bálint erotikus költészetéről), Új Forrás 2010. 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00151/100109.htm>
- ¹³³ PETRARCA: ÖSSZES SZERELMI SZONETTJEI; fordította: RADÓ ANTAL (6-7 old). <http://mek.oszk.hu/14000/14084/14084.pdf>
- ¹³⁴ Kőszeghy Péter: Balassi Bálint mitológiája, avagy az első költő: Irodalomtörténeti Közlemények 1994. 98. évf. 5-6. füzet / 11 http://epa.oszk.hu/00000/00001/00381/pdf/itk_EPA00001_1994_05-06_695-705.pdf
- ¹³⁵ DALOK LAURA ÉLETÉBEN <http://mek.oszk.hu/15200/15247/fulszoveg.html>
- ¹³⁶ A gazdag és Lázár: [Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája \(1990\)/Lukács evangéliuma/16. fejezet](http://mek.oszk.hu/15200/15247/fulszoveg.html) <http://szentiras.hu/UF/Lk16>
- ¹³⁷ A nemzet küzdelme, a várháborúk (1552-1686): 5. A végvári vitézek élete, Új Magyar Évezred 41. XI. évf. 1. sz. 2006 / tavasz <http://ujmagyarevezred.nl/ume-373.html>
- ¹³⁸ I. KÖTET A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1600-IG. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964, 12. A lovagi kultúra <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/45.html>
- ¹³⁹ Szerb Antal: Magyar irodalom története (121-122. old) Magvető 1991. ISBN 963 14 1870 7
- ¹⁴⁰ Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben (Budapest, Akadémia, 1982, 202).
- ¹⁴¹ KISZELY ISTVÁN: Társadalmi szervezettség és rétegzettség az ősmagyaroknál <http://istvandr.kiszely.hu/ostortenet/034.html> <http://istvandr.kiszely.hu/ostortenet/index.html>
- ¹⁴² Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis-tükre (61.old.) Hatodik bővített kiadás; reprint ISBN 963 04 2476 2
- ¹⁴³ Aeneas mítoszának bővebb ismertetése: <http://www.literatura.hu/lexikon/mitosz/aeneas.htm>
- ¹⁴⁴ Trencsényi-Waldapfel Imre: *Pásztori magyar Vergilius*. Bp. 1938. 102. Idézi Lengyel Dénes: *Álmos vezér születésének mondája*. Ethn. XCIII (1982). 265–266.

¹⁴⁵ **Aphrodité** a szerelem, a szépség és a szexuális gyönyör istennője a görög mitológiában, a rómaiak Vénusz néven tisztelték. A tenger habjaiból született. A mítosz szerint Kronosz sarlóval kasztrálta apját, Uránoszt, és heréit a tengerbe dobta, ez nemzette Aphroditét. Születésére utaló neve az *aphrosz* szó görögül habot jelent; Aphrodité jelentése: a tenger habjaiból kiemelkedő. A mítosz szerint a születése után egy kagylóban Ciprus szigetére vitték a hullámok. Lába nyomán csodás növények keltek ki a földből.

Sandro Botticelli. Vénusz Születése

Ezek az Aphrodité növényei: gyümölcsök és virágok: rózsza, lótusz, mirtusz; gránátalma, menta ... Ezeket különösen alkalmasnak tartják a szerelmi vágy fokozására: afrodisziákumoknak hívják őket Aphrodité szeszélyes és bohó istennő hírében állt. Nagy ünnepeket, Aphrodisziászokat tartottak tiszteletére az ókori Hellász területén. A buja, erotikus ünnepeken nagy lakomákat rendeztek, erotikus táncokat lejtettek, ez gyakran egy-egy férfi elcsábításával teljesedett be. Az ilyen nőket nem tartották prostituáltként, mivel a papnőkkel való coitust az istennő számára felkínált

áldozatnak tekintették.

A szépséges istennő sok gondot okozott Zeusnak. A főisten félt, hogy Aphrodité kegyeiért véres csatákat vívna majd az Olümposzon, így a béke érdekében Héphaisztosz kovácsistenhez, a legrútabb istenhez adta feleségül. Héphaisztosz pazar ékszerekkel halmozta el. Aphrodité vére azonban forrt, szerette a vígasságokat és a füledt erotikát, így hamarosan, hírnevéhez méltóan sok szeretővel büszkélkedhetett. Az istenek közül jelentős szerelme Arész hadisten volt (római Mars), tőle Erősz és Anterősz fogant. A halandók közül Ankhiszészt szerette, ez utóbbitól született Aeneas. Az Erisz viszályisten által az istenek közé gurított, „A legszebbnek” felíratú aranyalmát is Aphrodité nyerte el a trójai Páristól, miután a legszebb halandó asszony, Heléna szerelmét neki ígérte. Páris viszont Helénát a kincsekkel együtt elrabolta és Trójába hajózott. Ezek után tört ki a trójai háború.

¹⁴⁶ Balassi Bálint: Összes költeményei (1554-1594) <http://mek.oszk.hu/00600/00609/00609.htm>

¹⁴⁷ KOVÁCS SÁNDOR: SZEPSI CSOMBOR MÁRTON VERSEI (Balassi Bálint utóéletéhez 74. old.)

http://epa.oszk.hu/00000/00001/00205/pdf/ITK_00205_1958_01_070-076.pdf

„Csombor : Sextum nevű Városcában egy leány nevelt volt fel egy Saskeselyűt, mely az fel neveiért oly háladoságát mutatta meg az leányhoz, hogy valamenij madarakot foghatot, addigh benne nem ölt migh az leánynak nem vitte. Ful-gosius lib. 5. cap. 2.”

Fulgosius: Baptista Fulgosius Factorum Dictorumque memorabilium libri IX. ("Emlékezetes tettek és mondások kilenc könyve") Balassi egyik forrása volt. Vö.: Eckhardt Sándor, Balassi Bálint irodalmi mintái, Uő.: Balassi-tanulmányok, összeállította: Komlós Tibor, Akadémiai Kiadó, Bp., 1972, 225-226.

<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/krit/fulgo.htm>

Battista Fregoso (Fulgosius Baptista, Fugosus Baptista, Fulgose Babtiste): (1452-1504) Genova, Olaszország, Történész (ISNI 0000 0001 0882 9049)

¹⁴⁸ **Sámson** születését mennyei követ adta hírül. Szülei a fiút Istennek szentelték, és ennek jeléül haját nem vágták le. Hatalmas testi erőt kapott a Mindenhatótól, hogy általa megszabadítsa hazáját az ellenségtől. Fel-
nőtt korában azonban visszaélt ezzel az adománnyal. A filiszteusok városaiban kétes hírű nőket látogatott.

Sőt, az Úr tiltása és szülei ellenére filiszteus lányt vett feleségül. Egyszer egy oroszlán támadt Sámsonra. Megragadta és hatalmas erejével kettéhasította. Később az oroszlán szájába méhek telepedtek és mézet gyűjtöttek. Az esküvőn a filiszteusoknak találós kérdésbe rejtette e furcsaságot. Harminc inget és felöltő ruhát kell fizetniük, ha nem tudják megfejteni: Az evőből étek jött ki, s az erősből édes jött ki” (mi az? Azok három napig próbálkoztak sikertelenül. Végül Sámson menyasszonya kiszedte belőle a megoldást és elárulta a filiszteusoknak. Sámson éktelen haragra gerjedt: agyonütött harmincat, elhozta ruhájukat a fizetség fejében. A filiszteusok ezért bosszúból feleségét más férfinak adták. Erre ő egy csomó róka farkát meggyújtotta, és vetéseikbe engedte. Erre azok tűzön megégették hitvesét, atyjával együtt. Sámson pedig egy szamar állkapcsával agyonvert ezer embert. Törvényszerű végzetét egy filiszteus nő, Delila iránti szerelme okozta. Egy éjszaka Delila az alvó Sámson haját jó pénzért lenyírta, és

Jörg Breu: Sámson élete. 1530. Olajfestmény. Kunstmuseum, Basel

így kiszolgáltatta ellenségeinek. Azok megvakították, rabságba hurcolták, és ott a fogházban öröklötték vele. A börtönben őszintén megbánta Isten és népe ellen elkövetett bűneit, eltékozolt életét. A filiszteusok nagy ünnepet rendeztek Dágon isten tiszteletére. Elővezették foglyukat, s unszolták a vak férfiút, hogy játsszék

előttük. Csúfolták és Izráel Istenét gyalázták, a magukét pedig dicsőítették! Sámson a házat tartó oszlopokhoz vezettette magát és az Úrhoz kiáltott, hogy utoljára adja vissza erejét. A Mindenhatótól nyert új erővel kiszakította az oszlopokat a helyükből (a kép jobb szélén látható). Az összedőlt épület maga alá temette Sámsonnal együtt a filiszteusok nagy tömegét is!

*„...egy jó barát titkát kiadni
oly rút dolog, mely undort s megvetést
kelthet csak; (...)
De én Isten parancsát hágtam át,
elárultam szent titkát hitszegő
dölyffel, gyarlón és aljasul.”*

(John Milton: A küzdő Sámson, részlet, Jánosházy György fordítása)
A leírás az alábbi fájl alapján készült: Az Ószövetség a művészetekben
http://biblia.hu/az_oszovetseg_a_muveszetekben/samson

¹⁴⁹ **Heraklész:** Nesszosz kentaur Euénosz folyó révészeként elrabolta Heraklész feleségét. Mikor Heraklész feleségével, Déianeirával Trakhiszba tartva az Euénosz folyóhoz érkezett, Nesszosz kentaurt talált ott révészként. Nesszosz fizetségért vállalta, hogy Déianeirát átviszi hátán a túlpartra, ha Heraklész maga úszik át a folyón. Heraklész kifizette a kért bért, és beleugrott a vízbe. Erre Nesszosz felkapta az asszonyt, majd földre dobva őt, meg akarta erőszakolni. Déianeira segítségkiáltására Heraklész a túlpartról célzva lőtte át nyilával Nesszosz mellét. A haldokló Nesszosz Déianeirának egy varázskeveréket ajánlott, amivel Heraklész ingét bekenve, annak hűségét biztosíthatja magának. Összetevői: Nesszosz földre lövellt ondója, a sebéből kiömlött vér, és olivaoilaj. Déianeira Heraklész számos szeretőjét túrta el amíg, már idősebben, rászánta magát a varázsszerre. Elküldte Heraklésznek a ládába zárt mérgezett inget, amelyen a vér a tüztől felhevülve gyilkos méreggé változott.

Az oltár tűzénél áldozó Heraklész húsát emészteni kezdte a méreggel átitatott ing. Heraklész gyilkos öröngésbe kergette a kín, fákat tépett ki, vétlen embereket ölt. Déianeira önkezével vetett véget életének. Heraklész a folyóba is hiába vetette bele magát, kínjaitól csak a tölgyfából és vadolajfa-törzsekből rakott máglya váltotta meg, amin mintegy megágyazott magának. A Zeus villámaitól lángra lobbant máglya elégette Heraklész halandó felét, apjától, halhatatlan fele pedig az istenek kapusaként folytatta életét az Olümposzon.

Guido Reni: Deianeira elrablása,
1620-21, Louvre

A leírás a Wikipédia alapján készült: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Nesszosz>

¹⁵⁰ **Salamon** a dicsőség és a gazdagság csúcsán kezdte szem elől téveszteni hatalmának és hírnevének forrását. Szövetséget kötött idegen nemzetekkel, és e szövetségeket házasságokkal pecsételte meg! A fáraó leányát is feleségül vette. Mindezzel megszegte Isten korábbi parancsát, hogy „idegen asszonyokkal ne kösenek házasságot” és idegen népekkel ne lépjenek szövetségre. Reménye, hogy pogány feleségei megtérnek Izráel Istenéhez, nem igazolódott; ehelyett ő esett bálványimádásba. Salamon idegen isteneket kezdett tisztelni! Jeruzsálemben, az Úr templomával szemben, feleségei kérésére, pogány templomot emeltetett. Vétkezett abban is, hogy „ezüstjét, aranyát megsokasította” (V. Móz. 17:17), súlyos adók kivetésével nyomorgatva a népet! Tetteinek tragikus következményei lettek. Izráel eredetileg más népek megigazítását szolgáló küldetése teljesen eltorzult, sokkal inkább azok kezdték átformálni Izráelt! Salamon uralkodása vége felé elégedetlenség, lázadás ütötte fel a fejét, ami – röviddel halála után – az ország kettészakadásához veze-

tett. Vigasztaló e szomorú történetben, hogy Salamon élete végén megtért. Visszatekintve elhibázott döntéseire, cselekedeteire, okulásként megírta a Prédikátor könyvét. Naggyá lett, hírnevet szerzett. És a végeredmény? „És tekinték minden dolgaimra, melyeket cselekedtek az én kezeim..., az mind hiábavalóság és a léleknek gyötrelme, és nincsen annak semmi haszna a nap alatt!” (Préd. 2:12)

Életét összegezõ felhívása így szól: Ne fecséreljük el a drága életidõnket, fiatalságunkat. Használjuk ki az éveket a megjobbulásra, az igazságban és a szeretetben való növekedésre!

A leírás az alábbi fájl alapján készült: Az Ószövetség a művészetekben

http://biblia.hu/az_oszovetseg_a_muveszetekben/salamon_bukasa_es_megterese

¹⁵¹ **Tézeusz és Ariadné:** Athént, Minósz krétai király szörnyű adóra kötelezte. Tézeusz a hét ifjú közé állt, akiket hét szüzzel együtt küldtek az emberevő szörnyetegnek, a Minótaurosznak. Az öreg Aigeus fájó szívvel bocsátotta el a veszedelmes útra gyermekét, aki már olyan erős volt, hogy atyja fegyvereit kiemelte a mérhetetlen súlyú szikla alól, Aigeus mégis aggódott fiáért, nem tudta látja-e még valaha; fekete vitorlát húzatott a hajóra, és meghagyta Tézeusznak, hogyha sikerrel jár s megölte a Minótaurosz, cserélje fehérre a fekete vásznat. A könnyű hajó elvitte Tézeuszt, Minósz székvárosába. Ott meglátta a krétai királyleányt, a szép Ariadné, és egész testét átjárta a szerelem. Ariadné is szerelmes lett Tézeuszba, és egy gombolyag fonalat adott neki. Tézeusz Ariadné fonalat gombolyította, és így Pallasz Athéné segítségével megölte a Minótaurosz, és a fonal mentén kitalálta a labirintosból. Aztán Tézeusz megmentett társaival együtt hajózott hazafelé, vitte magával a krétai királyleányt, akinek házasságot ígért a segítségéért.

Ariadné Tézeusz szerelméért elhagyta apját, anyját és testvérét, de Tézeusz hűtlen lett hozzá, megfeledkezett róla, hogy dicsőségét és életét neki köszönheti. Mikor Dia (vagy Naxos) szigetére érkeztek, Ariadné elnyomta az álom. Tézeusz partra tette az alvó leányt, és nélküle hajózott tovább hazája felé. Felébredt Ariadné és egyedül találta magát a lakatlan szigeten. Hangos panaszszóval öntötte ki keserves haragját a hűtlen Tézeusz ellen. „Eumenisek, ti, bosszú istennői, kiknek hajfűrt helyett kígyókkal koszorúzott homlokát lihegő kebletek haragja felhőzi, jertek ide, jertek, hallgassátok meg az én panaszos szómat, mert jaj, csak panaszkodni tudok, tehetetlenül, eszeveszett dühtől elvakultan. De panaszos szavam keblem mélyéről jön, ti ne is hagyjátok gyászom bosszúlatlan: amilyen lelkiismeretlenül engemet elhagyott Tézeusz, úgy döntse gyászba saját magát és azokat, akiket legjobban szeret.” Meghallgatta az égiek királya és jeladással válaszolt Ariadné panaszos szavára. Megrendült a föld és megrázkódtak a tengerek, és egymáshoz ütötte a világ a ragyogó csillagokat.

Tézeusz ezalatt már messze hajózott, a feledékenység vak sötétsége borult a lelkére. Amint Ariadnének tett esküjéről megfeledkezett, úgy feledkezett meg atyja szavairól is. Nem vonta fel a fehér vitorlákat, s mikor meglátta a fellegvárból Aigeus, hogy fekete vitorlával közeledik a hajó, azt hitte, hogy a kegyetlen végzet megfosztotta kedves fiától. Kétségbeesetten vetette magát a szikláról a tengerbe. Így okozta Tézeusz feledékenysége ősz atyja halálát, és így teljesült Ariadné átká. Aztán a szigeten feltűnt Dionysos, hömpölygő menete élén, kíséretében voltak a mainaszok, és őrjöngő bakkhoszi mámorukban hangos rivalgással kiáltoztak: evoé! A fejükön repkénykoszorú volt. Egy részük a thyrstost suhogtatta, voltak, akik tekergőző kígyókkal övezték fel magukat. És orgiát ültek. Hosszú tenyerükkel verték a dobót az asszonyok, vagy réztányérral idézték elő a csengőbongó lármát, rekedten búgtak a kürtök, és a barbár sípok borzalmas, sziszegő hangot adtak. Ilyen kísérettel közeledett Dionysos az elhagyott leányhoz, és Thészeus hűtlensége után az isten szerelme vigasztalta meg Ariadné.

A fenti leírás az alábbi fájl alapján készült: Thészeusz és Ariadné mítosza

http://www.tanit.hu/theszeusz_ariadne

¹⁵² **Dávid és Bethsabé:** Amíg Dávid küzdve, minden erejét megfeszítve munkálkodott Istenért és Istennel, addig a kísértéseknek sikeresen ellenállt. Amikor azonban kényelembe helyezte magát, azonnal megkörnyékezte a gonosz! Rabba városát ostromolta a hadsereg Joáb vezetésével. A király nem ment velük, otthon

Sebastiano Ricci: Bethsabé a fürdőben. 1720 körül.
Szépművészeti Múzeum, Budapest

maradt. Palotája tetején sétálgatott, nézelődött, amikor egy szép termetű asszonyon akadt meg a szeme, amint épp fürdött. Megtudta, hogy Bethsabé, hitteus Uriás felesége az, akinek férje a csatában harcol. Elküldetett érte, ágyasházába vezette és magáévá tette.

Az asszony méhében gyermek fogant. Amikor ez Dávid tudomására jutott, gonosz csalással akarta eltussolni tettét. Izráelben ugyanis halálbüntetés járt a nyilvánvaló házasságtörésért. (II.Sám. 11:15-17).

¹⁵³ **Jázon és Médeia:** Theophané, makedóniai királynőt Poszeidón elszöktetett a sok kérője elől. De a kérők megtalálták, mire Poszeidón báránnyá változtatta a lányt. Ezután Poszeidón és Theophané nászából született egy aranyszőrű kos. Athamasz, Théba királyának isteni feleségétől két gyermeke született: Phrixosz herceg és Hellé hercegnő. Második felesége féltékeny mostoha volt, aki éhínségbe taszította az országot, majd felbérelte a jósokat, hogy a haragvó Isten kiengeszteléséért a királyi gyermekek feláldozását kérjék. Már kísérték őket a vesztőhelyre, amikor isteni édesanyjuk segítségükre sietett. Az aranygyapjas kost küldte megmentésükre, aki messze keletre vitte őket, túl a Fekete-tengeren, Kolkhiszba. Hellé útközben leesett és a tengerbe fulladt, róla nevezték el a Hellészpontoszt. Az aranygyapjas kost Kolkhiszban feláldozták Poszeidónnak, majd lenyúzott bőrét egy fára akasztották. Úgy tartották, hogy Kolkhiszt az aranygyapjú védi meg a támadásoktól. Az aranygyapjút később Iaszón (Jázon) királyfi szerezte meg Pelias királynak, aki egy jóslat miatt küldte Jázont az aranygyapjúért. Jázon egy kalandos hajóút során az Argó hajóval, az argonauták és Médeia segítségével, aki szerelmes lett Jázonba, megszerzi az aranygyapjat. Az aranygyapjat Aietés király, a lány apja, éjjel-nappal tűzokádó sárkánnyal őriztette.

Jázonnak azzal a feltétellel adná oda a gyapjat, ha érc lábú bikáit befogja és felszántja velük Arés isten mezejét; beveti sárkányfogakkal és learatja a sárkányfogvetést. Jázon varázssírt kapott Médeiától, ezzel bekente magát és sebezhetetlenné vált. Befogta a rettenetesen öklelő érc lábú bikákat, elvetette a sárkányfogakat; lekaszabolta a kinövő sárkányokat; teljesítette a feltételeket, de a király így sem adta oda az aranygyapjat.

Azonban éjjel Médeia ráolvasott a tüzes sárkányra, az elaludt, Jázon leakasztotta az aranygyapjat a tölgyfáról és az Argó hajóval gyorsan távoztak. Sok kaland után kerültek haza Görögországba. Jázon és Médeia útközben összeházasodtak.

Az Argonauták:

<http://www.literatura.hu/lexikon/mitosz/argonautak.htm>

Ókori lexikon I–VI. Szerk. Pecz Vilmos. Budapest: Franklin Társulat. 1904.

Simon Zsolt (2011.). „A kuršától az aranygyapjúig”. *Ókor* X (3), 13-17. o. ISSN 1589-2700.

Héraklész és az argonauták gyülekezése

¹⁵⁴ **Acontius és Cydippé:** Acontius a szerelméről híres ceosi ifjú. Alacsony származású létére Delos szigeten, beleszeretett *Cydippébe*, egy előkelő ember leányába. Acontius tudta, hogy minden eskü és fogadás, melyet Artemis templomában kiejtenek, feltétlenül kötelező, így a következő cselet eszelte ki. Egy almára ezt írta fel: „Esküszöm Artemis szentélyére, hogy Acontius lesz a férjem.” Az almát bedobta a szentélybe, hogy az ott ülő Cydippé lába elé gurult. A lány felvette az almát, hangosan elolvasta, ami rá volt írva. Acontius hazament és szerelmi búbánatban emésztette magát. Ámde mikor Cydippét az atyja férjhez akarta adni, a menyasszony az esküvő előtt hirtelen megbetegedett, és ez a dolog háromszor ismétlődött. Végre is a delphii jósló helyhez fordultak tanácsért, amely azt felelte, hogy ez a betegség büntetés Cydippének abbeli viselkedéséért, hogy az almáról leolvasott fogadást, melyet az Artemis szentélyében ejtett ki, semmibe sem vette. Ekkor aztán Cydippe atyja beleegyezett a házasságba.

Acontius: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/74.html>

¹⁵⁵ **Pyramus és Thisbe** (Ovidius: Átváltozások) egy szerelmes pár Babilonban, akik nem lehetnek egymásé, mert frigyükett a szülők ellenezik. Éjjelenként lopva találkoztak, tehát a város falain kívül egy eperfa alatt. Egy alkalommal Thisbe jött először a találkára, de egy oroszlán elől menekült, csupán fátyola maradt ott, melyet az oroszlán véres szájával összetépett és azon véresen ott hagyott. Pyramus, aki ezután érkezett oda, azt hitte kedvese meghalt és kétségbeesésében megölte magát az eperfa alatt, melynek ágai ezentúl piros gyümölcsöt termettek. Thisbe már csak halva látta viszont kedvesét, akit követett a halálba. Ez a történet korábban nagy népszerűségnek örvendett (1604). Israel Sámuel strassburgi lelkész dramatizálta, de legismertebb a Shakespeare szatirikus feldolgozása a Szentivánéji álomban.

Forrás: Pallas Nagylexikon: http://www.kislexikon.hu/pyramus_es_thisbe.html#ixzz4ba5JF9cU

¹⁵⁶ **Akhilleusz és Polyxena:** A görög csapat legjobb harcosa egy félisten, Akhilleusz volt, akit sebezhetetlennek tartottak, mert születésekor édesanyja megfürdette az alvilági Sztüx folyó vizében, így egész testét sebezhetetlenné tette. Anyja a sarkánál fogva mártotta a vízbe, így ezen az egy helyen sebezhető volt. Az istenek sánta kovácsa, Héphaisztosz, ragyogó fegyverzetet is készített neki. Ha harcra került sor, senki le nem győzhette, karja erejét és fegyverét rettegte az ellenség. De Achilles beleszeret Polyxenába Priamosz trójai király lányába. Priamosz úgy gondolt, hogy a háborúnak véget kell vetnie. Mi lenne, ha megengedné Akhilleusznak, hogy feleségül vegye a Polyxena-t, mint a háború befejezésének árát?

Polyxena támogatta apja terveit. Bár szerette a híres harcost, aki őt a szökőkútnál megölelte, és aki megölte testvéreit. Amikor Akhilleusztól megtudta, hogy a sarkán sebezhető, elárulta Párisnak, mert Polyxena hűséges volt a családjához. Priamosz és legfiatalabb lánya Hecuba és Páris együtt tervet készítettek. Polyxena meggyőzte Akhilleusz-t, hogy áldozatot mutasson be Apolló templomában, ahol hamarosan házasságot kötnek. Páris elrejtőzve, jó látószögből a nyilával várt a kedvező pillanatra. Achilles elment Apollo templomába, ahogy Akhilleusz letérdelt az oltárnál, Páris egy mérgezett nyilat lőtt a sarka irányába, amit Apolló segített célba jutni. Akhilleusz nagy kínok közt halt meg Odüsszeusz karjaiban. Aztán Polyxena-t is megölték árulásért, Mondák a görög mitológiából (A leírás az alábbi két fájl alapján készült.)

<http://people.inf.elte.hu/toeuaai/weblap/mondak.html>

Angol ford.: Németh D: <https://www.awesomestories.com/asset/view/DEATH-OF-ACHILLES-Troy>

¹⁵⁷ **Aeneas és Lavinia:** Trója pusztulása után Aeneas menekültekkel Itália felé vette útját, amikor megpillantotta őket a haragvó istennő Junó (Héra). Ő ugyanis sosem bocsájtotta meg a trójaiaknak, hogy Páris nem neki ítélte az aranyalmát. Ezért mindenáron meg akarta akadályozni, hogy Aeneas elérje célját. A szelek királyától kért segítséget, így Aeneas kis csapata Afrikában ért partot, Karthágóban. Dido, az ország királynője szívesen fogadta, majd később beleszeretett, és boldogan élhettek volna.... De Jupiter, az istenek királya más-képp határozott. Elküldte Mercuriust (Hermészt), az istenek követét Aeneashoz: - Ne feledkezz meg a küldetésről! Neked nem Afrikát, hanem Itáliát kell kormányoznod. Azonnal szállj hajóra! Aeneas fájó szívvel engedelmeskedett az isteni parancsnak. Mikor visszatekintett, a királyi palota felől máglyákat látott lobogni. Szerencsétlen Dido bánatában máglyára vetette magát. Itáliában Latinus király a menekültek pártját

fogta, s a leányát is Aineiaszhoz adta volna, ám annak korábbi vőlegénye, Turnus szövetséges népekből sereget szervezett a „betolakodók” ellen. Ugyan Aineiasz is lelt egy szövetségest, a harcokban mindkét oldalon sok kiváló hős lelte halálát, végül maga Turnus egy Aineiasszal vívott párviadalban esett el. A hős végül feleségül vette Laviniát, a monda egy változata szerint tőle született Julius, a római Julius-nemzetség őse, s a latinok és a trójaiak összeolvadásából alakult ki a római nép. Utódai közül Silvius új várost alapít Alba Longa néven. Itt uralkodtak Aeneas utódai mintegy háromszáz évig.

A rövid ismertetés az alábbi fájl alapján íródott: <http://www.literatura.hu/lexikon/mitosz/aeneas.htm>

¹⁵⁸ **Gismunda és Gisquardus:** Filippo Beroaldo fordította latinra a reneszánsz novella mesterének, Boccaccio-nak három elbeszélését. Magyarra Beroaldo mindhárom Boccaccio-fordítását átdolgozták; közülük Enyedi György Gismunda és Gisquardus-históriája a legnevezetesebb. Erkölcsi szigora Egyedi prédikátornak is a korra jellemző volt, egyik írásában így nyilatkozik: "sok haszontalan dolgok felől, hazugságokról, gyakrabban pedig latorságokról, éktelen és fertelmes dolgokról, kik az tisztátalan szüvű embereknek gonosz indulatait felgerjesztik és az jámbor erkölcsüket is megvesztik". Bécsben fordította magyarra Gisquardus és Gismunda szerelmi történetét (Historia elegantissima Gismundae regis Tancredi filiae ... (Gismundának, Tankréd király leányának igen szép históriája), Debrecen 1577). A történet elnagyolva így szól: Tancredus király megöleti megözvegyült lánya, Gismunda szeretőjét, Gisquardust, mert az nemtelen és szegény.

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/344.html>

¹⁵⁹ **Eurialus és Lucretia:**

Eurialus és Lucretia történetében idegenből jött férfi elcsábítja az idős férjét megunó szépasszonyt.

*Egyik Eurialus, másik Lucretia, –
mind az kettő szép vala;
Tűrhetetlenképpen egymás szerelmére
felgerjedtenek vala,
Kinek sebes tüze miatt végezetre
az egyik megholt vala.*

Pataki Névtelen: Eurialusnak és Lucretiának szép históriája (1577)

<http://mek.oszk.hu/06100/06149/html/szeph0003.html>

¹⁶⁰ **Elissa Karthágó királynője**

Dido (más néven Elissa) Karthágó királynője a római mitológiában.

Egy vihar az épülő Karthágóban vetette partra az új hazát kereső trójait Aineiaszt (*Aeneas*). Dido szívesen fogadta a jövevényeket, meghallgatta a vezér beszámolóját Trója pusztulásáról és keserves bolyongásairól, és beleszeretett az ifjúba. Aineiasz sem maradt közömbös, de Zeusz parancsára tovább kellett hajóznia népével végleges hazájába, Itáliába. A csalódott királyné megátkozta hűtlen szerelmesét, majd távozása után máglyán elégette magát.

Később, az alvilágban Dido még egyszer megpillanthatta Aineiaszt, de szívfájdalmától már szólni sem akart hozzá: rá sem nézett, inkább elfutott előle.

Andrea Sacchi: Dido halála (17. század)
Caen, Szépművészeti Múzeum

Dido (más néven Elissa) Karthágó királynője a római mitológiában: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Dido>

¹⁶¹ **Diomédész** középtermetű, testes, erős, legyőzhetetlen és erélyes harcos. Diomédész feleségül vette Egaleát, ezzel Argos-Hippium királya lett. Feleségével békében szeretett volna élni, de a trójai háborúba kellett sietnie, ahol Odüsszeusszal együtt harcoltak Helenéért, de fő feladatuk, Pallasz Athéné istennő Trójában őrzött szobrának, a Palládiumnak a megszerzése volt, amely mágikus erővel bírt a hatalmi harcban. Hazatérve a háborúból Aphrodité fiával, a Trójából menekülő herceggel Eneával, találta feleségét. A

dühöngő, sértett hőst az istenek intették nyugalomra. Diomédész visszazárlt hajójára s legénységével Korfu felé tartott, amikor a vilámlmköves vihar az Adriai tenger Gargano félszigetére sodorta őket. Dauno, a daun nép királya, szívélyes fogadtatásban részesítette a harcbíró, hírhed utazót, ezért Diomédész viszonzásul segítette Daunot és hadseregét a Messapiak elleni harcban. Dauno király ezért a lányát, Euippét és egy tartományt adott hősnék. A nagy erejű Diomédész, a tartományt a hajón lévő Trójából hozott sziklakövekkel rakta körbe, a megmaradt szikladarabokat pedig a tengerbe dobálta. (E ciklopikus kövekből születtek Diomédész szigetei, melyet ma „Isole di Tremiti” néven ismerünk.) Azonban, Euippé hercegnő Diomédész testvérével, Alénossal szarvazta fel a hőst, a dicső völegényt. A testvérek kíméletlen harcot kezdtek egymás ellen, melyben mindkettőjük élete odaveszett. Míg Alénosz testének híre-hamva se maradt, Diomédészt a szigetcsoport egyikén, San Nicolán temették el. Halálának hírére Afrodité tengeri madarakká változtatta a hős úti-társait. A sziklák legmagasabb csúcsainak elérhetetlen odúiban raknak fészket ezek a madarak, és a hold nélküli éjszakákön még ma is – félelmetes módon – siratják a vezért.

A csecsemősíráshoz hasonló hangokat adó legendás „Diomedea” madárfaj Olaszországban csak a Tremiti Szigeteken él.

A leírás Diomédész legendája és a Tremiti-szigetek c. cikk alapján készült

<http://baratno.com/utazas/diomedesz-legendaja-es-a-tremiti-szigetek/>

¹⁶² **Leander:** Muszaiosz Hero és Leander című mítoszában a Herónak udvarló Leander minden éjjel átúszik szerelméhez a Helléspontoszon. Az Európát Ázsiával összekötő szoros túlpártján várakozó lány mécsese irányítja Leandert, de egy viharos éjszakán kialszik a láng, s az utat tévesztett férfi a tengerbe fullad. Bánatában Hero leveti magát a toronyból, s „a hű szeretők a halálban sem hagyták el egymást”.

Kányádi András: A képzelet topográfiája. Mítoszkritikai esszék

<http://www.holmi.org/2011/12/aragejo-eva-csok-ver-konny-es-egyeb-testnedvek-kanyadi-andras-a-kepzelet-topografiaja-mitoszkritikai-esszek>

¹⁶³ **Procris:** Halálát féltékenysége okozta. A szellővel beszélgető férjet beárulja egy nimfa, aki azt hiszi, hogy a férj egy másik nővel beszélget. Procris elrejtőzve lesi a férjét, aki megint beszél a szellőhöz és „édesnek” szólítja. Felesége neszét erdei vad zörgésének véli és dárdáját oda hajítva halálosan megsebesíti Procris, aki elvérzik.

Egy népszerű római történet szerint Diana egyik jó barátjának, Procrisnak egy Lelaps nevű agarat ajándékozott. Procris elvitte a kutyát vadászni, majd üldözőbe vettek egy nyulat. Az istenek nem akarták, hogy a nyúl meghaljon, ezért az agarat és a nyulat is kővé változtatták.

Ovidius: Átváltozások című költeményéből idézve:

„Másnap, amint sugarával az éjt tovaűzte a Hajnal,
mentem az erdőbe, s győzvén heveredtem a fűbe,
s »Jőjj, szellő,« mondtam »fáradt vagyok, enyhületet hozz.«
Hirtelen, úgy tetszik, sóhaj kél, még a beszédem
közben, nem tudom én, honnan; »Jőjj,« folytatam, »édes!«
S most a lehulló lombok alól zörgés nesze hallik;
erdei vad, hittem, kelevézem rá röpitettem.
Procris volt; gerelyem mellét átverte középem,
»Jaj nekem!« így riadott. Hallottam a hű feleségnek
hangját, s mint a bolond, rohanok hozzá oda tüstént.
Félholtan, s leplét kifolyó vérével elöntve.”

Publius Ovidius Naso: Átváltozások
(Hetedik ének: CEPHALUS ÉS PROCRIS)
www.mek.oszk.hu/03600/03690/03690.htm

Cephalus and Procris of artist Andreas Nesselthaler as framed image

¹⁶⁴ **Donya Liciza:** „A sok antik és középkori történet között, melyeknek hősei mind a szerelem miatt haltak meg, fölbukkan egy friss példa is: „Spaniában nemrég mint járt Donya Liciza?” A spanyol hölgy is nyilván a szerelem áldozata lett. Története szűkebb hazájában egy ideig bizonyára közbeszéd tárgya volt, talán föl is jegyezték. Közvetítők útján (mint pl. Dietrichstein Ádám vagy mások) még külföldre is eljutott, majd feledésbe merült. Amikor Eckhardt Sándor Balassi Bálint összes műveit kiadta (1951), Liciza históriájáról csak azt közölhette, hogy az általa ismert hazai és külföldi forrásokban nem sikerült nyomára akadnia. Balassi talán csakugyan szóbeszédben hallotta, hiszen ez az egyetlen „nemrég” történet „példa” a hosszú felsorolásban. De az sem lehetetlen, hogy írott szöveg alapján szötte bele énekébe, s szerencsés véletlen folytán egyszer még Liciza szomorú sorsára is fény derülhet.”

VARJAS BÉLA: SZÉLJEGYZETEK EGY KIADATLAN BALASSI-LEVÉLHEZ
http://epa.oszk.hu/00000/00001/00330/pdf/itk_EPA00001_1983_01-03_089-096.pdf

¹⁶⁵ **Pénélopé.** Odysseus felesége, fiuk Télemachos, boldogok, de Odysseusnak el kellett utaznia Trójába, és otthon kellett hagynia feleségét és csecsemő kisfiát, Télemachost. Amikor Odysseus már 20 éve van távol otthonától, társai nagyrészt hazaértek, fia felnőtt, vagyonát pedig a keze elnyeréséért versengő kérők pusztítják. Pénélopé az eltelt 3 évben azzal háritotta el a kérők ostromát, hogy addig nem választ magának új férjet közülük, míg meg nem szövi apósa, az öreg Laertés szemfödelét. A csel lényege abban állt, hogy, amit nappal megszöött, azt éjjel felfejtette. Cselét egy hűtlen szolgálója fedezte fel, és leplezte a kérők előtt, így Pénélopé kénytelen volt befejezni a vásznat. Odysseus hazatértekor sem képes rászánni magát még egy újabb házasságra, bár Odysseus azt mondta neki, mielőtt elment Trója alá: "mikor azt látod, hogy pelyhesedik fiad álla, / menj, akihez kívánsz feleségül, hagyd el a házad." (Od. XVIII. 269-270. Devecseri G. ford.), és az íjverseny kihirdetését is csak egy álom hatására és a koldusnak álcázott Odysseus jó híreit hallva határozza el. A kérők megölése után, amikor tudomást szerez férje hazatértéről, bölcs óvatossággal kíván meggyőződni arról, valóban férjét látja-e viszont ennyi év távollét után. Miután ágyuk készítésének titkával Odysseus bebizonyítja kilétét, Pénélopé boldogan borul rég nem látott férje karjaiba.

Pénélopé nem maradt hűséges férjéhez, s ezért Odysseus ismét elutazott Ithakából, egy másik változat szerint pedig hűtlensége miatt megölte Pénélopét.

Pénélopé: <http://www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon.php?s=P%C3%A9nelop%C3%A9>

¹⁶⁶ **Magelona:** A nápolyi királyleány beleszeret Péter provinciái (provençe-i) grófba. Együtt szöknek a gróf francia szülőföldre felé, útközben sok kaland és szerencsétlenség éri őket. Magelona Provinciába vetődik, Péter pedig a tengeri rablók kezéből a babiloni szultán udvarába kerül. A hű szeretők kitartása diadalmaskodik az akadályokon, a hősök végül megtalálják a boldogságot: a gróf és szerelmese Provinciában találkoznak és egybekelnek. A Magelona-história egy középkori monda feldolgozása. A mondát egy 1480-ban megjelent francia népkönyv tette népszerűvé egész Nyugat-Európában. Provençal nyelven foglalták írásba és ennek a műfajnak egyik legjobb darabja. Németre Warbeck Vitus fordította 1527-ben, ezt a szöveget ültette át magyarra Tesseni Vencel. Mikor a magyar fordítás megjelent, külföldön már tizenkilenc német kiadása forgott kézen. A magyar fordító korához képest választékos nyelven írt, némi stílusérzéke is mutatkozik. Az eredeti regény a szerelmi érzés és a vágyakozás színes rajzára törekedett, de ezt a finomabb stílust a fordító nem vitte át a magyar szövegbe. A történet végét már elnagyoltan fordította, rövidítette és kivonatolta a német szöveget. (Tesseni Vencel: Szép Magelona)

¹⁶⁷ **Phyllisz és Demophon:** A trójai háború idején Trákiában lehorgonyzott egy görög harcosokkal teli hajó. A hajót Athén királya; Tézeusz és Phaedra fia, Demophon vezette, aki Phyllisz számára szerelem volt első látásra. Szíthónnak nem volt kifogása az esküvő ellen, meg is esküdtek. Demophon hosszú útra készült akkoriban, de megígérte Phyllisznak, hogy visszatér hozzá.

Távolléte alatt egy mandulafa tartotta a lelket a szerencsétlen lányban, aminek levelei a lány fájdalmától nem virágoztak többé. Eljött a január. Szerelme elvesztése után Phyllisz fájdalmát a fa megölelésével próbálta csillapítani, ettől fogva a fán újra zsenge levelek és virágok nőttek. A hercegnő ettől úgy érezte, mintha Demophon hazatért volna, de emberi formájában sosem kaphatta vissza őt. Maradt a fa, amit minden év januárjában fehér virágok díszítettek...

A másik verzió szerint a történet úgy végződik, hogy mikor Phyllisz rájött, hogy élete párja nem fog visszatérni hozzá, bánatában véget vetett életének és egy mandulafa képében visszatért. Amikor Demophon végre visszatért, rég nem látott szerelme helyett csak egy kopár mandulafát talált. Szégyenében megölelte a fát, ami ettől azonnal kihajtott és virágba borult.

Sir Edward Burne Jones – A megbocsátás fája (Demophon és Phyllisz) Forrás: Internet

http://sarti-info.hu/gorogorszag/gorog_istenek/a-mandulafa-gorog-mitosza.php

¹⁶⁸ **Leucippe:** Az ismeretlen szerző Tatius írását hozza fel, miszerint az assyriabéli tenger mellett, Föníciának két városa között lévő kikötő rév mellett történt, hol Aster istenasszonynak áldozatul sok szép ajándékokat hoznak. Ott a gyönyörű ligetes réten sok széplány sétál, nézik a tengerben a bikát, amelynek hátán egy szép leány ül: „*Kréta felé bika leánnyal úsz vala*” (...), „*Szörnyen alá és fel bika úsz vala, / Lábaival nagy habokat ver vala, / Ennek hátán az szép leány ül vala,*” Az ismeretlen szerző Európé gyönyörű föníciai királylány mítoszára gondol, amiben Zeusz (Jupiter) aranyszőrű játékos bikává változva csalja hátára a királylányt, és a tengerbe gázolva viszi Krétára, ahol magáévá teszi. Az ismeretlen szerző elmondja, hogy egy föníciai ifjú meséli el, Clytophon, hogy álmot látott, és álmában egy szépséges szüzlány feküdt az ölben: „*Másfelől látok egy asszont előttem,*” (...) „*Vérrel szemei fölfordultak vala, / Haja hosszú s az megborxadott vala, / Oldalmat törrel vagdalja vala, / Az szép leányt tőlem választja vala.*” Így mondja el álmát, de az álom titkát nem tudta megfejteni. Aztán követek jöttek Bizáncból, levelet hoztak, amelyben arról értesül Clytophon apja:

„*Köszönetit Sostrates Hyppiasnak / Írja, mint szerelmes atyjafiának*”

(...) Tráciaiaknak ellenünk hada,/ Néminemű okból reánk támadá,”

Így elküldi lányát Leucippét és Panthiát a feleségét, amíg a béke helyre nem áll. Clitophon vacsoránál szemben ül az asztalnál a szép Leucippéttel és eszébe jut az álma:

„Bizonságu! én ebben Istent vettem,/ Hogy nem tudom, vacsorán ott mit öttem,/

Csak álmomban mindent mívelni véltem,/ Fejem hajtván, titkon az leánt szömléltem.”

Ezek után jön egy lantos ifjú, aki elénekli Apolló és Daphné megható történetét.

Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény II. (Ismeretlen: Igen szép história az görög Clitophonnak és Leucippének egymáshoz való hívséges szerelmeikről)

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/regi-magyar-irodalmi-2/ch06.html>

¹⁶⁹ **Theagenes:** Timosthenesnek, Heracles papjának fia, ki Thasus szigetén született; a fiú oly hatalmas természetű és erejű volt, hogy sokan Heracles fiának tartották; a monda szerint már kilenc éves korában vállain vitt haza egy neki megtetszett ércszobrot. Mint híres atléta a görög versenyjátékokon 1200, sőt mások szerint 1400 győzedelmi koszorút nyert. Halála után szobrot állítottak neki, egy ellensége azonban éjjelenként megostorozta a szobrot, míg az egyszer ledőlt s a bántalmazót agyonütötte; ennek rokonai panaszt tettek, mire a szobrot a tengerbe dobták, de mivel terméketlenség és silány szülöttek keletkeztek, a halászok által kifogott szobrot régi helyére állították s neki isteni tiszteletet nyújtottak.

Héliodórosz (regényíró) szíriai *Hemessában* született, a Kr. u. III. században. Művét nevezik még *Etiópiai történetnek* (Aithiopika - Αἰθιοπικά) néven is. A mű ún. *szofisztikus szerelmi regény*, azaz két ifjú szerelmes, Theagenész és Kharikleia történetét meséli el, akik sok sorsfordulat után egymásra találhatnak. A mű végén a szerelmesek boldogan élnek egy ideális világban, Etiópiában, ahol nem érik őket további szenvedések. Mátyás király corvinái között szerepelt az a kézirat, mely nyomán Európa megismerhette A sorsüldözött szerelmeseket. Ford. Szepessy Tibor

Theagenes: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/8336.html>

Héliodórosz (regényíró) <https://hu.wikipedia.org/wiki/H%C3%A9liod%C3%B3rosz>

¹⁷⁰ Győri Béla: Óriások háborúja, Németh László: Berzsenyi: 2010.01.29. Forrás: Németh László

A minőség forradalma –Berzsenyi, Püski Könyvesház Budapesten, 1999.

<http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenseg/2010/januar/29/15.htm>

¹⁷¹ HAMVAS BÉLA MŰVEI, Az életmű - kiadást szerkeszti: Dúl Antal, 9 SCIENTIA SACRA 1. rész – 2. kötet: (Hamvas Béla: Scientia sacra: Ötödik könyv, Az analógia, I. A képnelyv, 73. old.)

<http://docplayer.hu/216887-Hamvas-bela-scientia-sacra.html>

¹⁷² Szerb Antal: Magyar irodalom története (241. old) Magvető 1991. ISBN 963 14 1870 7

¹⁷³ Uo. Győri: Óriások háborúja

¹⁷⁴ Uo. Győri: Óriások háborúja

¹⁷⁵ Uo. Győri: Óriások háborúja

¹⁷⁶ Korunk 26. évf.2.sz. Adorján Zsolt: Pindarosz filozófiája

http://epa.oszk.hu/00400/00458/00613/pdf/EPA00458_korunk_2015_02_016-022.pdf

¹⁷⁷ BERZSENYI DÁNIEL összes verse: <http://mek.oszk.hu/00600/00614/html/vers02.htm#027>

¹⁷⁸ Ady Endre: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/ady.htm>

¹⁷⁹ Biblia: http://www.biblia.hu/biblia_k/k_1_10.htm

¹⁸⁰ Biblia: Góg és Magóg háborúja Messiás időkben

<http://zsido.com/fejezetek/biblia-gog-es-magog-haboruja-a-messiasi-idokben/>

¹⁸¹ Lukács György: Új magyar líra

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/lukacs.htm>

¹⁸² Uo. Lukács

- ¹⁸³ Ady Léda-versei, Héja-nász az avaron (elemzési vázlat) II_Külső információk /1-2.
<http://users.atw.hu/wenczelimre/ir/harmadik/ledavers.html>
- ¹⁸⁴ Magyar Néprajzi Lexikon: betegségdémonok: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-709.htm>
- ¹⁸⁵ Magyar Néprajzi Lexikon: mirigy: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1839.html>
- ¹⁸⁶ Káldi-Neovulgáta: János jelenései 17. fejezet: <http://szentiras.hu/KNB/Jel17>
- ¹⁸⁷ Babits Mihály: Héphaisztosz: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00047/01223.htm>
- ¹⁸⁸ Próteusz: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%B3teusz>
- ¹⁸⁹ Héphaisztosz: <https://hu.wikipedia.org/wiki/H%C3%A9phaisztosz>
- ¹⁹⁰ Kerényi Károly: Görög mitológia, Gondolat kiadó 1977; ISBN 963 280 376 0
- ¹⁹¹ TIZENNYOLCADIK ÉNEK: AKHILLEUSZ PAJZSA
<http://mek.oszk.hu/00400/00406/html/02.htm#19>
- ¹⁹² Rába György: Babits Mihály költészete
http://dia.pool.pim.hu/xhtml/raba_gyorgy/Raba_Gyorgy-Babits_Mihaly_kolteszete.xhtml
- ¹⁹³ Alföldy Jenő: Két változat egy témára, Megjelent a Tiszatáj 2013/10. számában
- ¹⁹⁴ Babits Mihály versei
<http://mek.oszk.hu/00600/00602/html/vers0202.htm>
- ¹⁹⁵ Protesilaus
<http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/6974.html>
- ¹⁹⁶ Uo. Rába
- ¹⁹⁷ A magyar művelődés és a kereszténység III. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Rt. Budapest – Szeged (1998)– 1 / 258; Szigeti Lajos Sándor (Szeged) Evangélium és esztétikum a modernségben (1638. old.) http://mek.oszk.hu/06300/06383/pdf/keresztenyseg3_2resz.pdf
- ¹⁹⁸ Lendvai L. Ferenc: A gondolkodás története, 177. old. Móra 1984. ISBN 963 11 3962 X
- ¹⁹⁹ EX Symposion 95. szám 2017. Elek Tibor: PUSZTULÁS ÉS POMPA AZ ÖRÖKÖS MEGHASONLÁSBAN (KÖZELÍTÉS KONCZ ISTVÁN KÖLTÉSZETÉHEZ) 1997. november 3.
http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page_surfer&csa=load_article&rw_code=pusztulas-es-pompa-az-orokos-meghasonlasban-kozelites-koncz-istvan-kolteszetehez_312
- ²⁰⁰ Digitális Irodalmi Akadémia: Ige (Új Ember, 1971. október 10.)
<http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszky00373/pilinszky00841/pilinszky00841.html>
- ²⁰¹ Eisemann György: Angyalok a Pilinszky-lírában, Pannonhalmi Szemle 1995/12, 102-7.
- ²⁰² Mitológiai ABÉCÉ, 97. old.
- ²⁰³ FEDERICO VISCONTI, *Sermons* [ed. BÉRIOU, Nicole, 2001], Sermo 29, § 5, p. 564
<http://gahom.ehess.fr/thema/index.php?id=5039&lg=fr>.
- ²⁰⁴ A *sonetti a corona*, melyet a sienai Accademia degl’Intronati* alakított ki a *cinquecento* második felében, rendkívül szigorú technikai követelményeket támaszt a költővel szemben. Ez az igen stilizált, és komplikált műfaj tizenöt szonett ciklikus elrendezését jelenti. A szabályok megkövetelik, hogy
 (1) az első tizennégy szonett koherens, összefüggő és zárt variációsorozatot képezzen a témára, ahol az átmeneteket úgy kell megvalósítani, hogy minden szonett utolsó sora a rákövetkező szonett első soraként ismétlődjék meg;
 (2) a tizennegyedik szonett végén az egész gondolatmenet térjen vissza a kiindulóponttra; és
 (3) a tizenötödik vagy mester-szonett képezze a megelőző szonettek tematikus summáját úgy, hogy mind a formát, mind a tartalmat az alap-szonettek kezdősorai határozzák meg. A *sonetti a coronában* a szótagok pontos száma 2100 (15×14×10), ha minden sor tíz szótagú és 2320 (15×14×11), ha minden sor tizenegy szótagú. *Accademia degli Intronati Művészeti iskola, Siena, Olaszország

- ²⁰⁵ Lotz János: Magyarul: József Attila szonettkoszorújának szerkezete. In: Lotz János: Szonettkoszorú a nyelvről. Válogatta és szerkesztette – Lotz János közreműködésével – Szépe György. Gondolat, Budapest, 1976: 258–272
- ²⁰⁶ Mayer Erzsébet oldala; Mindhalálíg szonett; Horváth Ödönnek ajánlom
<http://www.szofia-lapok.com/tanulmanyok/mindhalalig-szonett/>
- ²⁰⁷ Szabolcsi Miklós: József Attila élete és pályája. I. köt. Budapest, Kossuth 2005, 299-300 old.
- ²⁰⁸ Paneth Gábor: „A KOZMOSZ ÉNEKE” ÉS A HERMANN-FÉLE HŐTÁJÉKOZÓDÁSI ELMÉLET
<https://www.google.hu/search?q=paneth+gabor+a+kozmosz+eneke>
- ²⁰⁹ József Attila: A kozmosz éneke, Szonettkoszorú
<http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/kolto00000/kotet00001/ciklus00104/cim00140.htm>
- ²¹⁰ LENGYEL ANDRÁS: József Attila " semmi"-képzetéről Tiszatáj 76
<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/97-12/lengyel.pdf>

Egyéb jegyzetek:

Góg és Magóg: a Bibliában szereplő, Istentől elhagyott pogány népek fejedelmei. Anonymus szerint Magógról nevezték el a magyar népet. *Bilek* című cikkében Ady a következőket írja: „Góg és Magóg népét ércapukkal zárták el, de Góg és Magóg népe legalább döngethette ezt az ércaput. A mi népünk ezt sem teheti”.

Vazul: Árpád-házi herceg, aki összeesküvést szított Szent István ellen. Büntetésül István megvakította és fülébe ölmot öntetett, fiait pedig száműzte.

Pusztaszer: Anonymus krónikája szerint 896-ban itt kötötte meg a hét honfoglaló vezér a vérszerződést, itt tartották meg az első törvénykező gyűlést. Feltételezett helyén állították fel a millennium évében, 1896-ban az Árpád Emlékművet. Mivel a hazafiaskodó ellenzéki koalíció előszeretettel hivatkozott az ősmagyar múlt-ra, Ady szemében Pusztaszer az elmaradottság jelképe lett.

A római Fúriák (a görögöknél Erinnüsökök): a bosszúállás, a lelkiismeret-furdalás istennői, akik az alvilágból azért jönnek fel, hogy vadul üldözzék és megbüntessék az embereket. Megszemélyesítik az átkot, ők a meggyilkolt emberek szellemei.

A görög költő, Hésziódosz szerint Gaiának és Uranosznak a lányai. Egy mítosz pedig úgy meséli el, hogy az isten kiömlő véréből születtek, amikor Kronosz megsebesítette apját, Uránost. Euripidész említ először három Fúriát. Az első Fúria, a nem szűnő haragú, Alektó, a második a gyilkosságot megbosszuló, Tisziphoné, a harmadik a féltékeny Megaira.

A görögök annyira félték a félelmetes Erinnüsökök nevének kiejtésétől, hogy gyakran csak, mint jóakarókat, vagy tiszteletre méltó istennőknek mondják őket.

Héphaisztosz egyedül Héra gyermeke, apja nem volt. Ugyanis Zeusz megcsalva ismét feleségét, Hérát, Métisz gyermeket várt tőle. Egy jóslat miatt, miszerint Métisztől születendő leánya értelemben és okosságban tútesz majd rajta, elnyelte a terhes anyát. Kilenc hónap múlva a fejéből pattant ki Athéné, teljes fegyverzetben. Bosszúból Zeusz hűtlenségéért, Héra úgy döntött, hogy ő is tud saját maga, apai segítség nélkül világra hozni egy gyermeket. Így született meg Héphaisztosz. Azonban Héra várakozásaival ellentétben a kovácsisten rémesen csúnya és elesett volt. Héra dühében lehajította a gyermeket az Olümposzról, aki kerek egy napig csak zuhant és Lémnosz szigete mellett a tengerbe esett. Nimfák mentették meg az életét.

Protesilaus: Iphiclus és Astoyche fia, *Podarces* testvére, *Laodamiának* (Acastus leányának) vagy *Polydorának* (Meleager leányának) férje, Phylace királya Thessaliában. Ő vezette a phylacei harcosokat Troja falai alá és ő volt az első görög a ki a hajók kikötésekor a partra ugrott, de egyúttal az első görög, a kit a trójai hősök (Hector, mások szerint Achates vagy Aeneas vagy Euphor bus) megölték. Ov. met.

12, 67. Hom. Il. 2, 695 skk. Csapatait ezután testvére Podarces vezette. Híres volt p.-nak és feleségének Laodamiának kölcsönös ragaszkodása. Catull. 68, 81. Midőn Laodamia férjének halálát megtudta, addig-addig könyörgött az isteneknek, a míg megengedték, hogy P. három órára az élők közé visszatérhessen, és midőn aztán P. másodszor is meghalt, felesége is vele halt meg.

Thetisz: Akhilleusz anyja. A főistenek közül senki sem akarta feleségül venni, mert Prométheusz megjósolta róla, hogy olyan fiút fog szülni, aki hatalmasabb lesz apjánál. Így ezután Péleuszhoz adták, kivel erős küzdelmek között (hol kígyóvá, hol vadállatokká változva), mire mégis megadta magát.

Nászünnepeát a Pelion hegyén ülték meg és az összes istenségek megjelentek rajta. Esküvőjükön tört ki Héra, Aphrodité és Athéné közötti viszály, amit Erisz – a legszebbnek szánt – aranyalmája robbantott ki, és végső soron a trójai háború okozója lett.

Eurynomé: Okeanos leánya, ki Zeustól a három charist szülte; ő fogta fel a kis Héphaistost is, midőn Héra az Olimpusról ledobta. Egy régiebb korban Ophiön titánnal uralkodott az Olimpuson, de Kronos és Rhea levették a Tartarosba; Phigaleia mellett volt ősrégi temploma szobrával, mely csipőig asszony s azon alul halalakja volt.

Próteusz: a görög mitológiában tengeri isten. Mint Poszeidón fia a tengeri istenségek valamennyi tulajdonságával rendelkezik: öreg, számtalan gyermeke (Proteidák) vagy gyámoltja (fókák) van, képes bármilyen alakot felvenni, és mindentudó; fókacsordák őrzője.

„**Ókeanosz** (Ókeános) folyamisten volt; folyó vagy folyam és isten egy személyben. Éppoly kimeríthetetlen nemzőereje volt, mint folyóiknak, melyeknek vizében a görög lányok esküvőjük előtt megfürödtek, s melyeket ezért régi nemzetségek ősatyáinak is tartottak. Ókeanosz azonban nem volt közönséges folyamisten, mert árja sem volt közönséges folyamár. Azóta is, hogy tőle vette a kezdetét minden, még mindegyre folyik, a föld legszélső peremén, önmagába visszaáramlón, körbe. A folyók, források és kutak, sőt az egész tenger is, mind állandóan az ő széles, erős árából keletkeznek. Egyedül neki volt szabad, amikor a világ már Zeus uralma alatt állott, régi helyén maradnia, mely voltaképpen nem hely, hanem csak áramlás, körülhatárolás, és a Túlnantól való elválasztás. Nem helyes azonban azt mondani: „egyedül neki”. Hiszen Ókeanoszhoz hozzátartozott Téthys istennő, akit joggal neveznek „anyának”. Kivel lehetett volna Ókeanosz „mindenek eredete”, ha személyében csak egy hímnemű ősáramlat létezett volna, s nem egy befogadó ős-vízistennő is vele együtt? Megértjük azt is, miért tartózkodott az ős-pár, Homérosz tudósítása szerint, már hosszabb idő óta a nemzéstől. Mert megharagudtak egymásra: ez a megokolás alkalmasint természetes az ilyen ősrégi elbeszélésekben. De ha az ősnemzés nem maradt volna abba, világunknak nem lenne állandósága, nem volna kerek határa, és semmiféle keringés nem térne vissza önmagába. Tovább nemződne minden a végtelenségig. Tehát Ókeanosznak nem maradt más hátra, csupán a körbeáramlás, a források, a folyók és a tenger táplálása - s alárendelni magát Zeusz hatalmának. Téthysről keveset hallunk mitológiánkban, azon kívül, hogy az Ókeanosz-leányok és az Ókeanosz-fiak anyja volt. Fiai a folyók, szám szerint háromezren. A leányok, az Ókeaninák, ugyanannyian voltak...”

III.

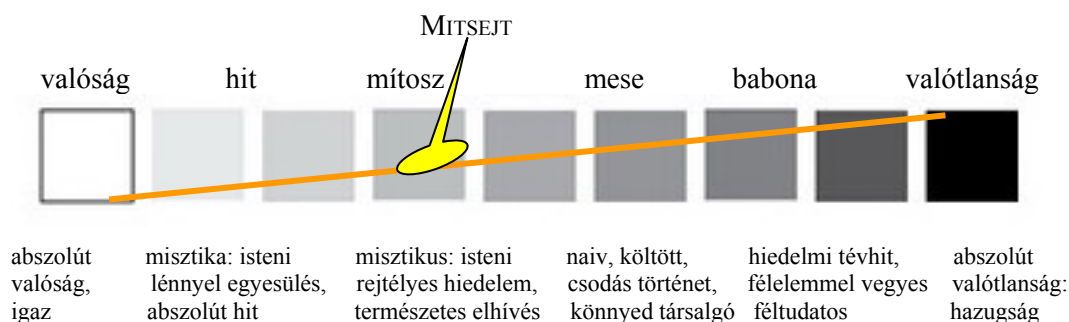
5. Kitekintés és a kutatási tapasztalatok összefoglalása

A mitológiával foglalkozó tudományos irodalom és a mitológiai történetek tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a legtöbb kutató a mitológiai történetekből vezette vagy vezeti le következtetéseit. Ezek eltérő nyelvészeti, pszichológiai, antropológiai, filozófiai és hittudományi értelmezésekhez vezettek. Ez érthető, mert a történelem előtti időkben, akár az ókor kezdetén (i.e. V. évezred), ezek a tudományok a természettudományokkal még együtt voltak jelen a mitologikus gondolkodásban. Valószínű, hogy a tudatalatti összetartozás emlékezte él még a tudomány művelőiben, és ezért nyúlnak gyakran a mitológiához dolgozataikban.

A mai ember próbatétele megnőtt, az elveszett dolgok világa jött el: a mérték nem feltétlenül az ember élete. Ősidőnk idején, mintha lett volna valami tudás az életről, a létről, arról, hogy miért van az ember, miért van a világ. Az ember egy volt a természettel, amely enni, inni adott, és szellemeivel érintkezve érthetővé váltak a legtitkosabb jelenségek. Az ember megértette láthatatlan isteneit, akiknek még sem testük, sem nemük nem volt. Csak fényben, árnyban, szélben, neszben mutatkoztak meg az őstudat sejtelmeként. Különösen az elmúlás döbbenetes látványa, lelki érthetlensége, a semmi, a nincs, támadja meg az elmét.

Az őskor szellemhite után alakult ki a mágikushit, aztán következett a mitologikus gondolkodás, amely már külön kezelte a megismerhető e-világot és a megismerhetetlen túlvilágot. Akkor még a mitológia nem különböztette meg, hanem összefonódott egységben tartalmazta azt, amit ma vallásnak, tudománynak, művészetnek, filozófiának nevezünk. Tehát az ókor folyamán a mitologikus világgép lassan fölbomlott. A lassú átalakulás folyamán az ember természetes igazságérzete átalakult; kezdte megkülönböztetni a valóságot a valótlanságtól: a valóság, a hitvallás, a hiedelem, a mese, a babona, és a valótlanság külön váltak, és ezzel együtt az azonosságra és az analógiára épülő gondolkodást fokozatosan felváltotta a fogalmi gondolkodás. Kutatásaim során észrevettem, hogy minden mitológiai motívum az emberi sejtéssel hozható összefüggésbe. Ezt nevezem mitológiai sejtnek, rövidítve MITSEJT-nek. A továbbiakban létrehoztam a *Valóság és a Valótlanság spektrumát*, amely a szubjektum valóság érzetét reprezentálja, az adott tartományon belül.

A MITSEJT két összetevője a SEJT és a SEJTÉS, tehát a reális és a transzcendens összetevőjével egy mitológiai elemet reprezentál. A mitológiai sejt belső tartalma a spektrummentén csúsztatva változik. Például, ha a hit felé tolódik, vallássá válik, ha a mese irányába tolódik el, átalakul mesévé és így tovább.

A valóság és a valótlan-ság kislebontású spektruma

A szövegorientált mitológiai értelmezés helyett, az emberre és a környezetére fordítottam a figyelmet. Kiemelten foglalkoztam azokkal a tanulmányokkal, amelyek a még élő „primitív” törzsi közösségek környezetében keresték a mitológiák kialakulásának rejtélyét. A nyelvészet szempontjainak alávetett mítoszszületés helyett, az ember külső és belső érzékei által alkotott képeket tartom elsődlegesnek. A nyelv szerepe pedig az, hogy az érzeteink által alkotott képeket kivetítse környezetére felé.

Az írás megjelenésével, a hangokat jelekké alakították, és ezzel óriási lehetőség nyílt a mitológiai képek írásos rögzítésére. Azonban már az orális közlés sem tudta eredeti formában visszaadni a képet, pedig arcmozgással, mutogatással, stb. segíthette megértetni a kép tartalmát, és ezt az írás még tovább torzította. Ezért a mitológiai szépirodalmat és a mitológiai világgépet - meggyőződésem szerint - külön-külön kell kutatni, tanulmányozni.

Visszatérve a mitológiai tanulmányaimhoz, arra az eredményre jutottam, hogy a mítosz történetét mindig az adott keletkezési térben, az ÉLETTÉR természetes közegében érdemes tanulmányozni. Öt érzékünkkel felfogjuk az élettér dolgait, az ESEMÉNYTÉRben belső felfogásunk által, és a MITSEJT segítségével képpé formáljuk a történeteket, aztán a képeket kivetítjük az ÉLMÉNYTÉRbe. Az élménytérből a Poéta és a Mítoszelem visszacsatolása következtében az élményképek visszajutnak az élettérbe. Itt a helyi, területi etnikumok mítoszaival találkozva, az előző utat újból végig járva, tovább formálódhat a történet. A mítoszok kirajzolásával a világ felé pedig, gyakorlatilag teljes képet kapunk a mi-

0 9 3 00

Elemzéseimnél az érzékképek interpretációjával a vers élményteremtő hatásának kimutatását tűztem ki célul. Kutatásom során több ezer versrészlet és vers értelmezése kapcsán megállapítottam, hogy a legbonyolultabb hippónakteus (kólon) esetén is felfedezhetők a háttérben jelenlévő érzékképek. Minden fogalom paradigma sorokból van felépítve. Általában a fogalmak jelentését nem tudjuk, csak sejtjük. Ha rákérdezzünk egy fogalom értelmére, még a jól felkészült nyelvész, vagy irodalmár is hosszú értelmezésbe kezd. Általában a szó oppozícióját hozzák fel magyarázatul. Például ha megkérdezzük: Mi a jó? – jön a válasz, hogy ami nem rossz. Ady Endre írja az Uram, segíts bennünket című versében: „*Be szép: a jó:/ Tavaly a Hűvös-völgyben/ Szakadt a hó/ S olyan szép volt/ A jóval nem törődni.*” A jó azért szép, mert hófehér, mert tavaly ott állt (Ady) a szakadó hóban; csöndesség vette körül, minden hófehér volt körülötte: a fák, a bokrok és a lelke is hófehér volt. Nem kellett törődnie a hétköznapi profán jóval, mert egy szenttérbe került, azért szenttérbe, mert Isten áldása bőven, hófehéren hullt rá az égből. A szépség itt együtt van a jóval. A két fogalom megmagyarázza egymást.

Az érzékképek leírását az adott élettér elemeinek, szereplőinek sorba vételével érdemes kezdeni, aztán az eseménytérben a látás, a hallás, a szaglás, az ízlelés és a tapintás képeket írjuk le, figyelembe véve sejtelmeinket is. Aztán a képeket kivetítjük az élménytérbe, ahol szelektorok alkalmazásával – céljainknak megfelelően – szűrjük ki a nem kívánt elemeket. Például, mitológiai elemek esetén, a valóságszelektor segítségével eltávolítjuk a profán életben előforduló valós elemeket. Ha meseelemeket sejtünk a textúrában, meseszelektort is alkalmazunk. Az interpretálás elengedhetetlen követelménye, a szakértelem és a ráérző intuíció. Ne felejtsük el, hogy elemzésünk a művészi élmény kimutatására irányul.

Az értekezés eredményei összegezve:

1. A valóság és a valótlanosság spektruma; a MITSEJT megalkotása.
2. A mítoszok születésének és elemzésének folyamatábrája (ld. mitográfia).
3. A mitológiavers elemzése érzékképeken alapuló metodikával.
4. Közvetett archaikus mítosz és a közvetlen költői mítosz fogalmának bevezetése a vers mitológiai fragmentumainak értelmezésénél.

Befejezésül úgy gondolom, hogy hipotéziseim bizonyítására, értekezésemben sikerült megfelelő mennyiségű példát és érvet felhozni arra, hogy állításaim megalapozottak és érdemesek legyenek a továbbgondolásra.

Véges tudásunk szab határt gondolatainknak.

6. Felhasznált irodalom

- Ady Endre: Összes versei II. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955.
- Babits Mihály: Összegyűjtött versei, Századvég Kiadó, Budapest, 1993
- Balassi Bálint: Összes versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968
- Benedek István: A tudás útja, Gondolat · Budapest 1985. ISBN 963 281 562 2
- Beöthy Zsolt: Nemzeti irodalom (Történeti ismertetése), Athenaeum Irodalmi Ny. RT.1919
- Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis-tükre (Hatodik bővített kiadás; reprint). 1992
ISBN 963 04 2476 2
- Berzsenyi Dániel: Összes művei, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968
- Bölcsész Konzorcium: Irodalmi szövegelemzés, 2006. ISBN 963 9704 36 9
- C. Gustav Jung: Az ember és szimbólumai, GÖNCÖL KIADÓ 2000.
ISBN 9789639183230
- C. G. JUNG: Az archetípusok és a kollektív tudattalan, Budapest, Scolar Kiadó 2011.
- C.G. Jung: Emlékek, álmok, gondolatok, Európa Könyvkiadó 1997. ISBN 963 07 6137
- Claude Levi-Strauss : Mythologiques, Omnibus 1971. ISBN 2259003478 (2-259-00347-8)
- De Man, P.: Esztétikai ideológia. Osiris K. 1999. ford. Katona Gergely
- De Man, P.: Olvasás és történelem. Vál. Szegedy-Maszák Mihály, Osiris K. Bp 2002.
- Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958 (Rep.1998.)
- Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina Kiadó, Budapest, 1981.
ISBN 963 13 1438 3
- Dümmert Dezső: Álmos, az áldozat. Panoráma, 1986 · ISBN 9632433254
- Dr. Varga Zsigmond: Az ősmagyar mitológia szumir és ural-altáji öröksége,
Gede Testvérek, Budapest, 1999 · ISBN 9630388944
- E. H. Gombrich: A művészet története, Gondolat · Budapest 1983, ISBN 963 281 215 8
- Ferdinand de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe, Corvina Kiadó, 1998.
ISBN 9631344142
- Gecse Gusztáv: Bibliai történetek, Kossuth Könyvkiadó 1985, ISBN 963 09 2619 9
- Gilgames agyagtáblák üzenete (Ékírásos akkád versek), Európa Kiadó, Budapest 1974.
(vál. és jegyzetek: Komoróczy Géza, ford. Rákos Sándor) ISBN 963 07 0 178
- Gyenge Zoltán: Kép és mítosz (13. old.) Typotex Kiadó 2014. ISBN 978 963 279 388 7
- Hoppál Mihály: Magyar mitológia. Sz. V. T. (szerk.): Mit. Enciklopédia I. 1988. 534–538.
- Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. Pest, 1854. Reprint kiadás: Budapest, 1987.

Jean-Claude Belfiore: Görög és római mitológia,(Larousse) Budapest, Saxum Kiadó 2008.

József Attila: Összes versei, Szépirodalmi Könyvkiadó 1961. Aranykönyvtár 61.1656

Athenaeum Nyomda

Karl Otfried Müller: HISTORY LITERATURE OF ANCIENT GREECE (Az ókori Görögország irodalom története). Kiadó: Robert Baldwin, London,1850

Kerényi Károly: Görög mitológia, Gondolat Kiadó 1977. ISBN 963 280 376 0

Kerényi Károly: Mi a mitológia? Tanulmányok a Homérosi himnuszokhoz. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1988.

Kálmány Lajos: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvahagyományainkban. Szeged, 1887.

Kolta Dóra: Az ősi magyar hitvilág elemei Ady költészetében (bölcsezdoktori értekezés) témavezető DR. FERENCZI László, Pécs, 1992.

Lendvai L. Ferenc: A gondolkodás történet, Móra Könyvkiadó 1983, ISBN 963 11 3962 X

Lukács György: Új magyar kultúráért, Szikra 1948 · ISBN 0659000483384

Lukács György: Esztétikai kultúra, 1998 · ISBN 9639082198

Marót Károly: Vallás és mágia. Ethnographia XLIV. 1933. 31–44.

Mircea, Eliade Vallási hiedelmek és eszmék története, Budapest, Osiris Kiadó 2006.

Mircea Eliade: A szent és a profán. Budapest, Európa Kiadó 1987

Mitológiai ABÉCÉ: Gondolat · Budapest 1985, ISBN 963 281 464 9

Peter Szondi: Bevezetés az irodalmi hermeneutikába, T-Twins Kiadó, Budapest 1996.
ISBN 9639004022

Pilinszky János: Összes versei, Osiris Kiadó · Budapest, 1998. ISBN 963 379 470 6

PLATÓN - MENÓN - PLATÓN ÖSSZES MŰVEI KOMMENTÁROKKAL ·
ATLANTISZ KÖNYVKIADÓ 2013 · ISBN 9789639777224

Szabolcsi Bence: A zene története, Zeneműkiadó, Budapest 1968 ZE-146-f-6870
67.1096.1 Alföldi Nyomda, Debrecen

SZENT BIBLIA, ford. Károli Gáspár, Budapest 1991, ISBN 963 300 442 X

Széles Klára: Van-e értelme a műértelmezésnek. Ha van, mi az? Panem Kiadó
Budapest, 1996 · ISBN 963545128

Széles Klára: Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra, Akadémiai Kiadó ·
Budapest, 1976.

Szerb Antal: Magyar irodalom története: Magvető 1991. ISBN 963 14 1870 7

Weöres Sándor: Tizenegy szimfónia, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1973.

Weöres Sándor: 111 VERS, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1974. ISBN 963 15 0183 3

Weöres Sándor: A teljesség felé, Tericum Kiadó 2000. ISBN 963 8453 095

Köszönetnyilvánítások:

Köszönetet mondok **Dr. Ötvös László PhD ref. lelkésznek**, költő-filozófus, bibliakutatónak, a Magyar Református Egyház DOCTOROC COLLÉGIUMA Irodalmi Szekciója elnökének, aki a témavezetői felkérést elfogadta, és tárgyi, valamint metodológiai útmutatásaival nagy segítséget nyújtott doktori értekezésem elkészítéséhez.

Köszönet és tisztelet:

Prof. Habil. Dr. Dr. Farkas András

művészetpszichológus

és

Dr. Radmila Marković

linguisticae hungaristicae summa sum laude

Doctorem Philosophia

opponenseknek, akik vállalták, hogy tüzetesen tanulmányozzák disszertációm, és értékes észrevételeikkel további iránymutatást jelöltek ki számomra.

Mellékletek

Témavezetői értékelés

Opponensi vélemény I.

Opponensi vélemény II.

**Témavezetői értékelés Németh Dezső „Mitológiai elemek a magyar költészetben”
című értekezéséhez**

Debrecen · 2017

Doktori értekezés értékelése

Németh Dezső költő, szerkesztő sok munkával, nagy gonddal készítette el a „Mitológiai elemek a magyar költészetben” című munkáját /Budapest, 2017/. Az értekezés pontosan, világosan adja a mű témáját, amivel kapcsolatosan megjegyezhetjük, hogy igen jól választotta meg azt, mert az irodalomtörténeti kutatás területén szükséges, a további vizsgálódást illetően új eredményeket tár fel, és pedagógusok, a studensek egyaránt felhasználhatják.

Ahhoz hasonló a hézagpótló tudományos igényű munka, mint a pártállam idején, amikor a magyar tanárok szégyenkeztek a studensek előtt, hiszen Ady Endre költészetével történő foglalkozásnál a Biblia nélkül nem boldogultak. Segített a helyzeten, amikor a Szovjet Tudományos Akadémia az özönvízzel kapcsolatos geológiai vizsgálat eredményének hatására kimondta, hogy a teológia nem felépítmény, hanem nyelvtudomány /1976/. Ennek hatására kapták meg a magyartanárok azt a lehetőséget, hogy a Szentírást bevihetik óráikra.

Ma nem tiltja a pedagógiai kormányzat a régi görög-római mitologikus irodalom használatát, de a szükségessége hasonló az előbb említett pártállami helyzethez. Helyesen teszi a szerző, hogy a doktori disszertációjának első fejezetében részletesen, igényesen, élvezetesen ír a „Bevezetés a mitológia és a költészet kapcsolatához” címen, majd hasonlóan foglalkozik a témával a következő „A mitológiai értelmezések összefoglalása” című fejezetben. Elismerést érdemel a tudományos feldolgozása és a tudós őszintesége, hogy a teljesség igénye nélkül dolgozott, de a lényeg feltárásának szükségességével.

A doktori disszertáció említett első két fejezete tekinthető a mű I. részének. A további két fejezet pedig a II. résznek. Az értékelő itt megjegyzi, hogy az értekezés áttekintése céljából hasznos lenne a Részek feltüntetése a munkában és a tartalomjegyzékben. Ebből következne az, hogy az összefoglalás és a felhasznált irodalom jegyzéke kaphatná a III. rész címet. A disszertáció értékéből nem vonna le semmit a Részekre való tagolás, de az áttekinthetőséget segítené a három rész feltüntetése.

A doktori értekezés 3. és 4. fejezete, valójában a mű II. rész fő egysége. Helyesen dolgozza fel a témát a szerző, amikor a „Mitológiai elemek kimutatásának metodológiája a lírai költészetben” címen részletesen szól a „tapasztalati tényezőkről”, az „élettérrel”, az érzékek szerepéről, az „eseménytérrel”, az „élménytérrel”, az „interpretációról” és a mitológiai elemek meghatározásáról József Attila: Sas című költeménye alapján.

A doktori disszertáció negyedik, legfontosabb fejezetének címe: „Költészetünk mitológiai fragmentumai”, melyben tudományos igénnyel, irodalomtörténeti rendben

foglalkozik az antik jelentéstartalmakkal; Balassi Bálint szerelemmitológiájával, Berzsenyi Dániel mitológiai hősiességével, Ady Endre őskaján mítoszlelkiségével, Pilinszky János lírájának gazdag mítosz és passió jellegzetességeivel. – Itt a doktori disszertáció méltatója megjegyzi, hogy a szerző az antik irodalmi mitológiához kapcsolja a magyar költészet mitológiai elemeit a kiválasztott, kiváló alkotók munkássága alapján a tizenhatodik századtól a huszadik századig.

A doktori disszertáció III. részében helyesen szerepel a következő „Kitekintés és a kutatási tapasztalatok összefoglalása” és a „Felhasznált irodalom” című fejezet. A tudományos művek szerzői általában a téma áttekintése céljából készítenek összefoglalást. Ezzel élt a disszertáció írója is. Ez a következő fontos megállapítással kezdődik: „A mitológiával foglalkozó tudományos irodalom és a mitológiai történetek tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a legtöbb kutató a mitológiai történetekből vezette le vagy vezeti le következtetéseit.” A fontos és helyes eredmény után hangsúlyozza: „Ősidőnk idején, mintha lett volna valami tudás az életről, a létről, arról, hogy miért van az ember, miért van a világ. Az ember egy volt a természettel...” Itt villan fel a mai gondolkodók előtt, hogy az ősi ember Isten általános kijelentése alapján élt, és gondolkodásában összefonódott mindaz, amit ma vallásnak, tudománynak, művészetnek nevezünk. Mindezekkel foglalkozva az értekezés eredményeit így összegezi az I. részre vonatkozóan:

„1. A valóság és valótlanosság spektruma; a Mitsejt megalkotása. 2. A mítoszok születésének és elemzésének folyamatábrája.”

A doktori disszertáció II. részének összefoglalása így olvasható:

„3. Közvetlen archaikus mítosz és a közvetett költői mítosz fogalmának bevezetése a vers mitológiai fragmentumainak értelmezésénél.” Majd így folytatódik: „4. A mitológiai vers elemzése érzékképeken alapuló metodikával.”

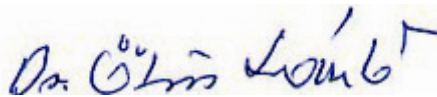
A doktori értekezés a magyar költészet mitologikus elemeinek feltárását tartotta döntő fontosságú feladatának. Ez nem verselemzésként valósult meg, hanem a mitologikus elemek kiszűrésével. Ezzel kapcsolatban a szerző a következő fontos megállapítást teszi: „Az archaikus elemeknél az általánosan alkalmazott mitológiai eloszlásoknál egyértelműen kitűnt a görög-római mitológia és a Biblia keresztény-zsidó mitológia dominanciája. Magyar archaikus mitológiai elemeknél a táltos jelenség, az ősi hitregék /pl. Csodaszarvas, Emese álma/, és a történeti mondavilág hőszainak említése fordul elő legtöbbször költészetünkben, például a hun Attila, Bendegúz, Álmos, Árpád vezérek. Az egyiptomi, a sumér-akkád és a germán mítoszokra történő utalás ritka vendég a lírai utalásokban, ugyanez elmondható a finnugor, az afrikai és az amerikai indiánmítoszokról egyaránt. „Befejezésül – mondja a

szerző – úgy gondolom, hogy hipotéziseim bizonyítására, értekezésemben sikerült megfelelő mennyiségű példát és érvet felhozni arra, hogy állításaim megalapozottak és érdemesek legyenek a továbbgondolásra.” – Nagyon fontos, hogy az értekezés írásánál felhasznált műveket közli a szerző.

A disszertáció tudós írója eljutott arra a felismerésre, hogy a „magyar költészet mitológiai áttekintése egy értekezésben teljességgel lehetetlen vállalkozás” , ugyanakkor – teszi hozzá a bíráló – célkitűzéseinek pontosan, maradéktalanul megfelelt, és századunk szaktudósainak, pedagógusainak, tudenseinek és minden érdeklődőnek hatalmas, új eredményekkel szolgál. – A doktori értekezés a tudományos igényeknek pontosan megfelel, tárgyyszerűsége, gondos kidolgozása dicséretet érdemel. –

Mindezek alapján a doktori disszertációt a régi tudósok kifejezésével élve szépnek, jónak és igaznak tartom – kalokagathikus munkának – és elfogadásra tisztelettel ajánlom.

Debrecen, 2017. augusztus 30.

Dr. Ötvös László PhD

bibliakutató

**Opponensi vélemény Németh Dezső „Mitológiai elemek a magyar
költészetben” című Doctorem Mundi disszertációjához**

2017

Opponensi vélemény

A disszertáns a dolgozat elején világossá teszi, hogy kutatásának tárgya a magyar költészetben fellelhető mitológiai elemek feltárására szolgáló eljárás kifejlesztése és néhány költő ilyen típusú verseinek vizsgálata az eljárás segítségével. Ezt megelőzően szükségesnek tart egy olyan fogalmi tisztázást, amely a mitológiával kapcsolatos definíciókat veszi sorra, illetve a versek elemzésére szolgáló tudományos eljárásokat tekinti át. Olyan fontos kérdésekkel is foglalkozik, mint a mítosz születése, a mítoszmagyarázatok a tudományokban, a teológia és a mitológia viszonya, a filozófia, kulturális antropológia és nyelvészet kapcsolata a mitológiával.

A témaválasztás remek, izgalmas és csaknem előzmény nélküli. Visszakeresve adatbázisokban kifejezetten a magyar költészet mitológiai elemeit vizsgáló művet nem találtam. Tehát nagy valószínűséggel originális művel állunk szemben. A disszertánsnak az enyémnél jobb információforrásai lehettek, mert az irodalomjegyzékben feltüntet egy olyan tételt, amely ha nem is az egész kitűzött feladatot tartalmazza, de akár a disszertáció része lehetne. Itt Kolta Dóra: „Az ősi magyar hitvilág elemei Ady költészetében” c. bölcsészdoktori értekezésre gondolok, amelynek figyelembe vétele a disszertáns széleskörű tájékozottságára utal, de semmiben sem csökkenti a téma originalitására vonatkozó megállapításomat.

A dolgozat szerzője nagyon helyesen elveti azt a gondolatot, hogy a szemiotika „magaslatáról” szemlélje a verset. Remek példával illusztrálja álláspontja helyességét. Majd *expressis verbis* kijelenti: „A mítosz természetétől idegen tudományos felfogásokat értékelve kívánom a költemény a mítoszban és a mítosz a költeményben metodikát alkalmazni” (6. old.).

A disszertáns nemcsak tudós szemmel tekint témájára, hanem költőként is megírva lírai hangvételű magyar mitológiai költeményeit: „Táltosének” (2008), „Madáristen világfán énekel” (2015).

„A költészetben fellelhető mítoszelemek olyan formáit kívánom bemutatni, amelyek a költői fogalom- és képalkotás által a mitológia tárgykörébe illeszthetők” – szögezi le a 7. oldalon.

Ezek után áttekinti a mitológia fogalma körüli vitákat Pjatyigorszkijtól Karl Filipp Buttmannig, közben ilyen fontos elemeket tárgyal, mint a mítoszok kirajzása. „A mítosz életalap, időtlen szkéma, vallásos formula, amibe beágyazódik az élet, és történeti képi világgá válik” – írja a 12. oldalon.

A következőkben igen gondolatgazdagon a mítosz születésével foglalkozik.

Első költészeti alkalmazása Ady: „Vér: Ős áldozat” című versének mitológiai elemzése a magyar mitológiai fehérló áldozat alapján. Ugyanakkor a különböző mitologikus elemek kontextusába helyezi értelmezését megmutatva ezzel a mitologikus elemek egymásba ágyazódását (Faust-mítosz, keresztény mítoszok, Grál-legenda).

A „Mítosz és nyelvészet” című fejezetben igazán elemében van a disszertáns. Áttekinti Levi-Struss definícióját a mítoszlól, mint nyelvi rendszerről. Foglalkozik a strukturalista interpretációval. Szellemesen értelmezi ezeket az Ady-versre.

A tudományos disszertáció tézisei a 2.5 fejezetben találhatók. Ezek egyrészt a mítosz feltárására alkalmas MITSEJT spektruma, amely az esemény és az élmény viszonyát spektrumszerűen leíró modell, amelynek az egyik végpontján az igazság (valóság), a másik végpontján a hazugság (valótlanság) van. A modell a spektrumon hat lényegesen különböző állapotot tételez fel. Ezeket a következő címkékkel látja el: valóság, hit, mítosz, mese, babona, valótlanság.

Ezek a kategóriák (mint volt matematikus fogalmazom meg a következőket) fuzzy (laza) határokkal rendelkeznek, amelyek részben átfedőek. Az esemény az élmény alapján kerülhet olyan helyre, amelyre több kategória jellemzői is érvényesek. Például misztikus (mint a dolgozatban a mítoszlra vonatkozó egyik jellemző), ugyanakkor naiv (mint a dolgozatban a mesére vonatkozó jellemzők egyike).

Remek modell, mert a valós helyzetek besorolásánál a megítélési szempontok változása esetén előtérbe kerülhet az egyik vagy a másik jellemző. Így például a korábban mítoszlak besorolt tag mesének minősül, és viszont.

Felhívnam a disszertáns figyelmét a fuzzy matematikára, amely hatékony eszköznek bizonyulhat a modell továbbfejlesztésénél.

A mitologikus elem keletkezésére és behatárolására vonatkozó folyamatábra szerint megkülönböztetünk ÉLETTERET, ESEMÉNYTERET és ÉLMÉNYTERET. A mítosz beazonosításához rendelkezésre állnak ún. szelektorok, így a disszertáns

tárgyal valóság szelektort, mese szelektort, babona szelektort, hazugság szelektort és mítosz szelektort.

A 3. fejezetben, amely a „Mitológiai elemek kimutatásának metodológiája a lírai költészetben” címet viseli, sok fontos elméleti előzmény, értékelés, saját értelmezés következik a versek és a mitológiai elemek összefüggésének a magyar költészetben téma megalapozásához. Ezek a következő fejezetekre vannak tagolva: „Tapasztalati tényezők összefoglalása”, „Valóságos és képzelt elemek az Élettérben”, „Az Érzéktér valóságos érzetei”, „Mitologikus ikonográfia az Eseménytérben: a gondolat valós és sejtett képei”, „Az Élménytér és a mitológiai élmények szubjektivitása”, „Interpretáció: leírás, értelmezés és kifejtés”.

A dolgozat szerzője itt megállapítja, hogy a mitológia és mítosz meghatározásának meglehetősen kaotikus állapotát ismerhettük meg. A kutatási cél érdekében ezen túllépve létrehozott egy originális metodikát a mitologikus elemek feltárására a magyar költészetben. Ezek a mítoszhelyzet spektruma és a mítoszskeletkezés és elemzés folyamatábrája. Leszögezi: „Elemzésem alapvető módszere arra épül, hogy nem lebontom a szöveget, hanem felépítem a szöveg gondolati képét” (58. oldal).

A továbbiakban a disszertáns sorra veszi az elemzés tereinek funkcióit a mítoszskeletkezés és elemzés folyamatábrájának figyelembe vételével. Az Élettéren azt a teret érti, ahol a mitológiai történet során a szubjektumok tartózkodnak. Az Élettérben ott van a szent mítosztér is. A mitológiai térnek a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mindig jelen van az isten.

Különösen szép az Élettérnek a különböző mitológiákban téma részletes és sokoldalú ismereteket felmutató része. Így bemutatásra kerülnek a következők: afrikai hererók mítosza, afrikai guineai kenók teremtmény mítosza, észak-amerikai indiánok mítoszai, hopik szertartási épületei, inka hiedelmek, egyiptomi mítoszok, germán mitológia, a görög mitológia különböző Élettei, az Ószövetség Élettei, kínai mitológiák, skandináv mitológia, walesi mitológia, stb.

Az érzékeink az Élettér képeit, hangjait közvetítik az Eseménytér felé. Ennek taglalása során sorra veszi a különböző érzékszervekhez tartozó képeket, így a vizuális, hang-, szaglás-, ízlelés-, tapintásképeket. A külső érzékelések csak a belső érzékeink által válnak érzékletté. A gondolkodás megnyilvánulásai a megélt sémák érzékelt vagy az érzékletből sejtett események vizionált képei.

Ezek után a disszertáció példákat mutat be a képes-sejtelmek, hiedelmek bizonyosságára vonatkozóan a mitológiákból és a költészetből. Majd a disszertáns rátér az Élménytér taglalására. Szerinte itt öltének alakot a befogadóban a mítoszi képek, „megelevenednek, megmutatják eidoszi (képzet) alakjukat”. „Az Élménytér ... a mítoszelemek kimutatásának specifikus állomása, de egyben a művészeti élmények elhatárolásának területe” (74. oldal).

Az Élménytérrel kapcsolatban alkalmazza Csíkszentmihályi Mihály flow-elméletét. Csíkszentmihályi a tökéletes élményről, mint flowról, azaz áramlatról beszél. A disszertáns szerint „a lírai költészet ikonikus és perszonális különlegessége az alkotó és a befogadó számára egyaránt mítoszi flow-élményt nyújthat” (60. oldal).

A dolgozat készítője, amikor az esztétikai élvezet háttérében az „örömközpont” aktivizálódását jelöli meg, az 1990-es éveket uraló Berlyne-féle pszichobiológiai modell állításaival összhangban levő elveket fogalmaz meg. Amikor magyarázatként az idegsejtek sajátos formájú „együttes tüzelését” adja meg, a legkorszerűbb neuronhálózati modellek állításait ismerteti dolgozatában. A művészetpszichológiában az érvényes modellnek Martindale kognitív modelljét tartják, amely a hálózataktivitás speciális mintázatait azonosítja az esztétikai élvezet idegéletteni háttereként.

Az „Interpretáció” című fejezetben kifejti, hogy a mitológiai elemek feltárása „az ember érzékei által keltett gondolati, érzelmi képek alapján” történik (77. oldal).

Nagyon szemléletesen indokolja módszerválasztását: „A képszerűséget azért forszírozom, mert az interpretációnál eseményeket és a költői képeket is így lehet igazán megérteni, művészi kvalitásukat megítélni, ha az eredeti érzékleti képeket tudjuk feltárni természetes alakjukban, és mintegy puzzle darabokat egymáshoz illesztve kaphatjuk meg a vers valóságos képét” (79. oldal).

Ezt az elméleti konstrukciót a szerző azonnal szemlélteti is József Attila: „Sas” című versén. Ennek során megadja az „Élettér”, az „Eseménytér” és az „Élménytér” képeit. Elvégzi a valós és mitológiai szereplők beazonosítását a különböző modalitásokban talált érzékleti képek segítségével. Az „Eseménytérben” a mitológiai szereplőket és cselekedeteket – finoman fogalmazva – mint sejtéseket írja le. Végül meggyőzően bizonyítja a mitológiai elem létét, amely nem más, mint „Attila és Flóra istenivé és misztikussá felnagyított szerelme” (81. oldal).

A 4. fejezet főcíme „A költészet mitológiai fragmentumai”. Az első alfejezetben tiszteletet parancsoló költői nyelvezettel mutatja be többek között József Attila: „Asszonyvárás asszonyszobor mellett” és Ady Endre: „Léda arany-szobra” című verseit, melyekben a görög mitológia Pygmalion-motívumának jelenlétét azonosítja.

Egy hosszú fejezetet szentel a szerző Balassi „szerelemmitológiájának” és a verseiben megjelenő görög-római mitológiai elemeknek. Ez a fejezet akár önálló tanulmányként is megáll.

Szintén figyelemre méltó a Berzsenyivel foglalkozó fejezet, akit a disszertáns Németh Lászlót idéző megfogalmazásával mitológiai hősként azonosít.

Gazdag elemzés következik a dolgozatban Ady Endre mitológiai elemeket tartalmazó verseiről. A szerző többek között idézi Lukács György megállapítását, mi szerint „Mitológia lesz az egész életből Ady verseiben”. Majd egy gyönyörű Juhász Ferenc idézet kapcsán ezt mondja: „Így kell ősmitológiánk áthomályló misztériumát kicsillogtatni ősködéből, hogy egy új, modern keretet tudjunk adni új mítoszaink új világának” (112. oldal).

A mítosz keletkezésének feltárására és elemzésére kialakított folyamatára működését a szerző Ady Endre: „A titok arat” című versén mutatja be. A vers Élettere a Föld, a tarló, ahol a Végzet aratja a Földet. A mitológiai szörnyeteg hátán a vörös-skarlát ruhájú asszony ül, a „Titok” szó van a homlokára írva. Az Eseménytérben történnek a cselekvések, a sejtések. Az asszony a szentek véréből ivott, és „fűl az ember”. „Az Élménytérben kivetítésre kerülnek a külső érzékeink hatására a belső sejtésekből alkotott (mitsejt) képek” (113. oldal). A folyamatában a Poéta helyén Ady van, aki megírta „A titok arat” című versét. Ez visszacsatoláson keresztül az Élettérbe jut, ahonnan közvetve újból az Élménytérbe kerül.

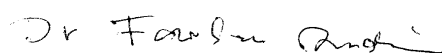
Mintaszerű Babits Mihály két szonettjében a mitológiai elemek kimutatására irányuló elemzés. A két szonett címe: „Héphaisztosz” és „Protesilaos”.

A következő fejezetben a dolgozat író megállapítja, hogy Pilinszky költészetével kapcsolatban a tanulmányok általában költészetének vallásosságát emelik ki, a mitológiai „élményt” kevésbé taglalják (118. oldal). A disszertáns verseinek vizsgálat során egyértelműen bizonyítja, hogy a mitológiai elemek gazdagon jelen vannak Pilinszky költészetében.

Az utolsó előtti fejezetben nagyszerű példáját adja a tudományos egzaktuság, a gondolatgazdagság és a költői emelkedett nyelvezet összeegyeztethetőségének. Remek elemzésében József Attila „A Kozmosz éneke” című szonettkoszorújában mutatja ki a mitológiai elemek jelenlétét. Az utolsó fejezetben a dolgozatot az új tudományos eredmények összefoglalásával zárja.

Az értekezés a tudományos disszertációval kapcsolatos formai követelményeknek eleget tesz. A téziseit (a mítosz helyzetének spektruma és a mítosz születésének és elemzésének folyamatábrája) egyértelműen jelentős, eredeti, új tudományos eredményeknek fogadom el.

Az értekezés megfelel a tudományos disszertációktól elvárt színvonalnak, így a Doctorem Mundi cím odaítélését Németh Dezső számára javaslom.

Prof. Habil. Dr. Dr. Farkas András
művészetpszichológus

**Opponencia Németh Dezső „Mitológiai elemek a magyar költészetben” című
Doctorem Mundi disszertációjához**

2017

Opponencia

Figyelmesen átolvasva Németh Dezső Mitológiai elemek a magyar költészetben című disszertációját, állíthatom, összességében a cím és a tartalom összhangban vannak egymással. A versfeldolgozáshoz szükséges előfeltételeket bőven, talán túl bőven fejtegeti a számtalan szakirodalom alapján, ám ez pozitívummal is jár: beleszövi saját meggyőződését, tudományos meghatározását, amit minden esetben példával alátámaszt. Mondhatnám, így válik mindenki számára érthetővé a dolgozata. Munkája mélységéhez megfelelő szakirodalomból szerzett tudással rendelkezik, és pozitívuma, hogy nem csak a magyar szakirodalmat használja fel, hanem idegen nyelvű fordítást is tanulmányoz. A dolgozatát a témához fűződő 50 könyv, könyvtári tanulmányokból szerzett ismeretek és az internet alapján építette fel, ami a leglényegesebb: önálló hozzáállással, újítással gazdagítja a mitológiai elemek értékelését a versfeldolgozásban.

A külföldi és hazai szerzőket idézve figyelmesen kiválasztott példákkal támasztja alá saját véleményét, amely vagy megegyezik a munkákból vett disszertációjához szükséges szemléltetéssel, vagy meggyőző érvekkel, helyesen ad újabb definíciót.

A választott témával kapcsolatban a szakkifejezések nem maradnak el, és amit értékelek, mindegyiknek megadja a magyar kifejezését is, ezzel hozza közelebb azokhoz, akik majd a szakdolgozata alapján ebből a szempontból elemeznek verseket. Stilisztikai szempontból a disszertációt kifogástalanul építette fel a szerző.

A disszertációból kiviláglik a szerző elkötelezettsége a mítosz világához, ami meghatározza a tudományosság, a remek munka realitását annak ellenére, hogy mitológiához kapcsolódik az értekezés.

Részletes ismertető:

1.2 Németh Dezső a mitológia fogalmáról tíz év alatt szerzett ismereteire hivatkozik, ám a saját véleményét minden esetben megkapjuk, példákkal alátámasztva, nem csak ebben a részletben, de az értekezés egészében.

Ebben a részben rávilágít a tényre, példákat használva „A viszály és a csel örök emberi, világi dolog... a mitológéma a mítosz egyfajta tulajdonsága, miközben önmaga is mítosz”

Jakob és Wilhelm Grimm megfogalmazását önállóan megítélt igazsággal folytatja: „A mese költőibb, a monda történetibb, ehhez a gondolathoz én még hozzáteszem: a mítosz istenibb és egyben emberibb.”

1.3. Értéke abban mutatkozik meg, hogy a mítosz születéséről kapunk képet, és a költeménnyel kapcsolatos önálló véleményezését szövi a szövegbe a szerző.

1.4. Az 1.3. részben megfogalmazott állítás bizonyítása következik Ady Endre versrészletével. (Vér).

1.5.1. Rávilágít a szerző, jobban mondva arra a következtetésre jut: a mitológéma a mitológián belül értelmezhető egyféle művészet. Ez ad neki ösztönzést a mitológiai elemek vizsgálatára a költészetben.

1.5.2. A zene és a mitológia kapcsolatát, annak megértését úgy értékeli, és helyesen, mint a hang és a szó erejét, ha az isteni mítoszra asszociálunk.

1.5.3. Ez a rész tartalmazza a teológia és a mítosz fogalmát Ady versén keresztül röviden, de világosan kifejtve.

1.5.4. A Fehér ló fia mítosz segítségével érzékelteti velünk Németh Dezső, hogyan lesz a mítoszból mese, de megadja a különbséget:” A mesének tanulsága, a mítosznak tanítása van.”

1.5.5 Erőteljes szerzői véleményezést olvashatunk, egyéni a megközelítése, miszerint...”a mítoszokat nem lebontani, hanem felépíteni kell”

1.5.7. Ebben a részben az idegen nyelvterületekre való vonatkoztatás is megjelenik, illetve hivatkozik rájuk a szerző. A Vér motivációján keresztül kapunk véleményezést, amivel beépíti a megadott szakirodalomba a saját véleményét.(Megjegyezném a tényt: dicséretes a jegyzetek beépítése a disszertációba.)

2.3. Példa az idegen nyelvterületről származó szakirodalomra való hivatkozás.

A. M. Pjatyigorszkij semlegesítő tételére a szerző adja meg önálló véleményezéssel a helyes választ a mítoszvilág kialakulásáról.

2.4. A mitológia és a mítosz meghatározását tartalmazza 6 pontba foglalva, majd következik azok bizonyítása.

2.5. Innen kezd az értekezés közelebb kerülni a megadott címhez, így az eredetiség is jobban kifejezésre jut. A szerző a saját szemszögéből mutatja be a Poéta (művész) alkotásáról részletesen, hitelesen és meggyőző erővel: mi a mítoszteremtés és az elemzés struktúrája a versben. A 49. oldalon Zeusz és Európéről szóló mítosz története alapján

kapunk egy sémát, amit azután 5 pontban fejt ki... A Szelektorokkal a mítoszra vonatkozó ismeretek következnek, amit a verselemzésnek tudni kell.

3.1. Itt sem marad el a külföldi és magyar szakirodalomra való hivatkozás, de a szerző önálló véleményezése erőteljesen kifejezésre jut. Mélyre ásva reális elméletét hozza a felszínre. Mindég nagy elismeréssel olvasom, mert lényegesnek tartom: téziseit minden esetben konkrét példákkal bizonyítja.

3.2. Önálló definíciót kapunk az élettéről, amely így kezdődik, és az 50. oldalon jelenik meg.: „Élettéren azt értem, ahol a szubjektumok...és küzdenek a szörnyek ellen.”

Az élettér magyarázata után számtalan példával teszi szemléletessé, hitelessé állításait Németh Dezső. Weöres Sándor Ének a teremtésről című versén kívül bemutatja más népek mitológiai értékeit is.

3.3. Az előző rész után logikusan következik az Érzéktér feldolgozása. Szenteljünk figyelmet az 66. oldalon Eckhardt mester megadott idézete után arra az értékes folytatásra, amelyben a szerző kibővíti az elméletet arról, hogy az érzéktérben mi szükségeltetik. (67. oldal 2. bekezdés 2. mondata.) Elveti a vers szószerintiségét Horatiusszal egyetértve, majd megadja a képek ismertetését, ami a versfeldolgozáskor a lelki átéléshez nagy segítséget nyújt.

3.4. A 68. oldalon kezdődő, az emberi idegrendszerrel írt idézetet ⁹⁹ feleslegesnek találom, nem tartozik a versfeldolgozás lényegességéhez. A 4. bekezdés második sorától indítanám ennek a résznek a bemutatását. Ajánlatom a szerző szövege így kezdődjön: „A gondolkodás szellemi alkotóképesség... és a többi mind nagyon is helyénvalónak értékelem, mivel következnek a gondolat valós és rejtett képeinek fejtegetései. Weöres Sándor idézetétől eljut a nagyvilági példák bemutatásáig, így teszi színessé sokrétűen alátámasztott állításának igazát.

3.5. Ebben a részben, akár csak az eddigiekben is tudományos megközelítést kapunk a mitológiai élménytér szubjektivitásától, amit a versfeldolgozáskor szem előtt kell tartani. Szorosan kapcsolódik a disszertáció célkitűzéséhez.

3.6. A sokrétű tudás alkalmazása mellett egyéni véleményezést kapunk, hiszen egy disszertációnak szükségszerűen vissza kell adnia a doktorandusz magas szintű világnézetét a témához kapcsolódva, ami a disszertációban jut kifejezésre.

3.7. A versfeldolgozást a text bokszzokkal szemléletességet, hű verselemzést kapunk, valamint az áttekinthetőség a megértés útjára vezet.

4.1. Igazán ezzel a résszel kezdődik a mitológiai elemek bemutatása a magyar költészetben, bár utalások voltak eddig is. Itt bontakozik ki Németh Dezső magas szintű tudása, amit sikeresen alkalmaz, és bővíti a magyar irodalomelméletet a mitológiai elemekre vonatkoztatva.

Ettől kezdve szuperlatívuszban tudnék írni mindegyik versben feldolgozott mitológiai elem bemutatásáról, a verselemzésről, ezért csak röviden. Pl. Az összehasonlító elemzéshez a disszertációban Balassi szerelemmitológiája és Petrarca alkotása adatott meg. Ahogyan az elemzés levezetése történik, azzal a legmagasabb elismerést érdemel az elemzést végző szerző. A véleményezés önmagáért beszél. A versben előforduló mitológiai személyekről részletes ismertetőt kapunk szemléletes módon: festmény és szöveg alapján. Ezen kívül kiemelném a **4.3. részben Berzsenyi verse melletti példázatok és összehasonlítást olvashatunk a mitológiai személyekre vonatkozólag. Az értéke mégis abban áll, amikor Szerb Antal állítását cáfolja helyesen.**

ÉRTÉKES, MAGAS SZINTŰ ELEMZÉSEKKEL FEJEZŐDIK BE A DISSZERTÁCIÓ, AMI ÖSSZESSÉGÉBEN RÉSZEMRŐL LEGMAGASABB ELISMERÉST ÉRDEMEL.

Összefoglalás:

A mitológiai téma felvetésének aktualitása korunk anyagilag behatároló közegében egyre fontosabbá válik. Irodalmi szempontból a posztmodern irodalmi aspektusokban felértékelődött intertextuális formációk egyre gyakrabban alkalmaznak mitológiai elemeket irodalmi alkotásokban. A dolgozat ezt az aktuális területet csak futólag említi, holott költészeti szempontból lényeges momentum lehetne a kortárs költészetben fellelhető intertextuális mitológiai formációk kutatása. Szerintem ezt folytatásban érdemes lenne Németh Dezsőnek feldolgoznia, hiszen erre minden feltétele megadatott neki. Igaz, hogy az értekezés kicsit többet foglalkozik a mítosz és a mitológia fogalmi meghatározásával a költészeti elemek kimutatásának rovására. Ezzel azonban növekedik az értekezés tudományos értéke, mivel a mitológia és a mítosz meghatározásának zavaros környezetében próbál rendet teremteni azzal, hogy egy új, életszerű hipotézis vázlatát adja a mítosz születésének folyamatábráján. Ismereteim szerint eddig csak nyelvészetszintű modellezéssel hozták összefüggésbe a mitológia keletkezését, de ezek általában a

lingvisztikai elemek dominanciáját preferálták. (ld. A. M. Pjatyigorszki, Saussure, Lévi-Strauss). Az értekezésben feltárt sejtéselem és az ehhez kapcsolódó érzékképek dominanciáinak kiemelése, jól definiálható kiindulási alapot nyújthat a mítosz keletkezésének modellezéséhez... Megjegyezném, hogy az értekezés túldimenzionálta lehetőségeit, mert a téma szerteágazó halmazába olyan merészen kezdett beleválni, ami egy tudományos teamet is próbára tett volna, de Németh Dezső az általa kijelölt résszel sikeresen megbirkózott.

Szigorúan vizsgálva a meghatározott célt, amely nem más, mint a mitológiai elem kimutatása a költészetben belül, érthetőnek tűnik az a felvetés, hogy amíg nem tisztáztuk a mitológiai elemekre jellemző formákat, hogyan ismerhetnénk fel a szöveg textúrájában a mítoszt.

A doktorandusz széleskörű irodalomkutatást végzett, közel 800 A4 oldal hazai és külföldi tanulmányt másolt le az internetről, amit értelmezett, és 200 fájl tartalmát tekintette át. Könyvtár látogatása során 150 oldal jegyzetet készített, közel 50 könyvet olvasott át és tanulmányozott. Összességében kb. 1300 órát dolgozott az értekezés elkészítésén. Először 2008-ban megírta a magyar mitológiáról szóló Táltozás című lírai elbeszélő költeményét, majd 2015-ben a Madáristen világfán énekel című alkotásában újból foglalkozott a mitológiával. Közel tíz (10) éves tanulási folyamat végeredménye az elénk tárt doktori értekezés.

A jelölt kutatási módszerét a szakirodalom területén végzett anyaggyűjtés jellemzi, az anyagok összevetésénél, az értelmezési síkok kiterjesztésével, a szintézis szabályainak megfelelő metódust alkalmazta. A közvetlen archaikus mítosz-fragmentumok elemzésénél, a költők által felhozott mítoszokat példák soraival világítja meg, míg a közvetett költői mítoszok esetében az élménytér szelektoraival szűri ki a nem kívánt elemeket (ld. valóságselektor). Következésképpen alkalmazza a mítoszkeletkezési és elemzési folyamatábrát a versek interpretációjánál. Az érzékképek feltárásával, egyféle ikonográfiai élmény megjelenítését prezentálja.

A kutatási eredmények feldolgozása és interpretálása magas szintű, a kutatási metodikához illeszkedően széleskörű, és komplex megközelítést mutat.

Tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt új eredménynek tekinthető, a valóság és a valótlan spektruma, és ezen belül a mitológiai sejtés (MITSEJT) bevezetése a mítosz helyzetének meghatározása szempontjából, valamint a mítosz keletkezésének és

elemzésének folyamatában. Új megoldásként jelenik meg az emberi érzékeken alapuló képes interpretációk alkalmazása és a vers élményteremtési funkciójának kiemelése.

A dolgozat szakmailag helytálló, megalapozott kutatás és önálló véleményezés, amely eredményein túl szakterminológiájában és megjelenésében jó minőségűnek tekinthető... Tézis kibontásai elegendőek az eredmények bemutatásához. A téma széttagoltsága megnehezíti a hipotézis lényegének kiemelését, bár az érthetőség nem marad el, csak megnehezített formában.

Összegezés: Németh Dezső munkája minden vonatkozásban kiemelkedő minőséget képvisel, ezen túl disszertációjában gyakorlati újdonságot mutat fel a mítosz és mitológiai értelmezések területén.

Életszerű interpretációs megközelítése a mítoszi fragmentumok kimutatásakor pedig, egy új módszer lehetőségét mutatja be azoknak, akik a mitológiai verselemzéssel kívánnak foglalkozni.

Mindezek után javasolom az értekezés nyilvános vitára bocsátását, és a Doktorem Mundi: DM fokozat odaítélését.

Dátum

Budapest, 2017. július 21.

Dr. Radmila Marković

linguisticae hungaristicae summa sum laude...

Doctorem Philosophiae

(Szerbia, Mali Idoš / Kishegyes)